

STENOGRAFSKE BELEŠKE SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 2

BEOGRAD, 1933 GODINE

KNJIGA 3

XXXIII REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 29 MARTA 1933 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

Dr. ANTE PAVELIĆ

i

Potpretsednici:

JOVAN ALTIPARMAKOVIĆ i

Dr. FRAN NOVAK

Sekretar

Dr. VASO GLUŠAC

Prisutna su sva gospoda Ministri.

POČETAK U 9,15 ČASOVA.

SADRŽAJ:

1 — Čitanje i usvojenje zapisnika XXXII redovnog sastanka;

2 — **Dnevni red:** Nastavak pretresa u pojednostima predloga budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za budžetsku 1933/34 godinu.

— Primitveni su budžeti: Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva vojske i mornarice, Ministarstva građevina, Ministarstva za fizičko vaspitanje naroda, Ministarstva poljoprivrede, Ministarstva trgovine i industrije i Ministarstva šuma i rudnika.

Govornici: Ministar unutrašnjih poslova Živojin Lazić, Jovan Altiparmaković, dr. Fran Novak, dr. Momčilo Ivković, Ivan Hribar, Petar Dirlić, dr. Uroš Desnica, Stjepan Janković, Ministar vojske i mornarice general Dragomir Ž. Stojanović, Ministar građevina dr. Stjepan Srkulj, Tomo Jalžabetić, Gavrilo Cerović, Ministar fizičkog vaspitanja naroda dr. Lavoslav Hanžek, Milan Popović, Atanasije Šola, dr. Josip Šilović, dr. Ivan Majstrovic, Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović, Stevan Mihaldžić, Petar Dobričić, Ministar trgovine i industrije dr. Ilija Šumenković, dr. Oton Frangeš, dr. Mičo Mičić, Miloje Ž. Jovanović, Ministar šuma i rudnika Pavao Matica,

Matija Popović, dr. Vaso Glušac, Ministar saobraćaja Lazar Radivojević.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Otvaram XXXIII redovni sastanak Senata Kraljevine Jugoslavije. Molim gospodina sekretara da izvoli pročitati zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar dr. Vaso Glušac čita zapisnik XXXII redovnog sastanka.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Imade li kakve primedbe ovako sastavljenom zapisniku? (Nema.). Primedaba nema, zapisnik se overvljuje.

Prelazimo na dnevni red: nastavak pretresa u pojednostima predloga budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za budžetsku 1933/34 godinu. Na redu je pretres Razdela VII-budžeta Ministarstva unutrašnjih poslova. Reč ima Ministar unutrašnjih poslova g. Živojin Lazić.

Ministar unutrašnjih poslova Živojin Lazić: Gospodo senatori, kao i celokupan budžet; i ovaj razdeo koji se odnosi na Ministarstvo unutrašnjih poslova raden je pod presijom neophodne štednje, i u tome cilju promeravana je svaka potreba i svaka stavka i svodena je na najmanju moguću meru. U tome cilju izvršena je i redukcija osoblja koja je bila moguća. Pored

500 službenika koji su u prošlom budžetu morali biti reducirani, reducirano ih je i u ovom predlogu 240. Sem toga kada se videlo da ni to nije dovoljno, onda se prešlo i na redukciju samih ustanova kao što je slučaj sa polovinom inspektorata koji se po ovom predlogu ukidaju i kao što je slučaj sa pretstojništvima gradske policije, gde su takode ukinuti devet takvih pretstojništava.

I tako, gospodo, budžet Ministarstva unutrašnjih poslova, koji je već u prošloj godini, dakle sadašnji budžet, bio skresan u jednoj velikoj cifri od 100 miliona okruglo, i ove godine je još smanjen oko 26.000.000.— dinara tako da sadašnji budžet, ako ga uzmemo procentualno, on je za 23% manji od budžeta koji je prethodio prošloj godini, dakle onoga koji je važio pre dve godine. I po tome možete, gospodo, videti da su zaista uloženi najveći napori da se budžet smanji, ali vodeći računa da se ne onemogući pravilno funkcionisanje unutrašnje uprave i izvršenje glavnog njegovog zadatka: staranje o javnoj bezbednosti i državnoj zaštiti.

Najveći deo budžeta, upravo dve trećine od 550.000.000.— okruglo, t.j. oko 345.000.000.— dinara dolazi na žandarmeriju. I kod nje su izvršena smanjivanja, ali manje nego kod administracije i kod statistike, jer smo tu morali ipak da budemo obazrivi s obzirom na zadatke koji leže na unutrašnjoj upravi i naročito ono što znamo da se spolja sprema. To je, gospodo, u pogledu samoga budžeta.

U pogledu poslovanja resora unutrašnje uprave, neću da vas zamaram izlaganjem toga poslovanja, koje bi izašlo i suviše široko, ako bih se obazreo na poslovanje i banskih uprava i sreskih načelstava i pretstojništava gradske policije i opština i žandarmerije, koji svi vrše svoje zadatke pod nadzorom Ministarstva unutrašnjih poslova. Ja ću se ograničiti samo, s obzirom na ograničeno vreme, na glavno poslovanje. Na prvom mestu želim da istaknem da je u resor Ministarstva unutrašnjih poslova ušla i Državna statistika, koja je ranije bila pod Pretsedništvom vlade. Statistika je u ovoj godini radila sa uspehom, jer je sređivala materijal u vezi sa popisom stanovništva od godine 1931 i već su izdate tri knjige o rezultatima toga popisa. Radi se i dalje intenzivno, da se ceo taj materijal izradi i stavi na raspoloženje i nauci i praksi.

Gospodo, u pogledu ostalog poslovanja Ministarstva unutrašnjih poslova, koje je nesumnjivo, to se može reći, bilo uspešno, ono je dosta pomognuto samom novom organizacijom unutarne uprave. Vi znate da je od 6 januara pored mnogih korisnih zakona donet i zakon o uređenju unutrašnje uprave i taj je zakon stavio tu upravu na jednu savremenu osnovu a sreske načelnike stavio u položaj, da se kod njih objedinjava opšta uprava i da se ona vrši u potrebnom skladu tako da sreski načelnici ne budu samo administratori i šefovi javne bezbednosti, nego i pioniri opšteg kulturnog i materijalnog napretka u svome kraju.

Uz to imamo i novu podelu u pogledu većih upravnih jedinica, banovina, koje su takode doprinele boljem funkcionisanju i boljem radu unutrašnje uprave, jer su banovine bile bliže narodu i najveći deo poslova svršile su brže i sa boljim razumevanjem. Razume se, kad dode nov Zakon o banovinskim upravama i samoupravama, koji je g. Pretsednik Vlade naglasio i koji se nalazi na proučavanju u Kraljevskoj vladi, da će to neposredno poslovanje biti mnogo

brže jer će onda najveći deo nadležnosti biti prenet na banske uprave, a centrale će ostati samo kao dirigujuća i nadzorna vlast nad unutrašnjom upravom.

Najglavniji zadatak unutrašnjeg resora jeste staranje o ličnoj i imovnoj bezbednosti. U tome pogledu znate i sami, gospodo, da je red i mir i javna bezbednost očuvana svuda i u prošloj godini i da je u tome pogledu ta godina bila normalna i ako se moglo pretpostaviti povećanje kriminaliteta s obzirom na prošlogodišnju gladnu godinu i s obzirom na teške ekonomske prilike.

U pogledu uspeha u pronalasku krivaca, prošla godina daje najbolje rezultate od ranijih jer prema podacima kojima raspolazem, procenat nepronađenih krivaca ne iznosi ni 1%.

U pogledu suzbijanja razorne komunističke akcije možemo takode biti zadovoljni jer uopšte ta razorna akcija nema kod nas uslova za razvijanje, a u koliko je bilo ona je potsticavana iz inostranstva, i vlasti su uspevale da je brzo otkrivaju i krivce podvrgavaju zakonskoj odgovornosti i ta akcija nije mogla nigde da uhvati nekog naročitog korena.

Ali, mi smo imali jedan teži zadatak u pogledu borbe protivu zagranične banditske akcije koja je u nekim delovima, kao u Vardarskoj banovini i Južnoj Srbiji, uopšte, gde se ta akcija vršila gotovo svake godine — prošla godina bila naročito intenzivna, jer smo imali više banditskih upada preko granice nego li ranije. Ti upadi, gospodo, koji su imali za cilj — pošto je kretanje komitskih bandi odavno dole onemogućeno — imali su za cilj atentatorsku akciju da dođu krišom i postave paklene mašine kod važnijih objekata ili bombe u naseljenim mestima i kod načelstava, ali i tu nisu uspevali ne samo zbog požrtvovanog rada žandarmerije i granične trupe već naročito i zbog rodoljubive saradnje samoga tamošnjega stanovništva, organizovanog u udruženjima narodne samoodbrane. Gospodo, vi znate, da je minula tek jedna decenija kako je taj kraj oslobođen i prisajedinjen svojoj nacionalnoj državi. Gospoda senatori koji su otuda rodom znaju najbolje, a i ostali ste saslušali kako je stanje bilo tamo i ranije za vreme tudinske uprave, a i u prvo vreme po oslobođenju i ujedinjenju, znaju da je tamo javna bezbednost bila žalosna, da su se tamo pod tudinskom upravom vodile borbe divizijama, sa topovima se išlo protiv stanovništva, a naša uprava je uspela da za kratko vreme od pet do šest godina zavede potpuni red i mir, te danas taj kraj može da bude primer u tome pogledu za svaku kulturnu državu. Što je to tako tamo, ima da se zahvali nesumnjivo dobroj administraciji, a ona je izraz organizatorskih i kulturnih sposobnosti našeg naroda, jer je rezultat ovog i ovakvog rada na Jugu najbolji dokaz sposobnosti naše nacije i države kad je za tako kratko vreme od 5 do 6 godina uspela da dole zavede takav red, ne samo primeran red i bezbednost, već i da samom stanovništvu poveri vojničko oružje da se brani od ovakvih upada sa strane. (Matija Popović: To je vaša lična zasluga). — Nije samo moja, (Nekolicina senatora: Jeste, jeste. — Dr. Novak: To je zasluga g. Lazića. Živeo g. Lazić!), to je zasluga ne jednog čoveka, nego celokupne organizacije i celog naroda koji je nesumnjivo i ovim dokumentovao svoju sposobnost i svoju kulturnu misiju.

I, gospodo, taj se rezultat nije postigao okrutnom silom. Vlasti nesumnjivo treba da budu čvrste i opredeljene; ali su te vlasti bile u isto vreme bliske

narodu i sa narodom saradivale. Zato je taj narod i video da je došao u jednu bratsku zemlju i narod je pošao za vlastima, imao poverenje u vlast tako, da se tome narodu moglo poveriti 25.000 pušaka i da sam čuva svoju bezbednost i odbija banditske nasrtaje spolja. Zahvaljujući baš takvom rodoljubivom držanju stanovništva i njegovoj saradnji, svaka neprijateljska akcija nije mogla uspeti ni ranije ni prošle godine.

U prošloj godini imali smo pojava slične akcije i sa druge strane, koje su prvo počele sa ilegalnom akcijom u pogledu ubacivanja zabranjene literature, listova, pamfleta i t. d. sa ciljom da se nezadovoljstvo u državi, a zatim su pokušali organizovati ljude koji bi služili stranoj propagandi, propagandi ljudi koji su odbegli iz naše države i stavili se u službu tudina. Oni su onda slali i paklene mašine koje su postavljali ovde onde. Pokušali su i da prebace oružje kojim bi se u danom momentu poslužili za te tuđe ciljeve; čak su poslali i jednu bandu koja je upala u Liku, ali ona, kako je poznato, nije ništa uspjela da uradi, nego je izgubila svoga vođu i morala je da vratolomno pobegne onamo otkuda je i došla.

Pri ovome upadu tamo je delovala samo tamošnja žandarmerija, a nije bilo onako kao što su to pisale nama nenaklonjene strane novine, kao da su tom prilikom protivu tih upalih bandita, tobožnjih »Ustaša« operisale čitave divizije vojske, nego je to sve učinila sama tamošnja žandarmerija bez ijednog vojnika, uz potporu stanovništva, i onemogućila i pokušaj nemira i nereda.

Prema podacima koje imamo izgleda da će se ta akcija ponoviti i ove godine, ali su i s naše strane preduzete potrebne bezbednosne mere, i ja mislim da možete imati puno poverenje u resor Ministarstva unutrašnjih poslova i u naše bezbednosne organe da će oni i sada kao i uvek izvršiti svoj zadatak koji na njima leži i koji zemlja od njih očekuje. Zato vas molim da sa tih razloga izvolite odobriti budžet koji je pred vama.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Kao prvi govornik prijavio se senator g. Jovan Altiparmaković.

Jovan Altiparmaković: Gospodo senatori, obuhvatiti za 30 minuta, koliko po Poslovníku ima na raspoloženju govornik, u svoje ime u posebnoj debati, sve probleme koji se postavljaju, u vezi sa jednim resorom, kako oni opšti koji interesuju zemlju, tako i posebni, koji interesuju samo kraj kome govornik pripada, a naročito kad je u pitanju tako važan resor, kao što je Ministarstvo unutrašnjih dela, — moguće je samo tako ako govornik bude kratak i koncizan u svome izlaganju.

Zadaci koji očekuju gospodina Ministra unutrašnjih dela u toku ove godine nisu laki. Privredna kriza ima za posledicu povećanje socijalne bede, koja, nema sumnje, stvara raspoloženja koja slabe veze sa društvom i njegovim poretkom. Država će i u toku ove godine intervenisati na terenu socijalnih prilika, kao što je i prošle godine to učinila, ali njene finansijske moći dopuštaju joj samo takvu intervenciju, da niko u ovoj inače bogatoj zemlji ne umre od gladi. Alarmantni zaključci o međunarodnim komplikacijama koje mogu nastupiti zbog manifestovane namere da se poremeti međunarodni poredak, koji je ugovorima o miru ustanovljen, komplikacije koje ne bi nas mimoišle, jer i mi sa svojim saveznicima i prijateljima učestvujemo u međunarodnom životu sa nepokolebljivom željom da doprinesemo konsolida-

ciji mira u svetu, izazivaju uznemirenost u našim širokim miroljubivim narodnim masama, koju još više pojačavaju vesti o nekim pokušajima spolja, da se izazovu nemiri u zemlji, a u nameri da se pretstavi, kao da se je narod odnosno jedan njegov deo, počeo orijentisati protivu države odnosno kao da mu je ona postala indiferentna. Kada se svemu ovome doda i politička delatnost ljudi izvan Parlamenta izražena u raznim punktacijama koje takođe delaju negativno na opšte raspoloženje narodnih masa, jer stvaraju pretstavu o pocepanosti narodnih snaga, dobiće se kratka slika našeg unutaršnjeg života. Ali, gospodo, i pored povećane socijalne bede koja vlada u celom svetu možemo da se ponosimo time što nije bilo antisocijalnih pojava kod nas, a neće ih biti ni u buduću, jer kao što nismo dopustili prošle godine nećemo dopustiti ni ove da jugoslovenski građani umiru od gladi; ne može država da daje nezaposlenima i gladnima ono što im recimo Engleska daje, ali hleba može i mora im dati. Zabrinutost koju izazivaju spoljne komplikacije kao i vesti o izdajničkim pokušajima da se izazovu nemiri u zemlji neće ni za trenutak da pomuti svest naroda ni o njegovoj snazi, ni o njegovim krajevima, a još manje o tome da je u pitanju njegova nacionalna država.

Mir i red u zemlji na zavidnoj su visini, bolji možda nego igde u Evropi. Taj mir je posledica konzervativnih snaga našega naroda, simptom da je on socijalno i politički zdrav i dužnost je unutrašnje politike razumnom i oportunom intervencijom da taj mir sačuva.

Ovi i drugi uslovi pod kojima se naš unutarnji život razvija bili su predmet svestranog rasmatranja u načelnoj debati kako u Narodnoj skupštini tako i u Senatu. Šta više pitanja čisto unutrašnje politike dominirala su u načelnoj debati nad stručnom kritikom budžeta, što pokazuje da Narodno predstavništvo kao tačan izraz narodnoga raspoloženja budnim okom prati sve ono što posredno i neposredno zadire u temelje države, u njeno uređenje i uslove njenog mirnog razvitka.

Gospodo senatori, posle ovih sumarno nabačenih misli o našim unutaršnjim problemima, onako kako ih ja vidim, dopustite mi, da se sa nekoliko reči osvrnem na neka specijalna pitanja koja interesuju kraj kome pripadam. Dopustite mi jedno malo priznanje. Ako sam se prijavio za reč protivno jednoj praksi koja je, u koliko mi je poznato postojala u prošlim Parlamentima bar u onima u kojima sam učestvovao, da potpredsednici ne učestvuju u debati, to je zato što smatram da u ozbiljnim trenutcima u kojima živimo, dužnost je svakog javnog radnika da smelo i otvoreno po svojoj savesti, i samo po savesti, kaže ono što misli, a naročito kada ti javni radnici pripadaju krajevima o kojima cirkulišu netačne i zlonamerne reči. Pre nego što bih pristupio izlaganju mojih pogleda na te probleme, zasnovanih na posmatranju činjenica onako, kako one izbijaju iz života u Južnoj Srbiji, dopustite mi u najkraćim potezima da dam kratku sliku njenih privrednih prilika.

Kriza vlada, gospodo senatori, i u Južnoj Srbiji, a možda je ona tamo i oštrija. Seljak u ravnici kome je država pritekla u pomoć Zakonom o seljačkim dugovima, ima ono što mu je za elementarni život potrebno. Seljak u brdskim krajevima, koji je u prošlosti živio od pečalbe — odlazio je u sve krajeve sveta — u Severnu, Južnu Ameriku pa čak i Australiju, nalazi se u vrlo teškoj situaciji. Afijon koji je

nekad donosio njegovim proizvođačima ogromne sume novaca, koji je bio glavni privredni faktor i elemenat blagostanja u krajevima gde se proizvodio, danas izgubivši $\frac{1}{3}$ svoje vrednosti prema zlatnom paritetu, igra neznatnu ulogu u privredi Južne Srbije. Proizvodnja duvana nije više rentabilna. Ne može da pokrije ni troškove proizvodnje. Iseljenički ulozi iz preokookeanskih krajeva tako reći potpuno su nestali. A blagodareći njima, postignuti su u prošlosti sledeći rezultati:

1) Zemlja je nacionalizovana, prešla je putem slobodne kupovine u ruke onih koji su je uvek obrađivali — čivčija. Ta nacionalizacija zemlje izvedena je u izvesnim krajevima mimo agrarne reforme, jer etičke prestave našeg seljaka nisu mu dopuštale da prisvoji čak i na osnovu zakona zemlju koju nije svojim znojem zaslužio;

2) Podizanje našeg sela, naročito brdskog, do zavidnog stepena materijalnog blagostanja;

3) Održavanje naših varoši.

Prestankom tih iseljeničkih uloga postavlja se problem opstanka našeg pečalbarskog sela.

Kad se svemu ovome doda i okolnost što je izvoz iz Južne Srbije zbog njenog geografskog položaja upućen na susednu, prijateljsku ali osiromašenu Grčku, koja nije u stanju da ga sav primi, može se dobiti prestava o težini privredne situacije u Južnoj Srbiji. A naročito je teška situacija u nekim varošima, izuzev nekoliko privilegovanih zbog njihovog položaja. Zbog onog krajnjeg liberalizma u privredi koji je postojao za vreme turske vladavine u Južnoj Srbiji, koji se izražavao u apsolutnoj slobodi da svaki radi što hoće, da otvori trgovačku ili zanatlijsku radnju ne tražeći ničije odobrenje, jer se to nikoga sem njega nije ticalo s jedne strane, a s druge zbog relativne veće sigurnosti koja je vladala za vreme Turske u varošima nego li po selima, koja je izazvala imigraciju sa sela u varoši, — oslobođenje zateklo je gradove Južne Srbije sa većom čaršijom nego što su to njene privredne potrebe to zahtevale. I mi imamo danas u nekim varošima na jugu kao najobičniju pojavu svakodneвно zatvaranje zanatlijskih i trgovačkih radnji a kao posledica toga i osiromašenje zanatlije i malog trgovca. Nema sumnje da se taj privredni proces ne može zaustaviti jer je on neminovna posledica svet-ske nepovoljne konjunktura, ali mogao bi se donekle ublažiti, ako se vodi više računa prilikom poreskog opterećenja tog malog čoveka — zanatlije i sitnog trgovca o njegovim privrednim mogućnostima. To je jedan problem koji se postavlja, a postavlja se radi toga što kod pojedinih organa poreskih vlasti postoji birokratsko shvatanje delikatne službe oko razreza poreze na tečevinu.

Politikom smanjenja proizvodnje duvana i njenog monopolisanja za seljaka — naročito za onog koji živi u zadrugi i koji prema tome, ne plaćajući radnu snagu, možda će imati računa da se bavi njegovom proizvodnjom, oduzeta je i poslednja mogućnost najsiromašnijem staležu naših gradova da opstane.

Tako ja, gospodo senatori, gledam na privrednu situaciju Južne Srbije, ali i pored sve njene težine njen narod, primenjujući do krajnjih mogućnosti izreku o guberu, ne kloneć duhom, bori se protivu teškoća i sa ponosom mogu konstatovati da najmanje dosaduje državi, najmanje pruža ruku za pomoć, jer se to kosi sa njegovim dostojanstvom i njegovom etikom. (Uzvi: Bravo!).

Gospodo senatori, od svih pokrajina od kojih je naša država sastavljena jedino Južna Srbija ušla je u njen politički život, bez političkih tradicija, bez organizovanih političkih stranaka, te prema tome i bez onih stranačkih predrasuda koje su po neki put smetnja za šire, sintetično shvatanje problema koji se u životu države mogu u jednome trenutku postaviti. Ona je svoje učešće u političkom životu zemlje shvatila, dopustite mi izraz, skroz sentimentalno. Izuzev jednih izbora izvršenih 1920 godine za ustavotvornu skupštinu pod izuzetnim prilikama, pod psihom bede koju je rat za sobom ostavio na kojima su se manifestovala izvesna socijalna neraspoloženja, na svima drugim političkim izborima zaključno i na poslednjim 1931 godine; Južna Srbija sistematski je manifestovala jednu volju: apsolutnu solidarnost sa onima koji su joj svojom krvlju omogućili da slobodno učestvuje u političkom životu slobodne države. Ona nikad nije štedela, neće ni u buduće štedeti, bar sve dok živi ona generacija kojoj ja pripadam, generacija koja čuva u svežoj uspomeni patnje kojima je naš narod bio izložen pod Turcima, svoju saradnju na sprovođenju jedne konstruktivne politike, svoju saradnju na učvršćenju jedne tako uređene države, koja raspolaže svom svojom voljom i moći, svim svojim mogućnostima za sprovođenje jedne politike nivelacije u svima krajevima zemlje.

Taj proces naročito se manifestovao za ovih 15 godina u Srbiji, rušeći stare pretstave, da bi ih zamenio novijim i širim sa čovečanskog gledišta superior-nim onim starim pretstavama koje su nekad tamo postojale i koje su imale za posledicu stanje strašne anarhije, stanje bratoubilačkih borbi, stanje nečovečanske međusobne mržnje, sela prema selu, porodice prema porodici a po neki put jednog člana porodice prema ostaloj...

Sa ovim političkim zakonom u životu Južne Srbije moraju računati svi oni, koji u svojim reformatorskim planovima tretiraju i Južnu Srbiju kao zasebnu političku celinu odvojenu od severne Srbije. Režim, koji je inaugurisan 6 januara imao je blagotvorno dejstvo u Južnoj Srbiji, on je superioran onom političko partijskom režimu koji je tamo vladao pre 6 januara. Ja sam o tome otvoreno govorio u Bitolju 1930 godine prilikom putovanja nekolicine gospode Ministara među kojima je bio i naš drug g. Frangeš. I ako danas pred vama o tome govorim to je zato, što hoću da izvedem nekoliko pozitivnih zaključaka od eminentnog značaja za politiku, koja se po mom mišljenju ima tamo sprovođiti.

Svaki režim, gospodo senatori, sprovodi se prema izvesnim direktivama koje centralna vlast daje nižim lokalnim organima vlasti, ali to ne znači da za svaku pogrešku nižih organa krivicu nosi centralna vlast. Iznoseći superiornost šestojanuarskog režima nad političko-partijskim u Južnoj Srbiji ne mislim da su direktive pod prvim bile različite od onih pod drugim, jer na osnovu mojih ličnih posmatranja u mom svojstvu četirigodišnjeg poslanika a sada senatora smelo mogu da tvrdim da su opšte upravne direktive u pogledu Južne Srbije bile uvek inspirisane samo najtoplijom ljubavlju prema tim krajevima u kojoj je Njegovom Veličanstvo Kralj naročito prednjačio, i željom da se reše što pre svi problemi, koje je politička prošlost pre oslobođenja, petstogodišnja prošlost pod Turcima zaveštala ovoj državi.

Ta superiornost, gospodo senatori, sastoji se u tome, što pod ovim režimom kao da ima više subor-

dinacije, možda zbog veće kontrole viših vlasti, a možda i zbog prestanka političko-partijskog života iz prošlosti sa njegovim specijalnim zahtevima, više subordinacije organa lokalnih vlasti u njihovim odnosima sa višim i centralnim vlastima. U prošlosti bilo je raznih pojedinačnih ekscesa, koji se mogu objasniti onom sujetom, koju je vlast u smislu moći izazivala kod pojedinih njenih organa, nedovoljno svesnih da su oni bili pretstavnici jedne civilizatorske misije, koju država ima da sprovede u tim krajevima i jedne velike ljubavi srpskoga naroda prema tim krajevima. Bilo je organa vlasti nedovoljno svesnih, da su problemi koje je prošlost Južne Srbije zaveštala državi bili čisto kulturni i ništa više.

Neka mi bude dopušteno, gospodo senatori, da odavde javno priznanje gospodinu Laziću (Burnit pljesak) koji je svojim radom kao Ban Vardarske banovine zadužio zemlju. Politika koju je on tamo sprovodio po mom mišljenju u idealnom skladu sa onim direktivama o kojima sam malo pre govorio, zasnivala se je na jednom postulatu: Na nepokolebljivoj odanosti ondašnjeg naroda Kralju i državi i izvlačenju logičnih zaključaka o neograničenom poverenju države prema narodu. Ona je jedina zdrava i korisna politika i ako sam se na nju osvrnuo, to je da izrazim svoju želju da se njen kontinuitet obezbedi.

Nije isključena mogućnost da se i u buduće za još jedan niz godina ponove one sporadične pojave napada na državu organizovanih od strane poznatog komiteta. Nije isključena mogućnost da baš ove godine s obzirom na međunarodnu situaciju ove pojave budu u većim razmerima nego što su do sada bile. Ali i kada bi ovo nastupilo ne bi trebalo ispuštati iz vida karakter problema Južne Srbije, koji su problemi kulturni i pravnog poretka.

Ja mislim, gospodo senatori, da ne bi trebalo preterivati značaj tih napada i opasnost za opstanak Južne Srbije, jer je već 15 godina kako oni ne prestaju i ne vide se tragovi od rada Makedonskog komiteta u nacionalnom organizmu Južne Srbije. Nema sumnje da oni vredaju ponos jednog naroda koji želi da bude jedini gospodar svoje zemlje, ali možda će se, gospodo senatori, jednog dana postaviti pitanje i koristi koji su ti napadi doneli, jer bez njih ne bi se manifestovao u tako velikoj meri ili bar ne tako brzo osećaj najaktivnije solidarnosti sa državom koju je narod u Južnoj Srbiji pokazao svojom borbom protivu Makedonskog komiteta. Narodna samoodbrana koju je Komitet svojim radom izazvao dala je sjajnih rezultata. Zbog oružanog otpora koji mu je narod pokazao Komitet morao je da menja svoju taktiku. Nema više upadanja velikih četa. Teroristička akcija sprovodi se pomoću trojki, koje snabdevene namirnicama za nekoliko dana vraćaju se odakle su došle, ako ne budu otkrivene u njihovom kretanju od vlasti ili naroda. Taj otpor svakako doprineo je da se bar u izvesnim žurnalističkim i književnim krugovima u Bugarskoj trezvenije posmatra situacija kako u Jugoslaviji uopšte, tako i u Južnoj Srbiji napose, jer drukčije se ne može objasniti onaj prošlogodišnji pokret za integralno Jugoslovenstvo koji je mesecima zanimalo bugarsku javnost.

Makedonski komitet, ako nije još nestao sa političke pozornice, ako se o njemu i danas govori, to je zato, što je on nekima potreban. On je potreban na prvom mestu onima koji su zainteresovani, da nikad ne nastupe dobri odnosi između Jugoslavije i Bugarske. Bilo je i u srednjem veku a i u najnovijoj istoriji

srpskog i bugarskog naroda neprijateljstva, ratova, ali bilo je i perioda najkorisnijeg za oba naroda prijateljstva i saveza. A kako može da se govori o pripremi preduslova za dobre susedske odnose sve dok traje rad ovog Komiteta, i dok se sa sistematičnošću koja već postaje dosadna, postavlja pitanje nacionalnih manjina u Južnoj Srbiji protiv izražene želje njenog stanovništva, da kao sastavni deo velikog jugoslovenskog naroda hoće da učestvuje u njegovom životu sa svima političkim pravima koja su mu obezbedena? Kako je moguće, gospodo senatori, zamisliti ustanovu nacionalnih manjina u Južnoj Srbiji i podići veštački zid između naroda s jedne strane i nacionalne države s druge, kada se u toku 15 godina života sistematski pokazuje takvo raspoloženje od strane naroda, iz koga se može izvesti zaključak, da on hoće da učestvuje u punom životu države? Ja bih mogao citirajući te pojave, na primer odnos naroda prema Kralju protkan najtoplijom ljubavlju, odanosti i zahvalnosti, odnos prema narodnoj školi predmet najvećih briga naroda, odnos prema vojsci u koju narod šalje svoju decu da se tamo izuče kako se zemlja brani, — mogao bih gotovo da vas zamaram izlaganjem ovakvih činjenica, ali to neću da činim, jer smatram da s obzirom na raspoloženje naroda, na njegove težnje i ideale i na težnje i ideale države koje narod oseća te zato i usvaja, — to pitanje manjina ne postoji i ne može da postoji. (Odobranje).

Sasvim je jasno čijim ciljevima Komitet služi. Zaslepljeni mržnjom koja ne daje njihovim vodama da se uzdignu do šireg razumevanja postojećeg stanja stvorenog ratovima na Balkanu, za koje ratove i oni nose veliki, ako ne i najveći deo odgovornosti, ne poznavajući ništa drugo sem mržnje, oni su sveli svoju ulogu na ulogu običnih najamnika za sprovođenje poznatih imperijalističkih ciljeva na Balkanu. I kada bi se, ne dao Bog, ostvarili njihovi planovi, kada bi se srušila kapija koja zadržava val ovog imperijalizma, još sada mogle bi se predvideti posledice: kolonijalno ropstvo našeg naroda na jugu ili ropstvo pod neslovenskim narodima najčistijih Jugoslovena, potomaka Svetog Ćirila i Metodija, Svetog Nauma i Klimenta i Svetog Save i svih naših velikana iz Srednjeg veka. (Burno odobranje!).

Ne, ove perspektive i suviše su strašne da bi se mogle ostvariti. Ne mogu da se ostvare zato, što je Jugoslavija dovoljno moćna da čuva kapiju Balkana, a s druge strane ne izgleda i pored izvesnih defekcija koje su nastupile, da je snaga onih koji su za održanje postojećeg stanja, stanja mira u svetu, slabija od snage drugih koji se aktivno zauzimaju za njegovu promenu. Narod u Južnoj Srbiji imao je svoju krvavu srednjevekovnu epopeju: borbu na Marici 1371, pod srpskim kraljevima Vukašinom i Uglješom, koja je za 18 godina prethodila borbi na Kosovu. U tim neravnim borbama protiv turske invazije nestala je samostalnost slovenskih država na Balkanu. Ne mora istorija da se ponovi, ali treba izvući sve savete iz nje. Jedan njen savet koji se svima nameće, to je da treba dobro čuvati kapiju Balkana i pomoći njenim čuvarima da istraju u njihovom sublimnom zadatku. (Burno odobranje i pljeskanje.). Glasaću za budžet.

Predsednik dr. Ante Pavelić: Ima reč senator g. dr. Fran Novak.

Dr. Fran Novak: Gospodje senatorji! Dozvolite mi, da se tudi jaz oglasim k besedi, in ravno k resorju Gospoda Ministra za notranje zadeve, to pa iz razloga, ker smatram da je baš Minister za notranje za-

deve v prvi vrsti poklican, da vodi računa o čustvovanju in razpoloženju prebivalstva najširjih slojev naroda ki seveda pazljivo zasleduje vse poslovanje in vse pokrete Kraljevske vlade, Narodnega predstavništva in njegove zakonodaje. Ako govorim o zakonodaji, dovolite mi, gospodje senatorji, da se dobro namerno in ne v cilju zle kritike izjavim, da bi bilo po želji našega prebivalstva nekoliko več doslednosti ali več sestematičnosti potrebno. V mislih imam zakon o občinskih samoupravah, ki smo ga izglasovali in pa zakon o banovinskih samoupravah, ki ga vkljub vsem obljubam Kraljevske vlade še do danes nismo dobili, da bi mogli o njem razpravljati. Pri tem mi dovolite, da omenim zakon podaljšanju veljavnosti zakona o zaščiti kmeta z dne 19 decembra 1932, ki je dal Kraljevski vladi in Ministerskemu svetu pooblastilo, da sme v slučaju potrebe izdati primerne uredbe, ki naj služijo za ureditev gospodarskih prilik, v kolikor so take uredbe nujno potrebne. Toda Narodno predstavništvo je obenem zakonito določilo, da ima Kr. vlada take uredbe, potem kojih je izdala, tudi takoj predložiti Narodnemu predstavništvu v soglasje. Priznam, da bi diskusija o tem vprašanju morebiti spadala v resor Ministerstva za kmetijstvo ali Ministerstva trgovine in industrije. Resnica pa je, da ima po mojem mnenju tudi Minister notranjih poslov mnogo interesa na tem, da da naši gospodarski javnosti primerno pozornost, saj je gospodarski položaj v neposredni zvezi in v neposrednem stiku tudi s političnim položajem. Prebivalstvo je upravičeno pričakovalo, da bo Vlada uredbe, ki jih je izdala v navedenem smislu, predložila Narodnemu predstavništvu v soglasje. Izšla je uredba na temelju čl. 6 citiranega zakona z dne 26 decembra 1932 o ureditvi izplačevanja vlog pri pojedinih denarnih zavodih in uredba z dne 4. I. 1933 o t. zv. posredovalnem postopku obrtnikov, trgovcev itd. Ne ena ne druga uredba ni bilat do sedaj predložena Narodnemu predstavništvu, vsaj kolikor je meni znano, ne Senatu, dasi so pretekli že tri meseci od njihove uveljavitve. Nikakor ne omenjam to zlohotno, temveč v prepričanju, da bi Narodno predstavništvo imelo priliko pri razpravi o teh uredbah objasniti dobre ali boljše rečeno slabe strani teh uredb s potrebnimi dodatki ali izpopolnitvami ter skušalo doseči zaželjeni cilj. Pri tej priliki bi moglo iznesti jasno sliko o gospodarskem, socialnem in čustvenem razpoloženju naroda. Na podlagi zadobljene jasne slike bi mogla potem Kr. vlada v sporazumu z Narodnim predstavništvom odpomoči zlu, v kolikor je taka pomoč v današnjih časih mogoča. Gospodje senatorji, nimam zle namere, toda zdaj so te uredbe napravile velik kaos, vem, da je bila doslej zaposlena toli Kraljevska vlada, kolikor Narodno predstavništvo z reševanjem budžeta. Razaditega je deloma opravičljivo, da Vlada še ni predložila citiranih uredb Narodnemu predstavništvu. Moja želja je, da jih v bližnji bodočnosti čimprej predloži, kajti one niso napravile samo zmede v gospodarskem temveč tudi v duhovnem življenju, ker so uvedle skoro bi dejal drug način presojanja morale in nemorale, zaradi česar mislim, da je tudi Minister za notranje posle pozvan, da vodi računa o takem razpoloženju naroda. (Klici: dobro, tako je!).

Gospodje senatorji, mi smo izglasovali Zakon o občinah. Dasi nas je dosti mnenja, da bi bilo pravilneje najprej zakonitim potom urediti samoupravo banovin, smo vendar ta zakon najprej sprejeli. Občinska in banovinska smouprava sta deloma v medsebojni

zvezi, zategadelj bi bilo po mojem mnenju umestno, da bi se donesel če ne prvenstveno, pa vsaj istočasno z občinskim zakonom tudi Zakon o samoupravah, ali kakor hočete, o dekoncentraciji ali decentralizaciji administracije. Trdno sem prepričan, da ne bi prišlo nikoli v tolikšnji meri do raznih punktacij ali deklaracij ali vsaj ne v taki obliki, kakor so bile iznešene, če bi imeli Zakon o banovinski samoupravi ali vsaj priliko o njem razpravljati. Decentralizacijo uprave nam je lani poletil Predsednik Ministerskega sveta svečano obljubil. Prepričan sem, da se bavi Kr. vlada intenzivno s tem vprašanjem, »Certum an, incertum quando«. O tem, da bo zakon prišel sem popolnoma prepričan, samo nihče ne ve kdaj. Želja moja gre za tem, da bi nam Vlada ta zakon čimprej dalav razpravo in moja prošnja je, da Vlada omogoči čimprejšnjo decentralizacijo in ustvaritev banovinskih samouprav. Ta Zakon o banovinskih samoupravah je ostal do sedaj nekak misterij, o katerem ve le maloštevilno oseb, ki pa nikakor noče zagledati luč sveta.

Gospodje senatorji, če že govorim o banovinskih samoupravah, mi dovolite da se dotaknem banovinskih proračunov na podlagi sedaj obstoječih zakonitih uredb. Res je, da proračune banovin odobrava Kr. vlada oziroma Finančni minister. Jaz bi priporočil pri tem malo več obzirnosti, upoštevanje soglasnost sklepov Banovinskega sveta. Banovinski svet in v sporazumu z njim tudi ban najboljše pozna prilike banovine.

V mislih imam Dravsko banovino in gotovo je, da Banovinski svet in ban Dravske banovine najboljše poznata lokalne potrebe in tudi mero žrtev, ki jih je treba za take potrebe doprinesiti. Priporočal bi tedaj za svojo osebo, da centralna vlada upošteva in polni meri zaključke in sklepe Banovinskega sveta in proračuna, ki se je ž njim baval Banovinski svet in čigar odobritev pričakuje od centralne vlade. Ne vidi mi se oportuno, da se dohodki, s katerimi je soglašal Banovinski svet, in bremena, katera je Banovinski svet smatral za primerna, enostavno ali pavšalno črtajo oziroma znižajo. Medtem vidimo, da se ta proračun v Ministerstvu financ položi tako rekoč na Prokrustovo posteljo, kjer se mu odseče najprej glava in potem udje, tako da ostane banovini sam torzo, s katerim naj skuša banovina pokriti svoje potrebe. Svoje kulturne, socialne in gospodarske probleme najboljše poznajo narodovi reprezentanti, banovinski svetniki v posameznih banovinah.

Pri tej priliki opozarjam na naravnost katastrofalne posledice z občinske in banovinske proračune, ki jih je imel Zakon o ukinitvi trošarine na alkohol! (Klici: To je istina! Ploskanje.) Dosti nas je, ki smo mnenja, da pomeni ukinitve trošarine pravo prokletstvo, ker se je uživanje alkoholnih pijač s tem povečalo, dohodki občin in banovin, da ne omenim države kot celote, pa so se neprimerno zmanjšali. V tem pogledu bo treba remedure in ponovnega posvetovanja o tem, da li je pravilno za prebivalstvo, da se je trošarina na alkoholne pijače ukinula. Gotovo nam ni za to, da ostane oziroma se uvede isti način pobiranja, kakor prej. Treba je spremeniti samo način, toda trošarina mora ostati. Ako ne bi bila ukinjena trošarina na alkohol, govorim predvsem o Dravski banovini bi naše občine ne sicer prav lahko vendar pa uravnovesile budžet, ne glede na to, da bi tudi država imela svoje dohodke pri tem. Ali kakor je danes situacija, Dravska banovina navzlic vsej dobrohotnosti Kr. vlade in prebivalstva samega ne more nositi 7—3

milijonskega deficita, ki se bo kot dedni greh vlekel od leta do leta in ki ga ni mogoče kriti. Gospodje senatorji, odpomozite temu, pomagajte meni, sebi in vsem, postavimo trošarino na ta nesrečni alkohol. (Ploskanje, klici: Dobro, hočemo!).

Gospodje senatorji! Bilo je že govora o nastopu dela episkopata, mislim katoliškega, proti Sokolstvu. Ne bom o tem govoril. (Klici: Govorite, samo govorite!) Sokolstvo je po mojem mnenju v Narodnem predstavništvu že dobilo primerno zadoščenje proti depasiranim izpadom episkopata proti njemu. Država mora budno čuvati svojo avtoriteto proti vsem in vsakomur. Da vidite, kako si episkopat ali zastopniki katoliške vere predstavljajo svoje stališče do države, mi dovolite, da citiram članek nekoga ljubljanskega dnevnika, saj to ni nobena skrivnost in ga bom kar imenoval, to je »Slovenec« z dne 7. januarja 1933 pod naslovom: »Naše stališče do ljudstva in države«, v katerem pravi: »Ker stoji vera nad državo, država nima pravice, da bi svojo moralno stavila nad moralno vero, ali da bi drugo moralo višje cenila, nego moralo naše svete vere, id est katoliške cerkve.« Gospoda, po moji veri ni morala Sokolstva in države v nobenem naspotju z moralno katoliške cerkve in zaradi tega je čisto gotovo napačno, da se hoče postavljati cerkvena ali verska morala nad avtoriteto države. Dolžnost države je moralo poviševati in ne poniževati, kakor menijo nekateri krogi okrog omenjenega lista. Gospodje senatorji, popolnoma napačna je trditev, naj se cerkvena morala postavlja nad državno ali proti njej ter nad avtoriteto in proti avtoritete države. Znaná vam bo srednjeveška teorija papežev o dveh mečih. Bog je dal papežu dva meča ter mu s tem izročil cerkveno in posvetno oblast. Papež pa je izročil meč za posvetno oblast posvetnemu vladarju kot svojemu zastopniku, s čemur naj bi se ugotovilo, da je posvetna oblast zavisna od cerkvene oblasti. Ako bi danes obveljala ta teorija tudi za druge vere, da se tudi njim dovoli njena uporaba, potem bi država oziroma njen vladar imeli vse polno takih cerkvenih mečev v rokah, da se ne bi vedelo ž njimi ne kod ne kam. Pri nas na pr. to ne bi bil samo meč katoliške cerkve, temveč tudi meč pravoslavni, muslimanov i t. d. (Klici: Alkalaj, ti bi davao meč! Smeh.)

Gospodje senatorji! Po mojem mnenju ni samo dolžnost Kr. vlade, ampak tudi naša, da skrbimo za popolno in neomejeno avtoriteto države, ki v tem pogledu ni odgovorna nobeni veroizpovedi in nobenemu cerkvenemu poglavarju. Kraljevska vlada je do sedaj pokazala to svojo avtoriteto in jo čuvala. Prepričan sem da bo storila to tudi v bodoče, želim samo da stori to še močnejše in energičnije, kar bo gotovo doprineslo k jačanju notranjega miru. (Ploskanje).

Gospodje senatorji! Ko govorim že o tej hijerarhiji, ali če dovolite, da navedem bolj domač izraz, klerikalizmu, naj omenim nekaj iz govora spoštovane gosp. kolege dr. Šverljuge. Prav je v principu, da gospodje senatorji omenjajo tudi druge banovine. Srečen sem in veseli me, da se kolegi brigamo in proučimo o prilikah ne samo v svojih ampak v vseh banovinah. Zaraditega pozdravljam tudi interese za pojave v drugih naših banovinah. Posebno je ležalo spoštovanemu kolegi dr. Šverljugi na srcu to, da je bila razpuščena prosvetna zveza v Ljubljani. Gospodje senatorji, mišljenja sem, da ni bila ta

Prosvetna zveza ničesar drugega, kakor centrala in nadaljevanje političke stranke, katere čuvstva ne odgovarjajo sedanji politični ureditvi. Ako je to Kraljevska vlada in banovina spoznala, da ta duh ne odgovarja našim državnim ciljem, tedaj je imela ne samo pravico ampak tudi dolžnost, da tako organizacijo, ki je pod pretvezo prosvete vršila politično delovanje in skušala uveljavljati program neke bivše stranke, razpustiti. Mislim, da bo gospoda kolego dr. Šverljugo še glava bolela če se bo on preveč opiral na naše prijatelje bivše klerikalne stranke. Želimo mu pa, da se ne uresniči pregovor: qui mange de Pape, en meurt! Kdor je papeža, na tem umre.

Gospodje senatorji! Prehajam k zaključku. Povedal bom samo, zakaj se s punktacijami v Senatu ne bom bavil. Gospodje senatorji! Slovenci, ki po srečnem naključju živimo združeni in kompaktno naseljeni v Dravski banovini, mirno gledamo v svojo bodočnost v naši skupni domovini Jugoslaviji. Preko zemlje Slovenske so se izseljevali in preseljevali skoroda vsi narodi Evrope od severa in juga, vzhoda in zapada. Bili smo na ta način neprestano pod tučjevo peto, tlačanili smo zadosti naše zemlje pohlepni sovražnikom. Dosti smo izkrvaveli svoje krvi, meje naše so se na vseh straneh krčile in vedi Bog, kam bi prišlo, ako ne bi svojega čolniča oteli in prispeli z njim v varno zavetišče Kraljevine Jugoslavije. Odslej naprej nam je naš razvoj v vsakem pogledu zasiguran. In mi blagoslovljamo 1. december 1918, ko je bilo proglašeno naše ujedinjenje narodno in državno v skupno domovino Srbov, Hrvatov in Slovencev, v današnjo Kraljevino Jugoslavijo. Vi veste, da ljubimo svojo zemljo, bogato na prirodnih krasotah, a morda manj bogato na naravnih zakladih, produktih in dohodkih. Toda ljubimo jo po našem starem pregovoru: Čim revnejša je mati, tembolj jo ljubi sin. Naše samobitnosti nam Kraljevina Jugoslavija ne odzva-me. Narodne pesmi naše, polne melodije, ki nas spremljajo od rojstva do groba popevamo prejkoslej, ne samo to, te pesmi prepevajo in ob teh popevčicah se radujejo tudi ostali bratje naše države. Lepa je ta zemlja s svojimi belimi hišacami z rúdečimi nageljni, ki visijo raz okna, male cerkvice na hribih in holmih kažejo, da je naš narod toli religiozen, koli mistično povezan s silo prirode, saj je baš radi tega postavljaj v svojo tolažbo svoje cerkvice na vrhovih, ki jih s spoštovanjem ogleduje in občuduje ne samo domačin, ampak tudi tujec. Naše samobitnosti nam naša skupnost ne jemlje. Moremo jo srčno gojiti in jo spraviti do pravega razmaha šele sedaj v naši Kraljevini. Povem še to, da je naša zemlja na prirodnih krasotah bogata, da je pa naš narod manj bogat na zemeljskih dohodkih, ki jih pa drugim privoščimo in želimo, da se pomore tudi onim, ki teh dohodkov nimajo. Zato sočustvujemo z onimi ljudmi, ki jim zemlja ne rodi toliko, kolikor potrebujejo in želimo da se jim da potrebna podpora. Vzajemne medsebojne pomoči severa, juga, vzhoda in zapada naše države pa ne dosežemo ne s punktacijami, ne z deklaracijami, marveč s praktičnim inicijativnim delom z doprinašenjem žrtev po geslu: Vsi za enega, eden za vse. (Ploskanje). Mi gremo mirno preko vseh deklaracij in vseh punktacij. Zgodovina bo v prihodnosti pokazala, da je naše stališče v tem pogledu pravilno. Čakamo razvoja, evolucije, ki mora priti sama po sebi. 14 let

živimo med seboj in čakamo. Evolucija nadaljuje svoje delo in cilj vseh nas je isti, samo taktika se razlikuje. Praktične potrebe so pa vedno jače, kakor vse deklaracije. (Ploskanje in klici: Tako je!)

Gospodje senatorji! Priznati moramo, da naše Ministerstvo notranjih poslov pazi in vestno bdi nad vsemi pojavi, ki bi utegnili kaliti notarnji mir v naši državi. Ta mir v notranjosti pa nam je najbolj potreben. Elemente pa, ki zastupljajo naše vodnjake, ki zavajajo mirno ljudstvo, ki si želi zgolj miru in prilike za svoj gospodarski in kulturni razvoj, je treba prijeti z energično roko. Narodno predstavništvo je mesto in torišče, kjer naj se izvojujejo v medsebojnem objašnjevanju prave smernice za vodstvo naše države sedaj in v bodočnosti.

Gospodje senatorji! V priznanje Ministerstvu za notranje zadeve ki vrši vestno svojo dolžnost, izjavljam da glasujem za budžet Ministerstva za notranje zadeve. (Dolgotrajno ploskanje.)

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Reč ima g. senator dr. Ivković.

Dr. Momčilo Ivković: Gospodo, dva su razloga, koji su me rukovodili da zatražim reč i uzmem učešća u specijalnoj debati prilikom pretresa budžeta Min. unutrašnjih dela. Jedan je razlog, što ja u današnjim našim unutrašnjim prilikama i odnosima smatram ovo Ministarstvo za isto tako važno kao i Ministarstvo vojno ili Ministarstvo spoljnih poslova. Drugi je razlog jedan naročiti osećaj dužnosti, da i ja progovorim koju reč i iznesem svoje poglede i svoja opažanja u vreme ovih svih mogućih punktacija, poslanica i pisama potpisanih i nepotpisanih, a naročito onih, koja se specijalno tiču tako nazvanog srpsko-hrvatskog pitanja ili da se pravilnije izrazim koja se tiču odnosa između ova dva dela našeg naroda. Rekoh osećaj dužnosti, jer smatram da je moja dužnost, da i ja ovde iznesem svoje poglede, pošto sam kroz nekoliko godina kao možda jedini Srbin iz Srbije bio biran za narodnog poslanika i hrvatskim glasovima i slat kao predstavnik jednog dela Slavonije u Narodnu skupštinu. I taj period nije bio mali i kratak. On je u tri izborne periode trajao 7 godina, za koje sam vreme ja imao dovoljno mogućnosti, da upoznam i život i prilike i potrebe obadva dela našeg naroda i proučim njihove odnose kako se veli, — na licu mesta. A da biste mogli pokloniti veru tim mojim opažanjima, dužan sam vam odmah na početku reći, da sam od novembra 1920 g. do sada koje poslovima partijskim i političkim, a naravno i radi potrebnih i neizbežnih intervencija, bio u virovitičkoj županiji preko 200 puta; u susednoj Baranji, požeškoj i belovarskoj županiji preko 20 puta, i to obično, kako se veli, „suvim“ t.j. kolima i automobilom, dakle nisam izučavao prilike kroz železničke prozore, no na „licu mesta.“ Prelazio sam u nekoliko mahova iz Belovarske županije preko Koprivnice i Ludbrega kroz Zagorje do Varaždina i dalje preko Vinice na Ormuš i Čakovac. A za to vreme zbog intervencija i drugih poslova preko 50—60 puta bio sam u Zagrebu. Još samo da dodam, da sam od 1923-25 god. bio jedan jedini Srbin poslanik za celu Slavoniju ili pravilnije reći: za celu Podravinu i Baranju, te sam volens-nolens morao opsluživati ceo taj kraj: virovitičku, požešku i belovarsku županiju. Ovde među vama, gospodo, ima nekolicina, koji ovo znaju i koji vam odmah mogu potvrditi ove moje reči.

Ovo sam malo biografije smatrao za dužnost

da iznesem, gospodo, pre no počnem, da govorim o glavnoj temi, jer unapred osećam i znam, da će moje reči i moja opažanja za mnoge biti jedno veliko iznenađenje; a možda nekima ta moja opažanja neće biti prijatna i povoljna, ali kako bilo da bilo, dopadala se ona ili ne, ja ću iznositi objektivno, apsolutno sine ira et studio, sve ono što smatram, da je važno u njima i to samo onako, kako je u stvarnosti, bez ukrasa i bez doterivanja.

Ta moja opažanja ukratko i generalno sledeća su:

Hrvatski deo našega naroda u masi, bar u Slavoniji i Podravini mnogo je pristupačniji i mekši od našeg dela u tim krajevima; naš je „ustolovniji“, tvrdi i manje pristupačan; uz to se oseća, što se veli, „kod kuće“, te je, naročito u ličnim stvarima, mnogo agresivniji. Hrvatski seljak ne oduševljava se mnogo politikom, bar ne u onom smislu, kako to naš srbijanski seljak shvata i razume. Hrvatske mase imaju mnogo razvijeniji smisao za zadrugarstvo i za „sui generis“ kolektivni rad i nije bio, a nije, koliko sam mogao i sada u poslednja dva-tri moja navrata tamo da vidim, ni danas, onako partijski rasepkan i zagrižan, (kako se tamo veli) kao što je to kod našeg naroda bilo i pre i posle rata. Hrvatski seljak voli uopšte svaki rad i kretanje u političkom i socijalnom životu putem udružavanja i voli obično, da se tako udružen i kreće. I kada se nade neko spretan, koji će umeti da ga zainteresuje za izvesnu stvar ili pokret, on će se obično krenuti u masi, retko će se izdvajati. On uopšte nije individualista i separatista i više je disciplinovan. Hrvatska politička inteligencija, naročito zagrebačka, sušta je u političkom pogledu protivnost narodnoj masi hrvatskoj. Oni su jaki intelektualci, visoko teorijski svemogućim, pa ako hoćete i nemogućim, idejama opremljeni, ali praktično za rad sa masom svoga naroda slabo ili gotovo nikako ne podgotovljeni. Hrvatski političari su sušta protivnost naš srbijanskih političara. Dok su se naši bavili kroz ceo svoj politički život u neprekidnom dodiru sa narodom, bar onoga kraja čije su poverenje tražili i uživali, dotle se hrvatska politička inteligencija pojavljivala vrlo retko u narodu, obično samo pred kandidaciju i oko izbora. — Jedini izuzetak u tome pravcu činio je pok. Stjepan Radić i njegov brat pok. Ante, koga je Stjepan u političkom pokretu i daljem osnivanju i razvijanju Hrvatske seljačke stranke i nasledio, a sa njime jedan malen deo, mahom mladih ljudi, iz inteligencije, koja se više idealno i nacionalno oduševljavala tim seljačkim narodnim pokretom, ali kome je hrvatska inteligencija sve do rata, pa još izvesno vreme i posle rata slabo, vrlo slabo prilazila. Pok. Radić naprotiv, on je ne samo neprestano bivao u narodu, no je umeo da u toliko pridobije narod i uveri ga u njegovu privrženost ka narodu, ka njegovim potrebama i životu, da je uspeo, da zatalasa gotovo ceo narod na selu i pridobije ga za taj nacionalni seljački pokret. Ove uspehe Radićeve sve do posle rata, hrvatska politička inteligencija posmatrala je s visoka, ne bez izvesne surevnjivosti, a možda i zavisti. A većina te političke inteligencije nije ni docnije, za života Radićeve, prilazila njemu i njegovoj seljačkoj stranci.

Sada, pak, mnogi od onih, koji su navukli na sebe togu separatizma, federalizma i drugih sličnih i još i gorih ideja i misli, hteli bi u isto vreme da

identifikuju sebe i svoje ciljeve sa masom hrvatskog naroda i hteli bi da govore punopravno u ime celog i celokupnog naroda u masi na selu; u tome idu nekoji od njih čak tako daleko, da hoće da pretstave hrvatski narod kao jednu besvesnu masu, koja je sposobna u mržnji svojoj prema Srbima i Srpstvu, da ide tako daleko, da čak pristane da ponovo ide u roblje Mađarske, Austrije ili Italije, samo da ne ostane u zajednici u ovoj lepoj zajedničkoj domovini svih nas, u kojoj imamo, treba i mora da imamo svi podjednaka i prava i dužnosti.

Tako misle, govore i rade oni krajnji separatisti, kojih više nema na našem tlu. Tako oni, nažalost, neverno i neistinito predstavljaju svoj narod i pred inostranstvom, podržavani u tome neprijateljima naše zajedničke države i našeg zajedničkog naroda. Tako im, nažalost, potvoravaju i nekoji, koji su ostali ovde, u zemlji, i koji na još veću žalost svijui iskrenih i mislenih ljudi, nisu u prošlosti bili daleki od pok. St. Radića i hrvatske seljačke stranke, na čelu kojih stoji g. dr. Vlatko Maček. Ova je pojava za mene u toliko žalosnija, što i g. dr. Maček, a i svi oni drugi u tom društvu vrlo dobroznaju, kao što i mi svi ostali — koji nismo daleki i tuđi hrvatskom seljaku i koji smo imali prilike da poznajemo i pok. Radića i njegove najbliže i najodanije suradnike, — znamo da ni on, pok. Radić, ni njegov hrvatski seljački pokret nisu nikada bili ni protiv države ni protiv zajednice sa Srbima i Slovencima, kako je to jasno i glasno izneo ovde pred nama svima g. dr. Ivan Gmajner, koji je u mladosti i sam bio oduševljeni pristalica i suradnik na osnivanju toga krupnog nacionalnog pokreta hrvatskog seljačkog naroda; kao što znamo i to, da je taj pokret bio uperen protivu Austro-Ugarske i protivu svih drugih neprijatelja Slavena, a naročito protivu neprijatelja južnih Slovena: Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara, kako se to vidi u samom programu i statutima njihove stranke još iz 1904 godine.

O deklaraciji naših drugova ovde neću da govorim i da ih dovodim ni u kakvu vezu bilo sa punkcijama bilo sa ma drugim kojim pokretom. Mi svi dobro znamo i poznajemo te naše drugove, njihovu prošlost i sadašnjost i nesumnjivo je, da oni isto tako vole i ovu našu zajedničku državu i naš narod kao i mi. I zato ovu deklaraciju njihovu ja posmatram politički više kao jedno izdvojeno partijsko obeležje, partijsku tendenciju. Ja verujem, da se ni jedan među njima ne bi našao, ni po položaju koji je ranije zauzimao, a ni inače po svojoj prošlosti, koji ne bi zajednički s nama stao i borio se, kad bi došlo u pitanje čuvanje celine i našeg naroda i naše države.

Iz svega ovoga, gospodo, što sam do sada izneo, ne znači još da nema nezadovoljstva u hrvatskim masama. Ali to nezadovoljstvo nije onakvo i nije u onom pravcu kako bi to hteli da pretstave krajnji elementi i da to iskoriste. Ne kažem da u hrvatskim selima nema dilkoša zanesenjaka i bukača, kao i drugde, u drugim krajevima, kao i kod nas, koji bi hteli u mutnome da love. Ali nezadovoljstvo glavnih masa hrvatskog seljačkog sveta nije političke već sasvim druge prirode. Ono je iste one prirode, kakvo je nezadovoljstvo i u svim drugim krajevima naše prostrane otadžbine i kakvo, najzad, postoji i ovde, kod nas, u Beogradu. To su one svakidašnje teške nevolje, teške brige, kojima je pogođen neočekivano naš seoski svet ovom svirepom pri-

vrednom krizom.

Ali ovim nevoljama za one krajeve u Hrvatskoj, treba dodati još i nešto specijalno, jednu drugu nevolju, za koju nesumnjivo odgovornost pada na političare ovde u Beogradu. Ono što sam maločas rekao i prebacio hrvatskim političarima i hrvatskoj inteligenciji: da ima vrlo slab, gotovo nikakav kontakt sa svojim narodom, to isto — ako hoćemo da budemo iskreni i objektivni — može se s pravom prebaciti i nama beogradskim političarima, naročito onima, kojima je u deo palo, da upravljaju sudbinom našega naroda. I oni nemaju nikakvog neposrednog kontakta sa narodom i često nemaju poznavanja prilika u ovim i onim krajevima. Od kolike je važnosti i značaja kontakt, dodir, ulaženje u suštinu, od kolike je važnosti poznavanje potreba naroda, — ja ne bih trebao da navodim mnogo primera. Ja ću samo potsetiti na onaj veliki utisak — uveren da me niko neće u tome demantovati — koji je bio toliko veliki da je izazvao čitav preoket u dušama hrvatskih seljaka, — onaj utisak, koji je u celome kraju učinila poseta Nj. V. Kralja hrvatskom narodu i hrvatskim selima.

Ja sam nedavno, prilikom poslaničkih izbora, imao prilike, da zalazim u čisto hrvatske srezove: Miholjački i Valpovski, i verujte mi, ne jedan od mojih bivših političkih i partijskih prijatelja, no i oni sa kojima sam se borio, načelno i politički, ne lično, prilazili su mi i pitali me o tome: hoće li Nj. V. Kralj doći i u njihove krajeve, jer, gospodine doktore, vele oni, mi nismo ništa gori Hrvati, nego što su oni u Zagrebu i Zagorju.

E, vidite, gospodo, kad bismo mi iskoristili taj lepi primer, koji nam je dao naš Vladalac, kad bi naši političari i oni koji su bili, i ovi sad i oni, koji će posle njih doći na krmilo državne uprave i oni koji će upravljati sudbinom države i naroda, — kad bi oni zalazili u narod i obilazili sve krajeve, ja verujem, da bi se mnoga zla otklonila i da mi ne bismo sada imali ovih nemilih pojava, o kojima diskutujemo već nekoliko dana.

Ali, ima i drugih grešaka do nas ovde u Beogradu, do političara i naročito do vodećih krugova.

U početku stvaranja i uređivanja naše države, u mesto da podemo po narodu i upoznamo se sa životom i prilikama, pod kojima u raznim krajevima živi naš narod, mi smo se, gospodo, oslonili na pojedine ljudi iz tih krajeva, verujući njihovim iskazima, neproveravajući ništa od onog, što su nam dostavljali. — I tako je za nas od početka stvaranja naše države sve do 1925 godine, do dolaska Stjepana Radića u Skupštinu i u vladu bio jedini referent za sva srpsko-hrvatska pitanja i odnose, za sve Srbe i Hrvate na teritoriji Hrvatske i Slavonije, g. Svetozar Pribičević. (Dr. Savo Ljubibratić: Nije bio samo referent!) Sve to je on vodio i radio.

Jedna nesumnjiva greška, jer smo se u tom vremenu potpuno oslonili na jednu krajnost, na g. Pribičevića. Kakav je on u tome bio i kakve nam je savete davao, kako je govorio i kako je radio, znamo mi svi. To je rekao lepo i dokumentovano juče u svome govoru izneo g. senator kolega Banjanin. I tako je to išlo sve do 1925 godine. Išlo se po jednoj krajnosti.

Kakva je bila posledica toga i takvog načina rada i kakve su posledice bile od toga, također znamo. Taj način rada učinio je, da su se mase hrvatskog

naroda na selu, pogotovu svi, sa malim izuzecima, grupisali oko pok. Stjepana Radića, i on je postao centar, glavni predstavnik i voda toga više duhovnog, nego stvarnog seljačkog pokreta. Onim krutim, a često i nasilnim merama predstavnici državnih vlasti, narodne hrvatske mase u ono doba, sve više su gurane u opoziciju. Dražene i izazivane, one su se sve jače okupljale oko pok. Radića, u kome su one tada videle jedan protest protiv svih onih nezgodnih, onih ružnih ispada prema narodu.

I što je, gospodo, za nas najgore, to je, što su te mere, te krute, te nasilne mere predstavnici vlasti činili sve u ime centralizma, u ime centralističkog uređenja naše države, u ime Beograda. Tako su govorili oni, koji su bili ne toliko protivnici centralizma i centralističkog uređaja, nego su bili otvoreni protivnici toga i takvog načina izvođenja i provođenja u život toga centralističkog uređenja.

1925 godine Beograd je učinio sad jedan drugi skok; sad je opet pok. Radić, u ono doba nepomirljivi i neprimirljivi protivnik ne samo g. Pribičevića, nego i celokupne njegove politike, u kojoj je on učestvovao i radio — velim — pok. Radić postao je sada jedini referent za sva ta pitanja srpska i hrvatska, za pitanja Hrvata i Srba na teritoriji Hrvatske i Slavonije. Naravno, da je tada otpočela jedna nova borba, borba koja je u mnogome zasnovana na osveti i odmazdi za ranije grehove politike, koju je sprovodio g. Pribičević, — borba, od koje je patio i jedan i drugi deo našeg naroda. Znači podjednako gotovo i Srbi i Hrvati, ali mnogo više onaj deo hrvatskog naroda, koji se do 1925 godine bio primirio i opredelio za raniju politiku.

Ali, što je u ovom pitanju za nas važno: i ta je borba i ti novi potresi bili su opet vođeni i sprovedeni — kako bi se reklo — u znaku centralističkog uređenja države i u ime Beograda. Kao što vidite, gospodo kolege, i u jednom i u drugom periodu borbe i potresa, sve je bilo u ime Beograda, jer tako hoće i želi Beograd, kako se onda tamo proturalo, pa i govorilo otvoreno. A Beograd je zbilja bio kriv, jer nije imao svoje vlastite poglede. A što je u ovoj prilici još teže, to je da i oni, koji su imali da budu oči Beograda, oči Vlade, i koji su imali da budu ruke njihove, t. j. da budu izvršioци njihovi, nisu, nažalost, uvek bili na visini kako u izvršavanju onih naredaba, koje su dolazile iz Beograda, tako, na veliku žalost sviji nas, ni u tačnosti referovanja o pojavama i prilikama, u kojima oni kao činovnici služe i vrše razne funkcije.

Ja sam i ranije kao narodni poslanik, pa i sada opažao, da veliki deo nezadovoljstva (a na to sam se uvek starao da skrenem na vreme pažnju merodavnim faktorima), da nezadovoljstvo, velikim delom, velim, dolazi zbog činovništva, koje ne samo da nije uvek bilo na visini, no je u ophođenju sa narodom često grubo i nadmeno, u šta sam se lično uverio, tako da se kod sveta uvukao ne samo strah, nego i nepoverenje, a to se sve upisuje u greh Beogradu, jer mračne sile i tajni elementi ne sede skrštenih ruku, već revnosno, ispod žita (a to im često i nije teško kod nehatnih i nemarnih predstavnika vlasti) rovaru i snuju po neukom i neobaveštenom narodu. I, naravno, za sve ovo je kriv Beograd, jer od njega sve zavisi i od njega sve dolazi. Beograd je taj koji vedri i oblači; Beograd je taj, koji postavlja činovnike, — tako šire i proturaju glasove podzemni elementi kroz narod u onim krajevima i danas.

Gospodo, iz ovog mog izlaganja, ja sam hteo i imao nameru da pred vas iznesem ovu konstataciju: da se svi oni, koji su nas uveravali, da se mase hrvatskog naroda zanose protiv ove države nekom idejom cepanja, slabljenja ove naše državne zajednice, — varaju; da te informacije njihove nisu tačne i da sva njihova nadanja nisu tačna u tom pogledu.

Ali, gospodo, čovek je čovek i narod su ljudi. Nemojmo dozvoliti da taj narod, miran i dobrodušan, nedovoljno upoznat sa opštim prilikama koje vladaju u zemlji, velim, da te narodne mase potpadnu pod uticaj onih tajnih sila, koje rovaru ne samo po Hrvatskoj nego po celoj našoj zemlji. Njih ima mnogo. Mi ih znamo, g. Ministar nesumnjivo bolje ih zna nego mi.

Pa kako se može i na koji način mi možemo taj narod, gospodo, da ogradimo od tih mračnih sila i u isto vreme da skinemo sa sebe kao političara i sa Kraljevske Vlade kao predstavnika državne vlasti i državnika, ovu tešku brigu, ovu odgovornost kako velim, da je skinemo i da se ona u buduće ne ponavlja.

Ja, gospodo, za to imam po svojem uverenju, — ako se ne varam i po Vašem, jer četiri oka vide bolje nego dva, — jedan prost lek: da uprostimo i poboljšamo administraciju.

Gospodine Ministre, vi ste tako lepo u svojem ekspezu izložili, kako se uzburkano stanje u Južnoj Srbiji kroz vreme od 12—15 godina lepo smirilo. Te vaše reči našle su potpuno izražaja odobravanja i u govoru prvoga našega potpredsednika gospodina Jovana Altiparmakovića. Ja verujem, da je sve to učinjeno — kako vi rekoste — jednim taktom, jednim sistemom, jednim dobrim uredjenjem, kroz dobre ljude, koji su uspešni da uvere narod onih krajeva, da svi i vi i oni vaši predstavnici, koji ste tamo stali, vole taj svet, da svi vole taj narod. Sugerirali su im tu ljubav, usadili su im je u srce i u dušu, i ta je ljubav imala dobrih plodova. Pa to što je učinjeno tamo, činite i dalje dobro za sav ostali naš narod: u prvom redu preko dobroga i valjanog činovništva. Prošetajte dobro činovništvo, naročito ono, koje se šalje ne samo u južne no i u sve ostale krajeve. Sada će biti redukcija, budžet je smanjen, uklonite iz službe sve ono što smeta i što ne odgovara svome pozivu i zadatku. A toga ima dosta, toga ima puno i nemojte dopustiti da u ova teška vremena izazivaju se još dublje rane.

Još jedno. Mi možemo jednim zamahom sve te brige a naročito odgovornost, da skinemo i sa nas i sa Kraljevske vlade i sa Beograda. Gospodine Ministre, vi ste stari, iskusan i odličan činovnik i policajac, obratite svu svoju pažnju i dobru volju; unesite što više ljubavi u ovaj novi projekt zakonski, koji mi svi sa nestrpljenjem očekujemo, u zakon o banovinskim samoupravama; unesite u taj zakon sve svoje veliko iskustvo. Rasteretite Beograd od odgovornosti, dajte im pravo da mogu da u svojim banovinama sva dnevna, sva lična, materijalna, ekonomska, privredna i sva ostala pitanja, pitanja dana, pitanja opstanka, da mogu sami rešavati tako (Burni aplauz), da se za neposredna rešenja ne mora onaj svet patiti da dolazi u Beograd, da ne mora najzad taj Beograd uvek nositi odgovornost (Burni aplauz i povici: Bravo!).

Ja, poznavajući vas lično, gospodine Ministre, verujem da ćete učiniti sve.

Kraj svega mojega nezadovoljstva, koje imam

prema radu mnogih vaših organa, ja ću ipak, u uverenju, da ćete poslušati ove lepe savete, koje vam Senat preko mene daje, glasati za ovaj budžet. (Burni aplauz).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč gospodin senator Ivan Hribar.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, Nemci imaju često upotrebljavani pesnički citat: »Wo alles liebt, kann ich allein nicht hassen!« »Gde ljube svi, ne mogu ja da mrzim.« U naše, danas najaktualnije prilike prenešeno, značilo bi to: »Gde svi govore o punktacijama, ne mogu ja da o njima ćutim.« Bilo je doduše tečajem debate u ovom visokom skupu od jednoga između govornika utvrđeno; da se je o punktacijama već dosta a i previše govorilo. Ja tog mišljenja ne delim. Da ide samo za punktacije, kojimi neki izranžirani politički vode hoće da zamaskiraju neuspehe svog dosadanjeg rada, dotvrdio bih mu. Ovi punktaši stoje bez toga van kola onih državljana koji se u naše doba priznavaju ka konstruktivnomu radu za boljak države.

Ali, gospodo senatori, mi imamo punktacije i u Narodnom predstavništvu. I time postaje stvar ozbiljnija. Svi smo naime u to Predstavništvo stupili pod istom zastavom i sakupljali smo se pod njom sve do početka ove godine, kad nas je mala skupina šest i pol kolegova iznenadila izjavom, da se je na jedanput osetila na krivom putu, pa da sad hoće da krene na pravi. Frapantna je dakle, gospodo moja, koincidenција sa punktacijama parlamentarnih otrepanaca i našim gospodom kolegovima. Za to će se retko ko moći da obrani utiska, da ima između izjave naših gospode dissidenata i među vanparlamentarnim punktacijama neku uzročnu vezu. Obostrana srodnost potvrđuje to.

Ali što se učinka tiče, tvrdim, gospodo senatori, da je imala izjava naših gospode kolegova iz Narodnog kluba u inostranstvu po nas sto puta kobniji utisak nego li sve ostale punktacije skupa. Neprijateljsko inostranstvo u stanju je naime kod svojih mahinacija protivu naše države posluževati se je kao autoritativne potvrde, da se Srbi, Hrvati i Slovenci ne slažu i da teže po razjedinjenju. Reklo bi se nositi vodu u Savu, kad bi vam, gospodo senatori, hteo pokazivati na kobne posledice ovako omogućene kampanje protiv nas.

Gospodo senatori, konstatiraću neku za nas ne baš laskavu činjenicu. Mi znamo biti veliki u malim, ali maljašni u velikim stvarima. Za to se gonimo rado za tricama, a da velikih koristi, koje se nam takorekuć same od sebe nameću, ni ne opažamo. Sa drugim rečima: Majstori smo u lovu na muhe, ali golubova hvatati ne znamo.

Ovo se je naša vlasnost baš sada opet izvrpoljila i gospodi kolegovima iz Narodnog kluba ide zasluga za to. Bacili su među nas geslo: »Narod ili pleme?« I eto nas već u punom ratnom jeku. Jedni za narod, drugi za pleme, a da mi ne opažamo, kako smešni smo oboje. Pogledajmo si stvar iz blizine.

Sav veliki slovenski svet ne predstavlja ništa drugo, nego nekoliko, po jezičnim dijalektima od sebe lišćih se plemena. Sva ta plemena na celom ogromnom prostranstvu, koje obitavaju, bilasu jedna jedina narodna celina, koja se, kako je to tako po slovenskim tako po inostranim znanstvenicima nesporno dokazano, zvaše Slovenima. Naziv »Slavljani«, sa kojim je u ovom visokom skupu prvi dan

debate operirao poštovani gospodin kolega dr. Mažuranić, je plod fantazije nekih filoloških hipermodrijaša.

Ova su se plemena razvijala prama različitim po fizičkim, orografskim i hidrografske okolnostima uslovljenim prilikama pod svojim vodama, od kojih su često uzimali takoder i svoja plemenska imena. Ona koja su si osnovala vlastite države, stupila su u povesnicu pod imenima naroda, pošto je to bio u najviše slučajeva sinonim sa državom. Ime »narod« prešlo je u daljnem toku povesničkih događaja u općenitu upotrebu takoder u etničkom smislu i mi Slovenci smo na primer tu oznaku upotrebljavali uvek od narodnog probuđenja dalje, pa nas se je i na mirovnoj konferenciji u Parizu smatralo narodom, i ako već davno nismo imali vlastite države. Onima u Parizu to nije bilo na štetu, a nama je laskalo.

Gospodo senatori, nekali u istini budemo tako maljašni da se sada baš radi toga zavadimo između sebe? Zavadimo sada, kad nas je svih troje braće našlo ugodno zadružno gospodarstvo u vlastitoj kući? Kanimo se toga! Neka se zove plemenjakom, koga to veseli, i narodnjakom, kome se to čini simpatičnije. Sve: narodnjake kao plemenjake pak neka druži bratska ljubav, koja je u stanju, da oko domaćeg ognjišta stere toliko blaženstva i sreće! Po lepom našem ukupnom obitavalištu jesmo i zvaćemo se svi skupa Jugosloveni.

Gospodo moja, čudnovati smo ljudi istinito. Vekovima smo težili svojoj ukupnosti. Osobito u poslednjim lustrumima pre svetskog rata bila je ta čežnja tako živa, da je uzbuđivala strah i trepet tako u Beču košto u Budimpešti. A kad smo se najedanput našli, nismo se više setili ko smo. Sav strani svet nas je još pre 1 decembra 1918 godine jedno-dušno i kao da je to uzeo iz vazduha zvaio Jugoslovenima. Samo mi sami se toga ne setismo.

Tek 6 septembar 1930 godine ulio nam je u tvrde butice ovu veliku istinu. Oduševljeno ju pozdravišmo na svom prostranom teritoriju od Triglava do Đevdelije, od Save, Drave i Tise do Vardara. A sada eto opet čudnovata pojava, da se dapače i u ovom visokom skupu nalaze inače sve časti i svega poštovanja vredna lica, koja beže pred njom! Ne, gospodo! Mi htedosmo biti Jugosloveni, postali smo Jugosloveni, ostaćemo Jugosloveni, jer to ime od sada znači politički narod, na čijem horizontu izlazi sunce slavne, velike, silne i kulturne Jugoslavije.

Ali mogao bi mi ko doviknuti: »Kakve Jugosavije? Da li integralne ili neintegralne?« Već se je o ovom »zamašnom« pitanju govorilo sasvim ozbiljno i dosta žestoko i u ovom visokom spuku. Moje je mišljenje ovo. Svaki državljanin mora da je integralan Jugosloven. Nemoguće je naime, da bi bio takav samo deo njegovog fizičkog bića, a drugi protivan tome. — Ako pak se govori o integralnom političkom Jugoslovenstvu, prepustimo to, gospodo moja, mirne duše budućnosti. Bog je hteo imati Jugoslaviju. On ne menja svoje volje, ko što mi krhki i slabašni ljudi. Zato je sigurno u svemudrosti svojoj već ustanovio i dan, kad će do te integralnosti i doći. Blago onda našim budućim pokolenjima! Gospodo senatori, završiću ovo svoje kao excathedra prednašano predavanje. Pre negoli to učinim pak ne mogu a da ne pokažem, sa kako malo ozbiljnosti i znanja se kadkada raspravljaju

takva zamašna pitanja. U Narodnoj skupštini imadu, kako vam je svima poznato, naša poštovana gospoda dissidenti svoju podružnicu. Ondje je u odbranu njihovog stanovišta narodni poslanik i bivši Ministar Preka izjavio da je bio prije Hrvat negoli Sloven. Evo, kako hladnokrvno se postavlja znanstveno dokazano i ustanovljeno dejstvo na glavu! Ali: ne čudim se tome: gospoda dissidenti su — neka ne zamere mojoj iskrenosti — isto tako i politiku postavili na glavu.

Gospodo senatori, obazrimo se sada ponešto oko sebe. Naš proračun pruža na prvi pogled ugodan utisak. On je lepim ogledalom uspešnog postepenog razvoja naših unutarnjih prilika. O njima možemo puni priznanja za neprestani trud Gospodina Ministra unutrašnjih dela i njegovog veštog pomoćnika kazati, da su tako sredene, da omogućuju državljanima, da u miru i bespečnosti idu za svojim građanskim poslovima. Tim više je zato umestno naše priznanje, jer je ovo stanje bilo postignuto usprkos svim pokušajima sa strane, da se poremeti.

I tu se, gospodo moja, dotičem veoma bolne strane našeg državnog života. Neprijateljsko nam inostranstvo pokušava zdravi naš organizam zaraziti sa umetno odgojenim bacilima neporetka i rasklada. A među onima, koji zarazne bacile goje, nalazimo nažalost i svoju slovensku susedu. Gospodo senatori, većanje velikomakedonske republikanske organizacije u Džumaji baca žarku svetlost na odvratni rad onih tamnih elemenata, koji se poslužuju svih mogućih sredstava od letka i tajne propagande do parabeluma, bombi i paklenih strojeva, da nose nemir i uzbuđenje u naše pogranične krajeve. Nesporno je utvrđeno, da su ova razbojnička sredstva bugarskog izvora i da su upadi u našu zemlju organizovani na bugarskoj teritoriji. Tim odvratnije je dakle, ako se odgovorni zvanični krugovi na sve žalbe sa strane naše Vlade postavljaju u pozu uvredene nevinosti.

Krajnje je vreme, da se o tom u Senatu progovori ozbiljna reč. Možda sam pozvan baš ja, da ju progovorim, jerbo sad družno sa zastupnicima bugarskog naroda učestvovao na nekolikim sveslovenskim i novoslovenskim konferencijama i sastancima, kojih nekojim sam i dapače i predsedavao. Gospodo moja, po mojem moralnom osećanju nema na svetu većeg zločina od zločina matricidija. Umoriti ili samrtno ugrožati ono biće, kome smo dužni život, svu najsladu njegu u doba nejake mladosti i svu skrb na putu u život, je nešto tako goropadnoga, da bi čoveka, koji bi taj zločin zagrešio, smatrali i najnekulturniji divljaci za propalicu najpodlije vrsti. Gospodo senatori, susedna nam Bugarska se ovake užasne ljage oprati ne može. Na majku Rusiju, koja joj je darovala život, ju negovala u prvim godinama njenog državnog razvoja, ju bogato snabdevala sa svima potrebštinama u doba njenog odrastanja i samostalnog udejstvovanja, digla je, kad je bila dobra majka u najvećoj nevolji, izdajsku desnicu, da joj podmuklo zasadi nož u leđa. Srce mi se je krčilo i dušu mi je prodrila neizrečiva i nepopisna bol, kad sam to doživio.

Sve se je uprlo u meni. »Ne«, opetovao sam u sebi, »da bi to bila učinila meka slovenska duša, nije moguće!« I doista: pesnici i pisatelji bugarski poučili su me kako pravilno je moje osećanje. Ovi »vode i učitelji naroda«, našli su — da opravdaju ovu moralnu podlost — najedanput, da bugarski narod za pravo nije slovenske, nego tatarske krvi.

Ja u to dakako ne verujem. Ja znam, da su Bugari Sloveni kao i mi. Ali odvratna svojstva, koja su ih vela k izdajstvu nad matuškom Rusijom, koja ih vode pri svakodnevnom sadanjem međusobnom iztrebljavanju, koje je Bog kao kaznu poslao nad nje, i koja ih goni na razbojničke podvige protiv krvne sestre svoje Jugoslavije, u istinu su tatarska. Ta svojstva nakalemili su im na slovensku dušu njihovi nemačko-avstrijski tutori. Da vidimo u kakve svrhe.

U tursko doba, gospodo senatori, vodila se je u Makedoniji tako sa strane Bugarske kako sa strane Srbije verska i narodna propaganda. U ono doba bila je u Sofiji glede Makedonije skovana krilatica:

»Ima pari, ima Blgari,

Nema pari, nema Blgari.«

Posle svetskog rata postala je agitacija u Makedoniji suvišna. Ali sećanja na »pari-tje« je ostalo. I »para-tjeh« ima u nekoj poznatoj stranoj valuti još i danas. A i pred levovima ne beže agitatori za bugarstvo Makedonije. Oni su onaj ideal, koji ih vodi u njihovom nečistom poslu.

Znam da će pre ili kasnije u bugarskom narodu opet pobediti slovenski osjećaj nad tatarstvom, ljubav nad mržnjom. Pa će doći i vreme, da se nademo u istom kolu. Onda će odzvoniti i zlikovcima, koji danas radi velikomakedonskog fantoma strahuju svu Bugarsku.

Istinita Makedonija, gospodo senatori, je naša, i ostaće naša! A vladar joj je novi Aleksandar Veliki, koji je krepkim zamahom svoje moćne desnice dne 6 septembra 1930 godine presekao čvor, koji je skočevao gordijska kola naše države. Neka se politička deca trude, da nadu tri konca presečenog konopa; — čvora na novo vezati joj neće uspeti. U tome će ju prečiti naše budno, velikoj našoj domovini od srca odano pogranično stanovništvo, čijeg neustrašivosti i požrtvovnosti odajemo počtu, zahvalnost i priznanje.

Gospodo senatori, predugo vas već zamaram. Ne mogu ali svršiti a da se ne osvrnem na juče-rašnji govor g. senatora dr. Šverljuge. Osećao se je pozvanim istupiti kao branilac jugoslovenskog katoličkog episkopata. Neka se, gospodo, o biskupskoj poslanici katoličkim vernicima misli šta hoće, jedno je gotovo, da o onom prevejanom političkom smislu, koji je kod katoličkog visokog klera bio pro-verbijalan, u njoj nema ni traga. Da nije tako, mogao bi biti katolički episkopat, kome i ja neću da pripisujem nedopuštene ciljeve, na jasnom, da za tu poslanicu nije mogao izabrati nepovoljnijeg trenutka. Gospoda biskupi su si dakle, sa kojeg god gledišta neka se stvar promatra, dali svoje vrste testimonium. — Kako visoko stoji, gospodo senatori, nad svima njima, sa svojim pismom bratu Jagošu, onaj sveštenik Božji, koji je u zastupanju svog biskupa našao tako za crkvu kao za njen odnos do države, jedino pravi put time, da je primljenu poslanicu položio ad akta!

Gospodin senator Šverljuga pozastavio se je inad time, da je ban Dravske banovine raspustio »Zvezu prosvetnih društava« u Ljubljani sa svima njenim podružnicama. Gospodo moja, Ban dr. Drago Marušić je jedan od najidealnijih Jugoslovena. Oficir austro-ugarske vojske, našao je početkom svetskog rata mogućnost, da iz Galicije preko Rusije dođe braći Srbima u pomoć. Sa srpskom vojskom prepatio je svu njenu Golgotu na putu preko Albanije.

Sigurno je dakle, da mu je ideja jugoslovenstva, za koju je živeo, radio i patio, nada sve sveta; sigurno pak i to, da smatra svjnom dužnošću ustati u svome zvaničnom svojstvu protiv svakoga, ko bi se protiv nje nedopustnim načinom ili čak izdajstvom ogrešio. Zato mi možete verovati, da je imao dostatno razloga za svoju odlučbu. Organizacija, koju je raspustio, nije bila naime istinito samo prosvetna, nego izrazito politička i dokazano je, da su iz nekih njenih podružnih društava vodile niti u Senčur i druga mesta, gde su izbili neredi, koji su pred sudom za zaštitu države našli sažaljenja vredan zaključak. Nije moja stvar davati g. kolegi dr. Švrljugi kakve god pouke, a i daleko sam od toga. Sve jednako ali kažem; da bih bio ja na njegovom mestu pre iznošenja žalbe na Bana Dravske banovine udubio se u poznati nauk, da »qui benedistignit, benedocht.«

Da je to učinio, bio bi valjda i sa više opreznosti branio biskupsku protisokolsku poslanicu. Smatram, da mu nije nepoznato, da je u austrijskoj dobi na nekoj ulici u Ljubljani, na koju su rado izlazili u šetnju biskupovi, bilo dvoje katoličkih preduzeća: Odmah posle 1 decembra 1918, ako ne već pre ovog datuma, zamenjeno je bilo na napisima firmi ovih preduzeća slovo »katoličko« za »jugoslovensko«. Gospodi biskupima to nimalo nije smetalo. Kad je ali te označbe poslužio se »Sokol«, evo njihove anateme i traženja hrvatskog i slovenačkog imena kod njega! — Da je gospodin senator dr. Švrljuga uzeo si k srcu nauk citovane latinske rečenice, bio bi sigurno došao do ubedenja, da svetlo i sveto ime jugoslovensko ne sme biti upotrebljavano samo u poslovne reklamne svrhe, nego da ima drug, puno uzvišeniji sadržaj.

Izjavljujem da ću glasati za predloženi budžet. (Odobranje).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč senator gospodin Petar Đirlić.

Petar Đirlić: Gospodo senatori! Rad Ministarstva unutrašnjih poslova, koliko znam nije ni ranije bio takav, da bi izazivao pohvalu. Danas još manje. Ovo visoko državno nadležstvo davno ranije kod nas dobilo je svoje oličenje u kundaku i batini. Ta insignija kao da nije do danas izgubilo. Kundak i batinu prati partizanstvo. Ali ovakova partizanstva, može se slobodno reći, do danas nije bilo, a i nije moglo biti. Nije moglo biti zato, jer je ranije vrlo rijetko i kratko homogeno vladala samo jedna partija, nego su obično bile na vlasti uže ili šire koalicije, pak se sva neograničena i svemoćna policiska vlast podjelom i sukobom interesa nekako ograničavala i paralizirala. Sada je samo jedna partija na vlasti, toliko bezobzirna, da je od Ministarstva unutrašnjih poslova napravila svoj kabinet. U općini ne može biti općinski odbor i uprava, nego ona koju Ministarstvu unutrašnjih poslova vladin poslanik onoga sreza predloži; Banska uprava u tom ne odlučuje, nego je primorana na telefonski zahtjev iz Beograda uputiti radi formalnosti onakav predlog kakav je od poslanika u prepisu dobila. U srezu ne može biti niko funkcioner od sreskog načelnika do služitelja nego onaj koga vladin poslanik ili želi ili makar trpi. U Banovini sve se mora raditi što Vladin poslanički odbor odnosno banovine odredi. Toga nikada nije bilo, a nije ni trebalo da bude, jer su ranije partije nicala iz naroda i njih policija nije stvarala, nego kad su one same narodnom snagom dolazile do vladajućeg položaja toliko pomagala, da je upravni aparat do-

bivao partijsko obeležje. Radi toga se je kod nas i još ranije iznelo na tapet pitanje depolitizacije upravnog i činovničkog aparata. Depolitizacija uprave bio je jedan od prvenstvenih zadataka šestojanuarskog režima. I sada ovaj današnji režim, koji i sam sebe smatra nastavkom šestojanuarske politike i koji se voli pozivati na šestojanuarski pravac, tako provodi depolitizaciju, da aparat prije treba da služi osnivanju jedne političke organizacije, nego državnim interesima, koji ne mogu biti vezani ni za jednu partiju, a narodu u toliko, koliko to konvenira novoj političkoj organizaciji. To tako daleko ide, da se Ministarstvo unutrašnjih poslova toliko brižno stara za novu političku organizaciju da preko banskih uprava i sreskih načelnika udešava kako bi općinski odbori, uprave i organi vlasti izglasavali nepovjerenje onim narodnim poslanicima, koji nisu htjeli pristupiti u novu političku organizaciju ili koji su joj otkazali članstvo. Mi zato imamo dokaza iz Mostara, Tomislavgrada i Šibenika, ali nas to ni malo ne smeta, jer o povjerenju ili nepovjerenju neće odlučiti naručene nepouzdanice, nego narod na izborima.

Dok se Ministarstvo unutrašnjih poslova toliko trudi oko osnivanja nove partije, dotle narod u Dalmaciji trpi od postupaka nekih organa Ministarstva unutrašnjih poslova.

Neka se strogo i objektivno ispita delovanje komandira žandarmerijskih stanica u Strankovcima, Šibeniku, Vodicama, Zlozelima, Biogradu na moru, Turnju, Sukošanu, a osobito u Gorici. Neka se ispita rad sreskih načelnika Kostića i Ugrinovića i žandarmerijskog oficira Obradovića, jer su ova trojica polonjih najviše odgovorni.

Radi svega navedenoga, Narodni klub će glasati protiv budžeta Ministarstva unutrašnjih poslova.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč g. Ministar unutrašnjih poslova.

Ministar unutrašnjih poslova Živojin Lazić: Dopustite mi, gospodo, da povodom govora g. Đirlića i iznošenja koja je on učinio o nekom sistematskom batinjanju dadem potrebna obaveštenja. Vi znate da sino mi u prošloj godini imali akcije i sa severne i sa zapadne strane i da je bilo otuda i banditskih upada. Vi znate da su prošle godine slate sa one strane paklene mašine, revolveri i oružje i da je to ponovljeno i ove godine. Bile su postavljene paklene mašine na raznim mestima, pa i na onima o kojima se govori.

Kad je ove godine bilo otkriveno jedno novo slanje oružja i paklenih mašina, onda su vlasti počele da vode istragu koja se rasprostrla na sva četiri pogranična sreza i kako je to zauzelo široku teritoriju, starešinske vlasti nisu mogle da stignu da svuda same vode istragu, nego je na mnogim mestima ostavljeno i žandarmima da oni vrše tu istragu. Ja sam čuo da su žandarmi, ali samo žandarmi, a nije tu u pitanje nijedan starešina, negde i prekoračili granicu dozvoljenog i zakonom određenog. (Gavrilo Cerović: Zato ih treba kazniti.) Čim sam to čuo, odmah sam naredio te je na lice mesta otišao komandant žandarmerije sa jednim inspektorom Ministarstva, a otišao je i pomoćnik g. Bana i oni onamo vrše potrebne izvide. Rezultate te istrage još nemam, ali imam sumarna obaveštenja, da je bilo organa koji su vršili izvesna prekoračenja, ali nikako ne u onakoj razmeri kako to iznosi g. senator Đirlić. Njemu je neko tako neverno pisao da bi stvar

iz Bog zna kakvih razloga što više uvećao. Prekoračenja je nesumnjivo bilo i oni koji su ta prekoračenja uradili, biće podvrgnuti zakonskoj odgovornosti, kao što je to i do sada uvek bivalo. Ko se od gospode interesuje može da ode do komande žandarmerije i da vidi koliko se žandarma godišnje kažnjava zbog raznih slučajeva prekoračenja svog delokruga. Stavljaju se pod sud, disciplinski kažnjavaju ili iz trupe otpuštaju. A razumljivo je da se u trupi od 16—17.000 ljudi i pored sveg školovanja i nadziranja nade i takvih koji se u danim slučajevima ne mogu da savladaju, već ispadnu i o zakon i propise se ogreše.

Takvi slučajevi su izuzetni i ne predstavljaju neki sistem u žandarmeriji. Dakle i ovi koji su se ovde ogrešili biće podvrgnuti zakonskoj odgovornosti. Ali, gospodo, ma kako da se ne može ni ukoliko odobriti takvo postupanje, ipak se mora voditi računa o okolnostima pod kojima su ta prekoračenja učinjena, a koja su nesumnjivo za osudu. I ti sitni organi koji su na terenu tragali bili su svesni da se radi o krupnim interesima države; da se radi protiv državnog integriteta i protiv narodnog jedinstva. Svi ti ljudi koji su prestupili granice dozvoljenog bili su pod teškom impresijom eksplozija paklenih mašina u Splitu, Šibeniku, Sukošanu i drugim mestima. To, gospodo, nije nevinna stvar, kako senator g. Đirlić želi da pretstavi: Ima tu i istine, da je ovo što se otuda preko granice radilo, ovamo velikim delom svodilo na nedozvoljenu trgovinu oružjem, ali se sa paklenim mašinama ipak nije moglo trgovati. Kao što vidite, gospodo, našlo se pojedinaca — čast i poštovanje narodnim masama — koji su se teško o zakone ogrešili. Ne treba zaboraviti, gospodo, da kod nas ima još Marka Došena Artukovića i drugih separatista, koji bilo za tude pare bilo iz sličnih pobuda, mogu da zavedu pojedine ljude da ovi prime oružje, uđu u organizaciju, polože i zakletvu. Niži organi vlasti, pod ovakvim impresijama i okolnostima, učinili su izvesna prekoračenja, izvesne nezakonitosti, koje se ne mogu odobriti ali se mogu razumeti.

Ja molim gospodu senatore da veruju da oni koji su učinili ovakve nezakonitosti neće ostati nekažnjeni. Svi ti izgredi su došli od strane nižih organa. Ako je bilo kakvih nezakonitosti i od starijih organa neće ni oni biti pošteđeni, ali ponavljam da su prema dosadanjem u pitanju samo pojedini žandarmi.

U pogledu zamerke za nekakav partaičan rad Ministarstva, ja, gospodo senatori, to moram da odbijem. Ja nikad nisam partiski delovao, pa sam i danas daleko od svakog partizanstva i neobjektivnosti. U mome resoru sprovodi se samo državna politika sa zakonom u ruci.

Što se tiče smenjivanja opštinskih časnika moram istaći da će tu uvek biti kritike. Ma kako da budu postavljeni opštinski časnici, uvek će biti lica nezadovoljnih, a ta lica obično pripadaju drugoj strani koja nije došla na opštinsku upravu. Oni će se uvek žaliti. Zbog toga je Kraljevska vlada i žurila sa zakonom o opštinama. Tim zakonom biće omogućeno građanima da oni biraju svoje predstavnike u opštinama.

Pri izborima se bore većina i manjina, i kad se preglasa, onda se bar zna na čemu je. Oni koji su nadglasani smiruju se i čekaće iduće izbore da even-

tualno na njima proture svoju kandidatsku listu, jer drugog rešenja nema. Ovako, po dosadašnjem načinu, ma kako i ban i sreski načelnik gledao da izabere i predlože najbolje kandidate, uvek ima kritičara koji ostaju nezadovoljni. Pored najbolje volje nije se uvek mogla pogoditi želja svih. Gledalo se na raspoloženje većine.

Ja mislim da nikakva vlast nije toliko neuviđavna da nameće jednoj opštini nezgodna i omrzuta lica. To nama ne može biti cilj. Ako se tako nešto desi iz neznanja, to se koriguje. Ne radi se to tako kao što g. Đirlić pretstavlja, da se banovima izdaju telegrafska naređenja od strane Ministarstva kako da postupaju. Banovi su ti koji odlučuju o smeni opštinskih uprava, ali samo prethodno podnose izveštaj Ministarstvu, da se i tu proveriti i doprinese što boljem izboru kandidata.

Ja sam smatrao, gospodo, za potrebno, da vas u tom pravcu obavestim, da ne bi ostali u uverenju, povodom govora g. Đirlića o nekoj partaičnosti i o nekom sistematskom batinjanju i primenjivanju metoda sile u upravljanju državnim poslovima u resoru Ministarstva unutrašnjih poslova. (Burno odobravanje kod većine).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč senator g. dr. Uroš Desnica.

Dr. Uroš Desnica: Gospodo senatori, ja retko govorim, i kad govorim, kad zatražim reč, i stupim na ovu govornicu, znači da imam nešto da kažem. U ovoj debati imao bih nešto da kažem, i da gospodin senator Đirlić nije govorio, ali posle ovog njegovog govora imam toliko više razloga, da rečem nešto, što bih može biti inače morao prećutati.

Ja ne znam, je li oprezno, da mi ovo naše prljavo rublje peremo pred javnošću. (Uzvici kod većine: Tako je!) Ali kad smo jedanput zagrizli u ovu jabuku, onda, gospodo, treba da je progutamo celu. (Tako je!)

Ova kampanja otvorena je sa jednom interpelacijom u Narodnoj skupštini, i ta je interpelacija vrlo dobro poslužila italijanskoj štampa, da se očese o nas i da nas prikaže kao varvare, kakvih ni u Centralnoj Africi nema!

Ja ću pokazati, kako je fašistički zadarski list »Il litorio dalmatiko« iskoristio interpelaciju narodnog poslanika g. dr. Kožulja u Skupštini. Taj list u broju od 22 marta ove godine u napisu »Srpska policija i Dalmacija« osvrće se na događaje u severnoj Dalmaciji. Tako — kaže se u napisu — pučanstvo Dalmacije mora da svojim mučeništvom plaća troškove mračne beoradske akcije, i bedni seljaci moraju da vade iz džepa poslednju paru, kako bi kupili jedan stari zardali revolver i predali ga srpskom žandarmu, da se spase od mučenja. Mi, međutim, uzimamo znanju izjave u beogradskom parlamentu narodnog poslanika Dr. Kožulja, protivnika Italijana ali dalmatinca i poznavaoca Dalmacije i koji ljubi svoj dalmatinski narod bolje od beogradske Srba, da u svoj ovoj paklenoj nameštenoj aferi Italija ništa ne ulazi.

Eto, gospodo senatori, do čega se dolazi, kad se vrši neoprezno i sa vrlo malo osećaja dužnost prema otadžbini, do čega se dolazi, kad se te stvari krivo iznose.

Ja mogu da kažem, da tvrdim kao poznavalac prilika, da je u današnjem govoru g. Đirlića dosta netačnosti. Izgleda, da g. Đirlić ima neku naročitu

naklonost prema čitanju nekih izveštaja, koje on prima sa raznih strana. Tako je sinoć prilikom pretraha budžeta Ministarstva prosvete pročitao neko dugo pismo iz Zagreba. Isto tako je danas poslužio se sa jednim pismom jednog pravoslavnog Srbina iz Dalmacije.

Na tome ću se zaustaviti, gospodo. Ako je istina, a ne mogu staviti u sumnju tvrdnju jednog senatora, ako je istina, da je jedan Srbin pravoslavni napisao taj izveštaj za njega, onda ja znam, gospodo, ko je taj pravoslavni Srbin! To je jedan pravoslavni Srbin, koji je davno i davno prestao biti i pravoslavni i Srbin, to je poslednji vernik Svetozara Pribićevića u Dalmaciji (Glasovi: Tako je!) Ja sam toga gospodina video ovde u Beogradu već pre 10 dana, kako obija razne pragove i kako daje razne informacije, a mislim da nisam daleko od istine ako kažem da je to informator g. Đirlića (Jedan glas: Gospodin Đirlić ima dobre informacije! — Gavriilo Cerović: Taj koji dolazi i obilazi Kraljevsku vladu taj će više kod Kraljevske vlade prosperirati nego mi).

Gospodin Đirlić je izneo problem Severne Dalmacije u jednoj vrlo ograničenoj i uskoj formi, kao problem žandarmski. Ja mislim da je patriotska dužnost nalagala njemu kao i svima nama Dalmatincima da taj problem iznesemo ali u mnogo širem obimu i da prikazemo potpuno stanje duhova u Dalmaciji od ujedinjenja do danas i do stanja evolucije do koga se došlo u današnji dan.

Ja znam i razumem g. Ministra unutrašnjih dela kad se on ograničio na jedan vrlo sintetički i kratak odgovor. Nije na njemu da iznese sve ono što on zna. Njegova zvanična dužnost i njegov položaj to njemu prijači. Ali ja, koji srećom nisam nikakav Ministar, mogu da vam iznesem ono što g. Ministar nije izneo, iz čega ćete videti kako stvari stoje.

Vi treba da znate, gospodo, da smo mi u pogledu državne vjernosti već od 1918 godine imali mnogo zala, imali mnogo protivnosti i mnogo dušmana u samoj našoj provinciji da savladamo i da ih priljubimo za ovu državu i da mi u tom nismo potpuno uspele. Tako daleko smo došli ne zato što bi jedan žandarm digao ruku na jednog građanina ili sto žandarma na sto građana, nego zato što je takva psihološka osnova jednog dela stanovništva u Dalmaciji koje ja neću da delim na Srbe i Hrvate, jer smo mi svi složni da smo svi jednako Jugosloveni, ali kad mora da se napravi jedno diferenciranje, kako ga je napravio g. Đirlić, na pravoslavne i katolike, onda dozvolite i meni, ne, gospodo, iz mržnje prema katolicima ili iz kakve druge nezdrave ili nečiste pobude, nego radi lakoće saopštavanja, da se i ja poslužim tim diferenciranjem.

Ja mogu, gospodo senatori, da isključim apsolutno tačnost tvrdnje da su pravoslavni učestvovali u ovoj aferi sa bombama i sa prenošenjem mašina i to mogu da vam statističkim podacima, gospodo, dokažem.

Znamo to, dakle, da je u Zadru postojala centrala naših emigranata, da je u Zadar često puta prelazio Artuković, da je imao svoju agenciju, da je agent bio neki Brkan autentični Hrvat katolik iz Sjeverne Dalmacije. On je sedio u Zadru i kad bi naši seljaci iz okoline Zadra dolazili u grad, on bi ih svojim agentima vabio k sebi, da bi im dao stotinu do dve stotine dirana za doručak i pozvao bi ih posle ručka k sebi, da će još nešto dobiti. Ti ljudi bi dolazili i oni bi trebali da najprije saslušaju jedno

dugo predavanje o hrvatskom mučeništvu, o srpskom krvoločtvu itd. o sreći Dalmacije, kad bi se izbavila iz tih srpskih kandža i onda bi polagali zakletvu (Glas: Žalosna im majka!) pred ukrštenim revolverom i kamom i pred raspelom, da će se boriti do zadnje kapi krvi, dok ne bude Dalmacija potpuno oslobođena. Onda bi ti ljudi primali puške, karabinke, paklene mašine i bombe.

Da vidite, onako grafički — zorno, kako to izgleda, ja sam srećom došao u posjed fotografije jednoga djela toga oružja, koje se našlo samo u jednom selu, ja sam slobodan da ga kolegama senatorima pokažem. (Glas: To su pokloni Italije).

Dakle vidite, gospodo, ne radi se samo o švercerima i to pola pravoslavcima a pola katolicima koji bi prenosili to oružje samo zato da s tim oružjem trguju, jer je teško, i ako naši ljudi vole puške, da će naš seljak kupiti paklenu mašinu ili bombu.

Ali ima i drugih nekih činjenica koje isključuju da se sve ovo vršilo u svrhu neke trgovine, koje oduzimaju poslu švercerski karakter.

Ima, gospodo, i drugih činjenica koje nisu u direktnoj vezi sa oružjem, ali koje predstavljaju ove oblake pred tučom. Imamo čak i članova katoličkog sveštenstva, čiji postupci nisu ispravni.

Gospodo, ja moram da učinim jednu rezervu. Ja bih želeo da se zna, da ja ovo govorim ne »in odium« katoličkog odnosno hrvatskog stanovništva. Bože sačuvaj. Ja to stanovništvo volim isto tako kao i srpsko pravoslavno. Nemojte misliti da sam ja neki srpski šoven ili zatucani pravoslavac. Stvari stoje tako i ja im nisam kriv.

Gospodo, treba da se zna kakvom se mukom sve to otkrilo. Treba da se znaju nadčovečni napori policije i žandarmerije. To traje od godine 1930 i mi smo trebali tri pune godine, dok se tome ušlo u trag, dok su se kapacitirale naše vlasti, da nešto preduzmu protiv toga. Ako imamo što da prigorimo našoj unutaršnjoj upravi to je njena nebriga, njen nehat za ono što se dogodilo i što se za tri godine nije ništa protiv toga preduzimalo. Trebalo je da dode novi Ban, pa da se ova stvar malo promeša i da se svemu ovome ude u trag. Nisu krivi ni sreški poglavari a ni žandarmi. Nijedan kulturni čovek neće se solidarizovati sa žandarmom koji lomi kosti jednom građaninu. Ali nema čoveka od srca i pameti, koji neće razumeti položaj žandarma, koji 24 časa patroliraju bez jela, pića i spavanja i onda kad uđu u trag ovakom jednom čoveku događa se ovo: Seljak priznaje da ima revolvera prenetih iz Zadra i kaže da se oružje nalazi na nekom brežuljku, vodi žandarme 10 kilometara i kad oni dođu na taj brežuljak on kaže nije ovde nego na drugom brežuljku i vodi žandarme još 10 kilometara do toga brežuljka. Kada žandarmi ovako iznureni i izmučeni tako da više ne izgledaju kao ljudi najzad dolaze na taj brežuljak, ovaj seljak kaže da ni tu nije oružje nego opet negde drugde. E, gospodo, pitajmo se ko od nas ne bi bio razdražen protiv ljudi koji se ovako ponašaju. Zato treba razumeti postupak žandarma, jer su i oni pre svega samo ljudi. Niko nije išao za tim pa ni najpokvareniji žandarm da naročito muči narod. Nema toga sadizma kod naših žandarma pa ni nigde u svetu nego samo u ludnici. Ali kad se ovako nešto događa, nemojmo osuđivati samo efekat, nego i uzroke koji su taj efekat proizveli.

Gospodo, ja mislim da vredi da istražimo i uz-

roke zašto je došlo do ovih događaja u srezovima prečkom i biogradskom, a ne na primer u srezu kragujevačkom ili beogradskom. Ja sam imao prilike da ovde u Senatu u jednom Odboru čujem od jednog uvaženog kolege iz opozicije, da je tome kriva Vlada i da je to samo protest protiv postupaka Vlade. To je, gospodo, jedna tvrdnja koju treba proveriti, jer ako je tome kriva Vlada, ja ću joj glasati nepoverenje i glasaću protiv budžeta. Da vidimo je li Vlada u Dalmaciji ili ma gde u državi ikada u ma kojoj prilici pokazala neko neprijateljstvo ili čak adoptirala progonstva protiv gradana zato što su Hrvati ili katolici? Ja toga slučaja nikad nisam čuo a na takav se konkretan slučaj niko nije pritužio, pa ni g. Dirlić danas. Dakle zašto bi Vlada progonila te ljude i zašto bi oni osećali da su mnogo zapostavljeniji nego pod Austrijom i da se kao Hrvati i katolici osećaju gore nego pre. Okle bi se porodila kod toga naroda želja za slobodnom i nezavisnom Hrvatskom? Mi smo živeli 120 godina od Kampoforlijskog do Senžermenskog ugovora pod Austrijom. Ja za tu Hrvatsku, za tu slobodnu i nezavisnu Hrvatsku kod toga naroda, za tu čežnju za slobodnom i nezavisnom Hrvatskom nisam nikada čuo. Pa ni kod inteligencije nije bila ta čežnja. Ono naših devet poslanika u bečkom parlamentu zadovoljilo bi se kad bi svake šeste godine pročitali neku državno-pravnu ozgradu i onda se za šest godina ne bi nikada sećali nezavisne i slobodne Hrvatske. Narod se nije sećao te slobodne i nezavisne Hrvatske za 120 godina koliko je bio pod Austrijom. Okle sad, kad smo došli u svoju državu, kad više nema »hab akta«, kad samo sluša i upotrebljuje svoj jezik, okle baš sada da nismo zadovoljni, okle sad da mislimo na tu slobodnu i nezavisnu Hrvatsku i da sebi predstavljamo tu Hrvatsku u formi ekrazitnih patrona i bombi? Krivica nije do Vlade. Da vidimo jesu li oni, gospodo, što ekonomski pretrpeli. Uzmimo baš ta dva sreza. U Srezu Prečkom, tamo ima 22.000 katolika a ni jedan pravoslavni. Za ovo nekoliko godina od oslobođenja napravilo se je četirna za obskrbu u Preku jedna, u Kalima 2, u Premudi 3, u Olibu 4, u Božavi 5, u Zverincu 6, u Žmanu 7, u Molatu 8, u Ugljenu 9. A školske zgrade podignute su u Preku 1, u Poljani 2, u Sukorjenu 3, u Solinu 4, u Veli Ižu (Drage) 5, u Malom Ižu 6, u Sali 7, u Zaglavu 8, u Žmaji 9, u Ravi 10, u Lazaretu 11. Zdravstvena stanica podignuta je u Velom Ižu. Razine lučke radnje izvršene su u Preki 1, u Sukorjenu 2, u Sutorčići 3, u Velom Ižu 4, u Istru 5.

To su ekonomske koristi koje je ovaj srez od 22.000 duša dobio za ovo nekoliko godina, koje za 120 godina austrijske vladavine nije dobio. Preko samo, god. 1918, ubogo selo, dobilo je svoju opštinu, svoj sreski sud, postalo sresko mesto i ubava primorska varošica.

Biograd, stara hrvatska krunitbena varoš, bila se je srozala na rang jednog očajnog primorskog naselja a sad je i ono sresko mesto sa svojim sudom i opštinom i dobilo je, sem škole, puteva i svega ostalog vodovod za koji se je potrošilo 4.000.000 i novu veliku modernu bolnicu sa troškom od 5.000.000.

Pitam ja: može li se u tim administrativnim merama da traži povod za ovako psihološko raspoloženje stanovništva? Ne može, gospodo. I onda pogledajmo na naše zakonodavstvo za koje ću se ja tužiti u drugoj vezi već, ali koje je dobro za ovu

sadanju argumentaciju. Došao je Zakon o uređenju agrarnih odnosa na teritoriji Dalmacije, i tu je 70.000 hektara obradene prvoklasne zemlje poklonjeno seljaku. Na toj zemlji po ostrvima ima samo vinograda i maslinjaka od neocenjive vrednosti. Ona je poklonjena onome seljaku, i ovaj seljak postao je gazda, a vlasnici su postali siromasi. Došao je Zakon o zaštiti zemljoradnika, najzaduženiji srez u Dalmaciji bio je biogradski koji je na jednom odahnuo i ne plaća više dugove, a kad god neko ogladni ili samo oseti apetit kao što mi n. pr. sada pred ručak, eto već nebrojeni kukuruz dolazi iz omrznutog Beograda.

Kaže se biće plaćanja i onda posle dolazi generalno brisanje. Gospodo, nije suša počela sa ujedinjenjem i oslobodenjem, nisu za nerodice krive današnje vlade, bilo je toga uvek i pod Austrijom, ali za mojih 60 godina ja nikad nisam video da se neko postarao da pošalje tamo i zrno prosa a kamoli vagone kukuruza. Drugo je po sredi, tu je jedan psihološki osnov koji traje već pet stotina godina i taj je trag duboko urezan u dušama ovoga naroda.

Ja neću da delim naš narod na Srbe, Hrvate i Slovence. Ja mislim da je prirodnije podeliti ga na istočni i zapadni deo našega naroda i onda videti različite istorijske udese i jednoga i drugoga dela. Dakle, dokle je u istočnom delu našega naroda nestalo aristokracije, koja je preverila ili po sili prirode ili kako drugo nestala, ostao je tu samo sirov narod izložen turskom ropstvu koji je nabijan na kolac, mučen i klan, i u toj petovekovnoj borbi obrazovala se jedna naročita borbena psiha koja je sačuvala nacionalnost do Karadordevog ustanka. Na zapadu nismo toga imali. Naš narod je došao pod tuđe ropstvo pod ropstvo kulturnih rasa koje nijesu nabijale na kolac ali su imale nešto opasnije, da odnarođavaju čoveka, da uspavljaju njegovo odupiranje jer nije bilo dovoljno nacionalne svesti.

Nemojmo zato da tražimo uzroke u slabom postupanju vlade, u raznim progonstvima, jer smo i mi bili žrtve raznih pogrešnih vladinih politika, mi pravoslavni, a niko od nas nije zato primio oružje u ruke i nije digao oružje na svoju državu, a ne bi ga ni digao pa da nas i kolju.

Gospodo, ja moram ipak da kažem da jedna mala percentualna krivine pada na vladu, ne sadašnju, nego na sve prethodne vlade, pa možda nešto i na sadašnju a i na Narodno predstavništvo. Mi smo sa našom pogreškom leglacijom pokvarili ono nešto dobro što je još moglo da tinja u onom našem dalmatinskom narodu. Mi smo sa demagogijom stvorili u njemu pretstavu o njegovoj svemoći. On misli zato da je on sve, a niko drugi ništa. Ovo seme, koje je bilo posejano od prve vlade oslobođenja širilo se i uhvatilo dubok koren pod agitacijom Stjepana Radića. Narod je stekao takvu pretstavu o svojoj moći, da on ima uverenje da i vlada i vlasti samo su pozvani da njemu služe. On ne zna i nema osećaja da je član države, nema osećaja da je on država i kad je dobro državi da je onda i njemu dobro. Država je u njegovim očima nešto spoljnje, izvan njega onaj njegov neprijatelj od koga treba da izvuče što više koristi. Kad bi narod u Dalmaciji bio primoran da grafički pretstavi i naslika našu državu, on bi je naslikao kao neku ogromnu kravu muzaru sa 14 miliona dojki, koliko Jugoslavija ima stanovnika i da svaki stanovnik sisa po jednu dojku, i žao mu je što nema u rezervi još i drugu. (Smeh).

Ovaj narod prima badava zemlju, on biva razdužen, on se hrani i dobija hrane kad je gladan, on se leči — jer treba znati šta je sve učinjeno u pogledu suzbijanja malarije i kolika je ta antimalarična kampanja za koju su se potrošili milioni i milioni; sanirani su veliki nepregledni predeli ovog teritorija, i sve mu to još nije dosta. Ja sam se čudio kako sve ove beneficije vlada može da da i onima koji dižu ruku na državu. I bio sam pokušao jednu sugestiju da bi se jednim amandmanom — kad ih već ima toliko, može još i jedan — ili jednom naročitom novelom krivičnog zakona uvela jedna sporedna kazna za one koji budu osuđeni radi zlodela protiv države i državne bezbednosti, na taj način, da budu lišeni ovih beneficija kao što su Zakon o razduženju seljaka i Zakon o agrarnoj reformi.

Jer je meni, gospodo, moralno nepojmljivo, kako država može sa ovim beneficijama nagradivati ovakve gradane. Ja ne znam da li je moja sugestija pala na plodno zemljište ili nije, ali, ako nije ove godine, ona će se sigurno usvojiti iduće godine, ako ove i ovakve političke prilike potraju, no ja se nadam da će iduće godine biti sasvim drugačije stanje i da će naš narod u Sjev. Dalmaciji doći do svesti.

Istovremeno, paralelno sa ovim podizanjem samosvesti kod seljaka, sa ovim umetnim, zvaničnim stvaranjem boljševizma, istovremeno paralelno je išla druga akcija koja je još više slabila državnu svest, a to je pauperizacija buržoazije, one svjesne buržoazije koja je sedamdesetih godina preporodila Dalmaciju i koja je za vreme rata nosila sav teret Austrougarske vlasti, bivala internirala, a docnije patila od italijanske vlasti.

Zakon o agrarnim odnosima u Dalmaciji donet je posle 6 januara, pod Ministrovanjem dr. Stanka Šibenika. Ja sam sto puta predočavao g. Šibeniku šta će biti posledica toga zakona i govorio kako će se on osvetiti samoj državi. Ja sam mu rekao da niko neće biti blagodarani za taj zakon. Rekao sam mu: Vi ćete materijalno pomoći seljaku, ali ćete upropastiti onaj stalež na koji se država u dvanaestom času ima da osloni. Nije pevac ni treći put kukureknuo, a već se potpuno ostvarila sva moja predviđanja.

Ima takvih slučajeva, gospodo, da čovek ne može da veruje da oni mogu postojati, čovek mora misliti da je to basna. Moram da vam ispričam ovo: Jedan hektar zemljišta u blizini fabrike cementa, u jednom dakle čisto industrijskom kraju, oduzet je jednom zemljoradniku. To zemljište nije ni za kakvu kulturu, ono je jedna pustopašica, dolazi u peti razred i isplaćuje mu se sa 2.000 dinara po hektaru. Ali obveznice još nisu izdate. Proteći će još mnogo vode Savom i Dunavom dok te obveznice budu izdate, a i kad budu izdate one će stajati u tečaju kao i one beglučke obveznice, sa 30% od svoje vrednosti, — i tako imate taj slučaj da je vlasnik primio za hektar ove zemlje 600 dinara. Seljak koji je primio tu zemlju po agrarnom zakonu prodaje jedan četvorni metar za 100 dinara. Za jedan hektar težak prima milion dinara, a država plaća vlasniku 600 dinara! (Glasovi: Sramota!) — Ima takvih nepravica još mnogo i mnogo.

Mi imamo jedan zakon na osnovu koga su imali da se plaćaju kuponi od 1 januara 1931. Odjednom ove godine unet je jedan amandman, kojim se gornji zakon menja u tome smislu da se kuponi ne ispla-

ćuju od 1931 godine, već kad se budu izdale presude. G. Šibenik mi je tvrdio da će se sav agrar u Dalmaciji likvidirati za godinu dana, ja sam mu rekao da me obesi, ako bude svršen i pre 50 godina.

Ja znam, šta je sud, kako idu te sudske stvari, šta je katastar i kako treba deliti, i ja znam, kakva je aljkavost bila naše vlade, osobito katastarske uprave, koja ni do danas nije dala potreban broj geometara, da se taj zakon privede rešenju.

Upropašćen je ovaj stalež, onaj konzervativni, onaj državotvorni, svesni stalež, onaj mali posednik na selu i u maloj palanci, onaj ruski »pamješčik«, koji je nosio državne tradicije, i na koga se država mogla osloniti, jer je bio kod naroda uticajan. On ne samo što je pauperizovan, nego je izgubio i uticaj u narodu, jer ga narod vidi, kako sedi pred crkvom nedeljom i pruža ruku za milostinju.

To su silne greške, čemu je kriva naša Vlada, koja je donosila na temelju nekih teorija, nekih načela zakone, neznajući kako će se ti zakoni u praksi pokazati i neznajući na koga se ti zakoni primenjuju, a ništa manje nisu kriva ni Narodna predstavništva, jer su uvek išla na levo.

Ja ću vam ispričati jednu malu epizodu, koja vredi da se zabeleži. Dok je u Skupštinskom odboru bio na pretresu Zakon o zaštiti zemljoradnika, sedeo sam u restauraciji sa dva poslanika Kunjašićem i Urukulom. Obojica su bili članovi Odbora. Prolazi jedan mladi poslanik, koga nisam poznavao, a ni on mene valjda, i pita: »Gospodo, kako ide rasprava? Preporučujem u levo, u levo što više, što više u levo, jer će nas oni drugi preskočiti!« Ja sam se tako zaprepastio, da nisam imao vremena da pitam, ko smo mi, a ko su oni drugi, (smeh) jer sam zamislio nad sudbinom onih država, gde se zakoni kroje ne po realnim potrebama, nego po bojazni od preskakanja.

Ja sam sve ovo izneo onako kako odgovara istini, izneo sam tačnu sliku, sine ira et studio, bez ljubavi i mržnje, samo sa ljubavlju za državu i ništa više! I ako mi dozvoli g. Ministar, ja ću biti tako slobodan, da naznačim i terapiju za ono zlo, kad sam već napravio diagnozu.

Kad je došao novi ban dr. Jablanović, on je osetio kao prvu potrebu, da obide baš ovaj najnesretniji i najopasniji kraj Dalmacije, severnu Dalmaciju i okolinu Zadra. I on je video, da i pored onoga što se utrošilo i napravilo, treba još mnogo toga ne samo u ekonomskom, u privrednom pogledu, ali najviše, gospodo, u kulturnom, u patriotiskom pogledu. Treba tu, gospodo, podizati nacionalizam i svest za državu, treba širiti zadrugarstvo, treba osnivati sokolska društva i pored okružnica. Treba, gospodo, ublažavati versku međusobnu mržnju, jer i to je jedno poglavlje, o kome bi se dalo mnogo govoriti.

Ja sam slušao juče vrlo pobožno g. senatora Šverljugu, koji je tako lepo govorio o katoličkoj veri, kao što ne bi govorio ni jedan kanonik, (smeh) i koji je završio svoj govor željom i nadom za ujedinjenje crkava.

Sad, ja znam, kad sam kao dak išao u crkvu, da sam ja još u našim pravoslavnim jektenijama slušao nešto o „sojedinjenju cerkov“ i mislio sam, kako može doći do toga: ili da prevedemo mi pravoslavni katolike, ili da katolici prevedu nas pravoslavne, ili jedni i drugi da popustimo pa da se nademo na jednoj srednjoj liniji. Sad bih hteo upitati.

(Šerif Arnautović: A šta ćemo mi muslimani?) Vi na stranu! (Buran smeh).

Sad bih hteo upitati one, koji imaju još uvek i taj ideal pred očima, kako praktički predstavljaju postizavanje toga ideala? Ja mislim, da je to utopija, kao što smo mnoge utopije imali, i da nema „sojedinjenja crkvo“ nego „snošenija“ trpeljivosti crkava, i tu trpeljivost kod katoličke strane ne nalazimo; i ja se mogu pozvati na najveći autoritet, na nadbiskupa Srebrnića da je to tako.

Sad mi, gospodo treba da radimo na ovome, da ove dogme, da ta načela, da tu nauku biskupa Srebrnića iztjeramo iz severne Dalmacije, da stvorimo takva društva, institucije i domove, koji će učiniti da se onaj trag od pet vekova izbrise iz psihe dalmatinske čeljadi i stori nov čovek, Jugosloven, a g. Ministar bi imao da one milijone što dajemo na poklone u formi kukuruza, ne dajemo na poklon, nego da dajemo kao nagradu za poštenu trud, da se pravi asanacija, amelioracija, da se primi jednom rečju onaj program bana Primorske banovine i ja jamčim da ćete kroz 5 godina imati jednu preporođenu Dalmaciju i neće biti ni kama ni revolvera ni ekrazit patrona. Ja znam da bi ovaj naš plan zadao našem izvrsnom Ministru finansija još nekoliko besanih noći, ali neka ne spava, neka bdije, neka namakne te pare! Ako se misli spasavati država onda je treba spasavati! A ovoj gospodi od opozicije ja ću da kažem još jednu, završnu reč. Mi smo nasledili od rimske mudrosti dva načela. Jedno je načelo: »justitia regnarum fundamentum«, ali je drugo još jače: »salus rei publicae suprema lex!« (Burno pljeskanje).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč senator g. Stjepan Janković.

Stjepan Janković: Imao bih mnogo govoriti prigodom pretresa budžeta Ministarstva unutrašnjih dela, ali ću se ograničiti samo na nekoliko stvari.

Mi Hrvati, u nekim krajevima Bosne i Hercegovine moramo ovu prošlu budžetsku godinu upisati crnim slovima u povijest našu od Ujedinjenja ovamo. Ta godina je godina zatvora i globa, kundačenja množine ljudi, osobito u Varešu i okolici, a na temelju prostih denuncijacija. Zatvarano i globljeno je mnogo svećenika, a i drugih, pa i činovnika ni krivih ni dužnih.

U to vrijeme raspuštaju se i kulturna društva, kao: Hrvatska čitaonica u Tomislav gradu, Križarsko bratstvo u Docu kraj Travnika. Od svih društava najteže je pogodeno ove godine Hrvatsko kulturno društvo »Napredak« koji ima centralu u Sarajevu. Sarajevski »Napredak« postoji već preko 30 godina. To je jedno eminentno kulturno i humano društvo, kojemu je cilj siromašnima dacima Hrvatima srednjih i viših škola omogućiti, da svrše svoje nauke i da postanu korisni članovi ljudskog društva, naroda i države. Tu svoju plemenitu zadaću vršio je »Napredak« časno i pošteno od svog postanka do danas prema svojim Pravilima. Njegovo djelovanje protezalo se od početka pa sve do 1921 godine samo na teritoriji bivše Bosne i Hercegovine, pošto mu austrougarska uprava nije dala prelaziti tih granica, ali riješenjem našeg Ministarstva unutrašnjih poslova od 17.XI. 1921 Br. Pov. 1777 V. N. potvrđena su mu Pravila za cijelu Kraljevinu. Od tog vremena osnovao je »Napredak« svoje podružnice i po susednim zemljama bez ikakve zapreke i smetanja.

Ali od nazad nekog vremena stale su upravne vlasti u Savskoj i Primorskoj banovini raspuštati već postojeće podružnice »Napretka« i zabranjivati osnivanje novih. Tako na dan 10 oktobra 1932 godine bi odlukom Bana Savske banovine g. dr. Perovića raspuštena glavna podružnica »Napretka« u Zagrebu, a zatim je sledilo raspuštanje podružnica »Napretka« u Gospiću, u Krapini, u Osijeku, u Senju, dočim je zabrana osnivanja podružnica već prije otpočela kao u starom Petrovom Selu, (srez Nova Gradiška), u Ogulinu, u Crikvenici, Karlovcu, Splitu, Kustošiji (srez Zagreb), i t. d.

Raspuštanje podružnica motivira se time, da se dotična podružnica bavi politikom, protivnom današnjem državnom uređenju, da u svom djelovanju pokazuje plemensko-separatistični smjer, da je rad dotične podružnice opasan po javni mir i red, ne navodeći pri tom ni jedne konkretne činjenice, na koju bi se onda u žalbi na višu vlast moglo oboriti. Sama pak pravila društva »Napredak« isključuju politiku, dapače krivca isključuju iz društva. Tako jedino moglo je društvo i napredovati, ma da su u društvu radili ljudi raznih i često vrlo oprečnih političkih smjerova, kako je to u svima sličnim društvima, ma kako se zvala.

Dok se ovako radi sa hrvatskim kulturnim društvom »Napredak«, slobodno se svuda razvijaju srpsko-prosvetno društvo »Prosveta« i srpsko-muslimansko društvo »Gajret«, jer im se prigodom osnivanja podružnica nigdje ne traži, da im se predloži na odobrenje, već po vlasti odobrena pravila; a još manje im se rad ne dozvoljava.

Ja sam već glede »Napretka« pismeno upozorio gospodina Ministra, da na ove anomalije podređenih si organa, banskih i sreskih uprava u savskoj i primorskoj banovini pripazi i molio ga da ih opomene, da se drže propisa zakona, te da što prije izda nalog, da raspuštanje napretkovih podružnica opozovu, a osnivanje novih podružnica dozvole.

Hrvatsko kulturno društvo »Napredak« pretrpelo je posve nekrivo veliki gubitak, jer baš za zimskih mjeseci nije u tolikim mjestima mogao funkcionirati, kad se najviše daju društvene zabave. To je društvo, koje pomaže državi stvarati dobre i čestite građane i zavređuje svaku pažnju, a ne ubijanje i šikaniranje.

Stoga se ja nadam od gospodina Ministra, da će ovu moju napomenu što prije uvažiti. Jednako mu skrećem pažnju na postupak banskih uprava i sreskih upravnika na teritoriju Bosne i Hercegovine, da ih upozori, da ne primaju anonimnih prijava i na njihov nasilan postupak, koji nikad ne donosi dobro, a najmanje donosi ugled i poštovanje vlasti. Hrvati u Bosni i Hercegovini su miran, čestit svijet i stoga ne treba prema njima sile upotrebljavati.

Glasaću protiv:

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč gospodin Ministar unutrašnjih poslova.

Ministar unutrašnjih poslova Živojin Lazić: Dopustite mi, gospodo, da odgovorim samo na navode gospodina senatora Stjepana Jankovića u pogledu zabrane podružnica »Napretka«. Te su naredbe o zabranama sledovale po odredbama dotičnih banova i to zato, što su se pojedine podružnice ogrešile o svoja pravila i o pozitivne zakone, i vlasti nisu mogle dopustiti da ta društva tako deluju u pravcu protivnom pravilima i pozitivnim zakonima. I u tom pogledu, gospodo, ja mislim da se ne može upore-

divati rad »Napretka« sa radom »Prosvete« i »Gajreta«, jer ni kod »Prosvete« ni kod »Gajreta« nije bilo slučajeva da bi se ikoje od tih dvaju društava ogrešilo o pravila i o zakone, a kod podružnica »Napretka« bilo je takovih slučajeva. To su bili pojedinci, koji su društva vodili, a koji su se ogrešili, a nije tu bio narod koji bi se ogrešio bilo u čemu: Ako se dobije garancija za članove tih društava, da će društvo voditi prema pravilima i po zakonu, onda će se moći te podružnice, koje su zabranjene, povratiti u život.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Pošto je lista govornika iscrpna, pristupamo rešavanju. Molim g. izvestioca da izvoli čitati pojedine partije budžeta Ministarstva unutrašnjih poslova.

Izvestilac dr. Miroslav Ploj čita partiju 326.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Prima li Senat pročitano partiju 326? (Prima). Objavljujem da je partija 326 primljena. Izvolite čuti dalje.

Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela VII — Ministarstva unutrašnjih poslova, i to od partije 327 do zaključno partije 370a).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Time je Senat primio i u pojedinostima predlog budžeta Ministarstva unutrašnjih poslova.

Prekidam sednicu koja će se nastaviti u 16,30 časova.

Sednica je prekinuta u 13 časova.

Nastavak sednice u 17.50 časova.

Predsednik dr. Ante Pavelić: Nastavljamo, gospodo, sednicu. Prelazimo na pretres budžeta rashoda Razdela IX — Ministarstva vojske i mornarice. Ima reč gospodin Ministar vojske i mornarice.

Ministar vojske i mornarice, armijski general Dragomir Ž. Stojanović: Gospodo senatori, prvobitno projektovani budžet vojske i mornarice za 1933-34 godinu iznosio je 2.474,000.000 dinara. Ta suma odgovarala bi, uglavnom i približno, potreba: ma vojske i mornarice, diktovanim našim položajem i svima ostalim okolnostima koji čine našu vojnu situaciju.

Ali ova suma, koja dakle nije bila ni malo preterana, nego je, naprotiv, bila stvarno potrebna da osigura vojsci i mornarici normalan život i razvoj, i to ipak samo u strogo odmerenim granicama, nije mogla ostati. Poznate finansiske prilike u kojima se nalazimo zahtevale su neminovna smanjenja izdataka svuda, pa i na račun budžeta za vojnu silu. I tako, izostavljajući sve bez čega se ikako privremeno moglo da prođe i smanjujući svuda gde se još moglo makoliko smanjiti, došlo se naposljetku, posle višestrukih redukcija, do cifre od 2.000,300.000 dinara, koja pretstavlja definitivni projekat budžetskih rashoda na vojsku i mornaricu za 1933-34 godinu.

Na ovaj način, gospodo, od strane vojske i mornarice izašlo se do krajnjih granica mogućnosti u susret zahtevima Kraljevske Vlade da se budžetski izdaci što više smanje. Moram da istaknem, da je to učinjeno s teškim srcem i samo pod pritiskom poznatih nevolja koje na finansisko-privrednom polju treba da savladamo. Jer zaista, 2.000,000.000 dinara, to je upravo onaj neophodni minimum, koji je jedva dovoljan da vojska i mornarica mogu da produže

svoj normalan život i rad, pa i to uz privremeno odricanje od nekih potreba, bez kojih se neće smeti da ostane za duže vreme.

Tako je predlog budžeta vojske i mornarice za 1933-34 godinu smanjen i u odnosu na ovogodišnji budžet za okruglih 132,000.000 dinara, a ako se uzmu u obzir i naknadna povećanja ovogodišnjeg budžeta, do kojih je moralo neminovno da dođe, onda smanjenje iznosi i punih 150 miliona dinara. Ali ako ovaj predlog budžeta uporedimo sa budžetom za 1931-32 godinu, dakle sa onim budžetom koji je približno odgovarao stvarnim potrebama vojske i mornarice i koji je iznosio okruglo 2.596,000.000 dinara, onda vidimo da je projektovani budžet manji za preko pola milijarde dinara. — Pri tome, gospodo, valja imati na umu, da predlog budžeta za 1933-34 godinu sadrži u sebi ne samo potrebe za suvozemnu vojsku, već i za vazduhoplovstvo, za mornaricu, za graničnu truppu, pa i na vanredne rashode, koji se inače, u normalnim prilikama, uvek pokrivaju zajmovima ili osobenim vanrednim dekretima. Sa ovih razloga, držim, da će biti jasno, da je od strane vojske i mornarice ovom prilikom učinjen najveći, upravo krajnji napor u pravcu štednje, preko koga se dalje nikako nije moglo da ide.

Što se tiče iznosa pojedinih glavnijih grupa rashoda u predlogu budžeta za 1933-34 godinu, čast mi je da vam iznesem sledeća objašnjenja:

1) Kod ličnih rashoda, težilo se, do krajnjih granica mogućnosti, da se oni svedu na najmanju meru, pa se i uspelo, da se ovi rashodi reduciraju, u odnosu na ovogodišnje za ukupno 26 miliona dinara, a u odnosu na one, iz 1931-32 godine i za svih 71,600.000 dinara.

Ovim je, gospodo, učinjeno sve što je bilo moguće, da se lični rashodi svedu u najuže granice, a da se time ipak ne odstupi bitno od utvrđenog plana za popunu oficirskog i podoficirskog kadra.

2) Odnosno materijalnih rashoda — oni su i mnogobrojni i raznovrsni, ali se uopšte težilo da za sada osiguramo samo one potrebe, koje su, apsolutno uzeto, neophodne za život i rad vojske i mornarice, zbog čega se moralo izostaviti, kao što je to napred već rečeno, sve drugo, bez čega se za ovaj mah nekako moglo da prođe.

Kod ovih rashoda ističu se po veličini oni po ekonomskoj grani koji sadrže u sebi troškove na ishranu ljudstva i stoke, na odećne i na garnizone potrebe. Oni iznose okruglo 409 miliona dinara.

Veličina ovih kredita, gospodo, u zavisnosti je na prvome mestu od predviđenih efektiya vojske, tj. od brojnog stanja ljudstva i stoke. Iz predloga se vidi, da predviđeni godišnji efektiv iznosi 90.000 redova i kaplara, a to će reći za 10.000 ljudi više nego u ovoj budžetskoj godini. Ovo povećanje učinjeno je s toga, što se broj od 80.000 ljudi u ovoj godini pokazao apsolutno nedovoljan, tako, da smo ga Zakonom o naknadnim kreditima od meseca decembra prošle godine morali povećati sa 7.000, čime je bez malo dostignut broj kaliko se sada traži.

Moram ovde da napomenem, da u stvari ni ovaj efektiv od 90.000 ljudi ne zadovoljava u punoj meri vojničke obzire. On bi trebao da iznese oko 105.000 kaplara i redova, ali iz finansiskih razloga, koji su diktovali smanjenje, sišlo se na broj od 90.000, koji se dalje tako reći ni za jednog vojnika ne bi mogao smanjiti.

Ukoliko se tiče stoke, njen je broj izvršenim

redukcijama sveden već na minimum, te se bez štete po službu dalje ne može smanjivati.

Prema ovome proračun ekonomskih troškova o kojima je reč izvršen je na baži prosečnog — budžetskog brojnog stanja ljudstva i stoke, a računajući pri tome sa najnižim cenama pojedinih potreba za njihovo izdržavanje.

3) Zatim dolaze partije **artiljerijsko-tehničkih troškova**. Krediti po ovoj grani, materijalni i vanredni, iznose okruglo 133 miliona i dvesta hiljada dinara. Oni su u glavnome predviđeni za nabavku, odnosno izradu i održavanje raznovrsne ubojne spreme, kao i za održavanje vojno-tehničkih zavoda i radionica.

Kompletiranje vojne sile ovom toliko važnom i potrebnom spremom vrši se po izvesnom ustaljenom planu, od koga se, međutim, za sada moralo donekle odustati zbog izvanredno teških finansijskih prilika. Prema tome, za budžetsku 1933-34 godinu predviđene su po ovoj grani samo one potrebe, bez kojih se apsolutno nije moglo proći, dok je sve drugo ostalo da se podmiri dočnije.

4) Zbog neotstupnih zahteva da se vojni rashodi svedu na ukupnu navedenu cifru u početku ovoga izlaganja, ni krediti na **Vazduhoplovstvo**, čiji je značaj za sigurnost našega neba tako veliki, nisu mogli da budu pošteđeni od redukcije, nego su i oni umanjeni za sumu od okruglo 29 miliona dinara.

Ipak, gospodo, ovo smanjenje izvršeno je tako, da ono neće osetnije uticati na život, rad i sposobnost naše avijacije za njene zadatke. Nećemo, istina, moći za sada da učinimo što za dalji razvoj ovoga još mladoga a komplikovanoga roda vojske, ali održavanje njegovo u sadašnjem stanju razvoja biće uglavnom osigurano i ovim traženim sretstvima. Međutim dodajem ovome, da ako smo se sada, za nevolju, morali zadovoljiti sa ovakvim kreditima za Vazduhoplovstvo, da će ubuduće oni morati da budu povećani u srazmeri u kojoj su sada, zbog vanredno teških prilika smanjeni.

Kod ovih kredita treba naglasiti, da je Ministarstvu vojske i mornarice, pored izdržavanja vojne avijacije, zakonom stavljeno u dužnost, da subvencionira i civilnu avijaciju i da radi toga svake godine predviđa potrebne kredite. Za narednu budžetsku godinu taj je kredit morao da se predviđi u jednom zaista minimalnom iznosu, koji nije dovoljan da potpuno odgovori svojoj nameni. Ali, međutim, više se za civilnu avijaciju nije moglo odvojiti, pošto su i krediti za vojnu avijaciju minimalni.

Prema ovim podacima, gospodo, držim da nema potrebe da navodim dalje razloge sa kojih bi trebalo primiti bez izmene ovu neophodno potrebnu sumu predviđenu za naše Vazduhoplovstvo, koja iznosi na ime materijalnih i vanrednih rashoda okruglo 154,000.000 dinara.

5) Odnosno **Mornarice**, mogu, gospodo, da kažem da je ona takode i iz istih uzroka morala da se zadovolji sa minimalnim kreditima u ukupnom iznosu od 124,000.000 dinara na materijalne i vanredne rashode. Po sebi se razume, da ćemo sa ovom sumom moći samo da održimo život i rad naše Mornarice u stanju u kome se ona sada nalazi, a da se privremeno, zbog nedovoljnosti kredita, mora da zaustavi njen dalji razvoj po planu. Na ovaj razvoj mi, međutim, moramo misliti i na njemu insistirati, jer dužina i karakter naše obale, njena važnost za bezbednost naše zemlje, kao i sve ostale uticajne

okolnosti o kojima moramo voditi računa, to bezuslovno od nas traže. S toga ćemo, čim iole podnošljivije finansijske prilike to dopuste, morati da obezbedimo Mornarici srazmerno veće kredite, te da time omogućimo nastavljanje našega programa za njen razvitak, programa koji je u istini vrlo skroman, ali koji ipak treba da nam olakša odbranu naših rođenih obala i otoka.

6) Što se tiče kredita po **inženjersko-tehničkoj grani** i za **sanitet**, proračun njihov izvršen je sa najvećom štednjom, a u obzir su uzete samo one potrebe koje se ni u kom slučaju nisu mogle odložiti ni za godinu dana.

7) Naposletku o kreditima za **Gračičnu trupu**, koji iznose okruglo 112,000.000 dinara. Važnost ove specijalne trupe za bezbednost naše granice poznata vam je, gospodo. Prilike bi zahtevale, da se ova trupa pojača, da bi sa još pouzdanijom sigurnošću zaštitila našu ogromno dugačku granicu od svakog neprijateljskog pokušaja povrede. Međutim potrebni krediti za ovo nedostaju, te smo pribegli mešovitom sistemu popune Gračične trupe, uvršćujući u nju izvestan broj kadrovaca, za čije su izdržavanje potrebna sredstva predviđena u ovoj partiji.

Nadam se, gospodo, da se i iz ovoga kratkoga izlaganja može uvideti, da su budžetskim projektom traženi krediti za vojsku i mornaricu bili najstrožije odmereni i da nikakva njihova dalja redukcija ne bi bila mogućna bez štete po život, rad i sposobnost vojske i mornarice za njihove zadatke. Pri tome sam dužan da naglasim, da ako su osobito teške finansijske prilike zahtevale da se za nevolju i ove godine zadovoljimo sa ovako do krajnjih granica reduciranim budžetom, da takvo stanje ne bi smelo da ostane i narednih budžetskih godina, pošto u protivnom ne samo da bi se zaustavio svaki dalji rad na razvoju državne vojne sile u granicama naših stvarnih potreba, nego bi počela da se slabi i njena sprema i gotovost, što se ni u kom slučaju ne sme dopustiti.

Na završetku ovoga ekspeze-a, neka mi je dopušteno, gospodo senatori, da izjavim da su naša vojska i mornarica od Ujedinjenja do danas išle stalno putem napretka u svima pravcima, kao i da sam uveren u to, da će one, kraj svih sadašnjih materijalnih teškoća, a zahvaljujući visokom shvatanju dužnosti i požrtvovanom radu starešina i ljudstva, i ubuduće biti i ostati na visini svojih zadataka i time opravdati poverenje koje im ukazuju Vrhovni Komandant Njegovo Veličanstvo Kralj i Narodno predstavništvo. Molim vas stoga, gospodo senatori, da predloženi budžet vojske i mornarice primite bez smanjenja.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Gospodo senatori, s obzirom na predlog grupa zastupljenih u Senatu da se predlog budžeta Ministarstva vojske i mornarice primi aklamacijom, i ja držim da možemo odustati od toga da čitamo i glasamo po partijama (Složan odziv: Prima se. Burno i oduševljeno klicanje: Živela vojska!). Objavljujem da je budžet Ministarstva vojske i mornarice primljen aklamacijom.

Prelazimo na pretres budžeta X Razdela t. j. budžet Ministarstva građevina. Reč ima g. Ministar građevina.

Ministar građevina dr. Stjepan Srkulj: Gospodo senatori, biću vrlo kratak, a zašto, to ćete razumeti kad vam pročitam ove cifre.

Budžet moga Ministarstva iznosio je za:

	Dinara
godinu 1928/29	330,589.621
za godinu 1929/30 iznosio je	287,347.356
„ „ 1930/31 „ „	428,393.099
„ „ 1931/32 „ „	301,807.241
„ „ 1932/33 spao je već na	204,491.493
„ „ 1933/34 iznosi ceo budžet	169,369.710

Prema tome nemam šta da vam prikazujem, nego vam samo kažem da se moje Ministarstvo ima jedino boriti sa teškim zadaćama da održi ono što ima, i da upotpuni ono malo što se još daje upotpuniti. Glavno su pitanje putevi. U tom pogledu moramo da obratimo svu pažnju naročito Vardarskoj i Zetskoj banovini. (Tako je!) To je radi toga da se banovine, na primer Dravska i Savska, ne bi obraćale za kakvu potporu, jer im ja faktično ne bi mogao dati. U Dravskoj banovini dolazi na jedan kvadratni metar drumova 0,29, na Savsku banovinu 0,19, na Vardarsku 0,06, na Zetsku 0,09. To su tako minimalne cifre da odista moramo svu pažnju posvetiti putevima ovih dveju banovina, koje su toliko važne i za odbranu naše države.

Najveće drugo pitanje posle toga za Ministarstvo građevina jesu vodne zadruge. Gospodo senatori, vodne zadruge stvarale su se za melioraciju zemljišta, pravili su se kanali, gradile se pumpe i to sve na temelju zajmova. Gotovo svi ovi zajmovi koji su zaključeni, jesu kratkoročni na 10, 12 a najviše na 15 godina i sa visokim kamatnjakom. Ti zajmovi su stvarani u vreme kad je cena žitu bila vrlo visoka. Danas kad je cena nisko pala, zadruge nisu kadre da plaćaju ni anuitete ni visoki kamatnjak i prva briga biće da se sa g. Ministrom finansija i sa Državnom hipotekarnom bankom povedu pregovori, po kojima bi se anuiteti morali produžiti i sniziti a isto tako i kamatnjak. Ne učini li se to onda propada i vlasnik zemljišta i zajednica, a i banka ne bi mogla doći do svojih troškova. Moram ovde spomenuti jednu od glavnih vodnih zadruga koja je uzor svim zadrugama kod nas a mogla bi biti i uzor onim zadrugama na strani, — to je vodna zadruga Bič-Bosut, najveća kod nas, ona ima 150.000 hektara na odbranu.

Sami članovi te zadruge skupili su 60 miliona dinara i danas koliko im je moguće skupljaju, ali će morati dobiti i potporu, — ako tu potporu ne bi dobili mogla bi Sava da im odnese sve ovo za šta su do danas dali tolike pare. Ja se nadam da će se, u tome pogledu doći skoro do rezultata. Prema karakteru same stvari, možda će, za to, biti potrebna odluka Narodnog predstavništva ili Senata, a — možda će se stvar urediti i drugim putem. To je, gospodo, u glavnom što bi mi imali raditi, — a da bi vi bili informirani o poslovima koji su u toku, ja ću nabrojati glavne stvari i radove koje treba da obavim:

1). Most Kralja Aleksandra I preko reke Save sa putem Beograd — Zemun. Ukupno koštanje oko 200 miliona dinara, izvršuje preduzeće Batinjol; prema ugovoru putem kreditiranja. Potpuno završenje mosta predviđa se u jesen 1934 godine. U toku je rada izrada vijadukta sa zemunske strane, a stubovi mosta i put Beograd — Zemun biće završeni krajem ove godine. Materijal za gvozdenu konstrukciju prima se u Nemačkoj, i produženje montaže otpočeće po završenju izrade skela početkom juna ove godine.

Danas je sazvana u Ministarstvu konferencija da se reguliše pitanje premeštanja državne štamparije, izrade pristupne ulice od štamparije do mosta i pi-

tanje eksploatacije tramvajskog saobraćaja.

U pogledu ove stvari moramo se dogovoriti, gospodo, sa beogradskom opštinom. U novinama, kako se sećate, pokrenuto je pitanje lavova. Preduzeće prema ugovoru imalo bi da postavi triumfalne kapije, ali kad je došlo do izrade moralo se iz estetskih razloga odustati od toga. Onda je istaknuto pitanje o postavljanju četiri lava. Predate su skice i makete. Ministarstvo je odredilo žiri, međutim članovi žirija počeli su da se zahvaljuju na svoje položaje, jer ima i među njima koji hoće da sudeluju u ovoj stvari. Kad se budu skice definitivno pregledale i odobrile, nastaće pitanje novca. Ako preduzeće Batinjol odbije da finansira tu stvar, imalo bi Ministarstvo da primi na sebe troškove oko toga . . . (Paja Obradović: Hoće li ostati lafovi?) — Po svojoj prilici da hoće.

2) Izrada državnog puta Bosut — Rača (Šid — Bjeljina) sa mostom preko reke Save. Radove izvršuje domaće preduzeće »Jelšin-grad« putem kreditiranja. Koštanje ovih radova predviđa se nešto preko 45 miliona dinara. Stubovi za most u glavnom su završeni; pristupljeno je montaži gvozdena konstrukcije za most. Zemljani radovi sa sremske strane u glavnom su već završeni, a ove godine pristupiće se i izradi radova sa Bosanske strane. Završenje radova predviđa se iduće godine.

3) Dovođenje mosta preko reke Kupe u Sisku. Taj most se izrađuje već osmu godinu i ne možemo nikada odlučiti, kad će da se svrši, nije ustupljen pojedinom preduzeću, nego se pravi u režiji, i to prema svotama, koje su unesene ili budu unesene u budžet. Često se puta događa, da nema uopšte novaca, i onda se sa mostom čeka. Ima nade, da će možda na godinu biti gotov.

4) Državni put Šavnik—Levertara—Plevlje. Ovih dana biće ustupljene u rad prve deonice u iznosu od 6,000.000 dinara, čim kredit iz novog budžeta bude otvoren. Traženo je od Ministarstva finansija povećanje partije u idućem budžetu za 6,000.000 dinara (koliko nije moglo biti stavljeno na raspoloženje ovom Ministarstvu iz ovogodišnjeg budžeta).

To su, gospodo, radovi koji su u tečaju, u toku. Mi imamo, međutim, projektirane radove, jer i ako nemamo novaca, ipak želimo imati najvažnije projekte gotove, ako dodemo od novaca, da možemo odmah pristupiti izgradnji.

Iz ovogodišnjeg budžeta obrazovane su tri terensko-tehničke sekcije za izvršenje snimanja na terenu i prikupljanju podataka za izradu tehničkih elaborata:

- 1) Sekcija za državni put Prijepolje — Bijelo Polje;
- 2) Sekcija Zemun — Novi Sad — Kisač;
- 3) Subotica — Horgoš.

Sve su sekcije u glavnom završile rad na terenu i pristupljeno je izradi tehničkih elaborata. Sekcija Prijepolje—Bijelo Polje ima da završi još samo neke radove na terenu. Za izradu ovoga puta Prijepolje—Bijelo polje primljena je ponuda od jedne strane firme, koja nudi izvršenje ovih radova putem kreditiranja. Ponuda se ima prilagoditi zahtevima Ministarstva finansija. Reflektanti su o tome obavesteni, ali odgovora još nisam primio.

Dalje su projektirani radovi u novom budžetu, i to obrazovaće se dve terensko-tehničke sekcije radi potrebnih snimanja i prikupljanja podataka na terenu:

- 1) Za državni put Zemun—Mitrovica—Osijek—Požega—Zagreb (ove godine do Mitrovice) i
2) Za državni put Foča—Gacko (ove godine prvu polovinu puta).

To su, gospodo, projektovani radovi.

Još bih samo spomenuo zakone, koji nas čekaju, i to Zakon o civilnim inženjerima, koji je gotov, samo su pojedine institucije i društva stavile svoje primedbe. To će biti za koji dan gotovo tako, da ćemo moći predati Parlamentu.

Skoro je gotov Zakon o vodnim zadrugama. Gotova je izmena Zakona o nedržavnim ili samoupravnim putevima. U izradi je Zakon o vodama, i Zakon o elektrifikaciji je također u izradi.

Nacrt Zakona o putnom fondu, koga imađe i Mađarska, i Čehoslovačka, i Rumunjska, i Poljska, taj je izraden takode prema Čehoslovačkom zakonu, koji je upravo uzoran, jer ako nemamo putnog fonda, gospodo, onda ne možemo govoriti o popravci i održavanju cesta, a kamo li još i građenju novih cesta! Moraju se stvoriti prihodi za taj fond, ali se ne smeju odmah utrošiti.

Samo kao jedan dodatak, jer je to ušlo u štampu, jeste i to: imamo jedan aneks, koji bi morao biti u Finansijskom zakonu, ali do toga nije došlo, za dovršenje pravilnika o naplati automobilskih taksa prema odredbama u Zakonu o državnim i nedržavnim putovima i Zakonu o radnjama.

Da spomenem samo to, da je »Tapred« u Zagrebu lteo u svoje ruke da preuzme naplatu tih državnih taksa, ali sam to odlučno otklonio, i kao što vidite — to sam dobro učinio.

To je, gospodo, ukratko što sam mogao reći, i ja bih vas lepo molio, da za održavanje naših puteva i objekata ovaj mali budžet, kakav je takav je, da za njega glasate. (Aplauz i uzvici: Živeo!)

Potpredsednik dr. Fran Novak: Reč ima senator g. Ivan Hribar.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, ko se je od vas vozio železnicom u raj Slovenije, na Bled, u Bohinj ili Kranjsku Goru, seća se sigurno kako mu je pala u oči romantična pokrajina oko Savskog tesnaca od Radeča pred Zidanim Mostom do skoro ispod Zaloga. Ovim se tesnecem vija bistra naša Sava, skućena među skalnatim bregovima, te skakajuća preko prirodnih pragova, to sakupljajuća se u tajanstveno dubokim tolmunima, u kojima se negibno skrivaju veliki sulcevi, ovi opasni ribožiri velikih reka.

U povesnici spominje se Sava kao važni vodeni put iz davnih vremena. Neka na grčkim bajkama osnovana znanstveno nepotvrđena tradicija, koja ali ima za sobom trunak verovatnosti, dovodi ju dapače u vezu sa argonautskom ekspedicijom, koju je poduzeo Jazon, da traga po zlatnom krznu. Ovaj nekamo mistični pomorski preduzetnik dao je, kao što je poznato, svoju ladu po dospelku u krajnji pristan Jadranskoga mora razložiti te u pojedinim delovima pretovariti do reke, po kojoj je onda prispeo u Crno more. Po spomenutoj tradiciji bila bi ekspedicija Jazonove lade išla iz Trsta do Vrhnike, gde beše sastavljena te po Ljubljanici spuštana do Save ispod sadanjeg Zaloga, odkuda je doplovila do Dunava te se na njegovim valovima spustila do Crnoga mora.

Bilo kako bilo: sigurno je, da je ovaj vodeni put vekovima tvorilo jedan od najvažnijih prometnih puteva između vrhovja Save pa sve do dunavskih nizina. Tek željeznica, koja je po savskom te-

snacu od Celja do Ljubljane godine 1852 stekla do Trsta i kasnija pruga Zidani Most—Sisak oduzele su ovome saobraćajnome putu prijašnje značenje.

Prevoz robe po Savi obavljao se je u tadanja vremena ladama, koje su protiv toka reke morali da vuku ljudi ili stočne uprege. Zato su po celoj dužini njene desne obave bili sagrađeni a negde i u živu skalju utesani putevi, koje su uzdržavali u uzornom stanju. Ti su putevi pored Save za obalno stanovništvo tvorili vrlo važnu saobraćajnu priliku.

Naravski, da su, čim je sav promet prešao na železnice, propali. Njihovi tragovi ali svedoče, da se, kad bi to privredne ili kakve druge važne javne prilike iziskivale, dađu bez poteškoća obnoviti.

A takve su prilike, gospodo moja, u naše doba nastale. Od Ljubljane do Radeča nema naime po dolini Save nikakve ceste. Nastankom Kraljevine Jugoslavije pak je cesta, koja bi bez klanca vezala Ljubljanu sa Zagrebom, tako u privrednom kako — a to još više — u strateškom pogledu neophodno potrebna. I ja dolazim, gospodine Ministre, da Vas zamolim uzeti izgradnju ove ceste u prvi svoj cestogradbeni program. Ova bi cesta bila u mirno doba dovodnica prometa za sve železničke stanice leve Savske obale, u ratno doba pak odjemateljicom znatnog djela prometa, čim bi se kapacitet željeznica veoma podignuo.

Sva dužina projektovane ceste od Ljubljane do Radeča iznosi 68 kilometara. Pošto od Ljubljane do Laza ima već prilično dobra cesta, koju bi trebalo samo proširiti i utvrditi, imao bi novi deo ceste dužinu 53 kilometara. Njen maksimalni uspon iznosio bi 4%, a minimalni radij krivine 125 metara, osim u dva slučaja, u kojima bi iznosio 50 do 60 metara. Troškova bi zahtevala 60 miliona dinara. Ova svota je doduše — i to osobito u današnje doba — prilično visoka, ali bi se dala porezdeliti na nekoliko godina. Korist od ceste pak bi bila takova da u velike odtehtava ovaj trošak.

Gospodo senatori, govori se o nekom obćenitom međunarodnom nacrtu za izgradnju opsežne internacionalne mreže automobilskih cesta i to na osnovi zajma iz međunarodnih fondova. Ne znam, koliko je istine na ovom pričanju i pisanju. Verovatno mi se to glede na zblžavanje zemalja i naroda preko Društva Naroda svakako čini. Cesta, koju preporučujem, bila bi važna karika u lancu ovih međunarodnih suhoputnih opštila.

Gospodina Ministra zato ponovno molim, da joj posveti svu svoju — doista merodavnu — pažnju.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Reč ima senator gospodin Tomo Jalžabetić.

Tomo Jalžabetić: Gospodo senatori, za budžet ovoga Ministarstva nemam puno riječi, ali što rečem, vrlo je važno.

Ja sam već ima tomu godina dana višoj vlasti a naročito prošle godine na ovom mestu preporučio i zahtevao, da se preko rijeke Drave izgradi prevoz kod sela Molve, srez Đurdevački.

Poznato vam je, gospodo, iz novinstva, da se preklanske godine 15 kolovoza kod jednoga prelaza utopilo 26 osoba. Priča je bila, pošto je bila svetkovina, da su ti prevoznici bili vinom nakićeni, naime za opravdanje prevoza da je valjao. Ali to ne stoji gospodo. Ti prevoznici vozili su se na većem čamcu i to oko 30 osoba i pošto su oni prešli preko Drave, a to je vrlo deruća rijeka, ali nema pristaništa, kad su došli do onoga primitivnoga mjesta, voda je

jaka, zanesla je čamac, čamac je ruknuo uz to pristanište i odmaknuo se jedan metar natrag i onda je nastala panika. Prevoznici su ustali, a pošto je čamac bio preopterećen, na jednu stranu su ga nagnuli, voda ga je prevrnula i — svi su pali pod vodu.

Ostalo je obitelji, koji nisu imali nikoga, nego samo onoga, koji je čuvao kuću, jer je bila svetkovina.

Za ovu stvar bila je isprika na merodavnom mjestu, da nije utvrđena obala, da se prevoz ne može sagraditi kao kad bi bila obala utvrđena, jer rijeka Drava vrlo mjenja svoj tok odronjavajući najplodnije tlo tako, da jedne godine i tri do četiri stotine hvati otide dalje od proljeća do jeseni u zemlju.

Na ovaj način naplavljena je tolika površina na severnoj strani da bi se tamo mogao nastaniti jedan celi srez od neznatno koliko hiljada ljudi. Tamo preko postoje četiri sela. Najveće selo je u mestu Gola, gde je i opština. Zatim je selo Novačka, Ždala i Gotlorvo i selo Repaš. Što se tiče Repaša, tu su isključivo sami molovanci koji su imali svoje zemlje s one strane Drave, pa su se posle deobe naselili na ovu stranu i svaki čas moraju ići preko Drave bilo u opštinu, bilo u župu ili u srez ili na trg i prevoziti se.

Gospodo, ja sam 14 godina bio zastupnik toga sreza u Hrvatskom saboru. Podigao sam i tamo glasan prigovor i uvek sam dobijao odgovor da obala nije utvrđena. Ja sam to i ovde ponovio da se skupi po nekoliko stotina ljudi i čekaju po nekoliko sati na naplavinu da mogu dobiti čamac i da mogu preći. O toj stvari ja sam i ove godine govorio gospodinu Ministru građevina i nešto je već učinjeno ali nedostaje još svega, oko sto metara toga puta, koliko nije izgrađeno. To se daje načiniti bilo iz vanrednih prihoda ili sa druge strane. Ja sam smatrao da i sama skela preko spada u Ministarstvo građevina, a međutim ona spada u Ministarstvo saobraćaja. I sada ja moram obilaziti dva Ministarstva da bih ishodio ovaj prevoz koji ne bi koštao više nego nekoliko hiljada dinara.

Najveća nesreća učinjena je onome kraju kad je inženjer Španić koji je toliko godina utvrđivao Dravsku obalu i već se uživio u taj posao, i protiv velike želje naroda da tamo ostane, kada je on odande premešten. Ja sam posredovao da on ostane tamo i dalje ali na kraju on se ipak morao premeštiti a koji su razlozi zato bili ja ne znam. Taj Španić je takav čovek koji kaže: ja nisam zato da radim u kancelariji nego u prirodi i ja u Beograd ne idem, radije polažem ostavku; ja ću biti pisar u nekome uredu a moja žena krojačica i mi ćemo moći živeti. I on kada je prisilno premešten, dao je ostavku. No ta njegova ostavka nije primljena i on je premešten u Karlovac. Onaj kraj a osobito dravska naplavina i utvrđivanja obala Drave mnogo štetuju i mnogo trpe zbog premeštanja toga čoveka. Poslan je na mesto njegovu neki gospodin Spasojević, koga ja ne poznajem, a sada je opet došao neki drugi.

Gospodo, vi ne možete sebi pretstaviti zlo i štetu koju je reka Drava nanela podravskom narodu. Ja sam o tome govorio još u Hrvatskom saboru da je reka Drava lišila mnoge poljoprivrednike sa po dvanaest i više rala zemlje, tako da su ostali bez svega, te su pre petnaest do dvadeset godina tri obitelji preneli zgrade na drugo zemljište zemlj. zajednice jer im od njihovog ama baš ništa nije ostalo.

A da vam prikažem kakva pogibao preti od reke Drave, ispričaću vam jedan malo stariji događaj. Drava pravi kojekakve zavoje kao mali potocić u planiskoj nizini. Tok reke Drave zavija se sad na jednu sad na drugu stranu tako da voda ide s jedne strane i opet se vrati na isto mesto. Tako su jedne noći dva gospodara zemljišta preko Drave Školijaš i Miketić ostali otsečeni od one strane obale sa svojim zemljištem. Pa kada se takve stvari dešavaju i ogromna šteta nanosi onom narodu i taj narod dovodi u silnu pogibelj, a kad je potreban samo neznatan trošak da se to spreči, ja ne znam koji je razlog, da se ne izgradi ta skela i obala utvrdi. Sve predradnje su već učinjene, još glave nisu valjda utvrđene pa da je samo skela na užetu moglo bi se preći bez pogibelji.

Gospodo, pošto je Srez za taj narod u Durdevcu, ljudi nemaju kuda preći da obave svoje potrebe kod Sreza. Zato bi ja molio g. Ministra građevina, da izgradi onih 100 metara ceste kako je to već obećano, a nadam se da će u svom budžetu lako naći tu malenkost. Ministra saobraćaja pak molim, da nade u svom budžetu neku svoticu, kojom bi se sagradila ta skela pa da se taj narod reši pogibelji i da mu se omogući pristup Srezu, opštini, župi i t. d.

Gospodo, pregledajući budžet Ministarstva građevina pročitao sam one iste naslove kao i u lanjskom budžetu. Tu su stavke za prethodne radove, za izradu projekata za melioraciju zemljišta i izradu katastra. Ja znam da ovakve potrebe postoje ali svake godine ovolike svote za te stvari određivati, već bi morala biti podignuta makar jedna komora. Stoga ja držim, da su ovi naslovi samo zato tu, da se što lakše osigura budžet jer kada se određuje za melioraciju zemljišta svota od 723.200.— dinara za celu zemlju, to je jedna neznatna svota, koja ne bi bila dovoljna ni za jedan Srez. U vezi s time ja ću kod budžeta drugih Ministarstava izneti više stvari pa da vidite kako se to kod nas meliorira zemljište. Kad bi se ona svota koja se daje za pomoć postradalim od Savske poplave upotrebila za tu svrhu, time bi se i nasip napravio.

Gospodo, ja sam našao u budžetu da je predviđen jedan milion dinara za produbljivanje Save, a jedan milion za utvrđivanje Drave. Ta svota za produbljivanje Save neznatna je, jer je Sava tako zamuljena da se ne može izdupsti njeno korito a da ne bi nastala poplava. Dakle morali bi se najpre postaviti savski nasipi, a onda postepeno produbljivati korito. Ja mislim da se tim produbljivanjem hoće da se postigne to, da Sava bude plovna pa da po njoj idu brodovi. Ako se to hoće to se ne može svršiti u jednoj godini, nego postepeno, a ko zna koga će meseca na godinu nastati poplava Save.

1931 godine kad sam se vozio kući, pa kad sam prošao Novsku, video sam nepregledno jezero. Gospodo, ima u nekim budžetima gde se predlaže za poslove i stvari koje mogu počekati, a za ovaku pogibiju koja dođe i uništi hiljade i hiljade naroda, koja uznemiruje gradane u njihovim kućama i dvorištima, na ovako se nesme čekati, ovde je nužna jedna velika svota. Ovde se veli: »za redovno održavanje i opravke državnih zgrada« — i tu je svota ništa manje nego 5 miliona dinara. Mi vidimo ovde samo nove zgrade Ministarstva. Ako ima popravke, to su neznatne. A ako su gde kao stanari, onda takve zgrade moraju da izdržavaju i da vrše popravke

stanodavci. Najlepše je to da su u srezovima gde ima državnih zgrada, da su one pretprošle godine narinute opštinama. Zar državne zgrade mora opština popravljati? U tim zgradama nastanjeni su činovnici i njima se od plate susteže stanarina i ta stanarina ostaje u državnoj kasi. To je, dakle, nov porez, nov namet općinama nametnut. Sve skupa vidi se na koga pada teret i vidimo da uživaju oni, koji su bliže vatri, da se bolje greju. Kod razumnog gospodara mora vredeti ovo pravilo: najpre se brine on i skrbi ono što je neophodno potrebno i nužno, što mora biti. U drugom redu je ono što je korisno za gospodara, a u trećem redu je ono što je lepo. Kod nas se obratno radi: stvaraju se lepe parade, a što je nužno to se izostavlja i tu trpi onaj seljački stalež koji je svakome na jeziku da je on najmnogobrojniji i patnički i da najpre njemu treba pomoći.

Ja vas molim, gospodo senatori, da ove činjenice svi skupa uvažite. Pogledajte na selo kako se tamo narod oblači. Zavirite u njegove kuće i vidite kako se on hrani, kako stanuje i živi, pa priznajte da tome staležu najpre treba pomoći. Što se tiče državnih zgrada, apsolutno ne bi smelo da na opštine padne teret, i na one opštine u čijem je sedištu državna zgrada naplati se polovinu tereta a to ima snositi država.

Ja neću duže duljiti, jer ću se kod drugih budžeta duže zadržati. Ja sa tim završavam i molim g. Ministra da se pobrine da se taj komad ceste izgradi. Apelujem na g. Ministra saobraćaja da se ona skela što pre izgradi. Glasacu protiv. (Smeh i žagor). Ako se smežete, onda ću vam još jednu stvar da kažem (Glasovi: Popraviće se!). Ne popravlja se ono što sam kazao, kod toga ostajem. Prošle godine ja sam kritikovao oštro neke budžete i za njih sam glasao. Gdje je tu logika?

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Ima reč g. Gavriilo Cerović.

Gavrilo Cerović: Gospodo senatori, o politici Ministarstva građevina možemo mi koji smo iz Zetske banovine, najviše govoriti, a naročito mi, koji smo iz bivše Crne Gore koja je taj atribut izgubila, kao bivša Crna Gora i da žrtvujemo da ne budemo u supremaciji, t. j. ono što se kaže u hegemoniji srpskoj.

Govorim o saobraćajnim sredstvima kod nas u Zetskoj banovini, kojima je g. Ministar Srkulj bio svedok. Ja sam to i u načelnoj budžetskoj debati kazao, kakav je put, koji vodi u Žabljak, pa sam dodao: pa neka i željeznica tuda prode teško da će se ko odlučiti na taj put. Vi znate, G. Ministre, kad ste išli na Žabljak, videli ste one strašne peripetije — da ne upotrebljujem strane reči što je kazao g. Banjanin — ali ste videli, g. Ministre, jedno čudo od saobraćajnih sredstava, kakva su ona u tim krajevima. I, gospodo, meni je milo da je jedan Ministar ove zemlje pošao u te krajeve i ako protiv svoje volje. Ja sam uveren da će on, koji je sve to vidio, naći načina da popravi to čudovište.

Ja sam kazao da bi svakom Crnogorcu ili Dalmatincu trebalo dati penziju, što drže one krševе, i nema toga Bačvana, ili Banaćanina, koji bi se naselio tamo. Gospodo, ako bi mi napustili te krajeve Italijani su odmah gotovi da uđu tamo. Vi mislite da Crnogorci žive od penzija, a ja Vas mogu uveriti da sve te penzije crnogorske nisu onolike koliko primaju penzija 6—7 Ministara, koji su na raspoloženju.

Ja G. Ministru Srkulju imam da kažem samo ovo. Gospodine Ministre, vi ste videli one planine i krševе, vi ste ih videli, ali znajte, da u onim krševima vila se je nacionalna sloboda jugoslovenstva, i budite uvereni, kad oni iz tih krševa izidu niko ih u Jugoslaviji neće prihvatiti, i ako te krševе ne vete sa ostalim jugoslovenskim krajevima, mi smo ih izgubili.

Ja ću kod debate Ministarstva saobraćaja G. Ministru kazati, šta mislim, ako nas isključi bez saobraćaja u ovoj našoj divnoj i lepoj Otadžbini.

Gospodo moja, u ovoj budžetskoj debati bilo je dosta reči o punktacijama, ali ja Vas uveravam, da su sve te sitnice prema našem unutrašnjem uređenju. Niko nas ne može vaspitati, niko ni otuditi, niko razjediniti samo ako smo vezani jedan za drugog. (Aplauz. — Usklici: Tako je!)

Ja ću poljubiti svakog jugoslovenskog katoličkog episkopa (Jedan glas: — pokazujući na senatora g. Alkalaja: Evo ga!). Poštujem ja ovog predstavnika njegove religije, jer i njegovi su uvek bili dobri Srbi jevrejske veroispovesti. Kažem: Ja ću da poljubim svakog onog katoličkog episkopa koji miriše duhom jugoslovenstva. Neću tu da pominjem dubrovačkog Ivu Stojanovića, neću da pominjem fra Grgu Martića, neću da pominjem biskupa Štrosmajera, ni ževog biskupa Učelenija, ali ću da poljubim u bradu svakog onog episkopa, bolje nego ovog mog Mihaldžića, koji miriše na jugoslovenstvo. Isto tako ću poljubiti i svakog hodžu i svakog Spahovog pristalicu, ako ne miriše na separatizam.

Saobraćajna sredstva, ova naša besputna sredstva — jer ja tako nazivam Ministarstvo saobraćaja: (Ministarstvo besputnih sredstava bar za naše krajeve), pošto ona idu onamo i onamo za brda ona, ipak pored svega toga ne možete misliti i za njih da Crna Gora može da namigne sa onu stranu. Nemojte nas bacati onam, gde nam nije mesta, jer ćete nas besputno baciti. Ja ću ovde sad govoriti samo u pogledu građevina, ali u građevinama ima i raznih građevina i negrađevina i nas su neizgrađene građevine napravile separatistima i federalistima. I ja verujem da je g. Srkulj, dolazeći u naš kraj, video čudo. Ja mislim da on nikada nije konja jahao u Hrvatskoj, ali ga je jahao u Crnoj Gori i mislim kad je išao kraj »Ivice«, pitao je sam sebe: »Gde me to, Crnogorci, vodite.« Ali kad je g. Srkulj prešao kroz onaj najnacionalniji deo srpskog naroda, kroz koji je provodio srpstvo i srpsku ideju Njegoš i Štrosmajer, i na koji su mislili svi oni koji su današnju državu stvarali pre nego što smo se mi radali, — on nije znao da je došao tu među svoju rođenu braću, koji ga poznaju i koji znaju ko je on. Ja verujem da me g. Srkulj ne može demantovati i da će on sami potvrditi, da ga je tu kod nas svako dočekao iskreno i otvoreno i dao mu je da pije iz kablce mleka, jer drugog mu napitka taj narod ne može dati, nego mleko i varenu cicvaru. E zato, braćo draga, nemojmo se ujedinjavati preko punktacija i federacija, nemojmo preko katoličkih biskupa, jer ja bih žrtvovao sve patrijarhe i biskupe, sve vrhovne rabine, kad bi oni tome smetali. G. Srkulju, Gospodine Ministre, Gospodine i brate, molim vas dok ste na ovoj stolici priznajte ono što ste videli, ja više od Vas ne tražim, jer Vi ste jedini Ministar, koji ste došli u te krševе i videli celu našu nesreću. Vi ste taj koji možete da učinite tu nešto,

ako hoćete, a ako nećete, mi ćemo Vas baciti odatle, verujte. (Odobranje).

Potpredsednik dr. Fran Novak: Niko se više nije javio za reč. Pristupamo rešavanju. Glasaće se po partijama. Molim g: izvestioca da čita redom pojedine partije.

Izvestilac dr. Miroslav Ploj čita partiju 482.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Prima li Senat pročitano partiju 482? (Prima) — Objavljujem da je partija 482 primljena.

Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela X Ministarstva građevina, — i to od partije 483 do zaključno partije 620.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Na ovaj način primljen je budžet Ministarstva građevina. Prelazimo, gospodo, na XVI Razdeo — Ministarstvo za fizičko vaspitanje naroda. Ima reč Ministar za fizičko vaspitanje naroda g. dr. Lavoslav Hanžek.

Ministar za fizičko vaspitanje naroda dr. Lavoslav Hanžek: Gospodo senatori, uvodenjem Ministarstva za fizičko vaspitanje naroda 21 januara 1932 godine otvorena je nova faza u kulturnoj i političkoj istoriji naše Kraljevine. Kultura tela, fizičko vežbanje postaje naročitom brigom države i nešto, o našem baštinenom shvatanju, inferiorno, manje vredno, postaje predmetom ozbiljne državne politike. To je postulat savremenog života u kojem je, kao nikad do sad, kultura tela, fizičko vežbanje postalo pojavom općenitosti, neposrednim izrazom dinamičkog osećanja života pojedinaca i bitnim delom funkcije socijalnog organizma. Znam da ih ima koji, polazući sve na intelekt, u toj emancipaciji tela vide tek podređene i sporedne izražaje fizičkog potencijala, ali mislim da će se i oni pomiriti sa sportom, kad budu uvideli kompleks idealnih vrednota koje on u društvu stvara.

Svaka generacija, moglo bi se reći, imade svoj osobeni stil života. I ova nova generacija, koja se pred nama razvija, svojom ljubavi i odanošću fizičkom vaspitanju unela je nešto stilsko u svet, jedan nov pogled u život. U sportu i sportskom natecanju odgaja se čovek za dobrovoljnu disciplinu, za puno obuzdavanje svoje individualnosti, za dobrovoljno podređivanje cilju općenitosti. U sportu se odgaja nastojanje za bespogrešno i što savršeniju izvedbu zadataka, odgaja se nastojanje postići što više isključivo i jedino na dostojan način u spremnosti, priznati i suparniku bez zavisti i mržnje punu vrednost. Ova aristokratska disciplina i samovlast to džentlmenstvo vladanje daje mogućnosti da do punog uspeha dođe samo onaj, koji pokaže stvarnu vrednost radnje i delovanja. Ono budi smisao za općenitost, ništi sve protekcije i prerogative druge vrsti i diže duh odgovornosti za čim. To je duh što ga nazivaju u »Fer pley«. To je zametak nove etike što u sportu leži. Tako dolazimo iz plitkog materijalizma i neskrupulozne jagne za uspesima na organskom putu novog shvatanja odgovornosti, smisla za kolektivitet i ravnopravnost do nove društvene etike, a pred tim faktom moralnog preporodaja moraju da padnu i zadnje predrasude protivnika fizičkog vaspitanja, kulture tela i sporta. Ali ovo podjednako stvara i puno opravdanje da fizičko vaspitanje postane naročitom brigom društva, naroda i države. Ova potonja treba ne samo da ga nadzire i reguliše, nego što više i organizuje, i da

u opšte narodne svrhe ove dobre izdanke novog savremenog života za općenitost koristinosno upotrebi. Koristi koje očekujemo od racionalno regulisanog i organizovanog fizičkog vaspitanja naše omladine, najbitnije su komponente u stvaranju našeg novog nacionalnog života. Vaspitanje nove generacije u duhu ovakve društvene etike, u smislu punog narodnog jedinstva, u uverenju o neminovnosti nerazdeljivog narodnog i državnog života, u svesti odgovornosti za čuvanje narodnih tekovina i naše državne neodvisnosti, za obranu mira celog sveta, to su zadaci, koje ima da svrši među inim i dobro shvaćena politika fizičkog vaspitanja naroda i od toga delovanja narod očekuje obezbeđenje svoga života i mogućnost punog narodnog preporodaja u budućnosti.

Dakako, ne može se zatajiti da ovo Ministarstvo radi kratkoće vremena svoga delovanja nije bilo u mogućnosti da posvršava bilo koji od stavljenih si zadataka. Problem, psihološki toliko komplikovan, socijalno isprepletan i delikatan, iziskuje postupanje i promišljeno i obazrivo. Trebalo je sprovesti unutrašnju organizaciju i uredenje samoga Ministarstva, skupiti sve potrebne podatke u raznim područjima fizičkog vaspitanja i sporta, upoznati udruženja i njihovu organizaciju, prikupiti podatke o fizičkom odgoju u inostranstvu, da bi se mogla upoznati i načela i metoda rada kod nas i onih naroda, koji su se na tom polju već okušali. Posle toga Ministarstvo je priredilo tečajeve i dalo inicijativu za uredenje tečajeva, kako bi što bržim putem došli do sposobnih nastavnika. Ministarstvo je davalo i stipendija za izobrazbu u inostranstvu, a i pomoći pojedinim društvima za njihov rad.

Ministarstvo je kao nadzorni organ vodilo brigu o radu ovih organizacija za fizičko vaspitanje i sport, a naročito o Sokolu Kraljevine Jugoslavije, našoj narodnoj i najjačoj organizaciji u koju su položene nade svih nas na polju fizičkog, moralnog i nacionalnog odgoja naše omladine.

Na kraju tog perioda delovanja Ministarstvo je spremilo i dve zakonske osnove koje imaju biti od presudnog značaja za fizičko vaspitanje u celoj državi. Jedno je zakonska osnova o obaveznom fizičkom vaspitanju a drugo je zakon o organizaciji vatrogastva.

Oba su zakona već pred Narodnim predstavništvom i nadam se da će biti u kratko vreme ovome Ministarstvu dana mogućnost da ove zakone u život privede. Ja mislim, da o samom budžetu ovog Ministarstva, koji vam je, gospodo senatori, predložen i nije potrebno nešto detaljnije reći, jer on sam svojim opsegom i sadržajem najrečitije govori o sebi, a svojom sumom već unapred odbija svaki prigovor nepotrebne rastrošnosti. Osim male sume ličnih izdataka sve su stavke gotovo troškovi oko organizacije ili pomoći za organizaciju i rad, dakle produktivne investicije. Ja mislim da imam puno pravo, radeći na toliko važnim i velikim poslovima i težeći za tako velikim ciljevima, nadati se da ćete meni predviđena skromna sredstva odobriti i predloženi Vam budžet primiti. (Odobranje i aplauz).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč gospodin senator Milan Popović.

Milan L. Popović: Gospodo senatori, ja ne bih u ovoj specijalnoj debati o resoru Ministarstva za fizičko vaspitanje uzimao reč, da je moje pitanje upućeno Ministru za fizičko vaspitanje 23 januara o. g. povodom objavljene biskupske poslanice i napada na

nacionalnu akciju našeg Sokolstva stavljeno na dnevni red debate u Senatu. I ako mi je Pretsedništvo Senata pismeno dostavilo, da će g. Ministar za fizičko vaspitanje odgovoriti na moje pitanje, čim se ono stavi na dnevni red, to pitanje, kao što vidite, gospodo senatori, nije ni do danas stavljeno na dnevni red. Ja ne znam razlog zašto se sa tolikom neodlučnošću i kolebljivošću ustručava da se tom problemu otvoreno pogleda u oči i da se, odmah u početku ofanzive, ne koncentriše sva naša pažnja i naša odbrana protiv nametnute nam borbe. Mi je ne izazivamo, niti smo je izazivali, ali uprkos sve naše kolebljivosti mi taj sukob s politikom rimske kurije ne možemo izbeći. Prilikom pretresa u specijalnoj debati ovoga resora, ja smatram, da je potrebno, da se osvrnemo i mi, gospodo, u Senatu koliko na sadržinu te poslanice, toliko na njene tendencije naročito posle govora gospodina Ministra za fizičko vaspitanje održanog prilikom budžetske debate u Narodnoj skupštini i prilikom govora Pretsednika vlade na završetku budžetske debate.

Odgovor Gospodina Ministra za fizičko vaspitanje bio je ne samo pravnički dokumentovana odbrana sokolske ideologije, nego i jedan pozitivan dokaz, da biskupska poslanica ničim nije umela da potvrdi svoje optužbe protiv sokolske ideologije i njenog verskog morala. Iz poslanice katoličkih biskupa treba izvući dve konsekvence: načelnu i praktičnu.

Iz njene sadržine, međutim, treba oduzeti religiozni elemenat i odvojiti ga od političkog. Politički elemenat, naravno kudikamo je dalekosežniji i oštiji od religioznog i on zato nosi u sebi bitne oznake jednog crkveno-političkog sistema u kome se, pored svih primesa, jasno ispoljava neraspoloženje prema današnjoj državnoj politici.

Ta bitna oznaka crkveno-političkog sistema koji sprovodi Episkopat katoličke crkve jeste u činjenici, da rimski episkopat u Jugoslaviji počinje da prikazuje naše nacionalne težnje i akcije sa gledišta crkvenog, a ne državnog i da želi teokratski da upravlja ne samo svojim konfesionalnim organizacijama, već i državnim ustanovama. Takav sistem dovodi naravno do čitavog niza posledica koje su štetne po narodni život i po interes države. On dolazi u sukob sa državnim zakonima. A državni su zakoni izvor prava i za crkvu.

Pošto crkva i država vladaju na istoj teritoriji i nad istim ljudima, koji su u isto doba i državljani i pripadnici vere, to bi se u interesu uzajamne snošljivosti i mira imao zakonskim merama ublažavati teokratski sistem u njegovim oštrim konzekvencijama. To načelno ublažavanje konzekvencija teokratskog sistema dolazi do svog punog izražaja u teoriji koordinacije ili konkordata.

Teorija koordinacije crkve i države jedan je od najtežih problema, jer su crkvena i državna shvatanja toliko ukrštana, da je veoma teško stvoriti sporazum u slučaju spora.

U našoj državi važe svi oni zakonski propisi koji se izdaju za jedno područje u isto vreme i na jednak način. Vrhovna državna vlast određuje sama delokrug i crkvenim i državnim organima. Vi znate, gospodo senatori, da su u srednjem veku (1475) sva crkvena naređenja iz Rima, pre no što su stupila u život, bila podvrgnuta državnom proučavanju (*placetum regium*) da bi se utvrdilo, da li ne sadrže što protiv interesa države ili Kralja.

Ko poznaje rimsku crkvu i njene vekovne tradicije koje se u kratko označuju kao politika Vatikana, taj zna, da ta politika bazira na tezi, da su sve svetovne vlasti varljive i prelazne, a da je vlast crkve večita i nepogrešiva. I stoga se u praktičnoj primeni te politike može izvesti zaključak, da crkva što više uzima za sebe, ali da nikad ne daje ništa od sebe. Takav stav crkve prema državi doveo ju je često u vrlo nezgodan položaj i naterao mnoge njene visoke predstavnike, da ne birajući sretstva postignu svoj cilj. U svome govoru od 14 maja 1929 Papa je izjavio, da će on, ako je u pitanju dobro čovečanstva sporazumeti se i sa — davalom. Nešto što Isus Hristos nikada nije činio. To je naravno izgovoreno više dekorativno, ali jasno obeležava stav i duh vatikanske politike u njenim odnosima prema ostalim državama. Otuda se daje protumačiti i nelogičnost vatikanske politike, koja naprimer u Italiji može da se sporazume sa fašizmom, u Francuskoj sa radikalizmom, u Mađarskoj sa konzervativizmom, u Nemačkoj sa Hitlerovim ultranacionalizmom, a u Belgiji sa socijalizmom. Ja čisto sumnjam, da se ne bi ustručavala da se sporazume i sa boljševicima u Rusiji, samo kada bi joj se dozvolilo da ujedini raskomadanu rusku crkvu pod okriljem Rima. (Tako je!)

Samo s nama u Jugoslaviji čini, izgleda, iznimak. Tu je njena politika komplikovala situaciju iskorišćavajući plemenske protivnosti i vezujući Hrvatsvo o jednu, sa političkim elementima protkanu katoličku akciju.

Katolički episkopat u Jugoslaviji stvorio je svojom poznatom poslanicom u jednom delu katoličkog sveta zabunu, a u svima nacionalnim krugovima nervoznu atmosferu sa ciljem, da se stare, već polu zalečene plemenske i političke rane među nama iskoriste tako, da se svaka kulturna i nacionalna akcija podvrgne vođstvu izvesnih katoličko-klerikalnih krugova, koji na taj način i pred stranim svetom hoće da prikazu prilike u Jugoslaviji na način, kao da se u nas progona katolička crkva i kao da se i sokolska akcija, koju potpomaže država, vodi u znaku borbe protiv Hrvatsva.

G. Ministar za fizičko vaspitanje utvrđuje u svome govoru u Narodnoj skupštini da nema u sokolskoj akciji antikatoličke tendencije i da optužba katoličkog episkopata nema opravdanja. Ja se dakle neću u to sa ovog mesta i detaljnije upuštati, ali ću da utvrdim činjenicama, da se na toj strani održava i pojačava nervozna atmosfera i diže alarm protiv jedne naše najčistije i najsnažnije nacionalne ustanove s ciljem: da se u zemlji izazove zabuna i podvojenost, a pred stranim svetom stvori utisak kao da u nas postoje nekakva verska progona.

Vatikanska politika je isto tako protiv nacionalizma, kao i protiv modernizma. Nacionalizam otežava, po teokratskom tumačenju, prevlast crkve i predstavlja opasnost za religiju. U nacionalnoj državi, stvarno i bez zazora, traže se narodne zastave na mesto ikona, nacionalni heroji na mesto svetitelja, politički ili vojnički vodi na mesto prvosveštenika i najzad vojničke parade na mesto crkvenih procesija. Pa ipak, pored sveg toga, vatikanska politika ne buni se protiv italijanskog fašizma koji drži vojničke parade i uzdiže nacionalnog heroja, već šta više odaje pune simpatije za taj režim. Pored svih dubokih razmimoilaženja u shvatanjima o vaspitanju omladine, pored svih enciklika po javnoj nastavi i o školskom monopolu, koji inače rimska kurija u svima

drugim državama traži za sebe, u fašističkoj Italiji podvrgava se crkva državi i nećete čuti ni jedan protest Vatikana protiv fašističke vlade, i ako Musolini postupa sa katoličkim biskupima od prilike onako kao sa svojim prefektima. (Odobranje)

Kod nas u Jugoslaviji, čim se jače ispoljilo nacionalno pitanje, ustali su biskupi i povukli zvono na alarm. Nije tu uzbunu katoličkog episkopata izazvala samo Tiršova ideologija sokolstva. Imali smo mi prilike pre godinu dana da vidimo uzbunu izvesnih klerikalnih krugova u »Slovenu« u Ljubljani i u »Hrvatskoj Straži« u Zagrebu, kada su na osnovu jedne papske enciklike tražili: »Da katolički roditelji nemaju uopšte davati svoju decu u škole, iako su one obavezne, a nisu isključivo katoličke, nego su u njima deca raznih veroispovesti, a sve predmete ne uče nastavnicu isključivo katolici i u katoličkom duhu«.

Nije apsolutno potrebno dokazivati, da se država ne može upustiti u takav kompromis i nemoguće je, da napusti svaku ingerenciju nad školom ili uopšte, da poništi ceo naš dosadanji državni i školski sistem.

Sad stojimo, gospodo, pred novom jednom pojavom. Katolički biskupi u Jugoslaviji vezuju pitanje Hrvatska za katoličku veru i daju svojim konfesionalnim organizacijama plemenski karakter. Evo vam jedan primer:

Nadbiskup sarajevski g. dr. Šarić održao je na prvi dan Uskrsa u sarajevskoj katedrali pre godinu dana propoved u kojoj između ostalog doslovno kaže i ovo:

— »Euharistički kongres je čisto vijerska stvar, trijumf našem spasitelju, ali interesi svi i svagdje nose narodni karakter. Euharistički kongres u Sarajevu priređuju katolici u Bosni, a jer su ovdašnji katolici pretežno Hrvati, zato euharistički kongres u Sarajevu biti će hrvatski. Veliki biskup Štrosmajer rekao je: Iza Boga mi je najveća svetinja hrvatstvo. I naša je svetinja Hrvatsko, i mi ga se nećemo odreći. Nedavno je Kralj u Zagrebu rekao da on štuje hrvatske tradicije. A šta je hrvatska tradicija ako nije hrvatsko ime, to je naša najveća tradicija i zato mi nedamo svog hrvatskog imena.«

Posle te propovedi primio je g. nadbiskup u svome stanu razne delegacije i čestitanje građanstva, pa je na pozdrav župnika Bekavca, koji je u ime građanstva Sarajeva pozdravio gospodina nadbiskupa i zahvalio mu se, što uzima svakom zgodom u zaštitu hrvatske interese, odgovorio gospodin nadbiskup, između i pored napada na pravoslavnu crkvu, na Srbe, na sitne duše još i ovo:

»Ja vas, predraga braćo moja; molim i pozivam: Ne bojmo se, budimo samo bez straha uvijek i svagde dobri katolici i dobri Hrvati. Hrvatsko i katoličko sarajevstvo i muslimanstvo je elektrizirano, a elektrizirana je i Hrvatska i katolička naša provincija.«

Jedan drugi primer: Gospodin nadbiskup zagrebački dr. Bauer odgovorio je na čestitku zagrebačkog sveštenstva uoči Nove godine i rekao između ostalog od reči do reči ovo:

»I, predraga braćo, valovi ovog protukršćanskog i protukatoličkog bjesnila već silno zapljuskuju i Jugoslaviju. Poznato vam je svima, kako pretjeran, da upravo poganski nacionalizam hoće da stvori neku novu vjeru«. Pa, ukazujući dalje na veliki značaj tih euharističkih kongresa širom Jugoslavije, g. nadbiskup zagrebački veli:

»To nama je najrečitiji dokaz, da je vjerska svijest našeg hrvatskog katoličkog naroda budna i živa

i tu svijest treba da sve više probudimo i rasplamtimo, jer će nas samo ona očuvati i spasiti.« (Katolički List, br. 1 god. 84. od 1933).

Nadbiskup zagrebački g. dr. Bauer izdao je okružnicu br. 9037 od 30 decembra 1932 godine, u kojoj preporučuje družbu Svetog Petra Klavera i kaže: »da je krivoverje, bezverje i boljševizam upro sve sile da pridobije svet. Naša je najveća briga da od te pošasti (to je epidemija) spasimo prije svega svoj hrvatski narod.«

Za »Središnji Katolički Narodni Savez« uputili su dr. Stjepan Markulin i njegov duhovni vođa dr. Rožić apel prilikom 78 godišnjeg rodendana g. nadbiskupa Bauera, da se verni Hrvati svojeručnim potpisom obrate g. Nadbiskupu i izjave svoju odanost. U toj pretstavci kaže se između ostalog da: »Zagrebačka Nadbiskupija i čitav hrvatski narod dobili su nadpastira i vođu, koji ih je mudro proveo i koji ih još i danas uspješno vodi kroz sudbonosna vremena njihove povijesti.«

Ova konstatacija je vrlo interesantna. G. Nadbiskup zagrebački postao je ovde odjednom »vod hrvatskog naroda.« Da li da postavimo pitanje: zašto je Središnjem Katoličkom Narodnom Savezu bilo potrebno, da izade pred javnost sa ovim naglašavanjem »vodstva« hrvatskog naroda ili, zašto je bilo potrebno i, da li je uopšte bilo potrebno, da se uvećava značaj i autoritet g. Nadbiskupa zagrebačkog na taj način, da se i to isticanje »vodstva« hrvatskog naroda upotrebi danas za stvaranje još veće nervoze i utiska, kao da je stvoren stvarno neki hrvatski front, kome je stavljen na čelo baš glavom g. Nadbiskup zagrebački. Od kako smo se ujedinili u našu državu, bilo je u njoj, gospodo, svakojakih smutnji i bolesnih pojava. Ali je sad u ovoj poslednjoj pojavi nezadovoljstva katoličkog episkopata protiv naše nacionalne akcije u Sokolstvu i plemenske reakcije, koja je usled te njihove biskupske poslanice izazvala među katolicima, od interesa saznanje: da se u izvesnim krugovima, u izvesnim verskim i crkvenim akcijama, hoće da iskoristi prilika i da se ojača i proširi sfera uticaja i vodstva vatikanske politike u Jugoslaviji.

U jednom pismu, upućenom g. Nadbiskupu zagrebačkom od strane osam zagrebačkih sveštenika, kaže se, da mu se ovo pismo upućuje »u oči teških i sudbonosnih događaja po crkvu i hrvatski narod«, i malo dalje od reči do reči ovo:

»Mi stojimo posve sigurno pred sudbonosnim događajima, nemamo još ni danas niti u najmanjoj mjeri katoličkog fronta. Slijepac je koji to poriče. U početku dadoše naši biskupi, u svom nerazumljivom komoditetu, puno pravo istrčavanje nesigurnim laicima i zavedenim mladim svećenicima, da oni, putem lažne i problematične jugoslavjanštine i politike, tobože afirmiraju katolicizam.«

Ja vas pitam, gospodo, da li se ovakvim pojavama utvrđuje tolerancija ili raspiruje plemenska mržnja i to u momentu, kad se vrši jedan skoro organizovan zajednički atak na naše jedinstvo i kada se, naročito u italijanskoj štampi, neprekidno naglašava naša plemenska podvojenost i nezadovoljstvo Hrvata.

Ja lično hoću da verujem izjavi nadbiskupa g. Bauera, datoj 25 januara ove godine za javnost, da ova poslanica nema nikakve, pa ni hronološke veze sa punktacijama političkih ljudi. Ali naša javnost, gospodo, impresionirana je tom poslanicom u istom mahn i na isti način, kada su na nju veoma nepovolj-

no uticali napadaji na našu državu i na naše sokolstvo u nama neprijateljski raspoloženoj štampi. Nije, gospodo, toliko važno da li je poslanica u vezi sa tim punktacijama ili da li je ona inspirisana od Svete stolice ili nije, već je važno u tom demantiju nadbiskupa g. Bauera to, što on posle tako nepovoljnog efekta, koji je ta poslanica izazvala u našoj javnosti naglašava, javno i pod svojim potpisom, da je »čitavom narodu sad otkriveno koliko i kakvih neprijatelja ima katolička crkva u Jugoslaviji.« To je još jači dokumenat o tome, da se na taj način i takvom izjavom izazove verska mržnja i da se na jedan izveštačen način stvori utisak kao da postoji nekakva »beskrajna hajka protiv katoličke crkve« — kao što to kaže nadbiskup g. Bauer.

Da ta biskupska poslanica ima hronološke podudarnosti sa napadajima na naše sokolstvo od strane italijanske štampe, dokazaću sa člankom Viridini Gajde koji je objavljen 8 novembra 1932 u »Dornale d'Italia«. U tom opširnom članku Viridini Gajda govori o poreklu sokolstva, ali odmah u početku otkriva pravu tendenciju svojih izlaganja, kad kaže:

»Pošto je sukob između Srba i Hrvata postajao sve jači, tri granje su se ponovo odvojile, da bi svaka ponovno uzela svoje narodno ime. Nova srpska hegemonistička politika uvedena posle državnog udara donela je i na tome polju novo i prisilno ujedinjenje pod vodstvom Beograda.

Posle državnog udara Beogradska Vlada je uzela pravo da sama fizički vaspitava jugoslovensku omladinu bez obzira na narodnost i vere. Niko ne sme da se meša u ovo polje koje se smatra državnim monopolom.

Zatim se tu kaže dalje: »Vaspitavani u ratničkim idejama na osnovi jedne intenzivne propagande sokoli se izgrađuju u svojim protivitalijanskim orijentacijama i jednom razgranatom štampom. Tako se naročito za članove Sokola izdaju: »Sokolski Glasnik«, »Soko«, »Sokolić«, »Naša radost« (za decu) »Sokolska prosveta« i »Soko na Jadranu«. Onaj koji stalno prati ove listove može da bude tačno upućen kako se Sokoli vaspitavaju protiv Italije i koji su ciljevi ovoga rada. Naročito treba da se pomene ondašnji događaji pošto direktno vode do trogirskih vandalizma,«

Zatim dalje: »kao pozdrav Francuzima i Sokolskom sletu štampana je jedna velika plakata, na kojoj se videlo Jadransko more sa jatom Sokolova, dok su Jadransku obalu branili dobro razvijeni atleti, koji su pokazivali spremnost da sa svojih dobro izradenih ramena bace teške kamene blokove na neprijatelja.«

I na kraju se kaže: »Zaključujemo: dokumentovano postojanje ovih organizacija, dokazuje da sve one učestvuju u akciji, da su povezane jedna sa drugom i da zavise od centralnih organa u Beogradu. Sve je to dokaz da protivitalijanska aktivnost nije nikako jedna slučajna epizoda, već trajni rezultat jedne odgovorne politike koja prema vremenu i potrebi dobija razne oblike nasilja. I — za običnih nepoznatih lica koja ubijaju nevine Italijane ili inorodne na Krasu, koji pale kuće i škole, uništavaju neme i mermerne venecijanske lavove, šire parole i manifeste mržnje i rata i svaki dan, novim događajima produžuju neprekidni lanac jugoslovenskih nedela protiv Italije, stoji uvek i sigurno jedno veće ili manje udruženje, pod nadzorom policije, inspirisano

posredstvom stalnih emisara od Beogradske politike i od Srpskog glavnog generalštaba.«

Ako postoje, da upotrebim moderno izražavanje, radio stanice i prenos sa jedne emisione stanice, onda, gospodo, postoji i jedan duhovni izvor iz koga su gospoda biskupi crpeli i preneli inspiraciju i sugestiju za svoju akciju protiv našeg sokolstva. Jer ona je sastavljena i donesena 17 novembra, dakle 10 dana docnije iza ovog napadaja na naše Sokolstvo u italijanskoj štampi.

Nije ni ona druga tvrdnja nadbiskupa g. Bauera tačna: »Da je sad otkriveno koliko i kakvih neprijatelja ima katolička crkva u Jugoslaviji« i da je stvorena »beskrajna hajka protiv katoličke crkve«. Koji su to neprijatelji katoličke crkve u Jugoslaviji i ko vodi tu t.zv. beskrajnu hajku protiv nje u našoj zemlji?

Da li je to državna vlast ili one narodne mase, koje se ne nalaze pod okriljem katoličke crkve? Ima li koga u našem narodu, koji bi verovao da je to istina? (Matija Popović: Vidi se po broju katolika u Beogradu kako su progonjeni!) Mi imamo, gospodo, nebrojeno autentičnih podataka o tome da katolička crkva u Jugoslaviji uživa punu i dalekosežnu potporu državnih vlasti. Mi možemo tako isto dokazati da katolička crkva u Jugoslaviji ima najveću i najopsežnije razgranatu crkvenu organizaciju sa nebrojenim verskim ustanovama, institucijama, udruženjima, društvima i konfesionalno-propagandističkim akcijama. O stručnim bogoslovskim fakultetima, gimnazijama, učilištima, kolegijumima, seminarima, nadbiskupskim konviktima, franjevačkim sjemeništima i jezuitskim novicijatima — da i ne govorimo. Neću ovde spominjati ni to, koliko izdržavanje katoličke crkve u Jugoslaviji pada na teret državnog budžeta. Nikome ne pada na pamet da to zamera, ili, još manje, da to sprečava. Ja ću samo da utvrdim, i to činjenicama, da je u našoj državi od Ujedinjenja do danas, za nepunih 14 godina, baš katolička crkva činila takav gigantski napredak, kakav ona ni u jednoj drugoj državi u Evropi, za tako kratko vreme, nije učinila. Od jedne neznatne parohije (župe) sa nekoliko stotina duša u Beogradu, danas imamo 33.053 katolika sa pet župa, dve ekspoziture, nekoliko kaluderskih samostana, nekoliko redova, nekoliko kongregacija, čak i na univerzitetu; (Matija Popović: To je zbog progona!) Imamo nadbiskupa u Beogradu, biskupa u Skoplju, katoličke župe u Nišu, Šapcu, Smederevu i Južnoj Srbiji. Sad se radi i na osnivanju župe u Senjskom Rudniku, gde će se graditi katolička crkva. Imamo jezuitski red usred Beograda. Imamo u Zagrebu, gde je pre Ujedinjenja za vreme režima katoličkih Habsburgovaca bilo svega tri manastira, danas, posle Ujedinjenja, znatan prirast u samostanima, redovima, seminarima i t. d. Dok je pre Ujedinjenja bilo u Zagrebu svega pet jezuita, danas ih ima 35. U Zagrebu se zidaju oblakoderi nadbiskupskih palata, zidaju se seminari u velikoj meri, silni internati, veliki samostani i katolički domovi. I niko tome ne prigovara, niti se to u javnosti registrira. Isto tako napreduje katolička crkva i u Slovenačkoj. Gde su onda tu, gospodo, progona katoličke crkve, gde je ta »beskrajna« hajka na katoličku crkvu u Jugoslaviji? Osim tih materijalnih vrednosti, koje se mogu da ubeležu u najnovije anale razvitka i napretka katoličke crkve u Jugoslaviji, postoje i žive vrednosti; postoje i jedna izvanredno moćna i van-

redno dobro organizovana katolička akcija.

Središte katoličke akcije u našoj državi izuzev Sloveniju je Zagreb. U Zagrebu se nalazi centrum katoličke akcije: Središnji katolički narodni savez (Kaptol br. 28).

Svrha je katoličkom savezu ujedinjenje katoličko-prosvetne odgojne i propagandističke organizacije. Predsednika i vrhovnog vođu imenuje Episkopat. Tajnika i blagajnika bira skupština, a odbornici su izaslanici diecezanskih katoličkih narodnih saveza i saveza prosvetnih odgojnih organizacija.

Sadašnji je predsednik Dr. Stjepan Markuli, odvjjetnik, duhovni vođa dr. Miho Medimorec, kanonik, dr. Velimir Deželić, sin.

Diecezanski katolički narodni savezi:

1) Prosvjetne odgojne središnice: Društvo seniora hrvatskih akademskih katoličkih društava: predsednik: Dr. L. Maraković, profesor; tajnik Dr. Juraj Sčetinjec, branitelj;

2) Društvo seniorskih hrvatskih katoličkih akademskih društava: Predsednica Dr. Božena Deželić, profesor; tajnica dr. Marija Ljubić, liječnica;

3) Savez hrvatskih katoličkih muževa: Privremeni predsednik Dr. Velimir Deželić St.; Privremeni tajnik: Petar Grgec, prof.;

4) Hrvatska katolička ženska sveza, predsednica: Julija Pl. Halper; tajnica: Danica Bedeković;

5) Jugoslovenska katolička đачka liga: Predsednik Luka Perinić; tajnik Pavao Tijan;

6) Savez hrvatskih križara: predsednik dr. Ivo Protulipac, odvjjetnik; tajnik Drago Cerovac;

7) Savez hrvatskih križarica: predsednik Marica Stanković, učiteljica; tajnica Marija Marošević, učiteljica;

8) Hrvatsko katolički omladinski savez: predsednik Marko Vulić, profesor; tajnik Dr. Franjo Grunđer, kapelan.

Glavna akademska i bogoštovana društva jesu: hrvatski katolički i ženski domogoj; jugoslovensko akademsko društvo Sv. Ćirilo i Metod. u Beogradu; hrvatski akademski orao »Mahlič«, Zagreb; Zbor duhovne mladeži zagrebačke — Zagreb; zbor franjevačkih bogoslova »Milovan« — Makarska — Dalmacija; Zbor franjevačke duhovne mladeži — »Stadler« — Sarajevo; hrvatsko akademsko ferijalno društvo za Dalmaciju — »Pavlinović« — Split; Biskupsko sjemenište i t. d.

Sva navedena društva vode glavnu propagandu i organizaciju katoličke akcije. Štampa i sve drugo djelovanje podvugnuto je Središnjem katoličkom savezu.

Postoje i druge organizacije:

Društvo Sv. Jeronima.

Središte i glavni finansijer katoličke i pučke štampe je društvo Sv. Jeronima. Društvo finansira konzorcij za izdavanje jeronimskih časopisa. Svi glavni agitatori i noivnari akcije podupirali su i nameštavani od ovog društva. U svojim romanima vrši se propaganda ekskluzivno katolička i hrvatsko nacionalistička.

Odbor Društva Sv. Jeronima.

Pokrovitelj: Preuzvišeni gospodin Dr. Ante Bauer, nadbiskup katolički; predsednik Ljudevit Knježić, opat i kanonik; potpredsednik Dr. Velimir Deželić;

Pijevo društvo za podupiranje katoličke štampe: Predsednik Dr. Velimir Deželić;

Kolo hrvatskih književnika: Organ Hrvatska Prosvjeta, koja izlazi u nakladi konzorcija jeronimskih knjiga;

Društvo za širenje vjere za Jugoslaviju. Ovo je samo jedan pomoćni organ rimskog »Pro Propaganda Fide«. Propaganda Fide u Beogradu ima svoju vlastitu fidejnu tajnu organizaciju. Svrha je širiti katolicizam među pravoslavlim. Zagrebačko društvo skuplja u glavnom milodare za misionare. Zagrebačkoj organizaciji stoji na čelu narodni odbor Društva za širenje svoje vjere, a pod njim su u svakoj biskupiji naše države biskupi. Predsednika narodnog odbora imenuje središnica u Rimu, a ostale odbornice katolički episkopat naše države. Odbor je ovaj: predsednik Dr. Josip Ulčić, profesor u Ljubljani, tajnik Dr. Eherlih i t. d.

Apostolat Sv. Ćirila i Metoda;

Savez trećeg reda sv. Franje; savez Marijinih kongregacija; Cecilijino društvo.

Najvažniji katolički listovi:

Glasnik Srca Isusovog — Zagreb; Gospa Sinjska — Sinj — Dalmacija; Glasnik Sv. Jeronima — Zagreb; Glasnik Sv. Franje — Zagreb; Glasnik Sv. Ante — Sarajevo; Euharijstijski glasnik — Dubrovnik i Glasnik Male sv. Terezije — Dubrovnik.

Obiteljski listovi: Naša gospa Lurds; Obitelj.

Katoličke smotre — revije: Hrvatska prosvjeta — Zagreb; Život — Zagreb; Nova revija — Makarska; Vrh Bosne — Sarajevo; Franjevački vjesnik — Sarajevo; Bogoslovna smotra — Zagreb.

Za omladinu: Luč, Mladost, Orlovska straža, Za vjeru i dom, Andeo čuvar;

Katolički tjednici: Katolički list — Zagreb; Seljačke novine — Zagreb; Katolički tjednik — Sarajevo; Nedelja — Zagreb;

Za bunjevačke Hrvate: Hrvatske novine — Subotica;

Za gradišćanske Hrvate — Hrvatske novine, izlaze u Beču;

Za američke Hrvate — Naša nada (St. Cleveland, Ohio)

Poljoprivredne organizacije katoličke akcije:

Zadružni savez; Mljekarski list i mljekarska zadruža Samopomoć i t. d. i t. d.

Ja vas, gospodo, neću dalje zamarati. Sva ta navedena društva vode propagandu i organizaciju katoličke akcije, ali glavni cilj tog Saveza, čujte gospodo senatori, jeste ovaj: (Čita:)

— »Glavni cilj Narodnog saveza je osnutak jake katoličke stranke i prikupljanje katolika za jedinstveni front protiv pravoslavlja. (Protesti kod senatora. — Matija Popović: To je tolerancija rimska!) Uloge su podeljene, radi se u dva pravca. Jedni rade pod firmom jugoslovenstva prema Beogradu i radi veza sa režimom, drugi pod firmom hrvatstva prikupljavaju oko sebe frankovce i druge ekstremne nacionalističke elemente.«

Dakle ipak front i to klerikalni front u dva pravca: jedan radi veza sa režimom i Beogradom, a drugi pod firmom Hrvatstva sa frankovcima i drugim ekstremnim nacionalističkim elementom. Ko je taj front stvorio, ko taj front podržava i ko su komandanti tog fronta? Kad već postoji takav front i kad se nebrojene klerikalne organizacije pod izgovorom širenja katoličke vere stvaraju sa ciljem za prikupljanje katolika u jedinstveni front protiv Beograda, bilo pod firmom Jugoslovenstva, bilo pod firmom Hrvatstva, nije li onda logično, gospodo,

da se sve što ima savesti, nacionalne svesti i jugoslovenskog osećanja u sebi ne pobuni i ne zaštiti od tog fronta klerikalizma u Jugoslaviji. Niko nije od nas protiv katoličke crkve u Jugoslaviji. Ali smo mi protiv tog zajedničkog fronta klerikalizma u Jugoslaviji. Protiv tog fronta vodila se i u Hrvatskoj i u Dalmaciji i u Sloveniji i, u opšte u zapadnim krajevima naše današnje državne teritorije, pre dvadeset i trideset godina, i to za vreme režima Habsburgovaca, oštra borba i napadani su ne samo sveštenici i njihove organizacije, nego i crkva i vera i pokretale su se i novine i razne akcije, držali su se mnogi i mnogi oštri govori i javna predavanja protiv klerikalizma i klerikalne akcije. Ima li takve borbe protiv klerikalizma danas u Jugoslaviji? Niko nije do danas mogao ničim utvrditi da bi se ma s koje strane i ma od koga pokretala takva borba. Naprotiv, mogli bi opet autentičnim podacima radije utvrditi, da baš katolička akcija izdaje mnogobrojne knjige i brošure, i kojima se širi i podupire propaganda za klerikalizam. Mi imamo pri ruci nekoliko popularnih edicija, almanaha i časopisa za narod i za omladinu, u kojima se uz pomoć Društva Sv. Jeronima piše o svemu i svačemu što je potrebno da narod zna, samo se u njima ne nalazi ništa što bi i najmanje potsećalo, da ta izdanja izlaze u Jugoslaviji, niti se i jednom rečju spominje država ili Kraljevski Dom, ili članovi Kraljevske porodice. Samo sam u jednom od njih, u almanahu koji se zove »Anđeo čuvar« za decu, koji izlazi u Zagrebu na Kaptolu br. 9 našao, da se spominje Jugoslavija i to ovim rečima: »Zašto se naša država zove Jugoslavija? — Zato, jer smo na jugu i jer uvek slavimo.« (Br. 1 za 1929-30.) (Ironičan smeh).

Uvaženi gospodin senator Šverljuga sa upornošću, koja iznenaduje, brani stav katoličkog episkopata i katoličkog sveštenstva u Jugoslaviji i kaže u njegovom jučerašnjem govoru u Senatu, »kako mi neverovatnom nepolitičnošću pružamo najbolje dokaze i materijal za lažnu tezu naših neprijatelja i kako se katolicizam u Jugoslaviji nalazi danas u jednom nespokoju i u stavu znakova bojazni pred sukobom«. Ja sam dokazao autentičnim podacima: ko je dao znak za taj sukob, koji niko od nas neće i koji svaki razuman čovek i iskreni Jugosloven mora sprečiti. Ali senator gospodin Šverljuga zaboravio je da kaže, kako su svi rodoljubivi katolički prvosveštenici, kada su se stavili u službu nacionalističke akcije zajedno sa svojim narodom, bili anatemitani ili bar bačeni u stranu. Zar je pokojni Štrosmajer sa svojim nacionalnim osećanjem dobio valjda neko priznanje od crkvene hijerarhije ili je zar nesretni nadbiskup Sedej, koji je sa onako dostojanstvenim ponosom branio slovenački jezik i interese Slovenstva protiv fašističkog terora u Gorici, dobio možda pohvalu od strane Vatikana za taj njegov nacionalistički rad? (Odobranje i pljeskanje). Ili je zar katolički episkopat u Jugoslaviji požurio se da zablagodari velikom nacionalnom radniku i dičnoj sokolskoj starini Vjekoslavu Spinčiću na njegovom patriotskom zauzimanju za nacionalnu akciju Sokolstva (Odobranje i pljeskanje), kad ga je posle njegovog patriotskog stava suspendovao od vršenja bogoslužjenja, njega koji je preko polovine veka pobožno savijao svoja kolena pred oltarom Božjim. Svuda je nacionalističko oduševljenje katoličkog sveštenstva, kadgod je ono došlo u sukob sa klerikalizmom, dobilo stegu

i bilo ugušeno od klerikalne hijerarhije. Tako je to bilo, i to i g. Šverljuga dobro zna, i u Pruskoj i u Švajcarskoj i u Velikoj Britaniji i u Francuskoj, pa čak i u katoličkoj Austriji. Svuda su tu činjeni ustupci, za koje se tako revnosno zalaže na kraju svoga govora ne samo u duhovnom, već i u materijalnom pogledu uvaženi g. dr. Šverljuga, i svuda je država otklanjala i sprečavala versko-katoličke sukobe, ali istorijska je istina, da je u svima državama, gdegod je državna vlast i štogod je državna vlast više popuštala prema crkvi, da je tu crkva stavljala se iznad države, aktivno se umešala i u ostala područja javnog života, da tako konačno zavlada duhovima. (Matija Popović: Samo Musolini nije popuštao).

G. Šverljuga je naročito podvukao borbu i za crkvu i za klerikalni sistem u Pruskoj i napomenuo je gvozdenog Bizmarka. Ja ću samo da napomenem, kad je već taj slučaj iznesen, inače to nije bilo u mom programu, kako je ta klerikalna borba vodena, pod kojom devizom i kako je svršena.

G. profesor Šulte, vrlo dobro poznati i najautoritativniji kanonista kazao je: »Prema državi otvoreno negodovanje, prema svima zakonima otvoreno favorizovanje svih anti državnih pravaca, koalicija svih ultra-montana sa neprijateljima države i Rajha svake vrste, sistematsko potkopavanje pokoravanja pred zakonima, u novinama i u literaturi. Jedini motiv našeg delanja: da klerikali imaju da oslabe državu i da ojačaju hijerarhijsku moć i prevlast katoličke crkve nad masama.« (Dr. I. Schulte: Kirchenpolitische Aufsätze, 1909. str. 32.).

Kako daleko ide taj klerikalizam u nas, i kako on mešajući se u politiku, iskorišćuje katoličku veru, da za nju poveže Hrvatsvo i na taj način komplikuje odnos između ujedinjenih plemena u Jugoslaviji, neka ilustruje, gospodo, još ovaj jedan primer. Jedan dopis iz Sarajeva, objavljen u »Lidove Listi« koji izlazi u Pragu, od 28 decembra 1932 godine, prikazuje prilike u Jugoslaviji, naročito postupak Jugoslovenske Vlade sa katolicima na ovaj nečuven način: (Čita:)

»Da ukratko okarakterišem ovdašnje prilike koje je još 1913. godine predvideo Siton Watson. Ovde se vodi u tesnim (na žalost i suviše tesnim zbog toga što su apsolutističke) granicama jedne države borba za egzistenciju dveju kultura, zapadne i istočne. Borba je tim važnija i žešća, što je to istovremeno borba dveju vera, katoličke i pravoslavne. Na srpskoj strani ovu borbu vodi, u kratko rečeno vojnik. I ako je to vojnik i junak, kao što to svi znamo iz poslednjih ratova, ipak se on i suviše pouzdava u svoju sablju. On postupa ovde kao da još traje rat, kao da je on u osvojenoj zemlji, usred neprijateljskog stanovništva, gde ne vrede ni zakoni ni data obećanja, gde pobeđuje sila i zaseda, tvrda pesnica i sablja. Nema sumnje da će se ova borba svršiti kao i uvek pobedom više kulture, kulture katoličanstva. I Kralj i nekoji vodeći Ministri su takođe članovi zidarskih loža.«

Ovaj je dopis, gospodo, iz Sarajeva i apsolutno nije teško pogoditi kod kog se, »svetog duha« inspirisao ovaj dopisnik spomenutog klerikalnog češkog lista u Sarajevu, da dobije ovakove informacije.

Zar se iz svih tih navedenih konkretnih i autentičnih podataka ne vidi, gospodo, da taj klerikalizam i ta klerikalna akcija stvaraju razdor među nama vezivajući pitanje Hrvatsva o jednu, s političkim elementima protkanu katoličku akciju, u či-

jem duhu izdata je i biskupska poslanica zbog koje smo se toliko uznemirili u Jugoslaviji. Njena je tendencija ne samo da oslabi nacionalnu akciju našeg Sokolstva, već da stvori utisak kao da je u opasnosti hrvatsko ime i da, ne u zadnjoj liniji, potkopa autoritet jedne ustanove potpomognute od državnih vlasti. Ako bi se dozvolilo, da poglavice jedne crkvene organizacije nagovaraju narodne mase, da ignorišu državni zakon ili da slušaju jedino reč Božiju, a ne i državni zakon i ako bi se, gospodo, dozvolilo, da biskupi određuju koje državne zakone treba u celosti poštovati, a koje tek onda i ako ih oni blagosiljaju, onda bi, gospodo, bio porušen čitav pravni poredak i nastao jedan paradoks u odnosu između crkve i države. To bi značilo državu u državi. Ne, to bi značilo: da osim državne ima još jedna suverena vlast, koja može protiv državnih zakona i na štetu državno-političkih interesa vršiti razne i značajne javno-pravne zabrane, kao što je upisivanje u Sokolstvo, ili osvećivanje sokolskih zastava i t. d. Dokazivati, da je takovo stanje faktički nesnošljivo i teorijski nelogično, mislim da nije potrebno. Rimska crkva ili će zadržati svoj dosadašnji položaj javno-pravne privilegovane ustanove, ali onda mora postupiti u sporazumu sa državom o svima važnijim crkveno-političkim pitanjima. Ili će tražiti potpunu nezavisnost i određene ruke u svemu, ali onda mora u isto doba da zahteva i potpuno otepljenje crkve od države, pa da se zadovolji sa položajem običnog privatno-pravnog udruženja. Ili jedno ili drugo. Hijerarhija rimske crkve treba da dode do uvidavnosti, da se ona, ako misli da pravilno ispuni svoj zadatak prema državi, ne sme staviti iznad države, nego da je, šta više, dužna da se pokorava državnim zakonima, prvenstveno i naročito onim zakonima, koji se donose u cilju, da se ograniči obostrano pravno područje između crkve i države i zakonima, koji obezbeđuju nacionalni interes svih građana u zemlji. Katolički episkopat naneo je ovom svojom neočekivanom oštrom osudom rada Sokolstva Kraljevine Jugoslavije težak udar našoj nacionalnoj akciji. On je u toliko teži, što je sokolska akcija prikazana u negativnom smislu i što se ovom biskupskom poslanicom hoće da iskoristi prilika, da katolički episkopat pojača i znatno proširi sferu svoga uticaja i na one nacionalne ustanove čiji rad ne spada u kompetenciju crkvenih poglavara.

Jedinstvo naše države i našeg naroda nameće nam, gospodo, novu nacionalnu ideologiju, koja u osnovama mora prevladati u svima prosvetnim, kulturnim, humanim, socijalnim i nacionalnim ustanovama pored sveg opiranja iz naše prošlosti nasleđenih separatističkih težnji pojedinih plemena i pojedinih verskih shvatanja. Čitav taj posao na organizovanju narodne i državne snage vrši danas kod nas u zajedničkom naletu Sokolstvo Kraljevine Jugoslavije. Ono stvara nove puteve za održanje naše prirodne zajednice. Nikakva verska i nikakva plemenska sila ne može danas više da nameće i daje pečat svoga duha čitavom našem nacionalnom razvitku. Današnji Jugoslovenski naraštaj, ponesen je novom idejom nacionalnog i novom metodom fizičkog vaspitanja. U tom pravcu razvija intenzivnu akciju naše Sokolstvo, koje iz dosadašnjih i dojučerašnjih partikularističkih i religioznih razdvojenosti formira za budućnost jedan jedinstven mentalitet u duhovnom i jedan jedinstven front u fizič-

kom razvitku nacije. Ubaciti seme podvojenosti i razdora, bilo verske, bilo plemenske netrpljivosti u ovakvu nacionalnu ustanovu sa tim i takvim moralnim i fizičkim zadatkom, značilo bi hteti svaki pokušaj našeg nacionalnog preporodaja i podizanja narodne snage oslabiti i onemogućiti naciju u njenom normalnom napredovanju. Pošto nas je, gospodo, G. Ministar za fizičko vaspitanje svojim govorom i svojim muškim stavom u Narodnoj skupštini uverio, da će državne vlasti zaštititi sokolsku ustanovu i omogućiti fizičko vaspitanje naroda u tom pravcu, ja ću, gospodo, svesrdno glasati za ovaj njegov budžet. (Burno odobravanje. Opšti aplauz. Govorniku mnogi čestitaju.)

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Reč ima za lično objašnjenje senator g. Šola.

Atanasije Šola: Gospodo senatori, povodom govora našega druga, g. Popovića, koji je u uvodu citirao navodni moj govor, koji sam održao prilikom debate o budžetu Ministarstva pravde i to specijalno kraj moga govora, gde sam se dotakao euharističkog kongresa, koji se toga leta imao da održi u Sarajevu, imam da dam sledeće objašnjenje. G. Popović citirao je tekst moga govora, kako ga je naveo preuzvišeni nadbiskup Dr. Šarić, iz koga se vidi da je g. Šarić prosto iskrenuo moj govor. Vi ćete videti iz autentičnog teksta moga govora ko je smirenije govorio, ja ili preuzvišeni g. Šarić i ko je dostojniji, pogledom na ovaj govor, da nosi svešteničku mantiju, ja ili on. Ja sam pri kraju moga govora rekao od reči do reči ovo: »Možda će mnogoj gospodi biti poznato, da će se u ovoj godini održati jedna velika crkvena slava katoličke crkve u Sarajevu, naime održaće se euharistički kongres. To je jedna velika slava crkvena, koja se svake godine, od prilike, održava. Sad, u koliko je to zgodno, da u Sarajevu bude, neću da u to ulazim. Jer, kao što je poznato, Sarajevo je pretežno muslimanski grad, ima preko polovine Muslimana, ali katolička crkva, koja je požrtvovna ide u misije čak u Afriku, i na Tibet, a zašto ne može doći u Sarajevo? I Sarajevo, koje je uvek gostoljubivo, dočekaće i te goste da proslave ovaj veliki dan i ukazaće njima dostojnu pažnju.

Samo ima jedan momenat, gospodo! Primećuje se u zadnje vreme da izvesni neodgovorni činioци ove crkvene slave upotrebljavaju u izvesne demonstracije protiv današnjeg stanja. To se dovede u formu versku, pazi se na svaku sitnicu, da ne bude pravog i direktnog ispada, ali se toliko toga materijala nagomila, da kad se sve sabere, vidi se jedna izvesna demonstracija protiv današnjeg stanja.

Ja znam, da presvetli dr. Šarić, nadbiskup Vrhbosanski, koji je poznat sa svoga blagog takta, neće dozvoliti to, ali on ne može dospeti svuda, ne može on sve videti, i ja se bojim, da neodgovorni činioци ne iskoriste ovu priliku u šovenske svrhe, koje nemaju nikakve veze sa verom, koju mi moramo poštovati, kao i sve druge vere. Ja bih skrenuo pažnju g. Ministru, da o ovome povede računa, jer crkva je zato da se u njoj Bogu molimo, a ne da se pravi politika. (Uzvici: Tako je!) Uostalom to je i u zakonu predviđeno, ali ovo velim i zato, što kod nas nije redak slučaj, da crkveni organ, sveštenik, bude kažnjen policajno, a i sudbeno, što je istupio protiv današnjeg stanja i poretka uopšte.

Dakle ima toga i o tome treba voditi računa, jer, na kraju krajeva, provokacija i demonstracija

izazivaju provokaciju i demonstraciju».

Gospodo, to je moj govor i sad prosudite, ko je smirenije govorio ja, koji govorim ovako, ili onaj, koji je govorio da će čak i lajati! (Smeh.) To sam imao da kažem.

Potpredsjednik Jovan Altiparmaković: Ima reč g. dr. Šilović.

Dr. Josip Šilović: Gospodo senatori, imam da kažem samo nekoliko reči. Daskora se otvara u Čikagu internacionalna izložba i izložbeni odbor pozvao je sve narodnosti Čikaga, da kroz to vreme dok traje izložba, održe jedan svoj narodni dan. U Čikagu ima 120.000 Jugoslovena, koji imaju 250 prosvetnih, socijalnih i muzičkih ustanova. Ove su ustanove izabrale posebni odbor za jugoslovenski dan, koji će se održati 2 jula ove godine. Na čelu toga odbora stoji odlični Jugosloven, koji je to dokazao radom celoga svoga života, a naročito za vreme svetskog rata, kad je sve svoje sile uložio da pomogne jugoslovenski odbor i dobrovoljce, koji su iz Severne Amerike išli na Solunski front, a to je dr. Ante Biankini. Na taj dan dolaze u Čikago sva pjevačka jugoslovenska društva; dolazi jugoslovenska omladina da pjeva u horu naše nacionalne pjesme, i dolaze svi jugoslovenski Sokoli Amerike.

Ja držim, gospodo, i na to sam hteo samo da upozorim gosp. Ministra fizičkog vaspitanja naroda g. dr. Hanžeka da bi bilo vanredno dobro u interesu Jugoslavije i njenih srdačnih odnosa sa našim iseljenicima da odavde pode nekoliko — što više to bolje — odličnih jugoslovenskih sokolaša, da se onde nadu sa jugoslovenskim sokolima Američkim, da se zajedno prikažu celom svetu kao jugoslovenski Sokoli. (Burran aplauz). Ja sam svršio i glasaću za ovaj budžet.

Potpredsjednik Jovan Altiparmaković: Ima reč g. dr. Ivan Majstrovčić.

Dr. Ivan Majstrovčić: Gospodo senatori, čedni iznos određen u budžetu za fizički odgoj naroda nije smatrali realnim pokrićem faktičkih potreba ovog resora, a čednost te stavke dokaz je ne tobože potcjenjivanje tih potreba već tijesnih prilika, u kojim je ovaj budžet donešen. Dok se te prilike ne poboljšaju ovaj stavci u budžetu glavna je svrha da se naglasi važnost fizičkog narodnog odgoja, a u tome naša mlada država, blagodareći visokom shvaćanju narodnih ciljeva i potreba kod uzvišenog onog faktora, koji je ovaj resor dozvao u život, povelala se je, barem načelno, za primjerom skoro svih naprednih država, koje naročitu pažnju posvećuju fizičkom odgoju naroda.

Dok je Ministarstvu narodnog zdravlja zadaća i dužnost da vodi brigu o tome da narod bude zdrav, dotle Ministarstvo za fizički odgoj treba da se brine da narodno zdravlje bude racionalno njegovano i iskorišćeno kao najdragocijeniji materijal i najjači faktor moralnog i materijalnog napretka države. Nije dosta da je državljani fizički zdrav, već je nužno da on po fizičkom odgoju bude čil, jak i izdržljiv te dorastao svim onim zadacima, koje mu državna zajednica nameće. On po racionalno fizičkom odgoju mora da je dorastao teškom radu na polju, u rudnicima, u fabrikama, na kopnu, na moru i u vazduhu, pak i u intelektualnim zvanjima, a s druge strane da bude usposobljen za ratničku službu, kada bude pozvan na obranu države.

Istorija nas uči da od najdavnijih vremena državna je vlast pazila da njeni državljani budu fizički čili i jaki. Prednjače i u tome stari Heleni, koji,

iako, prem se imaju smatrati najintelektualnijim narodom prošlosti, uz kult duha, znanja i umjetnosti visoko su cijenili fizički odgoj te su istim uslovljavali superiornost svoje rase i vlastite obrane protiv daleko moćnijih i brojno jačih naroda, s kojim su bili u neprestanim sukobima. Olimpijanci smatrani su herojima i slavili se sjajnim triumfima, nego li sami pobjedonosni vojskovođe.

Naša narodna pjesma puna je divljenja i veličanja fizičke snage i viteštva, simbolizovanih u legendarnom liku Kraljevića Marka, onakva kao što ga je ovjekovječio u mjedi naš veliki vajar Ivan Meštrović, a i danas naš narod nada sve zanaša se junacima i vitezovima, koje narodna mašta obdaruje naravnim jakosti i fizičkim vrlinama.

Tom kultu junaštva i viteštva, urođenom našoj rasi, zahvaliti je, što jedna inštitucija, kojoj je cilj fizički odgoj i viteštvo, u malo decenija svog djelovanja, od godine 1863, kada je u Ljubljani osnovan prvi Soko pod imenom „Južni Soko“, tako je prirasla narodnoj našoj psihi, da se može kazati, da je u njoj sintetizovano sve ono što je trajno dobra i vječno lijepa u našem narodu. Povešši se za slavenskom braćom Česima, tim pionirima sokolskog pokreta, naša je nacija u kratko vrijeme našla sama sebe u svome sokolstvu, po svemu onom što je u narodu zdrava, krepka i plemenita.

Kolika je moć sokolstva, sokolske ideje i rada dokazao je i veliki svjetski rat po uticaju, koji je češko sokolstvo imalo pri oslobodenju Čehoslovačkog naroda. Česi već prije velike svjetske konflagracije narodno potpuno osvješćeni, idealno organizovani i disciplinovani u svom sokolskom savezu, odmah na početku rata na ratnoj fronti po već izdatoj sokolskoj paroli stadoše dezertirati redove austro-ugarske vojske i okupljati se u češkim legijama, da se skoro na svim frontama sokolskom hrabrosti bore o bok vojskama Antante i da se po završenom ratu pobjedonosno vrata u oslobođenu domovinu.

I ako jugoslovensko sokolstvo iz onih djelova današnje države, koji su do ujedinjenja bili pod tuđinskim jarmom nije dalo poput češkog toliki udio pri borbama svjetskoga rata, ipak istorija našeg narodnog ujedinjenja zabilježila je nekoliko svjetlih imena naših sokola, koji su žrtvovali svoje mlade živote na oltaru domovine, te kao što za češko tako i za jugoslovensko sokolstvo svjetski rat znači prvo krštenje krvi sokolstva.

Opravdano je s toga, da kad je govor o fizičkom odgoju naroda, kao jednom važnom državnom poslu, o kojem mora da vodi brigu Ministarstvo za fizičko vaspitanje naroda, mi u prvom redu moramo pomisliti na naše sokolstvo i na naučni i praktični karakter fizičkog odgoja naroda, koji je njemu povjeren i za koji ono odgovara.

Veliki svjetski rat ne samo da je poljuljao etičke temelje, na kojima se osniva današnji pravni i moralni poredak društva, već je on i fizički oslabio čovječanstvo; sledstveno problem fizičkog odgoja jedan je od najaktuelnijih nacionalnih problema sadašnjosti. Od odlučne je važnosti dakle da budemo na čistu o tome, koji stav mora da zauzme jugoslovensko sokolstvo prama tim problemima i praktičnom savremenom riješenju istih.

Gospodo senatori!

Još majke, žene i sestre onih miliona žrtava palih u svjetskom ratu nisu oplakale svoje muževe, sinove i braću, a na svjetskom obzorju pojavljuju

se opet olujni oblaci, u kojim zaprepašćeno čovečanstvo predviđa i predosjećajući preteče nove katastrofe, nove drame, kojoj svjetski rat sa svim svojim grozotama i posljedicama, na kojim teško još i danas cijeli svet boluje nije bio nego tek krvava predigra i prvi konflikt ovog krvavog stoljeća. Mi svi strepnjom gledamo u avet jedne nove svetske konflagracije, koja pretili katastrofom tisuć ljetnim kulturnim tekovinama i koja će da cijeli svijet strovali u ponor bezpravlja, bezvlada i varvarstva. Jedan uvaženi engleski publicista i političar ovo zadnje doba, osvrćući se na teške političke prilike stvorene usled neslaga, mržnje i razdora među narodima, pravom je napisao da je evropska politička situacija dospela na oštricu noža.

Prirodno je da u ovoj tmuroj slici svetske najbliže budućnosti mi imamo pred očima najprije ovu našu državu tek stvorenu železom krvi i suzama i strepnjom, vidimo je okruženu od mnogih dušmana, koje je pohlepa, mržnja, jal, osveta sakovala oko nje u gvozdeni obruč, da je istom rođenu uguše.

Skoro svima našim susedima mi smo od dana našeg oslobođenja i ujedinjenja krivi i dužni, i ako su oni do jučer kroz vekove bili naši tlačitelji i izrabljivači te nas zadužili odmazdom i osvetom. Usled fatalnosti, koja kao da se neda ničim umoliti rek bi da je sudeno da kad dode do ponovnog svetskog potresa njegov epicentar bude opet na ovom našem izmučenom Balkanu, kome je srce i duša naša istom ujedinjena država.

Pri crnoj viziji budućnosti i pogibelji, koje u svom krilu skriva, naši su pogledi upravljani u našu junačku vojsku, za koju smo ubjedeni da će pod vodstvom svog Vrhovnog vođe i Kralja (Burni usklici: Živeo Kralji!), Kralja junaka u punoj mjeri izvršiti svoju dužnost na kopnu, na moru i u vazduhu. Svaka stopa teritorija naše države svim nama jednako je mila, sveta i dragocena, te je tvrda naša vera, da jedino uz cenu krvi i konačnog stradanja naši bi dušmani mogli da nam preotmu i najmanji deo onog što je po Bogu i pravdi za uvek naše.

Nego naše bezgranično pouzdanje u našu junačku vojsku ne može niti sme da nas uljulja u obmanu da će u budućem ratu ona sama biti pozvana da obrani državu. Svjetski rat od godine 1914—1918 valjda je zadnji rat među vojskama. Usled novih vrsti oružja, koje je ljudski zao genij, neiscrpjiv u pronalasku: uvijek novih zatornih sredstava, turio čovečanstvu u ruke i time nametnuo nove načine borbe i ratovanja, budući će se ratovi voditi ne među vojskama, nego među oboružanim narodima, i to na vanjskom i na unutrašnjem frontu, dok će na vanjskom frontu stajati vojska, na unutrašnjem stajće oboružani narod, a pobjedu će iznijeti samo onaj, čiji unutrašnji front odoli do kraja i ostane nepobjeden. Vazdušnim putem i strahovitim oružjem napadač preletjet će granice i vojske, koje pohrlit će ih brane, da iz nedoglednih visina bace na zastravljeno stanovništvo u zaleđu otrov, oganj, smrt i zator. Slika budućih ratova sa otrovnim plinovima, koji su u nekoliko časaka kadri da usmrte sve što živo zateku na zemlji, sa požarnim bombama, koje bez ikakove mogućnosti obrane pretvaraju sve u prah i pepeo, ili sa bakterijama, koje će da zaraze stanovništvo kugom, kolerom i tifusom — ta slika je tako strašna, da je groznije nije prorokovao ni apostol Ivan u grozomornim svojim vizijama Apokalipse.

Ovim strašnim navalama moći će da odole jedino narodi moralno i materijalno pripremljeni na ovakovu borbu, narodi nada sve disciplinovani i dugom pripremom imunizovani protiv inače neizbježive panike, koja bi nanjela ne samo poraz unutrašnjeg, već neminovno i vojske na vanjskom frontu, jer ni najjača, ni najhrabrija, ni najbolje opremljena vojska ne može da se održi, ako joj u zaleđu zavlada haos, bezvlada i rasulo.

Slika budućeg rata i prilika, u kojim će se voditi, bila bi nepotpuna, kad se ne bi svratila pažnja na još jednu pogibelj, koja trajno ugrožava mir i poredak u unutrašnjosti država. Nema danas države koja nije podrovana javnom i tajnom agitacijom i radom jednog socijalnog pokreta, koji je pod devizom klasne borbe i diktature proletarijata, navjestio rat Bogu i domovini. Ovaj pokret ispoljiće se u svojoj snazi čim vojske pohrle na granice, eda u zaleđu nesmetano izazove uzbunu i revoluciju — te je već danas očito da u budućem ratu sve države, osim vanjskog, imati će i svog unutrašnjeg neprijatelja, koji, crpeć moralna i materijalna sredstva između narodne solidarnosti i organizacije proletarijata, uznastojati će svim silama da izazovu prevrte i unište državu, znajući veoma dobro da je u ratu jedini preduvjet i mogućnost uspjeha komunističke revolucije.

Svi narodi i države svjesni su da današnji međunarodni politički položaj, iza sve dodanašnje više ili manje iskrene pacifističke akrobacije, sluti na rat, u kome će svi morati da izdrže zadnju kušnju, o kojoj ovisi njihov opstanak. Svi su svjesni takode o tome, da kad dode do velike kušnje, narodi će je moći da uspješno izdrže jedino, ako ih ona zateče pripremljene, a naći se ih takovim, ako oni još za mirno doba organizuju i u jednu cjelinu okupe sve one sile i preimućstva, kojima raspolažu i dolaze u obzir pri udešenju njihove obrane.

Jedan od najvažnijih organa francuskog javnog mišljenja, posmatrajući današnji politički položaj u Francuskoj i zamjerajući partijskoj počejanosti i rastrojenosti, koje su zavladaile i koje su kadre da oslabe autoritet države i njenih nastojanja oko obezbeđenja Francuske, dovikuje Francuzima: Disciplina ili smrt! U tom je uskliku jedna teška opomena ne samo velikom i moćnom francuskom narodu, već i svim onim narodima koji u slučaju evropskog sukoba moraju da se uhvate u krvavo kolo.

I bez da se upuštam u neumjesnu političku diskusiju, ipak treba napomenuti ono što danas stoji van svake diskusije, a to je da je jadranski problem u sklopu mediteranskog političkog i strateškog problema i kao takav on je eminentno evropski problem. Postoji trajna pogibelj da naša država uza svu svoju miroljubivost i trezvenost u obrani svoje golemo egzistencije dode u sukob sa imperijalističkom zavojevačkom politikom svojih susjeda, a pri tome naravno treba da smo svi svjesni da koli u zavojevačkim namjerama tih naših susjeda, toli u obranbenim našim interesima. Jadran znači Balkan. Jugoslavija je u isto vreme i dunavska i balkanska i sredozemna država, a to je dovoljan dokaz da je Jugoslavija direktno interesovana pri riješenju svakog srednje-evropejskog, balkanskog ili sredozemnog pitanja. Naša država predstavlja prepreku za prodiranje boljševizma na zapad, pangermanizma preko Balkana na istok i fašističkog imperijalizma prema Dunavu i Istanbulu. Dok god naša država bude na putu boljševičkim, pangermanskim i fašističkim aspiracijama

ona mora da računa sa trojnim savezom Moske, Rima i Berlina i da prama toj spoznaji upriliči i svoju obranu. Jugoslavija je ne samo geografski već i politički centrum Evrope, a ta činjenica namjeće cjelom našem narodu velike dužnosti i velike odgovornosti.

Gospodo senatori,

Nama Jugoslovenima rado se prebacuje da nam je usled urođene nam sveslovenske dobroćudnosti i nehatnosti, potencirane orijentalnom apatijom i fatalizmom, tud pojam discipline; ali ipak naš narod dao je dokaza svoje sposobnosti disciplinovanja, kao rijetko koji drugi u moćnoj inštituciji svog sokolstva, koji nije drugo već jedna sveopća disciplinovana narodna organizacija u kojoj su okupljene sve duševne i tjelesne vrednote, kojim narod može raspolagati u službi ideje integralnog Jugoslovenstva i jedinstva države, ljudske slobode, bratske ljubavi i viteštva.

Do 2000 sokolskih društava, razvrstani u 25 sokolskih župa sa 270.000 članova to je naše sokolstvo. Pred ovim suhim statističkim podacima svako mora da zastane i da konstatuje, da za ovako brojno moćnom organizacijom stoji jedna velika i zdrava ideja i da ona zapravo znači sami narod u njegovim pozitivnim kvalifikacijama i sposobnostima. Takovo je bilo naše sokolstvo do danas i takovim treba da ostane i u budućnosti. Svi mi stariji radnici na polju sokolstva odgojeni smo u dogmi da je sokolstvo od svog postanka idealno demokratski, slobodarski pokret i da je u tim odlikama bit, srž i kičma sokolstva. Svi smo se mi sokolski radnici negda potlačeni slavenskih naroda ogrijali o žaru tih ideala, u njima smo tražili snagu za borbu i našli vjeru u pobjedu. Tih ideala sokolstvo se neće nikada odreći, jer bi se time istodobno odreklo onog što je u sokolstvu najdragocijenije, a to je svijetla sokolska tradicija, a njome i uspjeha sokolskog rada uslovljena ponajpače održanjem i gajenjem tih tradicija.

Ovo načelno stanovište u pojimanju sokolskih ideala i ciljeva ne sukobljava se nipošto sa zahtjevom obnove našeg sokolstva prema današnjim prilikama i potrebama. Sokolska institucija živi je organizam, koji se razvija, usavršuje te u ciljevima i metodama svog rada prilagoduje zahtjevima vremena; inače sokolski ideali i cijela sokolska ideologija postali bi bez realne sadržine i time bez potpune aktuelne vrijednosti. Sokolstvo ne može da bude samo sebi svrhom; kao svakog uzvišenog humanog i patriotskog rada i nastojanja, tako je i sokolskog rada i nastojanja vrhovni cilj narod i država.

Dok smo robovali tuđinskoj državi cijeli sokolski rad sastojao se u osveščivanju naroda i pripremanju njegovog oslobođenja. Time taj rad bio je do duše za narod, ali istodobno i protiv tuđinske države te je u pogledu države bio revolucionarne naravi i takovim je od vladodržca bio smatran. Po ujedinjenju i stečenju vlastite države sokolski je rad izgubio svoj predratni protuđravni i revolucionarni karakter, dapače za nj postao je jedinim i vrhovnim ciljem narodna država.

Prirodno je stoga da nakon ujedinjenja naše nacije osjetila se je u cijelom našem ujedinjenom narodu potreba i izbilo nastojanje, da se naše sokolstvo ne samo održi, već da se ono u nastalim novim prilikama obnovi; razvija i domogne uloge važnog faktora u narodnoj državi.

U tome, kao i u svim ostalim velikim podvizima i stremljenjima, dao je primjer uzvišenog uočenja

važnosti i savremenih ciljeva sokolstva veliki naš prvi državljanin i neimar jugoslovenstva, koji je Zakonom o osnivanju Sokolstva Kraljevine Jugoslavije od g. 1929, odredio da udari tvrdi i zdravi temelj našem obnovljenom sokolstvu.

Gospodo senatori, iz onog što sam čas prije u što širim potezima istaknuo odnosno opšte političke situacije i održaja iste na našu državu i njenu bezbjednost te u savezu sa pretpostavkama o značaju i važnosti našeg sokolstva, kao jednog moćnog narodnog pokreta, lahko je zaključiti, koju zadaću po mome mnenju današnje prilike nameću našem sokolstvu.

Narodna poslovice uči, da Bog ne sastavlja nikad dva dobra zaje 10. Bog nas je obdario narodnim ujedinjenjem, a na nama je da to najveće dobro, kojim Providnost može obdariti narode, očuvamo i obranimo. Obzirom na visoku etičku i humanu podlogu sokolske institucije, njeni čisti nacionalni program, nepomučen ni plemenskim, ni vjerskim, ni staleškim presizanjima, obzirom na sokolsku nauku odnosno tjelesnog i duševnog odgoja u službi naroda te pogledom na dosadašnje uspjehe tog rada i njegove tradicije, kao i na današnju jakost i rasprostranjenost sokolstva u cijeloj državi, uz mogućnost daljnjeg njegovog jačanja i razvitka, držati je, da je sokolstvo pozvano da stane na čelo narodnog odbrani i da preuzme onaj unutrašnji front, o kome sam čas prije govorio, a koji treba, da se već sada formira u predviđanju mogućnosti nasrtaja na integritet i egzistenciju naše države. Teoretske dogme dosadašnje sokolske ideologije o integralnom jugoslovenstvu i sljedstveno o nepovredivosti njegovih nacionalnih granica treba da poprime realni oblik i da nadu realna izražaja u sokolskoj desnici, pripremnoj da vrhovna dobra, za koja se je sokolstvo do sad naučno, teoretski i odgojno zalagalo, u času kušnje i pogibelji očuva i obrani. Sve kad bi to imalo da bude i protiv naše volje sokolstvo ne može da bude ino nego li rezultanta današnje međunarodne i unutrašnje političke dinamike.

Na eventualne zamjerke protiv ovakovog realnog shvatanja zadataka današnjeg sokolstva od strane onih sokolskih teoretičara, koji stoje pod dojmom nekog sokolskog asketizma i zaziru od onog što se u novim nazorima o svijetu i svijetskom poretku eventualno ne podudara sa dosadašnjim teoretičnim metodama sokolstva i sokolskog rada u svijetlu dodanašnje sokolske frazeologije, odgovoriti je, da osvajalačko oružje može da bude nečasno, ali obrambeno je oružje uvijek časno i viteško i da puška nije drugo nego simbol slobodnog čovjeka na slobodnoj grudi.

Vidovistosti, sopstvenoj ženijalnim ljudima, velik dobrotvor i pobornik jugoslovenstva, biskup Josip Juraj Štrosmajer, kad su mu još godine 1902 istarski Sokoli čestitali doktorski jubilej, odgovorio im je ovako:

»Mili moj hrvatski sokole!

»Lijepa hvala na bratskoj uspomeni o doktorskom mom jubileju. Bog dragi neka blagoslovi slavno društvo i dađe svakomu Sokolu snage i poleta, da odvažno brani svoje. Po Bogu je i prirodi, da svako brani gnijezdo svoje i u njemu sokoliće mlade.«

Velike riječi velikog muža, kojeg je životno geslo bilo: sve za vjeru i domovinu! — On je gornjim riječima jasno naglasio pravo i dužnost samoobrane. On je to pravo i dužnost cijeli svoj život pripovijedao

i zagovarao, jer u njegovoj velikoj duši kult vjere i kult domovine sačinjavaše jednu uzvišenu cjelinu. Značajne su gornje riječi i stoga što su iste upravljene sokolstvu od onog, o kome je istorija već izrekla svoj sud, da je najuzvišeniji predstavnik katoličkog episkopata naših doba. Blagoslov udjeljen Hrvatskom Sokolstvu od vladike Štrosmajera pratići će i unaprijed naše jugoslovensko Sokolstvo, a današnji katolički episkopat Jugoslavije, kratać svoj blagoslov sokolstvu, pošao je u raskorak sa Štrosmajerovim geslom: sve za vjeru i domovinu, i na putu je da ga zamjeni novim geslom. Ni za vjeru ni za domovinu.

U našoj naciji, koja se nije nikada nosila zavajalačkim mislima na štetu drugih država, ipak gojio se je od vjkada i danas goji kult oružja, jer njime se je branila i njemu ima da zahvali da naša rasa nije bila izbrisana iz stranica svjetske istorije, njemu ima konačno da zahvali svoje oslobođenje i ujedinjenje. Klasični primjer kulta oružja pruža nam naša junačka Crna Gora, ona šaka brdana, kojoj je uspjele, da se oružjem u ruci kroz stoljeća obrani od Osmanlijske najezde, dok su joj podlegle tolike moćne države i narodi.

Ali nije potreba osvrćati se na prošlost, jer pogled i na samu sadašnjost dovoljna je da nas uvjeri, kako još uvijek narodi u ovo tobož pacifističko i kulturno doba ne nalaze boljeg sredstva za oživotvorenje svojih opravdanih i neopravdanih aspiracija do oružja.

Dovoljan je pogled na naše bliže susjede, koji u grozničavoj užurbanosti, već od godina, opsjednuti ratnim demonom, ne samo oboružavaju silne dosad nezapamćene vojske na kopnu, na moru i u vazduhu, opskrbljene svim tekovinama i sretstvima moderne tehničke i kemičke nauke, već oboružavaju cijeli narod, odgajajući u oružju, osobito mladež počam od detinjskih nogu, turajući joj u jednu ruku knjigu, a u drugu pušku.

I sam šport, športske igre i natjecanja treba da posluže ratničkoj pripremi naroda u cilju stvaranja što više rezerva ljudi oba pola potpuno spremnih ratovima. Sovjetska Rusija, taj neiscrpjivi reseruoar ljudskog materijala, dekretuje t. z. vojenizaciju športa te na pr. u lakoj atletici mjesto bacanja kugle, diskosa, ili koplja traži da se mladež vježba u bacanju bomba i granata, u jurišnom trčanju u potpunoj ratnoj spremi, u streljačkom sportu, mačevanju, avijaciji, automobilizmu, konjskom sportu, skijanju, u svemu što može da posluži ratničkoj naobrazbi i ratničkim svrhama.

Daleko bi nas zavelo isticanje onog što je kod raznih naroda, a pri tom imamo u prvom redu pred očima naše susede, dosad urađeno, mimo oboružanih vojska, za pripremanje širokih masa za jedan oružani sukob. Pogledamo li na te grozničave užurbane pripreme oko nas i usporedimo li ih sa prilikama u našoj državi, ne možemo a da ne konstatujemo neku stojičku aljkavost, koja nam se pod stanovitim prilikama ne može a da ne osyeti. Dok se kod drugih naroda djelovanje svih organizacija slijeva u jedinstveni skrajnji napor svih organizovanih energija u službi ratničkog odgoja, kao da je rat pred vratima, dotle se kod naše najmoćnije organizacije, sokola Kraljevine Jugoslavije, ne zapaža ni traga takvom radu i nastojanju. Pri općem grozničavom natjecanju u ratničkom odgoju masa oko nas, djelovanje našeg sokola uz svu svoju neosporivu moralnu vrijednost i zamašaj, predstavlja još uvijek mirodobnu pacifističku idilu, koja

doduše može da posluži kao dokaz naše slavenske miroljubivosti, ali nipošto naše uvidavnosti i shvaćanja vremena u kojem živimo.

Uza svu tu našu miroljubivost u fašističkoj štampi i na fašističkim zborovima naš Sokol ne nazivlje se inače nego terorističkom organizacijom i po tome je jasno, koliko se kod naših susjeda malo honorira naš pacifizam.

Dok se oko nas sve priprema na rat, dotle se kod nas vrše pripreme za sokolske sletove; dok se kod naših susjeda već od dječaćkih nogu mladost svršava u koorte, legije, centurije i jurišne bataljone, te se odgaja u ratničkom unjeću, u baratanju sa puškom i u streljanju, u rukovanju sa bombama i granatama te u obrani od vazdušnih napadaja, dotle naše Sokolstvo još uvijek vježba čunjevima, štapovima i cvijetnim lukovima.

Na sokolskim sastancima i u sokolskim glasilima često se zamjera, da uz sav kvantitativni porast sokolstva ipak, osobito kod našeg intelektualnog podmladka, ne zapaža se onaj interes koji Sokolstvo prema svojim uzvišenim ciljevima zaslužuje. Među starijim ljudima, koji danas vode Sokolstvo, i onim koji su pozvani da ga pomlade, nema razumevanja. Mi stariji kao da ne uvidamo, da je među nama i našom djecom pukao jaz i da svjetski rat znači jednu veliku prekretnicu u naziranju o svijetu. Najmlada generacija od naših predratnih ideala usvaja jedino ono, što je u tim idealima realno. Ostajuć vječnom istinom ono što je naš narod svojom mudrom posloviceom ustanovio, da na mladima svjet ostaje, logično je da se mi priklonimo nazorima naših mladih, nipošto obratno. Pogrešno je tvrditi, da će se naša omladina zagrijati za Sokolstvo i da će se u Sokolstvo povratiti elan, koji mu danas ne dostaje, ako se ono povratiti na predratne staze i ideale. Narodi ne živu vraćajuc se natrag, niti ga mogu natrag svrnuti kojekakve punktacije ili deklaracije, već oni napreduju i kroče dalje, ili propadaju. Našu omladinu mi ćemo privući sokolstvu i oduševiti je sokolskim idejama ako ubrzamo korak i dostignemo je, eda snjom uzastopce kročimo. Ujedinitimo naše predratne sokolske ideale sa savremenom realističkom pojmanju i iskorišćavanjem tih ideala prema shvaćanju naše omladine i naše će se sokolstvo dovinuti visine, na kojoj do sad nije nikada bilo.

Gospodo senatori, ne može da bude našom zadaćom da se bavimo tehničkom stranom obnove sokolstva prema istaknutim smjernicama, ali ne možemo da budemo u dvoumici o putevima koji vode k tej obnovi.

Po postojećem državnom zakonu sokolstvo je po državi sankcionisana i privilegovana sveopšta narodna institucija i takvom treba da ostane. Logično je po tom predmjenjavati da sokolski odgoj postane djelo obvezatne naukovne i odgojne osnove za pučke, srednje i strukovne škole svih vrsti bez razlike i sljedstveno narodno će predstavništvo ushitom pozdraviti zakonske predloge ili uredbe Ministra za fizičko vaspitanje, dotično Ministra prosvjete, po kojim se naša naukovna osnova u tom pravcu ima udopuniti.

Osim u svim sokolskim disciplinama mladež treba da od 16 godine bude upućivana u uporabi oružja i u svim vježbama podesnim usposobljenju za vojnu i ratničku dužnost. Ne postoji ljepšeg i idealnijeg vježbanja do streljačkog, a nema ljepše i idealnije šved-

ske gimnastike do vojnih vježba u terenu bilo u zatvorenim, bilo u razriješenim formacijama.

Osobita briga ima se posvjetiti obuci i vježbama za obranu od vazdušnih napadaja, popularizaciji obranbenih metoda po uzoru i primjeru kod drugih naroda. U tom pravcu nije kod nas dosad ništa urađeno, a te vježbe od velikog su zamašaja za dragove, osobito za našu prijestolnicu, koja je u prvom redu ugrožena takovom pogibelji.

Pri popularizaciji sretstava obrane proti zračnih napadaja i disciplinovanja pučanstva protiv inače neizbježljive panike treba među ostalim da sudeluje u prvom redu naša štampa, koja osobito ona prestolnička, i ako se nalazi na visokom publicističkom nivou, u tom pravcu dosad nije ništa dala niti je pokazivala dovoljnog razumijevanja za ovako važno pitanje.

Sokolskom radu doprinjela je svoj prilog dosad, a treba da u njemu sudjeluje i unaprijed jugoslovenska žena. Veliki svijetski rat dokazao je upotrebljivost žene ne samo u samaričanskoj dužnosti na frontu i u zaleđu, već i u svim drugim zvanjima, gde je trebalo zamjeniti odsutne borce. Ako naša žena zahtjeva izjednačenje svojih političkih, socijalnih i porodičnih prava sa onim muškaraca, mora da se pokaže dorašlom i spremnom da prama svom spolu i fizičkim sposobnostima preuzme obveze i dužnosti prama državi i narodu kao i muškarac. I u prošlosti jugoslovenska je žena znala ne samo radati junake, već u nevolji i sama biti junakinja na oružju i viteštvu.

Mladež dovoljno pripremljena i odgojena u sokolskom duhu prama obvezatnoj sokolskoj obuci po sada istaknutim realnim i patriotskim kriterijima, navršenom osamnaestom godinom stupa u sokolsko članstvo. Taj pristup je neobvezatan i u svakom pravcu slobodan. Sokolstvo nema da postane milicoma već narodnom odbranom, a jakost je svakog narodnog ustanka jedino u individualnom oduševljenju svakog pojedinca za vrhovni i zajednički ideal obezbedenja države prama spoljnom i unutrašnjem neprijatelju. Nema bojazni da bi se sokolski odgojena mladost mogla tuđiti sokolstvu e da se ne bi imala pretpostaviti potpuna sloboda pri začlanjenju.

Sokolska dužnost ima se pretegnuti do skrajnih granica ljudskog doba života, jer treba imati pred očima da svi obveznici začlanjeni u sokolstvu imaju da vrše dužnost boraca na vanjskoj fronti i da unutrašnja fronta stvarno sastoji od samih neboraca i svih onih koji bilo s kog zakonitog razloga riješeni su vojne dužnosti.

Uspeh ovako zamišljene sokolske akcije ovisi o njenoj intenzivnosti; ne bi smjelo stoga biti diversija te uz sokolsku da postoji i drugih akcija, pod drugim imenima, makar one načelno hodile za istim ciljem.

Nijedan jugoslovenski patrijota ne može da odreče ispravnost programa i rada organizacijama, kao što su četnička, streljačka, ratnička i invalidna udruženja, te Jadranska straža, Narodna odbrana i valjda još neka druga, ali je u interesu onih načela i ciljeva, o kojim sam do sada razlagao, da se njihovo djelovanje koordinira akciji sokolstva, kada ne bi bila odmah za sad ili u dogledno vrijeme provediva poželjna fuzija svih tih srodnih organizacija sa Sokolom Kraljevine Jugoslavije.

Nema dvojbe da u dosad izloženim pravcima obnovljeno sokolstvo, e da uzmogne odgovarati svom visokom pozivu, treba velikih materijalnih sredstava. U koliko za tu svrhu ne dostaju materijalni doprinosi

samog sokolskog članstva, treba da svojom trajnom pripomoći doskoči država. U prvom redu treba se pobrinuti za sokolske domove. Oni su ognjišta, oko kojih se sokolstvo okuplja i bez njih nije moguće računati na ozbiljan i uspješan sokolski rad. Sokolski domovi od velike su nužde ne samo po našim gradovima i varošima, gdje ih je lijepi broj uz velike žrtve članstva već podignut, već osobito po našim selima, koja pokazuju veliki interes za sokolsku ideju, a koja treba što više predobijati za sokolstvo. Uz svaku sesosku pučku školu treba da je i sokolana, u kojoj ima da se odgaja duševno i tjelesno naše seljačko pučanstvo, a u takvom odgoju najbolje je srestvo imunizacija protiv zatornih upliva kojim je selo izloženo. Pokriću ovakovih potreba nije dorastao budžet određen za fizički odgoj naroda, o kome sada raspravljamo, valjda i stoga što pri dozivanju u život ovog resora nije mu se kanilo dati onaj značaj, koji se danas pokazuje potrebitim pri uočenju indentičnosti ciljeva fizičkog odgoja i narodne odbrane. Umjesna je stoga naša nada da će ta indentičnost u ciljevima naći izraza ili u proširenju kompetencije i budžetskog dotiranja postojećeg resora fizičkog odgoja naroda, ili u ostvarenju novog resora Narodne odbrane, a da se time pruži mogućnost Narodnom pretstavništvu da se već pri budućoj budžetskoj debati temeljnije i uspješnije pozabavi problemima, koji su u ovoj debati bili tek nabačeni.

Gospodo senatori, ovo nekoliko riječi s mjesta, s koga ih može cijeli narod da čuje, diktirane su od istinske ljubavi prama našem sokolstvu, od koje je jača jedino ljubav prama državi, i moje je čvrsto uvjerenje da će ih takvim shvatati i narod i sokolstvo. Stanovište, koje sam zauzeo prama sokolstvu, nametnuto je od teških spoljnih i unutrašnjih političkih prilika, koje su takove, da svakog ispravnog jugoslovenskog državljanina moraju da zabrinu. Pred tim prilikama ne smijemo ni pognuti glave, ni prekrstiti ruke, već držati se one narodne: pregaocu Bog daje mahove.

Ja sam svijestan da i u sokolstvu, i u narodu, a možda i među vama ima pojedinaca, kojim će se ili s neupućenosti ili s neumjesnog pacifističkog optimizma danas predočena slika budućnosti pričiniti preteranom. Svimi onim koji bi bili tog mišljenja odgovaram riječima, kojim je jedan istaknuti francuski vojni stručnjak odgovorio onim, koji su po njemu iznešenu sliku buduće konflagracije smatrali preteranom: ja ću biti sretan a i vi sa mnom ako slika budućeg rata ne bude ne jedan nego deset puta crnija nego li sam vam je ja opisao.

Zagovarajuć ovakovu obnovu sokolstva ja sam svijestan da se ni kao Jugosloven ni kao Sokol nisam ogriješio o ni jedno temeljito načelo sokolske ideje, i da će obnovljeno sokolstvo i dalje, kao i do danas na svojoj zastavi punim pravom i ponosom nositi svoje staro geslo: u srcu odvažnost, u mišici snaga, u misli domovina. (Buran aplauz!)

Potpretседnik Jovan Altiparmaković: Pošto nema više prijavljenih govornika, pretres je završen. Molim g. izvestioca da izvoli pročitati partiju 978 budžeta Ministarstva za fizičko vaspitanje naroda.

Izvestilac dr. Miroslav Ploj pročita partiju 978. **Potpretседnik Jovan Altiparmaković:** Prima li Senat pročitatu partiju 978? (Prima.) Objavljujem da je partija 978 primljena.

Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji u smislu čl. 102 Ustava i

§ 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela XVI Ministarstva fizičkog vaspitanja naroda, i to od partije 979 do zaključno partije 987.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Objavljujem da je predlog budžeta rashoda Ministarstva za fizičko vaspitanje naroda primljen.

Sada je na redu budžet Ministarstva poljoprivrede. Pre nego predemo na taj budžet, određujem pauzu od 10 minuta.

Posle odmora.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Sednica se nastavlja. Prelazimo na pretres budžeta Ministarstva poljoprivrede. Molim g. Ministra da da svoj ekspeze.

Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović: Gospodo senatori, dopustiti najpre cifarski da prikažem budžet Ministarstva poljoprivrede. Sveukupni rashodi za 1932/33 godinu u budžetu Ministarstva poljoprivrede iznosili su okruglo 112 miliona dinara. Ovaj predlog budžeta koji je pred vama predviđa sveukupne rashode u okrugloj sumi od 121 milion dinara. Prema tome, predlog budžeta za godinu 1933/34 veći je od budžeta 1932/33 za okruglo 9 miliona dinara. Ovo povećanje budžeta dokaz je koliko je bilo uvaženo da su potrebe našega sela i poljoprivrede takve da ih treba u što većoj meri zadovoljavati. Nema sumnje da ta sva sredstva kojima raspolaže Ministarstvo poljoprivrede ne mogu da zadovolje sve potrebe koje bi trebalo zadovoljiti, ali se ipak vidi jedna tendencija i ja mislim da bi tu tendenciju trebalo i dalje produžavati, da budžet Ministarstva poljoprivrede bude sve veći i veći, jer to odgovara i privrednom karakteru naše zemlje i stvarnim potrebama. I ja se dobro sećam da je prošle godine u budžetskoj debati bilo sa sviju strana iznašana ta ista misao kako bi trebalo posvećivati veću pažnju poljoprivredi i, razume se, u granicama mogućnosti, vodeći računa o našim teškim finansijskim prilikama ipak povećana su sredstva. To je jedan dobar znak i za buduće, a ja mislim da će rad koji će se razvijati iz Ministarstva poljoprivrede, izazvati veću pažnju i pribaviti što veća sredstva. Dopustite mi da i za budućnost učinim apel već sad na Narodno predstavništvo da prosledi tim putem, kako bi dalo sva potrebna sredstva da našeg poljoprivrednika digne na potreban nivo.

U predlogu budžeta lični rashodi su smanjeni za 2 miliona 212 hiljada dinara. Međutim svi krediti za unapređenje poljoprivrede skoncentrisani su u državnu poljoprivrednu zakladu, koja upravo predstavlja program budućeg rada Ministarstva poljoprivrede. Važno je i to što je u ovome budžetu predviđeno znatno povećanje vanrednih rashoda. To povećanje iznosi okruglo 21 i po milion dinara. Tu je predviđena dotacija za državnu poljoprivrednu zakladu od 14 i po miliona dinara, zatim tu je predviđeno tri miliona 700.000 dinara za isplatu privremene rente bivšim vlasnicima čivčijskih imanja u ranijim pokrajinama Južne Srbije i Crne Gore. Nadalje predviđen je kredit za izgradnju kanala za navodnjavanje u lumbarsko-dečanskom rejonu, kao i kredit od milion dinara za naseljavanje zemljoradnika u južnim krajevima. Kako vidite, gospodo, osim dotacije za državnu poljoprivrednu zakladu, koja ima da posluži unapređenju cele poljoprivrede, u glavnom su ovi vanredni rashodi predviđeni za naše južne krajeve i to zbog toga što je to sve u veza sa rešavanjem agrarnih odnosa. Sadanje stanje diktuje da se vodi računa o ljudima kojima je potrebna ta pomoć u formi rente koju su

oni ranije dobijali, a s druge strane da se stabilizuju i konsoliduju prilike sa našim naseljavanjem u južnim krajevima. To je, gospodo, kao objašnjenje koje mislim da će biti od potrebe, radi bolje orijentacije u samom sastavu budžeta ovoga Ministarstva.

Ali naročito bih hteo da podvučem i da bacim jedan pogled, zajedno sa vama, na onaj rad, koji je Ministarstvo poljoprivrede imalo da vrši u toku prošle budžetske godine. Ova godina je bila za poljoprivrednika i za poljoprivredu vanredno teška, upravo jedna kritična godina. I ona je tražila velike napore od strane države i od strane banovina, kako bi se omogućilo našem zemljoradniku da to najteže vreme prebrodi. Dovoljno je, gospodo, da vas podsetim na sve one nepogode i katastrofe koje smo u toku prošle godine preživeli, pa da vidite kako je to upravo bila borba za opstanak. Mi smo se nalazili u stadijumu teške odbarne, odbrane života i egzistencije i ja mislim da mogu da podvučem da je u istini od strane državne uprave učinjen maksimum onoga što se u tim prilikama i sa tim sredstvima dalo učiniti.

Mi smo prebrodili, gospodo, ono najteže vreme, sačuvali smo našeg zemljoradnika, što je najvažnije, sačuvali smo smirenost na selu, sačuvali smo poverenje njegovo, uverili smo ga da se o njemu vodi računa, da se on ne pušta nezbrinut i nezaštićen. U vezi sa tim hteo bih uzgred da napomenem i onaj posao koji smo mi imali da svršimo u Narodnom predstavništvu i koji smo radili nekoliko puta. To je, gospodo, posao oko zakona za zaštitu zemljoradnika, koji takode nosi glavnu karakteristiku zaštite i odbrane teško ugroženoga sela. Ja, gospodo, neću reći da su svi ti problemi, kojima smo se bavili poslednje godine rešeni i da su skinuti sa dnevnoga reda. Mi naprotiv imamo velike i teške probleme pred sobom.

Iako osećamo izvesno poboljšanje u poljoprivredi, ipak znamo da je još daleko od toga kad bismo mogli govoriti o normalizovanju prilika i o potpunoj sredenosti. Što se tiče samih kreditnih prilika, kreditni problem je otvoren. On ima dve forme: u jednu ruku problem dužnički, koji ne postoji samo na selu, nego uopšte kao jedan internacionalni problem i jedno krupno pitanje, s kojim se bave vodeći krugovi i ekonomisti celoga sveta. Taj problem rešili smo izvesnim provizorijem pa nam ostaje da taj problem rešimo jednim definitivnim zakonom. Ali s druge strane ima i problem novog kreditiranja, upravo organizacije seljačkog poljoprivrednog kredita, a to je oper u vezi sa finansijskim mogućnostima države, koja će trebati, u koliko se prilike nešto poprave, da nađe načina kako bi mogla da zadovolji i tu potrebu sela, naročito vodeći računa o razvijanju zadrugarskih kreditnih organizama. Uz problem kako sačuvati selo da ne posrne pod teškim teretom svojih dugova, koje je selo, kao što i drugi, bilo učinilo za vreme drugih cena i drugih konjunktura, neprestano je pred nama problem cena kao osnovni problem čitave naše poljoprivrede. Gospodo, pad cena je upravo izazvao teške poremećaje i stvorio je tešku krizu i vi znate s kojim teškoćama moramo se na tom polju da borimo s obzirom na razna ograničenja u trgovinskom prometu, koja samo dokazuju da se danas nalazimo u izuzetnim vremenima. Stoga je razumljivo da država mora mnogo više da zahvata u privredne probleme nego ranije i da se ukazuje potreba intervencije države na svakom koraku.

Osim ovih velikih i krupnih problema koje imamo pred sobom i s kojima ćemo se imati još dugo

da bavimo, mi imamo naročitu jednu stvar, na koju moramo da svratimo svu svoju pozornost, a to je naša poljoprivredna proizvodnja, koja je i primitivna i ekstenzivna i jednostrana. Vi ćete to najbolje videti ako vam iznesem neke cifre. Ako uzmemo u obzir naš izvoz u godini 1931, onda ćemo videti da smo poljoprivrednih proizvoda u toj godini izvezli za 2 milijarde 871.000.000 dinara, t. j. 59,7, gotovo 60% od celokupnog iznosa naše države. Iz toga se vidi kakva je naša privreda s obzirom na taj procenat, koji predstavlja izvoz naših poljoprivrednih proizvoda. U toj istoj godini mi smo uvezli ogromne količine zemaljskih proizvoda. Mi smo tih proizvoda uvezli za okruglo 333 miliona dinara, i to: pirinač, južno voće, uljani plodovi, bilje za industriju i lekarije. Stočarskih proizvoda uvezli smo za 216 miliona, i to: vune, dlake, perja, kožu i životinjske pasmine. Zatim dolaze sirovine za poljoprivrednu industriju u vrednosti od 53 miliona. — Ukupno imenovanih poljoprivrednih proizvoda jeste vrednost 778 miliona dinara. Sad još treba tome dodati sirovine u opšte industrijske svrhe. Tako je u 1931 godini uveženo voska, voštane robe, sapuna, maziva, pamuka, kudjelje, lana, vune, dlake i svile za sumu od 1.348 miliona dinara. O industrijskim polufabrikatima i fabrikatima neću govoriti, jer je to u vezi sa stepenom razvika naše industrije.

Ako uzmemo u obzir koliko smo uvezli poljoprivrednih produkata a koliko izvezli, onda ćemo videti da naprama ranije spomenutoj cifri od dve milijarde osam sto sedamdeset i jedan milion dinara izvoza stoji uvoz od 2 milijarde 145 miliona, — prema tome višak našeg izvoza iznosi svega 725 miliona dinara.

To je, gospodo, klasičan dokumenat jednostranosti naše poljoprivredne proizvodnje. Tu vidimo da treba skoncentrisati sva naša nastojanja na to kako bismo proizvodili ne samo nekoliko artikla, na koja smo decenijama navikli i koje smo artikle mogli lako plasirati, — nego da treba poljoprivredu organizovati tako da proizvodimo sve artikle koji su nam potrebni i da se na taj način emancipujemo od uvoza tih artikala, koje i mi sami možemo proizvoditi. U našoj zemlji je to dobro — i to je fakat sa kojim treba uvek da računamo — što mi imamo mogućnosti počevši od pirinča, pamuka i južnog voća, da proizvodimo kod nas sve moguće proizvode i da ne uvozimo ništa sa strane.

To je osnovni problem za našu poljoprivredu.

Kad s tim dovedemo u vezu politiku koja se danas vodi u svetu, politiku agrarnog protekcionizma, koju vode industrijske države, mi vidimo kako svakog dana dolazimo u težu situaciju. Industrijske zemlje razvijaju svoju poljoprivredu da bi se emancipovale od uvoza poljoprivrednih produkata iz naše agrarne zemlje, — i prema tome za nas se javlja pitanje kuda ćemo mi sa našim poljoprivrednim produktima. Mi smo stoga upućeni i prisiljeni da podemo sasvim drugim putevima radi naše samoodbrane, da bismo mogli egzistirati, jer inače je za nas iz dana u dan sve teže. Mi ne možemo da plasiramo našu robu u inostranstvu pa je apsurdno da ne iskoristujemo našu unutrašnju pijacu za one produkte koje mi možemo da proizvedemo. U svetu vlada tendencija za autarhijom: svaka zemlja gleda da što više podmiri svoje potrebe svojom proizvodnjom, svaka zemlja teži da što manje uvozi iz inostranstva. Tendencija za autar-

hijom postoji danas svuda, i ako se svi izjavljuju protiv nje.

Gospodo, to ne znači da vodimo autarhističku politiku, ako hoćemo da iskoristimo sve one uslove, koje imamo, da bismo naše potrebe podmirili, a ne, gospodo, da uvozimo i ono što je uistinu sramota da uvozimo.

Ako bismo išli, da te cifre, koje sam malo pre citirao, anališemo i kada bi išli da nabrajamo sve pojedine artikle, koje uvozimo u našu zemlju, onda uistini teško bi bilo svima nama pri duši, šta se sve u našu zemlju ne uvozi!

Ja sam ranije rekao: Te prilike i ta situacija tera nas na to, da tražimo nove putove. Naravno u poljoprivredi je nemoguće nekim čarobnim štapićem izmeniti preko noći stanje, nemoguće je postići brze rezultate i brzi efekat. Nije to kao kad onaj, koji ima mnogo kapitala, podigne fabriku i za nekoliko meseci može da organizuje izvesnu proizvodnju. Poljoprivreda radi laganim tempom, na dugi rok, i zato razume se da je potrebno po jednom smišljenom planu na duži rok raditi, da bi se mogao da postigne onaj efekat, koji se želi.

Tu moram da podvučem to, da mi u istinu nismo tako postupili. Mi nismo imali izraden jedan smišljen plan i program, a i prilike su bile sasvim druge. Jer obično tek nevolja naučiti misliti, tako kaže narodna reč. Tako i ovde. U prilikama dobre konjunktore naravno da se nije na sve ono mislilo, našto se misli a doba rdave konjunktore. Ali, gospodo, nije nikada dockan, treba za vremena početi da se radi.

Prema tome, našoj zemlji i našem narodu, upravo državnoj našoj politici potreban je jedan stalan program rada u poljoprivredi. Mi moramo da ispitamo celokupno stanje naše poljoprivrede. Mora moda ustanovimo potrebno preorijentisanje naše poljoprivredne proizvodnje, moramo da utvrdimo prirodne i ekonomske reone za razvijanje pojedinih grana poljoprivredne proizvodnje, moramo da odredimo najpo-desnije vrste, sorte i pasmine s obzirom na naše unutrašnje potrebe kao i s obzirom na potrebe stranih pijaca, na koje ćemo ipak uvek moći jedan deo suviška naše robe da plasiramo.

Tako se postavlja problem našeg budućeg rada. I kako vidite, mi ulazimo u fazu, gde će biti potrebno, da se jedan državni program utvrdi, da se po tom programu stalno radi i na duži rok, i onda ćemo moći da našu poljoprivrednu proizvodnju preorijentišemo, i svakako ćemo bolje stajati nego što danas stojimo.

U tom pogledu, već su izvesne akcije u toku. Započelo se barem sa nekim radom, koliko se to do sada već moglo. Tu je na prvom mestu akcija u pravcu, da se što više digne proizvodnja uljanih semena, kako ne bismo te artikle morali da uvozimo iz inostranstva. U toku je akcija da razvijemo i unapredimo kulturu lana i kudjelje nabavkom boljeg semena mesto degenerisanog, koje imamo u našoj zemlji. Nadalje akcija, koja je zapažena i u inostranstvu za bolji rad i standardizovanje našeg buhača, koji je po kvalitetu prvoklasan, jer japanski buhač to je samo transplantirani dalmatinski buhač, i sigurno je ako je naš buhač dobro spremljen, da on ako ne bi bio bolji, ne bi bio gori nego što je japanski buhač, čiju konkurenciju osećamo na svakom koraku.

Iz samog finansijskog zakona vidite, gospodo, da se pristupa reorganizaciji svilarstva. I tu, gospodo, imamo velike uslove za uspeh. Mi bismo i danas mogli da mnogo više proizvedemo svilenih čaura i na

kraju krajeva preradimo u svilu i da se i u tome pogledu emancipujemo od uvoza. Isto tako, potrebno je da posvetimo svoju pažnju i kulturama na našem jugu. Tu je u pitanju kultura južnog voća, kultura pirinča, pamuka, maka. Ja te stvari nabacujem, gospodo, ne ulazeći za ovaj mah dublje, jer bi se o svim tim pitanjima moglo dugo govoriti. Svako to pitanje predstavlja jedan problem, jednu granu naše privrede i u svakom tome pitanju moglo bi se izlagati što je učinjeno i šta bi još trebalo učiniti. Sve je to još jedna neobrađena njiva naše narodne privrede i svuda vidimo velike mogućnosti za razvoj.

Naše stočarstvo, gospodo, također traži intenzivnu brigu. Mi uvozimo vunu, a da podmirimo našu potrebu koju imamo na vuni treba da povećamo broj ovaca u našoj zemlji za milion i po komada. Mi imamo dovoljno ovaca, od kojih dobivamo prostiju vunu, ali nemamo dosta ovaca, koje bi nam dale plemenitije, bolje vrste vune, koje nam mogu da dadu vunu u kvantitetima, koje mi trebamo za podmirivanje naših potreba.

Gospodo, isto tako pitanje reorganizacije našeg celokupnog konjarstva, to je jedan problem, jedan posao vrlo važan, koji nas čeka. Trebaće da se utvrde pasmine za pojedine reone. Naše je konjarstvo u mnogom pogledu zaostalo i degenerisano, pa je potrebno da ga dignemo na onaj nivo koji možemo da imamo.

S tim u vezi je i pitanje reorganizacije i poljoprivredne službe i školstva, jer samo na taj način mi ćemo moći da u život sprovedemo onaj planski rad koji nam današnje prilike diktuju.

Ja sam ovim izlaganjem hteo samo da vam nabacim ova pitanja i ove probleme, da vidite zadatke koji stoje pred nama, pa kad ranije nismo pošli tim putem, da za vreme spremimo sve ono što je potrebno, kako bismo mogli da uđemo u novu fazu rada. Ako mi dopustite, ja bih okarakterisao rad u prošloj godini kao odbranu od svih nevolja koje su zapretile selu i zemljoradniku. Sada ulazimo u drugu fazu, u fazu konsolidovanja prilika u svakom pogledu, u fazu sređivanja odnosa i u fazu spremanja da podemo napred u pravcu unapređivanja poljoprivrede i reorganizacije poljoprivrede, koja treba da da uslove našem zemljoradniku da bolje proizvodi i da nađe bolji rentabilitet.

U vezi s tim radom na konsolidovanju prilika želeo bih da kažem koju reč o socijalnom problemu našeg seljaka. Mi smo prošle godine videli nedostatak organizacije za pomoć na selu. Mi imao već u našem dosadašnjem zakonodavstvu razne elemente, koje treba samo sabrati i srediti i mi ćemo moći da dobijemo jedno odlično, ako hoćete tako da kažem, socijalno političko zakonodavstvo našega sela.

Gospodo, mi imamo u Srbiji zakon o koševima, jedna ustanova koja je nesumnjivo dala vrlo dobre rezultate. Možda će biti potrebno da se izvesne promene učine u tome. To će biti stvar ispitivanja Narodnog predstavništva, ali to je jedna ustanova koja je vrlo dobra.

U Bosni i Hercegovini imamo sreske pripomoćne zaklade, koje su dale također vrlo dobre rezultate. Upravo prošle godine one su nesumnjivo vrlo veliku pomoć ukazale našem narodu.

Gospodo, mi imamo također pred sobom zadatak da se uvede u život organizacija za obezbeđenje useva i plodova od grada. To predstavlja ne samo ekonomsko nego, kao što i druge ustanove, koje sam

već spomenuo, također i socijalno osiguranje na selu. Ukazuje se pred nama još jedan zadatak, da što prije pristupimo obezbeđenju stoke od pomora. S tim je u vezi i pitanje organizacije naše veterinarske službe i problem suzbijanja stočnih zaraza, koje su nanele velike štete našem svetu. Kad bi imali većih suma na dispoziciju, mi bi mogli na tom polju postići odlične rezultate. Izvesne bolesti stoke u našoj zemlji, kao na primer svinjska kuga, koja je naročito strašne štete nanela našem narodu, to nije više problem, zapravo rešen je taj problem tako, što je sigurnost tu, da se može suzbiti ta bolest i da se ta šteta od naroda ukloni. To je pitanje samo finansijsko, u koliko se mogu naći potrebna sredstva da bi na taj način velike imetke spasili našem narodu. I to pokazuje potrebu još veće pažnje koju treba posvetiti poljoprivredi i potrebu velikih sredstava, koja treba dati Ministarstvu poljoprivrede da može izvršiti zadatak koji mu je namenjen.

Ministarstvo poljoprivrede ima još veliki posao, a to je rad na rešavanju agrarne reforme. Rad na rešavanju agrarne reforme bio je jedan posao, koji je ranije svladavalo celo jedno Ministarstvo. To je danas posao jednog odeljenja u Ministarstvu poljoprivrede. Ja ne želim u ovaj mah da vam prikazujem sav rad na polju agrarne reforme u toku prošlih godina. Hoću samo letimično da vas obavestim, kako ti poslovi stoje, a skoro ćemo imati prilike da se tim pitanjem dublje pozabavimo i da se vidi šta je naša država na tom polju od oslobođenja i ujedinjenja do danas učinila.

Gospodo, kada se bude ispitivalo i ustanovilo što je na tom polju učinjeno, uza sve nedostatke, uza sve one provizorije koji su postojali i koji su bili najštetniji, onda će se videti, da je država učinila na tome polju ogromne napore, da je najzamišnije odnose, što se dadu zamisliti, kakovi nisu postojali ni u jednoj državi na svetu, ipak dobro i povoljno rešavala i da su tu postignuti vrlo dobri rezultati.

U Bosni i Hercegovini rad na rešavanju agrarne reforme je pri kraju i tu još ima oko 3.000 sporova u pogledu beglučke zemlje. U Dalmaciji predviđena je kompetencija sudova koji donose presude po Zakonu o dalmatinskom agraru. Taj se problem dakle rešava sudskim putem. Zakon o uređenju agrarnih odnosa u Južnoj Srbiji kao i o likvidaciji agrarne reforme u severnim krajevima potrebuje izvesne izmene i dopune kako bi se taj posao mogao privesti kraju. U Južnoj Srbiji moraju se osnovati naročiti sudovi koji imaju da rasprave te odnose i utvrde imovinsko stanje. S time u vezi vrši se i premer zemljišta. To je jedan veliki kulturni i civilizatorski posao. U severnim krajevima radovi su napredovali toliko, da se donošenjem novog agrarnog zakona mi ćemo biti u mogućnosti, da možemo gruntovno preneti 162.000 katastarskih jutara zemlje, koja je premerena i može odmah gruntovno da se prenese. U severnim i južnim krajevima biće mogućnost, da se već u toku dve godine dana potpuno likvidiraju i srede agrarni odnosi.

Gospodo, s tim u vezi je i pitanje kolonizacije dobrovoljaca i drugih naših kolonista. I u tom pogledu učinjeni su veliki naponi a naročito u prošloj godini nadeljeno je zemljom po prilici 1.500 dobrovoljaca. Zato su bile izvršene i revizije supermaksimuma, zato se gledalo da se nađe zemljište u smislu zakona i kod pojedinih opština. Išlo se za tim da se likvidira ona velika i svečana obaveza koju je dala vlada Kra-

ljevine Srbije u momentu najteže borbe našeg naroda za oslobodenje i ujedinjenje.

Gospodo, ovo bi bio letimičan i kratak prikaz rada u resoru Ministarstva poljoprivrede, iz koga ćete videti šta se radilo, kojim smo se problemima bavili, pa ćete, ja mislim, videti i to koji su problemi pred nama, s kojim problemima treba u budućnosti da se bavimo. Vi ćete videti, da taj resor traži veliku pažnju i brigu celog našeg naroda, jer od toga kako budemo organizovali našu poljoprivredu i kako budemo dali našem zemljoradniku potrebno znanje, uput i mogućnost, da razvije poljoprivrednu proizvodnju, zavisi čitav čitav naš privredni život i napredak. Mi treba da se zamislimo u to kako u današnje teško doba, kada se i najvećem intelektualcu i ekonomisti teško snaći u savremenim ekonomskim problemima, kako naš seljak stoji ako ga ne prihvatimo i ako se sve ne učini da bi mu se pomoglo jer se on ne može sam snaći u tim pitanjima i ne zna šta da radi i kuda da se okrene.

Gospodo, to je velika briga sviju nas koju moramo da brinemo. Ali kraj svega toga mislim da mogu podvući, da mi možemo u ovo najteže vreme za poljoprivredu i zemljoradnika da budemo zadovoljni, jer smo najgore preturili i jer smo se dobro održali i sačuvali mir i spokojstvo u dušama našeg zemljoradnika. Nije on ostao bez svih briga, njega još muče velike brige, ali smo, kao što rekoh, ipak sačuvali njegov mir i spokojstvo i što je još važnije sačuvali poverenje koje on ima u državu, jer je osetio, da se država za njega stara i da gleda koliko je to najviše moguće da mu izade u susret. Ja mislim da je to najveći dobitak koji možemo zabeležiti u najteže doba, koje smo prošli kroz prošlu godinu. Taj mir i spokojstvo treba održati u buduću na taj način, što ćemo sve učiniti, da popravimo i konsolidujemo njegove prilike i da na taj način naš nacionalni brod kroz sve bure i oluje provedemo i poradimo za veličinu naše Jugoslavije. Molim vas da izvolite glasati za predloženi budžet. (Odobranje i pljesak.).

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Ima reč g. Stevan Mihaldžić.

Stevan Mihaldžić: Gospodo senatori, nisam se nadao da ću tako baš odmah posle reči gospodina Ministra da govorim, ali dobro mi pada baš to, što ću dok su mi još sveže njegove misli odmah reagirati kako treba.

Ja sam u svom govoru koji sam održao u opštoj debati izneo mnoge nevolje i mnoga zla koja su mučila i muče i danas osobito naše doseljenike, naše optante pa i naše zemljoradnike, i ja taj svoj govor koji će biti štampan u ovim beleškama preporučujem gospodinu Ministru i molim ga da uzme u koliko može u obzir i da ublaži mnogu bedu i mnogu nevolju koja snalazi naš svet.

Ja držim da su ove posljednje reči g. Ministra što ih je izgovorio dosta optimističke. On izjavljuje da je nama pošlo za rukom da sačuvamo spokojstvo i zadovoljstvo naroda sa našom poljoprivredom. Istina je da se u našem narodu ne vide nikakvi tragovi neke pobune, nekog velikog nezadovoljstva, koje bi izbijalo, ali ja to ne izvodim iz toga što je on potpunoma zadovoljan, nego izvodim to iz toga što je on jake moralne petlje. Taj narod je navikao, gospodo, na najteži način života. U sadašnje vreme kada je ekonomija tako rekuć propala, da on u svojoj kući nema ni hleba, onoliko koliko mu treba, on ne pokazuje

nezadovoljstvo, ne pokazuje proteste, a sve to je samo znak njegove duševne i moralne snage.

Današnje naše selo, gospodo, živi, neću da kažem ništa za južne krajeve, gde je, to uvek možemo reći, tako bilo, ali u severnim krajevima nije tako bilo, — danas živi taj narod većinom od kukuruza. Kukuruzni je hleb danas hleb vojvodanskog seljaka što se može biti u 20—40 godina desi po jedamput, a danas je i tamo ta nevolja nastupila. (Jedan glas: Nerodna godina.). Nerodna godina da, to su teške prilike, pa zato i kažem ovo da je taj narod sačuvali zadovoljstvo i ne pokazuje nezadovoljstva i to što je to tako, to je njegova moralna snaga jer zaista prilike su rdave i prilike su vrlo teške.

Što se tiče unapredenja naše poljoprivrede, trebalo bi tu poljoprivredu da unapredimo time, što ne bismo uvozili one stvari koje mi proizvodimo. Na primer, uzmimo samo uljenoga semena. Uljenoga semena Vojvodina je tako puna, da može namiriti celu našu državu koliko god treba. Medutim, šta vidimo? Niko ne traži od našega seljaka ni gorušicu ni repicu, ni kudeljku, ni suncokret, sve to stoji, a uvozi se olaj, traži se sa strane, a medutim naš narod od toga nema nikakve koristi nego štete, jer se njegova proizvodnja time zapostavlja. To je daljna jedina tačka, koju bi trebalo svakako uzeti u obzir da se narodna poljoprivreda uredi.

Onda u samoj administraciji naše poljoprivrede, i kako da kažem u naučnoj obradi njenoj, imade velikih pogrešaka. Svako se tu nalazi kao stručnjak. Ove godine lačaju se pa propagiraju neko seme, recimo žitno seme, dižu ga do nebesa visoko. Još ako ga je ko sejao, on je još veći propagator. Onda se to seme poseje i po celoj zemlji ima ga. Najedamput, to više ne treba, to ne valja, našla se je druga propaganda, koja sve to uništava i baca u ćošak. Svet je došao do toga semena i hvalio ga, pa sad ono ništa ne valja, nego se propagira drugo i treće.

Što se tiče marve — meni su osobito poznati severni krajevi, a koliko znam tako je i u južnim krajevima — naš narod je uvek voleo svoju marvu. To je njegovo blago i on se u to blago uzda. To je bio njegov prihod. Poljoprivreda je bila hleb i život u kući, a blago, to su bile ovce i marva, to je uvek tako bilo u našem narodu. Izvolite ući u našu srpsku kuću u Bačkoj ne toliko ali u Baranji više, tu ćete naći u svakoj kući po desetak komada marve, više konja, naći ćete ovaca nekoliko stotina komada skoro u mnogoj srpskoj kući, i ne samo u srpskoj nego i u šokačkoj. (Jedan glas: ima po 20 svinja u svakoj kući, — mi nemamo ni za pečenicu!). Kod nas ima. Marvu pak koju imaju bogate kuće, šalju u ritove na pašu, tamo se ona leti hrani, a zimi je u štale same izdržavaju. Ali je jedno zlo, što se ta marva ne može da pretvori u novac. Danas se ona prodaje po dva dinara kilogram živa vaga. Ali ipak jedno stoji; i kod nas je oskudica u tome, što selo nema svojih popaša onoliko, koliko bi trebalo da bude. Ima ritova kod nas i oko Dunava sa obe strane, ali ti ritovi su spahijski ritovi, u koje tek sa velikom platom može da dospe nog a seljačke marve.

I tu bi trebalo da se potpomogne sa popašom. Trebalo bi nešto uraditi i sa klanicama, kada se već ne može da izvozi živa marva, onda treba da imamo klanice za preradu mesa. Na državnom dobru „Belje” imade klanica koja bi mogla vrlo dobro da radi i da doprinosi i državi i pojedincima, ali ona vrši posao samo za državno dobro. Ja mislim da bi mogao taj

posao da se proširi, na pr. da se stvori jedno akcionarsko društvo i da ta klanica radi pored državnih potreba i za okolinu, te da i seljaci mogu marvu iskorišćavati u preradevine.

Što se tiče mlekara, kod nas pogotovu nema sela koje ne bi imalo svoje mlekare i to daje našem seljaku jedan lep prihod, jer on dobija mesečno za mleko od sto do pet stotina dinara, što je svakako za njega od velike koristi, jer je to jedini novac koji mu u kuću dolazi. Ali, šta nemamo? Nemamo centralu jer to mleko mlekare moraju da unovče. Tu bi trebalo da bude jedna velika centrala. Kod nas bi mogla da bude centrala, i to velika centrala na državnom dobru, koja bi centrala tri puta više proizvodila mlečnih proizvoda nego koliko ona danas preraduje. Ja sam molio da se na neki način gleda, da se ta centrala pretvori kao opšta za celu okolinu i tu bi se cela okolina mogla pomoći, jer bi sve selske mlekare donele svoje mleko i unovčile ga. A šta biva ovako? Biva to, da špekulanti pobijaju cene i čas hoće da primaju mleko čas neće, zakazuju nove licitacije itd. a to su vrlo teške stvari i onda je narod oštećen. Dokle se u varoši prodaje po 3 dinara litar mleka, dođe mlekare primaju to mleko za 0,70 para. Gospodo, to nije razmera i taj narod ne može da bude zadovoljan sa ovakvim načinom rada i ne može ekonomski da napreduje. Mi takvu centralu imamo gotovu, koja bi mogla to mleko primiti i preraditi i ona je u državnim rukama. Država bi sama dobila, jer bi ona umesto nekoliko hiljada litara mleka preradivala nekoliko desetina hiljada litara mleka (*Paja Obradović*: Možda ne bi mogla sve to prodati!). Može, jer ta mlekara ima svoj dobar glas. Buter sa Belja, to je čuveni buter, ima kao što rekoh, vrlo dobar glas, i narodu bi se tada moglo pomoći, jer ne bi bio izložen kojekakvim špekulantima i trgovčičima, koji pobijaju cene onoga proizvoda. U ovom pogledu ja bih preporučio Gospodinu Ministru pažnju u tom pogledu, da se uradi ono što se može. Država je tu baš u stanju da to učini, a zašto i ne bi učinila; ona može da uspostavi i mlekaru i klanicu. I taj narod u okolini bi blagosiljao državu, jer bi on svoj proizvod, svoj kukuruz i svoje zrno uranio u marvu i svinje i to bi onda svemogao da unovči, jer živa marva se vrlo teško izvozi, kako znamo i vidimo na primer da i Francuska i svi drugi traže samo u zaklanom stanju, a još se lepše izvozi kad je to ljucki spremljeno, kao što to na primer rade Čest. Onda to lako ide i preko mora. Mi bismo to mogli da stvorimo, ali mi za to nemamo duha, nemamo oduševljenja, nego mislimo neka narod sam sebi pomogne. Medutim narod ne može sam sebi pomoći, dok mu ne pomognu oni, koji razumu tu stvar i dok mu ne pritekne u pomoć i država. Poslednjih godina uvozilo se na primer vrlo mnogo raznih vrsta svinja, marve, bikova i t. d. sa strane. Svinje su se čak dovozile iz Nemačke i plaćali su se grdni novci za to. Skoro sva sela nabavljala su priplodna grla i nažalost ove godine je sve nestalo, sve je popalo ili pocrkalo, a zašto? Zato što je ta marva donesena, a nije to urađeno sa razumevanjem; ona nije donesena na jedno mesto i da je onda aklimatizirana ovde, da se nauči na klimu i život. Mi imamo državnih dobara na sve strane i zašto to ona ne bi uradila. (*Toma Jalžabetić*: Rasparcelirajte ta dobra!). Pa može i da se rasparcelira, ali ne sve. Za uzornu ekonomiju ne treba 86.000 lanaca. Neka se nešto ostavi a ono drugo da se rasparcelira. Tako veliki kompleks ne može se ni obraditi. Dve do tri hiljade lanaca može vrlo lepo da

se obradi. Da su tu te svinje sa strane zadržane i da su se tu umnažale, ne bi trebala država i pojedine opštine da daju četiri do pet hiljada dinara, pa čak da se šalje u Nemačku i sedam do osam hiljada dinara za jedno krmče. Medutim tako je nažalost radeno, i za to zna i g. Ministar. Banovine su tako radile i po šest do sedam hiljada je plaćeno za jedan komad krmčeta. Nije trebalo tako da se radi, nego da se donesu ti krmci i stoka, koja je najlepša u svetu i da se onda ovde aklimatizira i othranjuje na jednom mestu, pod nadzorom onih koji su tome vešti, pa da se tek odatle ustupa u pojedina sela i da se tako širi. To je način kojim se može postupati, a ne svako selo da donese iz Nemačke bog zna kako ranjeno marvinče ili krmče, da ga zatvori u seoski svoj svinjac i da ga hrani! Tu nema prave ekonomije! Po mome mišljenju mnogo je pogrešaka u našem izvodenju ekonomije. Ja bih molio g. Ministra da se uzme u obzir sve što je nužno i potrebno. Dalje, g. Ministar je rekao da su koloniste ove i lanjske godine namireni sa zemljištem. Ja sam izložio kako ta stvar stoji. U tome pogledu ja sam pročitao naredbu bivšeg g. Ministra Šibenika i sad neću to da vam ponavljam i da vam dosađujem. Reći ću samo ovo: mnogi kolonisti, to su ljudi optanti i drugi doseljenici; oni su dobili zemlju, ali na rdavom terenu. Najbolji teren je zadržan. Nije parcelirano ono, što bi trebalo. Date su sve same livade i podvodna zemljišta; tako je bilo u Srpskom Krsturu. Zemlja je podvodna. U samom rešenju stoji da zemlja nije ni zašta drugo; do za livade. Kako će jedan domaćin sa porodicom da se naseli na livadi, to je nemoguće i zamisliti, — i onda ljudi dobijaju dva do tri jutra. Trebalo bi dati dobru zemlju, koja je kadra da ishrani i održi jednu porodicu.

Mi smo bili sa optantima kod g. Ministra i molili da nam se odgovori šta je sa molbama podnetim radi promene zemlje. Jer, oni imaju u Madžarskoj zemlju koju bi mogli razmeniti sa zemljom ovde. Ta stvar ide teško. Za dve tri godine ništa nije učinjeno. Na primer, 1931 godine ljudi su uzeli zemlju i promenili, ali još nije ništa rešeno niti je stvar svršena. Kako može seljak da se naseli, kad je dao 10 lanaca zemlje u Madžarskoj, a u Kuli, na primer mu obećano 10 lanaca, ali to još nije njegovo. Kako bi se on mogao naseliti, nabaviti marvu, sagraditi kuću, a sve to još nije njegovo? Bio je slučaj u Elemiru da je zakazana prodaja zbog duga madžarskog posednika; čovek se zadužio a banka dode pa prodaje zemlju za dug! U poslednji je čas došao neki izaslanik, pa je doneo 100.000, i ta je licitacija zadržana. A da taj nije stigao, ta bi zemlja otišla i tim bi ljudima sve propalo!

Takvih prilika ima vrlo mnogo, gospodo. Ima tu jedna druga prilika. Evo šta neki kupci izjavljuju:

»1) U proljeće 1930 godine nas desetak malih zemljoradnika, udruženih kupili smo od posrednika Bele Talijana g. Rozenberga 148 katastralnih jutara zemlje. Sa tom zemljom i u toj kupovnoj ceni kupljene su i pustarske zgrade: Dvorac, kuće za slugu, štale, čardaci itd. sve od tvrdog materijala, koje se nalaze u blizini zemljišta, naseljenog od kolonista i izbeglica iz Madarske. Vrednost zgrada u ono vreme bila je 600.000 dinara i baš zbog vrednosti tih zgrada mogli smo dati tu cenu za zemlju, koja inače ne vredi. Te zgrade, kako smo kasnije doznali, nisu naznačene u ugovoru, nego je naznačeno samo u očitovanju pri pogodbi.

»Prilikom kupovine zemljišta posrednik g. Rozenberg nam je obećao, da će u roku od 3 meseca ishoditi odobrenje g. Ministra agrarne reforme, te da će nam u tom roku i predati ispražnjene zgrade. Ta kupovina bila nam je povoljna, jer u tom vremenu naši proizvodi bili su na ceni, a debele svinje — čime se mi najviše bavimo — prodavane su po 15 dinara kilogram žive vage. Da je odobrenje u tom roku usledilo, — kako nam je to g. Rozenberg obećao, — te zemlja na nas prevedena i zgrade nam predate, mi bi bili u mogućnosti tu kupovinu i isplatiti, — jer je i građevni materijal bio na ceni i mogao se unovčiti.

»2) U jesen 1931 godine nakon godinu i po dana tek došlo je odobrenje g. Ministra, kada se već znatno osetila teška poljoprivredna kriza. Međutim prodavac ni do danas posle godinu dana od odobrenja, nije predao ugovore u gruntovnicu radi prenosa zemljišta, niti nam je predao ispražnjene zgrade. Iz kojih razloga ne znamo. Za ovo dve i po godine dana stanovnici kupljenih zgrada gradeći sebi kuće, razvlačili su građevni materijal, tako da su danas kuće teško oštećene i narušene, dok je vrednost zgrada inače sa 88% pala. Zgrade u takom stanju ne možemo nikako više primiti, niti bi mogli unovčiti u današnje doba krize. (*Spira Hadži-Ristić*: Što ga nisu tužili sudu?). Kako mogu tužiti, kad nije njihovo!?

»3) Usled nemarnosti prodavca, kao i teškoga stanja poljoprivrednika u kojem se u ovoj teškoj krizi nalazi, te užasno pogoden ovogodišnjim žetvenim prinosom, mi više nismo u mogućnosti, da ovu kupovinu prihvatimo, te učtivo molimo, da g. Ministar poljoprivrede izvoli ovu kupovinu poništiti i uputiti prodavca na novu pogodbu, ali samo bez zgrada, jer zgrade ne mogu više biti predmet pogodbe, jer su oštećene i materijal razvučen. Danas, kada Kraljevska vlada ide u sveinu u pomoć zemljoradniku, da mu se olakša život i privredno delovanje, mi upiremo oči u vas g. Ministre, sa puno nade, da nećete dozvoliti, da budemo ni krivi ni dužni od nesavesnih posrednika materijalno upropašćeni. Ako nam g. Ministar našu molbu ne uvaži nama kupcima preći totalno propast.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Gospodine senatore, slobodan sam vas upozoriti da je vaše vreme prošlo.

Stevan Mihaldžić: Ja sam odmah gotov.

Evo vidite, gospodo, ove teškoće muče i more naš svet. Dakle istina je, da mi ne pokazujemo nezadovoljstvo, ali možemo misliti kako je ovim stotinama ljudi, koji su kupili te zemlje, kako se oni osećaju, to je jedna teška stvar. Ja molim gospodina Ministra, nisam hteo da dosadujem, ali sam morao ovo da iznesem, i molim gospodina Ministra, da učini sve što je potrebno da spase ove nevoljnike u svakom pogledu, da spase i optante i kupce i da učini sve što je moguće.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Reč ima senator g. Toma Jalžabetić.

Toma Jalžabetić: Gospodo senatori, ja sam prošle godine kritikirao budžet Ministarstva poljoprivrede i evo sada opet dolazim na isto mesto. Prošlogodišnje moje kritikovanje ostalo je glas vapajućega, a to me još više ponukalo, da danas ne izostanem u ovom poslu.

Budžet Ministarstva poljoprivrede i po naglasku gospodina Ministra iznosi 61.886.584 dinara. Ovo je prilično velika svota. Osobito kraj današnjih teških prilika. Ali, gospodo, ja nigdje ne nalazim da su rashodi uplaćeni pravo govoreći za unapredjenje po-

ljodelstva, u čiju svrhu ima da služi i ovaj novac, koji je uložen.

Naznačivalo se od gospodina Ministra, da se tu radilo za budućnost, da se nove biline udome, za industrijske proizvode i t. d. Ovo je bila dobra namera. Ali, gospodo, postavite jednoga industrijalca na primer gospodina Teslića u jedno poduzeće koje je gotovo staro, i ruinirano, mašine pokvarene, nije sposobno za teranje, neka on nastavi, neka popravi tu industriju. Poljodelska mašina, stroj je zemlja. Koliko se ovaj zemlji poklonilo? Skoro bi rekao, ništa. Lane sam rekao: ništa i sada opet velim: ništa.

Toga kod nas nema, mi imamo močvari, mi imamo poplave. Gospodo, ja sam prvu komisiju izveo u Đurdevačkom srezu 1893 godine, dakle još kad sam bio mlad čovek, a evo sada ostario sam a još to do kraja nije odvodnjeno. Pre jednu i po godinu dana u opštinskom zastupstvu izneo sam predlog da se osnuje vodna zadruga u srezu Đurdevačkom, moralo bi to biti i u srezu Koprivničkom, dakle u dva sreza zajedno jer je to potrebno za obadva sreza, obećano mi je i počelo se raditi. Pitao sam prošle godine kako napreduju hidrotehničke radnje i rečeno mi je da je taj rad poveren onom inžinjeru Španičiću. Međutim on je otišao jer je premešten. Šta će sada napraviti jedan nov čovek koji ne zna tamošnje prilike niti naše deruće vode? Onaj je najbolje poznao ove poslove. Ja ne znam kad će ovo biti dovršeno. Mi interesenti podvodnog područja plaćali smo za to odvodnjavanje, jer kad bi sami oni plaćali gde voda ulazi, oni bi morali i svoje imanje prodati za troškove, nego je bilo sve naše polje kao podvodno područje, izuzev visoke vinograde, oporezovano za te radove i plaćali smo po ralu 80 dinara. Novac taj trošen možda pod nadzorom državnih vlasti ali niti znamo koliko su komisije trošile toga novca niti koliko je utrošeno na radnike koji su kanal kopali. Tome još nema kraja. Sve se svodi na to: neka opštine i interesenti daju novac. A od kuda?

Ne mogu se uvoditi nove biljke, nama još nepoznate, na svaku zemlju. Mi imamo i dobre zemlje, ali ako se hoće da radi za trgovinu, za industrijske proizvode i da se odgajaju industrijske biljke, onda tu treba i suviše zemljišta. Ako kažem vama iz Vojvodine i iz Srema, nećete mi verovati da najveći deo naroda u Podravini živi na površini zemlje od pet do deset jutara. Na toj zemlji živi i familija, i blago, tu su svinje, mora biti krmak i peradi u dvorištu i t. d., jer ne može onaj seljak samo od kruha živeti. A nama se govori: Podravina je bogata. Jeste gospodo, bogata, štedljivim i marljivim narodom, priučio se on toj nevolji, drži se onog pravila: pružaj se koliko ti pokrov siže. To nas drži. A što je najgore, to je ovo. Kod nas se već odavno, od pre trideset godina uvada gajenje crvene deteline. Tu je i podneblje i tlo dobro za nju, ali, gospodo, nema jednoga, nema stroja da bi se ta detelina očistila. Toga svega mi nemamo. Ove godine je otac našega župnika nabavio nešto detelinovog semena. Očistio ga je koliko je mogao i prodavao po jevtinijem ceni ljudima, ali su se trgovci digli protiv njega jer, vele, da im kvari posao a ne plaća obrt. To je najprirodnije, najjednostavnije i to bar možemo imati; ne treba ništa drugo nego po jedan stroj u svakom srezu. (*Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović*: Imamo, već imamo). Imate možda u kojoj velikoj tvornici, ali nemamo kod nas.

Gospodine Ministre, ja najpre vidim sebe. Ali mi toga nemamo (Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović: Imamo nekoliko stanica sa trifalnim mašinama.) Onda ne bismo morali pribavljati toliko dobara iz tuđine.

Zatim dolazi seme lan. Kod nas se govori da se uvada lan bolje vrste. A, gospodo, šta je sa lanom to mi g. Ministar bude priznao, da se oko lana za domaću potrebu sto muka namuči. Blizu sela ne sme ga močiti, bara nema i onda treba sto jadi da se nade mesto gde bi se lan namočio. Ali, gospodo, ono što je g. Ministar preporučio mogu reći da je to nemoguće. Rekao sam prvo da melioracija nije sprovedena i kad sam već tu ja ću ovde nešto navesti iz svojih beležaka.

Ja sam našao u proračunu da su dodaci za melioracije izdani raznim banovinama. Tu je u pitanju nekih 723.000 dinara i to samo za banovinske katastre, a za izradu realno nema ništa. Tu je samo za školovane ljude zaslužba a za seljaka nema ništa. Onda, gospodo, evo vidimo ergele, jer one služe za proizvodnju plemenite pasmine stoke. Kod nas naročito, od Koprivnice do Virovitice, koja su mesta bila nekada središte glavne privrede, i mi smo morali, očeš nećeš, odgajati pasminu konja koju su nam vojne vlasti preporučile. Danas konjarstvo nema više onu vrednost, koju je ranije imalo, jer vojska treba manje konja, a za domaće gospodarske potrebe odgajati konja mi smo u nemogućnosti. I zato su se bacili svi na čuvanje, odgajanje rogatog blaga. Prvi je započeo u Hrvatskoj pokojni dr. Ivo Malin, savetnik kod zemaljske vlade, pa je uvažao iz Badenske, Švajcarske, krave i junice simentalske pasmine. Godine 1907 prodavano je bilo na dražbi na zemaljskom dobru u Božjakovini takovo blago. Tu je bila oglašena državna prodaja. Pozvano je bilo sve što je živo iz okoline da dode na dražbu. Došli su i seljaci i bogataši. Priredio se jedan veliki sto. Bilo je tri litra rakije, jedno dvadesetak čaša. Došao sam i ja slučajno, a bio je tu i Juraj Čvek. On je hteo da kupuje za zadrugu a ja za sebe. Kad su krave izvadane na dražbi bilo se sakupilo mnoštvo naroda, koga je bilo toliko da su se krave jedva videle. Tako je sve to išlo, jedna krava plaćala se oko 500 kruna onda.

Ja sam imao svega 400 kruna i nisam mogao doći do krave, tekar sam trinaestu kravu dobio. Platilo sam prevozni trošak od Zagreba do Kloštra i preuzeo kravu. Kako sam bio tada županijski skupštinar ocrtao sam na jednoj županijskoj skupštini kakva je to bila dražba i rekao da su se tu favorizirali bogataši i ako je seljak hteo doći do krave, morao je prekupiti kravu od bogataša. Tadanji veliki župan Georgijević obećao mi je, da se neće više dražbe obavljati. Na drugo proleće bila je priredena ekskurzija u Baden i Švajcarsku. Pozvani su seljaci koji bi hteli pristupiti toj ekskurziji uz besplatnu vožnju i uz obavezu, da će pratiti kupljeno blago kući. Tu sam bio i ja. Dovel i smo 74 komada, od kojih 6 bikova. Kad smo došli kući, dobili smo junice, ali nijednog bika. Slučaj je hteo da su sve krave bile brede, tri nisu bile stelne, nego su se terali. Tražio sam bika. Ono što smo za sebe kupili, otišlo je gospodi. Teškom mukom smo dobili i to najmladeg bika. To je bio početak. Blago se rasplodilo i sada cela Podravina ima veliki deo čistokrvnih a ostalo mešanih grla. Ima ih i u Vojvodini iz moje štale. Blago je lepo, veliko, gojazno i u svakom pogledu vredno prepo-

ruke. Ali mi nemamo pašnjaka. Osnovali smo i stočarsku zadrugu, ali je došao g. Pozajić koji je pokvario sve naše delo, jer je hteo da mi nadmašimo Švajcarsku i Baden, a to je nemoguće. Švajcarac ima najmanje 20—50—100 komada blaga. On hrani blago u proleće mesec dan na livadama, zatim 4 meseca u šumi, u jesen opet na livadi i onda 6 meseci u štali, pa kako ćemo mi nadmašiti njih? Naša krava mora da služi kao vozno blago i kao muzno blago. Naša krava mora voziti, mora tele odgojiti i ona se ne može meriti sa onima koje su na paši. Čovek sa malim posedom mora da ima hrane i za sebe i za blago a osim toga treba da sa toga poseda da se odeva i da plati porez a on sve te izdatke ne može snositi, pogotovo danas, kada se čistokrvne pasmine blago prodaje 2 i po do 3 dinara po kili žive vage. Ja sam prodao bika po tri i po dinara po kili. Što tu onda vredi zadruga?

Gospodo, kao što sam pomenuo g. Pozajić nam je naneo veliku štetu svojim radom. On je ishodio bansku naredbu, koju je potpisao Stjepan Jurić. Ta naredba je imala četiri paragrafa.

Treći kaže: svi zadrugari moraju biti začlanjeni u središnju zadrugu, u savez; a četvrti kaže: koja nije začlanjena, ima se razjuriti. Nama ta banska naredba nikad nije bila saopštena, ona je ostala kod sreskog veterinara. Naša je zadruga proglašena razjurenom sa 327 zadrugara van, ostao je jedan miljenik sa 19 drugova kome smo imali predati imovinu od 10.000 dinara i tri bika. Kad sam video da je određen dan primopredaje te imovine, ja sam toga dana otišao s jednim zadrugarom u Zagreb, Banu g. dr. Šiloviću, pa mu kažem šta se dogodilo i molim ga da to obustavi. On kaže: »dragi Tomo, kad bih se ja u to upustio, meni će g. Ministar reći: a što se to vas tiče.« Gospodo, kao sam video da je i Ban nemoćan, onda mu kažem: ali jedno možete, a to je: odgoditi primopredaju. On je odgodio, ali za 14 dana određena je nova primopredaja.

Spremala se je poklonstvena deputacija 1929 godine. Kalkulirao sam da ne bi ta odredba postala pravomoćna. Telegrafirao sam g. Ministru Frangešu da to obustavi. On mi je odgovorio: banska uprava je obaveštena, i zadržao je dok je došla poklonstvena deputacija u Beograd. Onda sam došao g. Ministru Šibeniku, i pritužio sam se na događaj u zadrugi. On je pozvao Jurića ovamo i poništio tu naredbu.

Kraj ovakvih prilika kako može seljak napredovati? Ja sam toliko isposlovao da se zadruga nije rastepla, ostala je, ali, boga mi, ne napreduje. Prilike su takve da se više plati a manje dobije.

Ja gledam ovde, gospodo, dotacije za ergele. Tu ih ima devet: prva u Stančiću; druga u Goraždi; treća je u Dušanovu; jedna je u Ljubičevu; jedna je u Vrani; jedna u Karadordevu. Te sve skupa ergele dobile su dotacije 9.353.982 dinara. A sve dotacije ukupno iznose 14.050.000. Gospodo, zašto su ove ergele? Ja iz knjige vidim da se te ergele bave i nekom poljoprivredom, jer se tu navodi da one prodaju blago. Dakle, to nisu ergele samo za raširavanje plemenitih pasmina, nego se bave nekim gospodarstvom. Ali, gospodo, jedna ergela dobija dotaciju 1.928.000. Kad se odbije sveukupni njen prihod, onda njeni bruto prihodi ostaju 145.000 dinara, a ima izdataka 2.073.000 dinara.

Da vas ne zamaram, ja imam za sve ergele popis koliko koja ima rashoda, kolika joj je dotacija,

pa vidim i šta je njen bruto dohodak. Sveukupne dotacije iznose 14,500.000 dinara. Kada bi se taj novac upotrebio za melioraciju zemljišta, bila bi to trajna korist narodna.

Ja vidim da te ergele za narod ne vrede ništa, jer, gospodo, potrošiti toliko miliona dinara za to ja ne razumem. Gospodo, i posteljine se prodaju uterivanjem novca za državni porez i sa tim novcem pomažu se te ergele, pa se ja moram pitati da li je to napredno gospodarstvo.

Gospodo, mi ćemo da se pozabavimo i sa državnim dobrom „Belje” — ali to ću ostaviti za sutra, neću sada da vas zamaram. (Smeh). Vi se smejete, a da se vaša obitelj utopila, ja vas pitam da li biste se onda smejali.

Mi smo, gospodo, doneli zakon o svili. Mi smo svilu ubrojili kao luksuznu robu.

Sada ću se dotaći i pitanja osnivanja vodnih zadruga: To sam već pomenio. Istina, treba osnivati zadruge. Ja sam, gospodo, osnovao još 1901 godine seljačku zadrugu u Đurdevu i ona je sve do 1922 godine napredovala. Savez zemljoradničkih zadruga došao je u takav položaj da je morao da bankrotira. Ja sam o tome pisao g. Ministru Živkoviću da mu objasnim da je savez došao u težak položaj, da je došao u takav položaj ne zbog svoje krivnje, nego je došao zato što se stvorila seljačka banka. Ona je i nas angažovala kao dioničare i nismo mogli da sve dionice uplatimo, ostalo ih je sedam hiljada. Gospodo, tristo pedeset hiljada preuzeo je Savez seljačkih zadruga u Zagrebu, a tristo pedeset hiljada Sarajevski savez, i to nije moglo biti uplaćeno, nego je pokriveno menicama za slučaj revizije. Ravnateljstvo se je promenilo, došli su mladi ljudi, novi gospodari, koji su doterali do bankrota, a Savez je ostao. I pok. Basariček je sam uzeo za sedamdeset hiljada da rasturi, on je ostao dužan i šta jada njegova žena ima od toga. Mi smo uspeli, i stali smo u pomoć, i taj savez je spašen i zadržana ideja nije ubijena, ali opet šire se nepovoljni glasovi za Savez zemljoradničkih zadruga. Zar je tu Senat kriv? Oni koji hoće udobno da žive na seljačkoj mucu, ti su krivi.

Na kraju da progovorim koju reč i o kolonizaciji žiteljstva i ako je ikad ikome potrebna ona je potrebna Podravini, ali kamo? Podravci se drže svoje grude zemlje sve dotle dok ne vide da mu je negde na drugome mestu bolje. Kažite mu da ide u Južnu Srbiju, pa kad mu spomenete špansku groznicu — malariju, nećete ga dobiti pa da ga zlatom plaćate.

Zato sam i doviknuo kad je g. Mihaldžić govorio da treba ova državna imanja rasparcelirati, jer takva imanja ne nose ni toliko koliko iznose kamati za pozajmice. Ja naglašavam to da dok se ne pristupi melioraciji tla, dotle neka se nijedna vlada ne prihvati uvažanja nekih biljki iz inostranstva koje nam nisu poznate, dok se domaće gospodarstvo ne uredi i domaća zemlja za to ne obradi. Zemlja je našem rataru sve; od nje on vuče i kruh i meso i vino, iz nje ima sve, a nijedan od gospode neće bez toga da živi. Ja vas neću večeras više zamarati, govoriću sutra kod drugog resora više, a sada kažem da ću glasati protiv budžeta ovog resora.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Ima reč senator g. Petar Dobričić.

Petar Dobričić: Gospodo senatori, dozvolite mi da o proračunu Ministarstva poljodelstva i ja kao seljak sa Korduna progovorim nekoliko reči. Neću

govoriti kao stručnjak, jer to i nisam, ali ono što mislim i što u životu opažam i u srcu osećam, dozvolite mi da o tom ovde i kažem nekoliko reči. Biću vrlo kratak prema onoj: »Manje reči više čina — biće srećna domovina«. Proračun Min. poljodelstva odviše je oskudan ma da je on i veći nego što je bio lani, a to je ono i onako, da onaj koji štedi na čavlu, izgubi i ploču, a može izgubiti i konja, a to sve radi prevelike škrtosti samoga gazde. Izgleda da se sa poljodelstvom radi prema onoj lihvarskoj, gde su govorili: Pa seljak je kao vrba, što je bolje kljaštriš ona se bolje mladi, (vene). To je dokaz što se više kljaštri, ono mora da usahne. I naš poljodelski seljački narod sahne. Vi znate kako se kaže: Puno pasa i vuka ujedoše. Slično je i sa seljakom koji spada pod resor Min. poljodelstva. Od pandura pa sve do — tako naš Ličanin kaže: do amaha sve samo daj i daj i nikada dosta. To je istina. I verujte mi da seljak dok pas zalaje vani on pode da vidi ko je i ako mu se kaže da je ciganin, onda ga pozdravi pomozi Bože, ali ako mu kaže da je došao pandur, veće drži za glavu. Jer čovek ne zna od kuda će moći da da ono što se od njega traži: i psetarinu i taksarinu, i globarinu i kuluk, i Bog zna šta svega tu nema. Ako još dode žandarm onda čitava porodica strepi, a čovek mora na poziv van da izade i, bez sumnje, njega uhvati trema i groza i on se pita šta će sad. — Čovek drhti pred žandarmom; ima takvih slučajeva, ja sam video, da ljudi kažu: »evo imam šestoro dece, novaca za porez nemam, uzmite ih, a meni i babi kako Bog da.« Nije čudo što kod takvih stvari ima slučajeva samoumorstva, jer seljak ne može da podmiri ono što se od njega traži. Stanje je teško i ja se bojim da nije prekasno, jer je seljački stalež toliko osiromašio da ne može više da živi. Nastala je ona gospodarska bolest koju su nazvali krizom. Ali, u krizi se najviše umire i verujte da će mnogi naši sopstvenici gospodarski umreti. Gospodo, kada izumru i opuste seljački domovi onda vam na čast i molbu, i velika i jaka i bogata Jugoslavija, jer je onaj narod koji sačinjava Jugoslaviju. u 90%, narubu propasti... (Paja Obradović: Nije baš tako, kako vi predstavljate!)... To ćete vi u Lici i moji ljudi u Kordunu najbolje dokazati. Jer, gospodo, to je isti slučaj, kao kad vlak juri, pa nesrećom pode u ponor, onda svi vagoni za onim prvim propadaju i krešu jedan za drugim. To je istina kao dva puta dva četiri. Posle osiromašenja seljaka zamreće i trgovina i celi život, od opštine do Ministarstva finansija u Beogradu, jer i oni se u Ministarstvu tuže da ne mogu da dobiju para: bogat seljak bogata država, siromašan seljak siromašna država.

Gospodo, istinu je rekao pok. dr. Ante Radić, kad je govorio i pisao o Madžarima koji su doterali dotle da nam deca u materama umiru, — i, gospodo, kad je onda tako bilo šta danas da kažemo. Onda je seljak prodavao ovcu da bi doveo liječnika u kuću, a danas mora da proda četiri-pet ovaca ili kravu, ako hoće da dovede liječnika u kuću iz daljine od 4—5 kilometara. Bilo je slučajeva da su i žena i dete umirali, jer seljak nema ni ovce ni krave da ih proda i liječnika dovede.

Bilo je slučajeva gdje je žena bila bolesna, na samrti, i muž joj kaže: »Idem po doktora, pa da te možda spasem«. — »A čime platiti?« — »Imamo jednu kravicu, pa rade izgubimo kravu, nego tebe.« — »Ja, dragi, i ako ja ozdravim, a šta ću ja i dete

bez krave? Nedaj Bože, da ja umrem, onda bi dete ostalo i bez majke i bez krave i bez mleka, i bilo bi još gore!»

Vidite, gospodo, kako je to na selu, to je živa istina; dozvolite, gospodo, vi ne znate istinu, samo čujete, ali ja koji sam na selu, najbolje znam svu tu nevolju i ne smem doći u selo, tako rekuć svet samo besni!

Gospodo, lepa je ona pesma: »Srem, Banat i Bačka tri srca junačka!« Ali, gospodo, to je nekada bilo, sad se spominjalo! Čuli smo, šta je danas g. prota Mihaldžić govorio, a i g. Vidaković lane je govorio, da ni u Banatu i Bačkoj ne cvatu ruže, i imao sam prilike da razgovaram, šta kažu naši Srijemci: »Pero, propadosmo, kruha imamo još, stoke ponešto, ali krajcere ni izdaleka, ni za šibicu!« Baš mi kaže bivši zastupnički drug Rajković: »Veruj, Pero, naše se planinke razlete po celom selu, dok nadu vatre za oganj da nalože. Kad je to tako u Banatu i Bačkoj, a šta će reći moj Kordun, Krbava i Lika, ta zemlja mučenika? (Paja Obradović: Rasprićemo mi vas!) Držim, da je za taj narod sve prekasno i da je kriza prešla i nastupila angonija, gde će se u duture i gospodarski i onako sasvim propasti!

Kažu, da je za sve ovo zlo kriva kriza. Ali zar je kriza i tome kriva, što seljak svoje proizvode u besćenje daje, i što kupuje i plaća kao pre tri godine? Zašto se ne bi uravnotežilo to i naše kupovanje i prodavanje? U tome i leži naša propast.

Na to odgovaraju: Kod seljaka je hiperprodukcija. Hvala Bogu, neka bude tako, kao što kažu. Zar je hiperprodukcija samo na selu, i što reče pok. dr Ante Radić na onom siromašnom beskućniku i bezgaćniku radniku? Na seljaku zato što previse radi a na onom radniku zato, što je kriv da je živ i što se uopšte rodio.

Hiperprodukcija je svuda, gospodo, ako ćemo već tako. Pa dozvolite, gospodo, hiperprodukcija je i u Senatu. Vidite, ne treba 75 senatora, kad nas imade 25 ovdje i sve ide lepo.

Ali se ne obaraju cene samo kod ta navedena dva staleža. U mome bližnjem gradu znam da je bilo dva advokata, a danas ih ima oko 30. Pa zar mislite, da su oni oborili cene? Čvrsto oni svoje cene drže. Baš nedavno sam video jednu sirotinju, imao je 550 dinara duga, odvetnički troškovi i onaj prepis u dvoje 520 dinara. I da je ta sirotinja imala novaca, osta ona bez 520 dinara, ali sud uvidevši to kod rasprave smanjuje taj trošak na 199.50 dinara:

Evo vidite, gospodo, da je samo na tom nesretnom seljaku hiperprodukcija.

Gospodo, takovo je stanje kod nas, tako nas zovu prečani. A dao Bog, da je u Srbiji bolje. Ali ja se bojim i osvedočen sam, da je jedan gospodin bivši senator preterao, kad je kazao, da seljaku našem nije zlo, kako se govori, da kod njega svaki seljak dobro živi; da ima dosta stoke, da ima volova ovaca, svinja, slanine i t. d. i da živi kako hoće. Ali baš ove nedelje prilikom skupštine zemljoradničke zadruge pitao sam ja jednog srbijanskog seljaka, da li je zbilja seljacima u Srbiji tako dobro. Ne verujem, kazao je on, da je to taj gospodin rekao, ali ako je rekao, onda je on lopuža. I srpski seljak muku muči isto tako kao i hrvatski. Gospodo, ja to verujem. To sam ja znao. A o tom sam se još više uverio ove zime, kad sam video u Beogradu na čičoj zimi jednoga jadnoga srpskoga seljaka, slabog

odevenoga, gde vozi ugljen pogradu, on se još nekako drži, alisu mu volovi tako bedni, da izgledaju samo kao kost i koža. Ja sam mu kazao, kad bi slučajno u Zagreb doterao takve volove, bio bi sigurno po zakonu o zaštiti životinja kažnjen. Gospodo, pripovest o seljačkim mukama predaleko bi me dovela i to bi bila jedna dugačka plaćipjesma. I ne čudim se, što je kazao g. senator Janković, da se narod tuži, kako mu je gore u svojoj državi nego što mu je bilo u tuđoj pokornoj Austro-ugarskoj monarhiji. (Glas: To je malo preterano) Gospodo, ne govori to naš seljak za to, što bi on mrzio svoju državu, o tom nema ni govora. Svaki naš seljak voli svoju državu. On to govori za to, jer se za seljaka ne radi toliko, da bi on ipak mogao nekako bolje da preživi ovo zlo koje je nastalo u seljačkom staležu. A uraditi bi se ipak moglo za seljaka, ali se ništa ne radi. Seljak ne zna previjanja, on kaže za svaku stvar ono što jest, za belo kaže, da je belo, a za crno, da je crno. Toga previjanja seljak ne poznaje. On ne može reći nikako, pa makar kogod kazao, da je dobro, kad dobro nije. Ne može reći, da je Božić, kad je Korizma, a izgleda, da će ta Korizma za seljaka dugo potrajati.

Još nas boli, gospodo, kad nam se uvek prebacuje radi nekih naših zabava, radi naših svadba, karmina, troškova i t. d. Priznajem, da mi nekada malo više zavirimo i u čašicu, osobito kod svadbe, karmine i t. d. Ali, gospodo, seljak u 20 godina jedanput ženi svoga sina ili udaje svoju kćer. To je retko, i tada pozove svoju sestru, brata, ujaka, strica i druge svoje rođake, pa se razgovaraju, zabavljaju, pa se malo i napiju i t. d. Ali, kad se svadba svrši, svaki ide odmah na svoj posao, pa i mladenci, ako je letno doba, najprije idu kukuruz okopati, pa onda idu spavati. Drugi pak idu na putovanje svadbeno, razume se oni koji nisu seljaci, idu u Švicarsku i druge krajeve, idu na nekakove medene mesece na duže vreme i što ti ja znam. Ali neka puste seljaka, kao da bi on morao biti samo na polju, onda on ne bi mogao imati ni kuće niti išta drugo.

I, gospodo, kad produ ti medeni meseci, pa se potroši tamo novac, ako su činovnici onda oni napišu da ne mogu izlaziti, traže povišicu plate i t. d. A seljak? Seljak se ne tuži nikome, nego se stisne i zapne da nadoknadi ono što je potrošio. Tako seljak radi za sve, pa onda brate ako mene selo i moji pokopaju zar da moja deca ne daju ništa jesti a i popiti ako kod kuće ima!

Gospodo, naš pesnik Preradović je spevao i seljačku muku:

»Još je tvrda zemlja tvrda,

Još je veći mrak u mraku.«

I gospodo, istina je. Zar mislite, gospodo, zar naša sirotinja u Lici ne živi u mraku, u onoj dubokoj tamnici, u kojoj mora za druge grehe ispaštati. Ja sam blizu tamo. Onaj siromah zna samo da mu je neko obećao nekih 20 dinara da nešto ponese, a što je nosio on ne zna. I gospodo senatori, taj seljak, čiji je opstanak došao u pitanje, on zbilja vapi, kako se kaže, Isusom: »Bože moj, Bože moj, zašto si nas ostavio.« Gospodo, kad je takav život nije se čuditi da naš seljak beži od kuće, da zasluži ono što mu je potrebno za najnužnije kod kuće. Zbog toga smo izgubili mnogo našeg naroda, osobito u predašnje vreme dok je Amerika cvetala. Ali, gospodo, onda kad je to bilo, kad se govorilo da je svuda zlo a kod kuće najgore, tada se ipak dalo zaslužiti, to je još

bilo dobro, a danas je sto puta gore, jer je sada kod kuće zlo a tamo još gore, kako čujemo.

Gospodo, svi ste vi valjda dobili apel iz udruženja iz Oseka i tu se citiraju stvari, koje nije potrebno da vam čitam, jer vam je to valjda poznato. Iz toga apela vidi se da se u njemu vapi u ime preko 10 milijona seljaka.

Gospodo senatori, nemojmo kao noj skrivati glavu u pesak već se pitajmo šta sad da radimo. Devedeset procenata našeg seljačkog naroda na rubu je propasti, a u tih 90% naroda je zemlja u rukama. A znate šta je pokojni Stjepan Radić rekao: čija zemlja toga je i domovina. To je verujte mi, gospodo, vitalnije pitanje i od punktacija i od poslanica i od deklaracija; ako zadovoljimo taj seljački narod mi ćemo onda mirno spavati, jer i to je opet Radić rekao: seljaku je najmilija zemlja i žena. I taj seljak ako dođe do čega braniće on i zemlju i ženu a po tom i domovinu. Jeste, gospodo, on će braniti jer ima i šta braniti ako mu se pomogne, jer on nema drugde opstanka nego na rodnoj grud. Jer seljak je jedini koga se tiče ona bojna: svi momci na brod. Njega ne pozna ni kancelarija niti magazin, već golom šakom za golu bajonetu, to je njegov befel i to on izvršava. Gospodo, dajte zadovoljite koliko se može taj seljački narod. Ne daj Bože kakve ratne nesreće u ovo nesretno doba, sve bi se moglo porušiti ali zemlja ostaje; ako bi je granate malo razrovale mi bi je opet malo poravnali i zasejali pšenicom. I bez Beograda i bez Zagreba i bez Ljubljane za nevolju bi se moglo živeti, ali bez zemlje apsolutno nikako. Zato gospodo od svih proračuna otkinimo malo pa dodajmo poljoprivrednom proračunu i verujte nećemo pogrešiti, jer naš narod kaže: što god daš lugu nisi na kvaru, i što god daš seljaku milion ćeš imati po sto kamate.

Dozvolite gospodo, da vam kažem: dok god seljak ne bude ovde brojično zastupljen kao i u životu, slabo će ići stvari. Znate kako se kaže: teško vuku po poruku. Naš narod kaže: Prazne riječi vjetar nosi, na mucu se poznaju junaci i to se i obistinilo. Jer osnovane su sve moguće komore, i odvjetnička komora i učiteljska komora i radnička komora a seljačke komore još hiljadu godina neće biti. A i neki zakoni su lih protiv seljaka. Uzmite samo skoro donešeni zakon o opštinama.

Gospodo, naše opštine bar 50% poslova rade za državu, pa ja držim da bi bilo pravedno da država obešteti te opštine, ili da primi to činovništvo pa da ga plaća, ili bar da ih obešteti u koliko rade za državu. Kaže se: država smo mi, narod, i platiti odavde ili odande sve jedno je. Međutim, to ne stoji.

Državni porezi, ne znam kako je drugde, naš narod na Kordunu toliko ne ubijaju, jer su nam zemlje jako slabe, ali opštine naše, to su ljute rane naše. Ne bi Bog nadao tih opštinskih nameta. A zašto sve to? Samo zato, što svaka opština mora da ima pet pisara, dva blagajnika, dva beležnika i t. d. I svake godine iz moje opštine jedan pisar odrabi neka tri meseca u Karlovcu kod okružne komande da pravi nekakve spiskove, a mi ga plaćamo. Još su se naši zastupnici u Hrvatskom saboru borili s Madarima zbog toga i sigurno bi bili to i postigli, da nije prekasno umrla pokojna Austro-Ugarska.

Gospodo, ja sam preklane bio opštinski načelnik, pa su se učitelji najedanput uzvrpoljili, jer su po zakonu morali plaćati stanarinu. Ali nisu plaćali

tu stanarinu opštini koja je po zakonu dužna da pravi škole i da im daje stan nego državi. To je tako kao da bih ja pobirao stanarinu od kuće Paje Obradovića.

Gospodo, Zakon o deobi seoskih zadruga nije dobar, pa bi ga trebalo izmeniti. Po tom Zakonu deli se imovina po dušama. Uzmimo sada da je jedan brat star 35 godina i ima šestoro dece, a drugi 20 godina pa nema ni jednog deteta i tako onaj prvi dobije deo na svako dete i to tako ostaje. Za 10 godina ovaj mladi brat može da ima i šesnaestoro dece a opet ostaje na onom starom delu. Na taj način stvara se seoski proletarijat koji je mnogo opasniji od gradskog proletarijata. Taj bi Zakon stoga svakako trebalo izmeniti.

Gospodo, još je jedna rak rana na seljaku, koju bi trebalo lečiti. To je pitanje činovničkih dnevnica i kilometrine. Vi znate da su cene seljačkih proizvoda pale bar pet puta prema cenama od pre 3—4 godine, pa ipak činovničke dnevnice i kilometrina ostala je ista. Kad sam ja bio načelnik pa sam otišao službeno u Karlovac nekih 15 kilometara, imao sam troška 60—70 dinara. Kad sam se vratio pita me blagajnik da li ću praviti putni račun. Ja sam mu kazao da mi je dosta 50—60 dinara, jer sam usput obavio i nešto svoga posla, a kako je moja kuća na pola puta između opštine i Karlovca, išao sam svega 8 kilometara do Karlovca. A on mi kaže ne budite ljudi, napravite putni račun i on mi napravi račun i isplati mi 220.— dinara. (Pajo Obradović: A gračački načelnik naplatio je za 20 putovanja 10.000.— dinara.) Ja sam imao 1.000 dinara mesečno plate i bio sam s time zadovoljan. Verujte mi da posle dugo nisam pravio putni račun, nego kad je što trebalo, ja sam seo u svoja kola, otišao u Karlovac i vratio se na svoj trošak. I zbilja nije pravo da recimo opštinski beležnik kada ide na ovrhu kod neke sirotinje koja je nešto dužna, da za putni trošak računa 220.— dinara, a išao je svega osam kilometara daleko od opštine. To bi trebalo apsolutno ukinuti. Za pravljenje ugovora brao je 250.— dinara onda kad sam ja ovcu prodavao onih godina za 1.000 forinata, to je bilo čudo. Danas se mora za to krava da proda.

Zakon o oslobođenju poreze onih koji imaju devetoro dece, — taj zakon nije pravedan. To može biti u Slavoniji gde ima u pola Slavonije devetoro dece (smeh), a ne u Kordunu. Vi mi ne biste verovali da ja imam 20 komada unučadi i prauučadi, a u nekoj siromašnoj opštini baš grosisti i drugi ne plaćaju te poreze. Država im je mogla dati novčanu nagradu ako hoće tako. Na primer baš u momeselu ima dva brata; jedan ima devetoro komada dece i ne plaća dacije, drugi je imao 16 komada, ali mu nisu slučajno živi jednovremeno, i on onda mora da plaća porezu. Međutim, on je mnogo više utrošio nego onaj prvi. Jer ovaj sa svojima ima prihoda: jedan mu sin radi u fabrici, drugi na železnici, treći u pošti, a onaj drugi rada i pokapa. Pa i ta smrt je skupa dosta! Trebalo bi to promeniti.

Zakon o razduženju seljaka — šta se o njemu misli! To samo narod vabi: a šta, a šta? Nešto se mora napraviti. Ja znam da je teško napraviti da bude vuk sit i koze na ciela, ali se ipak nešto mora učiniti. Ne može, verujte, seljak ni krajcaru dobiti. Ali neko mu treba da otvori put.

Gospodo, narod ima velike oči. Ja ne znam da li vas narod pita, da li vi odlazite u sela. Ali ja kao seljak to znam i mnogo što čujem. Verujte da se zna

šta narod govori. On pita: je li i danas Ministri beru one cigarete? (Smeh) Tu milioni pucaju! (Spira Hadži-Ristić: Otkuda oni to znaju?) Pa znaju, čitaju iz novina, kako da ne znaju. Narod toga puno zna i njemu se ne pomaže. Ali svedočanstvo mi je sa Najvišega mesta, gospodo. Godine 1926 nas šest narod. zastupnika seljaka bilo je kod Nj. V. Kralja. On nas je sve redom pitao: i za poljoprivredu i za škole, i za sve ostalo. Mi smo sve sa svoje strane prikazali i nismo se imali čime pohvaliti. A Nj. V. Kralj kaže: »No, vidite, znate li da naša zemlja na poljoprivredi počiva, a vi ste taj budžet najviše skresali.« Nj. V. Kralj upravo nama nalaže da toj poljoprivredi pomognemo. Gospodo, ja sam kazao, i verujte ovo je živa istina i zato ste se osvedočili, a osobito g. Paja Obradović, koji je moj sused, jer on vrlo dobro zna šta naša sirotinja pati — i ja ću onda glasati za proračun Ministarstva poljoprivrede, onda kad budžet toga Ministarstva bude u onoj svoti koja faktički pripada i treba da pripadne poljodjelskom staležu, — a danas, dokle je ovaj budžet ovako mizeran, zato ću glasati »protiv«.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Pošto je kod budžeta Ministarstva poljoprivrede lista govornika iscrpena, pristupa se rešavanju.

Molim g. isvestioca da izvoli čitati partiju po partiju.

Izvestilac dr. Miroslav Ploj čita partiju 662.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Prima li Senat pročitano partiju 662? (Prima). Objavljujem da je pročitana partija primljena.

Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela XII Ministarstva poljoprivrede, i to od partije 663 do zaključno partije 847, a takođe i predlog budžeta rashoda i prihoda državnih privrednih ustanova u resoru Ministarstva poljoprivrede.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Prelazimo na dalji razdeo, na Ministarstvo trgovine i industrije.

Reč ima Ministar trgovine i industrije g. dr. Ilija Šumenković.

Ministar trgovine i industrije dr. Ilija Šumenković: Gospodo senatori, budžet Ministarstva trgovine i industrije, koji je pred vama na diskusiji, mali je — cifarski govoreći. Ako bi se htela da održi proporcija između broja miliona koji su stavljeni na raspoloženje tome Ministarstvu i vremena koje treba posvetiti diskusiji ovog Ministarstva, onda bi to vreme bilo vrlo kratko! Ali akcija ovog Ministarstva, koja spada u ono što se zove ekonomska politika, u sadašnjoj situaciji od naročitog je značaja. Ja bih hteo da ukratko iznesem samo najvažnije probleme kojima se ovo Ministarstvo ima da bavi, kako bih osvetlio akciju toga Ministarstva i dao prilike Senatu da učini svoje primedbe i da svoje kompetentne sugestije.

Ja sam rekao: u današnje vreme, u današnjoj situaciji; ta situacija je dobro poznata i nije potrebno da je naročito karakterišem. No hoću da napomenem jednu njenu osobinu.

Teškoće današnje situacije su opšteg, svetskog karaktera. Bolest je zahvatila sve države, neke više druge manje.

I bolest je ispitivana u svim državama, čak na terenu koji je zajednički svima državama, na terenu gde se manifestuje međunarodna kolaboracija. Zahvaljujući položaju koji sam imao pre nego što sam do-

šao na ovaj položaj, ja sam imao prilike da prisustvujem tim međunarodnim lekarskim konzilijumima. Naša država u društvu sa izvesnim državama, koje sačinjavaju agrarni blok, uzimala je direktnog učešća u toj međunarodnoj kolaboraciji i iznosila probleme koji nju interesuju i aktivno radila na tome da se pomogne u rešenju te njene specijalno teške situacije.

Gospodo, mi smo pred pojavom padanja cena koja je pojava svetskog karaktera; a specijalno zbog katastrofalnog pada cena agrarnim produktima, energično i aktivno radili da se cene zemljoradničkim produktima poboljšaju, valoriziraju i to na međunarodnom terenu putem preferencijala. Ja mogu reći, kad je problem preferencijala postavljen prvi put u Ligi naroda, gotovo sve države principijelno su bile protiv njega, ali, mogu dodati, da je posle našeg istrajnog rada, u društvu sa ostalim državama, agrarni blok idejno odneo pobjedu. Preferencijal, gospodo, primljen je od svih evropskih država. Sa nekima on se zaključuje u bilateralnim ugovorima, ostale države ne protive se tome. Naravno, ne treba očekivati da će jedna međunarodna konferencija doneti rešenje o jednom mnogostranom međunarodnom ugovoru, koji će nam prema svima državama osigurati, bez žrtava sa naše strane, preferencijal za naše agrarne proizvode. To možemo postići samo putem bilateralnih ugovora. Takve ugovore smo zaključili sa izvesnim državama: Austrijom, Čehoslovačkom, Francuskom. Ja neću zamaratati gospodu senatore detaljima tih ugovora, samo mogu reći, ukratko, da je novčani efekat zaključenih preferencijalnih ugovora oko 53 miliona dinara.

Gospodo, na tom međunarodnom terenu ja sam prisustvovala jednoj drugoj akciji koja je dobila u završnoj fazi ime: akcija za carinsko primirje. I, meni se čini da je ova reč »primirje« simptomatična i simbolična. Šta ta reč znači? Znači da je bila i da postoji borba, jer samo gde je borba tu je potreba za primirjem. Time se karakteriše međunarodna situacija — jedna ekonomska borba između država. Usled pada cena, zbog perturbacija, koje su nastale, sve države pribegle su merama koje u samoj stvari znače sprečavanje uvoza.

I, gospodo, svaka država je činila napore, da sprečava uvoz, i suma svih tih napora za sprečavanje uvoza imala je u samoj stvari za rezultat sprečavanje međunarodne trgovine.

Svetska trgovina od 1929 godine do danas pala je za dve trećine — znači na jednu trećinu. Mere koje se upotrebljavaju poznate su: Devizno ograničenje, kontingenti itd. zabrane uvoza i izvoza.

Dok je problem pada cena postavljao za nas pitanje valorizacije cena, dotle je problem ograničenja uvoza, sprečavanja uvoza, postavljao za nas problem plasiranja naših produkata u inostranstvo. Ja ću vam, samo opet ukratko, na nekoliko primera pokazati, kako se radilo, šta se radilo u tom pogledu i kakvi su bili rezultati.

Kad su dve države, koje nas interesuju, specijalno za izvoz naše stoke i stočarskih proizvoda, pribegle kontingentiranju, a te su države Austrija i Čehoslovačka, nama se neobično oštro postavljao problem osiguranja izvoza ovih naših produkata, stoke i stočarskih proizvoda. Vlada je, da bi regulisala taj izvoz, da bi olakšala borbu, pristupila prvo donošenju Zakona o kontroli izvoza stoke i stočarskih proizvoda, stvorila je odmah zatim ured za kontrolu stoke i stočarskih proizvoda. Rad toga zavoda je bio baziran na ugovoru o kontingentu, koji smo zaključili sa Au-

strijom, i zatim na našim sporazumima sa Čehoslovačkom.

Ja vam mogu reći, da je rezultat napora u ovom pravcu bio ovaj: U prošloj godini 1932 izvezeno je u Austriju oko 200.000 komada svinja, u Čehoslovačku 55.000 komada svinja. To je, od prilike, naš normalni izvoz tih produkata.

Što se tiče cena, one su se kretale ovako: Dok su u martu prošle godine cene svinjskog mesa bile: kilogram 4,50, te su cene u docnijim mesecima skakale na 5, 6, 7, 8, 9 i 10 dinara po kilogramu.

Vama je poznato, mi smo u septembru prošle godine zaključili jedan kontigentni sporazum sa Grčkom, po kome je nama osiguran izvoz 500.000 komada sitne stoke i 50.000 kvintala pasulja, što je od prilike naš normalni izvoz u Grčku.

Mogu vam reći, da se ovih dana vode u Pešti pregovori između naših delegata i mađarskih radi regulisanja pitanja kontigenta, koji Mađarska treba da da nama za naše najvažnije produkte, koji mogu naći plasman u Mađarskoj. Takvi pregovori treba uskoro da počnu i sa Poljskom.

Gospodo, mi se od 5. marta nalazimo u neugovornom stanju trgovinskom sa Nemačkom. Nemačka je u septembru prošle godine otkazala trgovinski ugovor, zaključen između Nemačke i Jugoslavije u 1927. godini. Nemačka je otkazala taj ugovor zato što je htela da oslobodi carinski stav na jaja, koji je tim ugovorom bio vezan na pet maraka, u nameri da podigne carinu na taj produkt, konzekventna svojoj politici podizanja carinskih stavova na agrarne produkte u cilju agrarnog protekcionizma, koji ona sprovođi. I ako smo mi želeli, i ako je bila želja Kraljevske vlade da se u međuvremenu, između toga datuma, otkaza ugovora i 5.og marta kad je ugovor imao isteći, zaključi stalan trgovinski ugovor, do tih pregovora nije došlo. Nemačka je zatim učinila sugestije, da pošto ne možemo do 5. marta zaključiti trgovinski ugovor, zaključimo jedan trgovinski provizorium, koji bi važio od 5. marta, od dana isteka starog ugovora do zaključenja novog ugovora. U diplomatskim pregovorima Nemačka je izjavila bila da traži kao bazu za taj provizorium najveće povlašćenje, da taj provizorium bude zaključen na bazi najvećeg povlašćenja.

Situacija, gospodo, bi bila u tom slučaju ovakva: Nemačka bi zadržala u tome provizoriumu svoj dosadašnji položaj, zahvaljujući tome što je carina na produkte industrijske koji interesuju Nemačku za njen uvoz u Jugoslaviju, vezana ugovorima koji postoje između naše države i drugih država, dok bi na naše produkte bila primenjena autonomna nemačka tarifa, koja je značila vrlo veliko carinsko povećanje. Tako, je, kao što vam malo pre rekoh, stav na jaja od pet maraka bio povećan na 70 maraka, stav na ribu, koja nas interesuje, na živu i mrtvu ribu od 12 i 25 na 60 i 80 maraka, na pasulj od 2.40 na 12 maraka itd. Te carine zbog svoje visine predstavljaju u samoj stvari prohibiciju za naš uvoz. Zato smo mi predložili Nemačkoj ono što je uobičajeno u ovakvim slučajevima: da se za provizorium, do zaključenja novog ugovora, produži važenje dosadašnjeg starog našeg ugovora.

Tu su bila dva gledišta: najveće povlašćenje, kao nemačko gledište, i produženje starog ugovora kao naše gledište. Tada je Nemačka predložila da naša Vlada pošalje u Berlin jednu delegaciju, koja bi pregovarala sa nemačkom delegacijom i pokušala da u direktnim razgovorima nađe sporazuma.

Gospodo, mi smo razumeli, da direktni pregovori za sporazum znače popuštanje i koncesije i s jedne i s druge strane. Mi smo primili stoga poziv i poslali delegaciju. Naša delegacija je dobila zbog toga instrukcije da može činiti izvesna popuštanja, do mere koja ne bi onemogućila izvoz naših produkata u Nemačku. Na pregovorima u Berlinu nemački delegati su definitivno izjavili da njihova vlada za sada ne može da učini nikakvo popuštanje od svoga gledišta najvećeg povlašćenja. I tako pregovori nisu mogli dovesti do rezultata i mi smo automatski 5. marta ušli u neugovoreno stanje.

Mi smo Nemicima izjavili i sada izjavljujemo da smo gotovi ući u nove pregovore u želji da dodemo do sporazuma, čim se sa nemačke strane pokaže mogućnost i gotovost za takve pregovore.

Gospodo, ja sam napomenuo malo pre reč ekonomska borba između država. Ja mislim, da ona postoji, i ova reč nije krupna ni oštra. Ta borba nije došla iz zlih namera, ali ona postoji. Ta borba postoji i pošto se nije uspelo sa primirjem sada se ponišlja za pripremanje mira i to ima da se postigne na pretstojećoj Svetskoj konferenciji ekonomskoj i monetarnoj.

Ja neću da ulazim detaljnije u sva pitanja koja ima da raspravlja ta ekonomska konferencija; ja poréd toga nemam pretenzije, da će naša država igrati prvu ulogu na toj konferenciji. Ona će igrati ulogu prema svojoj moći i prema svom položaju. Ali, gospodo, mogu reći da ona može slobodno kazati svoju reč jer ima i za to jedno jako moralno opravdanje. Mi smo jedna od vrlo retkih država, koja u ovim teškim vremenima gotovo nije pribegla veštačkim merama za otežavanje uvoza i izvoza.

Ako se pak ne dode do sporazuma na toj Svetskoj konferenciji, ako u pregovorima koje mi vodimo sa raznim državama ne dode do potrebnog popuštanja, — a države koje nas interesuju, države srednje Evrope sve više i jače pokazuju tendenciju za agrarnim protekcionizmom — onda će se nama postaviti — hteli mi ne hteli — problem, šta treba da radimo i kako treba da branimo naše interese. Tu ćemo mi onda imati poréd ostalog da rešavamo pitanje preorijentacije naše izvozne trgovine i pitanje transformacije naše narodne privrede. Ta će se transformacija pojaviti u dvostrukom obliku, s jedne strane u samom agraru pojačati proizvodnju onih artikala, za koje ćemo lakše naći prođu, koji ne nailaze na tako veliku konkurenciju, a s druge strane transformirati agrarnu proizvodnju, dotični rad i kapital staviti i pojačanu industrijsku proizvodnju.

Kao što sam rekao, ja samo dodirujem ovo pitanje radi kratkoće vremena. Hoću da napomenam samo jedno pitanje. Ne dolaze teškoće samo od partnera s kojima vodimo razgovor. Ima teškoća koje dolaze i od nas samih. Postoji kvalitetna nespremnost naših proizvoda. Usled krize nastala je obimna ponuda ovih artikala. I mušterija je počela mnogo više da probira, počela mnogo više da zahteva, da mnogo više istražuje od proizvoda. I mi moramo stoga imati kvalitetno i bolju robu i bolje spremljenu, bolje prezentiranu. U tom cilju treba pristupiti selekcionisanju naših proizvoda, što znači pripremiti proizvođača za što bolju proizvodnju robe. A uz to dobro kontrolisati izvoznike, da izvoze takovu robu, koja neće škoditi ugledu naše izvozne trgovine.

U ovoj ekonomskoj borbi videli ste, šta je država radila i šta je radila zajednica da pomogne one, koji se bore. Međutim u njoj je bilo i teško pogo-

denih, i tima je trebalo spremati mogućnost da se odmore, da malo predahnu od borbe, da bi mogli oporavljeni ponovno da se vrate u akciju.

Ja ću u vezi sa ovim pomenuti naše bankarstvo. Reperkusija privredne krize na bankarstvo poznata je. U 1931 godini izvučeno je iz naših banaka preko dve milijarde uloga. Ista je stvar učinjena i u 1932 godini. Može se dakle reći da je preko četiri milijarde uloga izvučeno iz naših banaka i da su uložili od 14 milijardi na 10 milijardi. Ovo donekle pokazuje da su naše banke imale dosta vitalne snage. Ali s druge strane to je imalo za rezultat taj da su banke smanjile volumen poslova i počele energično da naplaćuju svoja potraživanja. To je bilo opasno jer je moglo da stvori situaciju još težom. Vlada je stoga morala misliti i na to da preduzme mere da to spreči. Vama su poznate te mere. Tu je § 5 Zakona o zaštiti zemljoradnika i Uredba o regulisanju plaćanja uloga kod pojedinih zavoda novčanih. U detalje tih propisa neću ulaziti ali ću pokazati koji su bili principi koji su rukovodili Vladu prilikom donošenja ove Uredbe.

Prvi je princip bio ovaj: režim koji se daje bankama ovim paragrafima jeste privremen. U tome režimu banke treba da gledaju da se reorganizuju, da povrate svoju snagu kako bi ponova mogle izaći iz toga režima. Zato su se pogodnosti iz toga režima mogle davati samo bankama koje su, iako nelikvidne, ipak aktivne.

Drugo, u ekonomskom režimu u kome mi živimo individualni stimulus i individualni napor ipak su osnova ekonomskog života. Zato se nisu mogle donositi mere koje bi kao generalne više značile umanjivanje toga napora, nego potstrek za taj napor. Zbog toga ti režimi ne predstavljaju neke generalne mere, nego mogućnosti date bankama da individualno iskoristiću te pogodnosti.

I bilo je opravdano tako postupiti. Jer prvo, nisu sve banke u istom položaju. Ima banaka koje su u to stanje došle za to što su radile više sa ulozima i one su u vrlo teškom položaju; ima banaka koje su zbog svoje strukture lakše mogle da podnesu tu borbu; čak neke i relativno lako. Da su sve one bile u istom položaju doneta bi bila jedna generalna mera ali pošto to nije, mogao se stvoriti samo jedan elastičan sistem koji se je imao prilagodavati prema individualnim potrebama i zahtevima samih banaka.

Sad se postavlja pitanje: da li je situacija stvorena za te banke, da nisu § 5 i § 6 takvi da možemo biti potpuno zadovoljni rezultatima? Ja to pitanje gospodo postavljam i izjavljujem da se Vlada nalazi pred ispitivanjem te situacije i traženog načina da se dode do jednog definitivnog i odlučnog rešenja. Vidite gospodo mnoge banke ne rade. Ulozi ne pritiču. Banke su tako reći obustavile kreditiranje. Medutim postoje dva fakta: radi se, trguje se, postoji trgovina s jedne strane i postoji s druge strane kapital, koji se bez posredništva banaka, plasira u trgovinu. Znači imati dva glavna uslova za bankarsko poslovanje, trgovačke poslove i kapital. Pitanje je sada zašto se kapital ne plasira preko banaka? Zato što se nema poverenja u banke. Potrebno je sve učiniti da se to poverenje vrati. Ja vam ovog momenta ne mogu reći koje su i kakve su solucije ovog problema. Mogu reći samo to, da je Vlada bila svesna koje su metode rada potrebne, da bi se došlo do ove solucije. Mišljenja smo, da je potrebno izučiti pitanje u celokupnosti; zatim treba raditi u saradnji sa zainteresovanim; i najzad treba raditi brzo i energično. U tom cilju stvara

se jedan Odbor od predstavnika banaka i izvesnog malog broja ličnosti iz Ministarstva. Taj Odbor imaće za cilj, da prouči celo pitanje, da primi sugestije sa svih kompetentnih strana i sasluša svakoga koga treba. Iz toga posla treba da izade jedan plan za sanaciju našeg bankarstva.

Gospodo, dopustite da vam na završetku kažem ovo. Ekonomska situacija o kojoj razgovaramo, ne može da nas ispunjuje nekim naročitim zadovoljstvom. Ali ja mislim da možemo reći, da ona nije ni malo tragična. Ja ću prvo upotrebiti onaj klasičan dokaz koji je, čini mi se, upotrebio i g. Ministar finansija kad je govorio o finansijskoj situaciji. Uporedite našu ekonomsku situaciju sa situacijom izvesnih susednih zemalja, čak izvesnih zemalja sa jačom i solidnijom ekonomskom strukturom nego što je naša i ja mislim da ćete iz toga upoređenja izvući zaključak, da je naša privreda pokazala jak i žilav otpor na ovu tešku presiju ekonomske situacije.

Gospodo, ja mislim da treba odati priznanje svakom i najnezatnijem članu naše ekonomske zajednice, i seljaku, i trgovcu, i industrijalcu, koji su pokazali veliki lični napor, da se svojim sredstvima i snagama izvuku iz ove teške situacije. Nesumnjivo je, da je pomoć zajednice, i šire državne, i užih zajednica potrebna i ja mislim da u toj kolaboraciji individualnog napora i intervencije države i tih užih zajednica, u tom kombinovanju te dve sile možemo naći najbolje rešenje naših ekonomskih nezgoda.

Gospodo, ne zato što hoću da dajem neku optimističku notu, već zato što hoću da budem kompletan, učiniću još ove konstatacije: naš trgovinski bilans u prošloj godini bio je aktivan sa 195 miliona dinara. U Evropi su svega 4 države sa aktivnim bilansom. To su: Nemačka, Rumunija, Poljska i naša država. Naš trgovinski bilans za prva dva meseca ove godine takode je aktivan. Po izveštajima koji se imaju, a koje naročito centrališe Narodna banka u svojim publikacijama, u prošloj godini kod nas je za moment zaustavljen pad cena specijalno kod agrarnih produkata.

Mogu vam još reći, gospodo, da je naš izvoz bio vrlo slab prošle godine — 3 milijarde i 55 miliona, ali da ima jedna druga pojava koja je dosta utešna. Proizvodilo se u većoj meri i ono što nije bilo izvezeno, potrošeno na jednoj drugoj pijaci: na našoj unutrašnjoj pijaci. Po mišljenju Narodne banke to je prava sreća za našu trgovinu, da u momentu kad joj se zatvaraju vrata drugih država u koje je ona izvozila, da se u tome momentu pojačala potrošnja na unutrašnjoj pijaci.

Gospodo, ja mislim da sam u dovoljno reći do dirnuo probleme koji mogu da interesuju Senat, a stojim na raspoloženju za potrebna obaveštenja u detaljima. (Usklici: Živeo! Aplauz.)

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč senator g. Atanasije Šola.

Atanasije Šola: Gospodo, biću vrlo kratak. Vreme je odmaklo, pa je i red da tako bude. Govoriću o jednoj grani privrede, koju nije dotakao g. Ministar u svome ekspezeu, upravo to nije ni mogao, jer je to sasvim nova grana, koja tek sada ulazi u njegov resor, pošto će po jednom amandmanu pri Ministarstvu trgovine i industrije postojati Državna filmska centrala kao samostalna ustanova. Govoriću o filmskoj industriji i obrtu, koji je u vezi sa našom kinematografijom. Neznatna jedna tema, na prvi pogled, ali kad se uzme u obzir da je 100 miliona dinara dao građanin

Jugoslavije za kinematograf u prošloj godini, u doba najveće krize, to znači da je to jedna vrlo znatna privredna grana naša, o kojoj treba voditi računa i sa te strane. Ali gospoda, koja se bave ovim obrtom i ovom industrijom, neka se ne boje da ću zagovarati možda ovde, da se ta naša privredna grana optereti kakvim novim porezom. Ne, lojalno kažem ne, jer oni plaćaju dosta. Za sad bar ne bi bilo uputno i možda da bi time ta naša lepa industrijska grana presahnula, ili bi, u najmanju ruku, pala u dekadenciju. Jedini slučaj gde bi možda — ovo je jedna digresija, — jer sam pogledao na našeg druga, g. Frangeša — jedino bih možda dozvolio u Zagrebu, po predlogu jedne konferencije, koja je neki dan tamo održana, da se eventualno opterete tamošnji bioskopi, dok se ne budu sanirale prilike u Zagrebačkom pozorištu. To akceptiram, drugo ne. (Dr. Frangeš: Živeo!). Dakle, gospodo, preklane je prodato 12 miliona i 35.000 ulaznica za 107 miliona dinara, a lane je prodato 11,834.300 ulaznica za cenu od tačno 96 miliona 800.000 dinara.

Ali mené interesuje druga strana, pošto ta Državna filmska centrala ima zadatak naročito da pazi na filmove, koji se produkuju u našoj zemlji i da pazi na filmove koji se uvoze. I s te tačke gledišta hoću da progovorim nekoliko reči.

Odavno pratim filmsku industriju i uvek sam konstatovao, da je ona u sve većem razvoju i kod nas, a možda je sada na vrhuncu, ali za svaki slučaj, to je znak, da je to jedno sredstvo za širenje svih prosvetno-kulturnih zadataka, za širenje narodne prosvete, za propagandu osećanja lepote i nauke itd., itd. I zato bih obratio pažnju na to, da se kod izrade i prerade tih filmova pazi na prvom mestu na čistotu našega jezika. Pre godinu-dve dana u tim filmovima bio je skandalozan jezik, naš jezik bio je strahovit. Tako kada sam u Beogradu gledao šta se sve i kako piše tamo na platnu — a znajući kako Beogradani i Šumadinci govore čistim jezikom, mislio sam da ću naići na proteste. Ne, oni su se smejali na te izraze. Ja nisam znao zašto. Pa oni misle da je to hrvatski! (Smeh). U nas u Bosni kad gledaju to, čude se, jer je i kod nas vrlo lep i čist govor, pa misle da je to po novom pravopisu! (Smeh). Dakle, jezik je bio rdav, a ono što treba da širi prosvetu, treba baš sa te strane da bude čisto kao suza. Zašto je to tako? Zato, što ta industrija nije bila u rukama naših ljudi. Ja imam jedan almanah iz koga sam video da postoji oko 22 agencije, u kojima su skoro samo doseljenici, pa čak i strani državljani. Kako će oni savladivati i paziti na naš jezik, kad im nisu učinjene nikakve zamerke sa zvanične strane. Istina da za to postoje dve cenzure, jedna u Beogradu, a druga u Zagrebu. Do sada u Zagrebu na to nije mnogo pažnje obraćano i propuštali su se mnogi i mnogi rogovatni i rdavi filmovi. Ja samo upozorujem gospodu, da sam, od kako ne dolaze u našu zemlju američanski filmovi, vidao samo operete nemačke, austrijske, mađarske itd. A gledao sam i publiku koja gleda take filmove. Sve vam je to ona zaostala Austrija u našim krajevima, koja je, tako da kažem, »austrikovala« da gleda još ostatke propale carevine. Gospodo, i na taj momenat treba paziti, jer je film prosvetno sredstvo. Ja nisam za rigorozno cenzurisanje, za rezanje filmova, ja sam za punu slobodu, ali umetničku, za čistu umetnost, a ove stvari koje nama serviraju razne nenacionalne agencije, treba suzbijati, naravno sa merom, a ko je lojalan i poštuje naše zakone, i naš jezik, može zarađivati kod nas kao

i drugi građani. Ali da on prelazi preko svih tih obzira, koji su nama vrlo dragoceni, to ne mogu dozvoliti. Zato ja mislim i nadam se da će sada, kad je osnovana Državna filmska centrala u Ministarstvu čisto privrednom — jer je pre bila pod Ministarstvom unutrašnjih poslova, koje je veliko i preokupirano — to ići svojim pravim tokom i da će se specijalno paziti na te momente.

Ali imam i jednu utešnu pojavu da pomenem, a ta je da kod nas postoji jedan domaći Prosvetni jugoslovenski film u skromnim početcima, ali ipak pokazuje lep napredak. On je do sada izradio mnogo lepih filmova, pomogao je da se snime najlepši naši krajevi. I ti se filmovi šalju u inostranstvo, naravno u zamenu sa kulturnim filmovima iz inostranstva i na taj način čini se lepa propaganda za našu zemlju, za naš turizam, za lepotu naših krajeva itd. To sve treba pozdraviti i sve ove napore pomoći. Ali ima još nešto drugo: taj naš jugoslovenski prosvetni film brine se za prosvetivanje pomoću filma i najzabitnijih naših sela. Tako ima i jedan klasičan primer, da je u malom mestu, u Kuli, jedan okretan učitelj uzeo na veresiju aparat i filmove pod kiriju od Jugoslovenskog prosvetnog filma, i za pet meseci otplatio je aparat, plaćao je, naravno, kiriju na filmove, i sada je aparat svojina škole u Kuli; i svet tamo redovno dolazi i traži čak da pretstave budu i dva puta nedeljno. To su sitni radovi, ali je to i narodno prosvetivanje, jer se narod najlakše prosvetuje zabavom, bez mnogo mudričenja i bez neke neumesne ozbiljnosti, nego ovako lakim načinom, što se najlakše postizava filmom.

Nadajući se da će se ovaj rad u tom pravcu proširiti, meni je vrlo milo što mogu ovde da odam pohvalu ovom našem prvom pokušaju na filmskom polju, tome Jugoslovenskom prosvetnom filmu.

No još jedan korak dalje čini ovaj Jugoslovenski prosvetni film. On će da sprovede i sinkronizaciju stranih tekstova tako, da čese u tonfilmu govoriti na našem jeziku. To je dosta skupo, ali nije nesavladljivo. I tako ćemo se i mi ubrajati među one zemlje, u koje se Italija već odavno ubraja, a isto tako i Španija i slušaćemo ton-filmove na našem jeziku. I time će biti rešeno i ono pitanje ćirilice i latinice, protiv koje su lane, a i lane sam hteo o ovom da govorim, ustali bili baš oni naši agenti, koje sam nabrojao, — možda svih onih 22 — jer su izjavili da je tehnički nemoguće ćirilsko pismo izvoditi na filmu, pošto to zadaje ogromne teškoće! Kao da se to ne radi na filmovima u Bugarskoj, u Grčkoj, gde se upotrebljava grčko pismo, pa dalje u Egiptu itd. itd. Dakle, nisu to tehničke nemogućnosti bile — hoću tako da završim — nego izvesne tendence, a te tendence treba potkusiti, treba potstrići i ne dozvoliti da oni gospodare u našoj kući. Glasau za budžet. Hvala vam, gospodo, na pažnji. (Aplauz kod većine).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč senator g. Ivan Hribar.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, u Mađarskoj poslovna morala nije bila nikada na visini. Pojmljivo nam to bude, ako pomislimo, da je u toj feudalnoj zemlji skoro sva trgovina u rukama Židova. Neka me se ne shvaća krivo. Ništa nemam protiv Jevreja. Bez dvojbe ima među njima valjanih i poštenih ljudi. Ali jedna mana je kod njih jače razvijena nego li kod drugih ljudi: čežnja za čim boljom i čim lakšom zaradom. Za to se najrade laćaju trgovine, pošto nije spojena sa velikim fizičkim naporom te radi njihove

bistroumne prevejanosti obeća najpre i najizdašnjeg uspeha.

Madarska je pored Poljske bila obećana zemlja Židova. Ali, međutim kako se u Poljskoj Židovi nisu mogli uzdići iznad oblasnog plémstva, pošto ih je ovo uvek držalo u stanovitom odaljenosti od sebe, zavladao je u Madarskoj u čitavom državnom životu njihov upliv potpuno. Taj upliv upotrebili su među ostalom i za to da si stvore zakonitu mogućnost lakog obogaćevanja.

Gospodo senatori, u srednjem veku bilo je trgovačko zvanje do stanovitih granica privilegovano. Trebalo je za nj dozvolu. Ko je do te dozvole došao, znao je ali također, da ima trgovinu vršiti solidno i da ga, ako padne pod stečaj, čekaju pripadno dosta osetljive kazne. Ove su kazne i bile uzrokom, da je svet kridatara koji su bili na njih osuđeni općenito smatrao za nečasne ljude.

Postepeno se je gledanje na tu stvar omiljevalo; a i kazne za stečajeve su skoro u svim zakonodajama bile osetljivo snižene. Sve jednako se je ali do naših vremena očuvalo mišljenje da je krida nešto nečasno, te je toga radi društveni položaj i takvih kridatara, koji su bez svoje krivnje došli pod stečaj, bio nekako zazoran.

Pošto je pak među trgovcima bilo često i takvih, koji su radi svoga obogaćenja znali spremati fraudolozne stečajeve, došlo je, jer egzempla trahuni te je od dana do dana bilo više čežnje za laganim obogaćenjem, do pokreta, da se k tomu cilju dode na časn način. Otuda je došlo do zakona o vanstečajnim izravnava- ma, kojeg su si uplivni židovski trgovci znali isposlovati najprije u Madarskoj. Od onuda je došao u Hrvatsku i iz nje konačno u Jugoslaviju.

Protiv toga zakona digao se je još pre njegovog osnaženja otpor u svima onim pokrajinama, koje su imale solidnu trgovinu te su si želele očuvati poverenje u poslovnom svetu. Ali na njihove opomene nitko se nije obazirao. Zakon je stupio na snagu.

Čim se je to zbililo, moglo se je odmah i ugotoviti, da su ne samo svi protiv njega izneseni prigovori bili posvema opravdani, nego da će po njem prouzrokovana šteta biti veća, nego li se je moglo predvideti.

Sada, posle parugodišnjeg važenja tog zakona, može se reći, da je svetskim ratom bez toga iskvarenu trgovačku moralu, potisnuo na najniži stepen i da je dobar glas, kojim su se u stranom svetu ponosili naši trgovci, katastrofalno poništio.

Izravnanje van stečaja postalo je primamnim sredstvom za prevarantsko obogaćevanje mnogih trgovaca, koji bi inače bili solidno trgovali, te se sa skromnim dobitkom zadovoljavali, koje ali prilika, da dodu izravnanjem na častni način do skorog bogatstva, zavada na stranputicu. U koliko se sami k tome ne mogu odlučiti, učine to priganjači. Nastalo je na ime novo zvanje potstrekača na vanstečajne izravnave. I mnogi između njih imaju vrlo lepe dohotke.

Neprestano, gospodo moja, ozivaju se iz kruga industrijalaca i većih trgovaca, otkako se je taj zlo- kobni zakon začeo izvadati, vapaji po njegovoj uki- nutvi ili bar po strogoj novelizaciji. »Društvo indu- strijceva i veletrgovceva« u Ljubljani se je dne 3 jula 1931 godine obratilo u tom smislu do Ministarstva trgovine i industrije i dne 17 februara 1932 godine do Ministarstva pravde; »Jugoslovensko društvo za zaštitu verovnika« u Zagrebu pak dne 20 januara 1932

godine do Ministarstva pravde u tom smislu. Ali od- ziva nema ni jednome ni drugome.

Zato se pak na priliku u Dravskoj banovini, gde je još pre nedavno »možbeseda« u trgovini izdala toliko ko menica, šopiri mnogo »izravnanih« trgo- vaca, koji sa bez truda pridobljenim novcima krađu gospodinu Bogu skupoceno vreme.

Nešto statistike, gospodo senatori, ne bi bilo izlišno. Ali neću Vas s njome zamarati. Samo toliko kažem, da nas ona uči, kako se izravnava, ono zlo, zarazno širi. Primorska i Drinska banovina, koje go- dine 1930 izravnavaonog postupka skoro nisu ni poz- nale, imaju godine 1931 već dosta jak obrt u tome. U Dravskoj i Primorskoj banovini, koje su 1930 godine brojile 17 odnosno 10 izravnava, imale su ih godine 1931 108 odnosno 69, a u Savskoj i Dunavskoj bano- vini, koje su bile na nje već od prije naučene, posko- čile su brojke 49 odnosno 46 u godini 1930 na 162 i 261 u godini 1931. Vrbaska, Zetska i Vardarska bano- vina, koje izravnava u godini 1930 još nisu poznale, pošteđene su na sreću i sada još prilično od njih. Ipak je u Vardarskoj njihov broj godine 1932 ponarastao na 17.

Brojke 1932 godine nisu mi nažalost poznate; znam ali iz novinskih objava, da se izravnavaonog zlo zarazno širi. G. Ministra molim, da uzme u ruke ope- rativni nož te da tu bolest iz našeg zakonodavstva iseče. Pridobiće si time velikih zasluga za najšire slo- jeve naroda a tim i za državu samu.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Ima reč g. dr. Frangeš.

Dr. Oton Frangeš: Ja bih po najpre zahvalio gospodinu Ministru na njegovom ekspozeu, što je jednoč kazao nešto optimističko, što može javnosti da uleva pouzdanje i da opravda nešto što mi svi treba da znamo. A mi treba da znamo da je u našoj zem- lji daleko bolje, nego li ne samo u zemljama naših bližih suseda nego i daleko dalje, da su stradanja, nužde i nevolje u našoj državi daleko manje nego u drugim državama. I bez ikakvog komplimenta treba priznati da u tome ima zasluge i Vlada i resor kojim upravlja g. Ministar, da su cene našoj stoci mogle biti stabilizovane na visini kojoj se pre godinu dana nismo nadaali da ćemo tako skoro polučiti, i da su se cene i drugim produktima digle. Može biti nije toliko zasluga Ministarstva trgovine što je i žetva pšenice ispala toliko mala da u državi imamo jednu hosu da- leko preko onoga što se plaća u svetskoj trgovini, ali moramo da kažemo, da se nije ništa dogodilo što bi je sprečavalo, osim malenkosti koju sam spomenuo g. Ministru u Odboru i što sam siguran da će ispra- viti.

Isto tako zadnji naši ostvareni ugovori i dopuni ugovora sa Austrijom i Čehoslovačkom također su uneli neku izvjesnost u našu izvoznu trgovinu i sta- bilizaciju cena koja vrlo dobro dolazi našoj produk- ciji i celom našem privrednom životu.

Ima još nešto: da je u krilu Ministarstva postro- jen jedan ured za vanjsku trgovinu i da isti, kad bi se poslušao, kad bi se saveti i sugestije toga instituta poslušali po našoj trgovini kad bi ona brže reagirala na te sugestije da bismo mi mogli mnoge šanse isko- ristiti, koje danas ne ikorišćujemo dovoljno. Mini- starstvo daje te pobude, ono daje te mogućnosti i te sugestije i to treba da mu se upiše u dobro u pogledu njegovog rada.

Mene veseli da je gospodin Ministar usvojio za naše trgovačke ugovore za budućnost podlogu reci-

prociteta, bilateralnosti i preferencijalnosti. Mene to veseli iz jednog osobnog razloga: to je naša teza jugoslovenska. Na ekonomskoj konferenciji 1927 godine u Ženevi ja sam prvi put izneo ovaj princip, koji onda niko nije lteo usvojiti, sem austrijskog delegata, koji je uvideo da bi se moglo poći tim putem. Danas međutim to je podloga sviju nastojanja za poboljšanje ekonomske situacije u Srednjoj Evropi i mi možemo da si prisvajamo primat u tome i možemo da kažemo: treba da izgradujemo te ugovore, ne samo da su bilateralni, preferencijalni, već oni moraju biti i recipročni. Mi moramo da dajemo onoliko koliko primamo. Jednakost preferencijala ne koristi ništa, nego nas dovodi u situaciju da nadplaćujemo.

Ja sam imao čast u Odboru izložiti primjer našega preferencijala sa Čehoslovačkom koji nam donosi mogućnost dobiti 35 miliona dinara popusta na carini. Čehoslovačka također je tražila rekompensaciju, ali stojeći na klauzuli najvećeg povlašćenja na bazi te klauzule ona traži popust carine na porculan, pivo, staklo, tako da taj popust dolazi u korist i drugim državama, koje kod nas uživaju najveće povlašćenje. — Tako dolazi da uz češko pivo dolazi uz sniženu carinu k nama još i nemačko pivo i mi tu gubimo, jer moramo nadplaćivati preko onih 35 miliona što ih dobivamo po jednostranom preferencijalu sa Čehoslovačkom.

Preferencijal mora da bude dvostruk, obostran, toliko koliko dobivamo mi preferencijala na žito, toliko treba da damo preferencijala na industrijske proizvode, — inače gubimo.

Glede klauzule najvećeg povlašćenja mi smo imali prvi kuraž da kažemo, da ne može dalje da integralno postoji. Ona je sada na snazi gotovo 100 godina u čitavom svetu, ona je dovela do velike svetske trgovine, koja je usled toga uveliko porasla, a za taj porast imamo samo njoj da zahvalimo. Ali danas to više ne može da bude, ona se više ne može integralno podržavati onako kao što žele oni, koji imaju interesa na njezinom održavanju. Jer ona mora da se akomodira novim opstojnostima, novim okolnostima tako da se ili mimoide, ili da se abolira, da se izluči, bar za one odnošaje, koje trebamo za našu egzistenciju (Milutin Dragović: Mi smo ravnodušni, dajemo svima pravo.). Treba da budemo tvrdi.

Ja neću da govorim dalje o tim prilikama. Svakako me veseli, da g. Ministar uvida, da mi moramo da ostanemo na ovom stanovištu, da mi vodimo strogo računa o tom, da li nas ono što nam dolazi s druge strane zadovoljava, mi moramo da gledamo da održavamo veze sa zapadom ali ne po svaku cenu, nego samo u toliko i tako dugo, dok to nama konvenira. Ako ne možemo da održavamo dalje te veze, ako ne možemo da dobivamo te koristi, onda moramo da se preorijentiramo. Ako nas sudbina prisili na to, a te mogućnosti postoje, da dodemo u položaj da se moramo preorijentirati, mi moramo da se u tom snademo, moramo da budemo pripravnici da upoznamo unapred sve ove poteškoće koje će od te preorijentacije nastati. Jer, gospodo, osvajati nova tržišta, svladati sve poteškoće, vrlo su lepe reči, ali su vrlo teške i sa velikim žrtvama spojene. Ali, gospodo, kako se jedan krvavi rat mora prihvatiti mora se prihvatiti i ovaj ekonomski rat. Imamo pravo da se nadamo da će nam budućnost dati pravo za naše djelovanje.

Toliko, gospodo, glede opštih ekonomskih prilika, koje spadaju u resor Ministarstva trgovine.

A sada dozvolite, da govorim o naročitom problemu koji je g. Ministar nabacio, a to je problem

za koji je g. Ministar rekao da će sazvati jedan naročiti odbor, jedno konzultativno telo u Ministarstvu trgovine, koje će imati da obradi probleme i da izradi predlog glede rešenja krize naših novčanih institucija, našega bankarstva. Ja sam zahvalan g. Ministru na tom, i mislim da bi bilo zgodno, da se rad toga odbora proširi, da se sazove jedna anketa stručnjaka iz svih krajeva države, da ona donese predloge, mišljenja, sugestije, da iznese materijal, koji će g. Ministru olakšati situaciju i smanjiti njegovu odgovornost za pojedine odluke jer će se uvek moći pozvati na mišljenje naših najspremnijih ljudi.

To naravno dovodi direktno do pitanja, zašto još nije postavljeno to Privredno veće? (Odobranje). Ceterum cenzeo... Ja ne mislim da mogu da postoje takvi razlozi koji bi zbilja onemogućavali ustanovljenje jedne takve institucije kao što je Privredno vijeće koju je sva javnost pozdravila, koja je u Prijestolnoj besedi bila oglašena, i koju su i Skupština i Senat primili. Ja bih molio gospodina Ministra da se što pre ustanovi to Privredno veće. U tom Privrednom vijeću može biti i sekcija za bankarstvo i tu može biti neograničeni broj eksperata, sekretarijat toga Privrednog vijeća može da pristupi rešavanju i proučavanju svih tih bankarskih pitanja, da pristupi proučavanju bankarske literature i da donosi gotove izradene elaborate i predloge; ako želi gospodin Ministar, i zakonske predloge ono može da podnosi. To je zadaća Privrednog veća. Tih veća već danas imate u Nemačkoj, u Austriji, čak i u Francuskoj, a i Amerika ga stvara ad hoc, preko noć. Vidite da ne mogu vlade biti bez njega jer su ta privredna veća potrebna. Zato ja preporučujem gospodinu Ministru da se do toga Privrednog veća što pre dode. I molio bih gospodina Ministra da taj odbor za bankarstvo u Privrednom vijeću što pre počne svoj rad i da proučava pitanja bankarstva. Jer samo ako dode do te institucije možemo se nadati da će prestati poroci koje su novine donele o prodaji uložnica, jedne stvari na koju pre godinu dana niko nije ni pomišljao. Danas je to postao jedan ab uzus koga ne mogu novčani zavodi da spreče. Založnice su pale od nominalnih 100 na 36%. Gospodo, sedmoprocentni zajam državni od 100 pao je na 18, pa niko ne nade da to treba sprečiti. To je jedna pojava o kojoj treba razmisliti kako treba da se rešava. To su nesavesne stvari, ali ako se krivnja na novčane zavode navaljuje onda treba znati da oni ne mogu ništa da rade jer nemaju nikakve zakonske mogućnosti. Najnesavesnije je ako se na naš najstariji zavod na Prvu hrvatsku štedionicu napada, jer ta Prva hrvatska štedionica stoji od početka krize pod kontrolom naročitog komesara, a to je osoba od najvećeg poverenja i najveće spreme, koji trajno kontrolira rad toga zavoda. A osim toga gospodin Ministar je postavio jedan odbor od jedanaest lica iz redova ulagača, tako da ne može postojati mogućnost da bi uprava toga zavoda mogla da radi samo u interesu akcionara, nego mora da radi i u interesu sviju onih koji su poklonili poverenje tome zavodu. — Uprava i ravnateljstvo već dve godine ne primaju nikakve tantijeme za svoj rad, otpustila je veliki deo svojih činovnika a činovnička beriva je znatno smanjila i reducirala je činovništvo na pola. Taj zavod radi koliko god može da spase uloge i narodnu imovinu koja mu je poverena, da niko ne bude štetovao koji se njemu poverio.

Gospodo, mi moramo pomišljati kako ćemo te zavode sanirati. Ima jedna osnova, po kojoj bi se

izdavale obligacije za jedan deo tih uložnica, koje bi se mogle na berzi prodavati. To bi onda bio jedan skroz legalan put i ne bi se onda vršile zloupotrebe sa prodajom tih uložnica. Tada bi mogli ljudi koji hoće da dodu do svojih novaca, da prodaju svoje knjižice preko berze. Razume se da bi pri tom bilo gubitaka, ali u svakom slučaju mi moramo gledati da spasemo tu narodnu imovinu koliko je god više moguće, jer je to novac naših najboljih ljudi, štediša. To je moguće samo, ako se ove obveznice budu mogle lombardovati. Narodna banka mora biti zakonom ovlašćena na to da na ovakve obveznice daje lombardne kredite. Naravno za to treba novih para. Ja se ne žacam predložiti, da se na te obveznice — kao što je učinjeno i u Americi — izda jedan pomoćni novac, surogat novca, koji bi mogao služiti za pojačanje cirkulacije, da time dade injekcije našem privrednom životu, pa da se opet pokrene ono što je umrtvljeno. Istina to ne može biti skoro. Zato treba par meseci, dok se Vlada na to reši. U Americi su tu stvar rešili za 48 sati iako se radilo o nesrazmerno većim finansijskim problemima. Kod nas to treba mnogo više vremena. Ali ima jedan put kojim se ta pomoć može brzo dati. Kad bi oni novčani zavodi, koji su kod Narodne banke uz garancije koje daju za menice koje davaju na reeskont Narodnoj banci svojim žirom, dale još preko toga supergaranciju, kad bi se tom supergarancijom omogućilo tim zavodima, da reteniraju kod sebe unovčani iznos od menica u tolikoj mjeri, da opet mogu od starih uloga jedan deo isplaćivati, pa da se vidi da se tu nešto kreće i da se situacija poboljšava. Time bi se takode dao jedan impuls koji je potreban našoj privredi. Ja ne želim da vam detaljnije iznosim tu stvar. Dovoljno je da kažem, kao što sam to istakao u generalnoj debati, da naša država u poređenju sa drugim državama koje su doprinele velike, često ogromne materijalne žrtve nije ništa učinila, nije nikakve žrtve doprinela. Narodna banka takode nije bila u mogućnosti, da dade ikakve žrtve u tom pogledu preko onoga što joj određuju njeni statuti.

Gospodo, ovo što spomenuh ne traži nikakvih žrtava sa strane države ni sa strane Narodne banke. To je samo tehnička provedba, a to je najmanje što se u ovom momentu može i sme tražiti.

Izjavljujem da ću glasati za predloženi budžet.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Reč ima senator g. dr. Mičić.

Dr. Mičo Mičić: Gospodo senatori, kasna je ura i ja neću moći onako iscrpno obrazložiti predmet kako bili ja želeo. Zato ću biti kratak, iako je predmet o kom sam želeo govoriti, od prilične važnosti. Radi se o bankama, pa mislim da je mesto da progovorimo o bankama, jer one spadaju pod resor Ministra trgovine.

Gospodo, mi smo imali slomova jakih banaka i u opšte naše bankarstvo došlo je u krizu. Mi znamo kakvo je stanje nastalo. Ne znamo šta će kasnije nastati, i ne vidimo niti jednog tračka svetlosti koja bi nam pokazala put kako bismo iz ovoga stanja izašli. G. Ministar je naveo da će sazvati jedan odbor stručnjaka. To je vrlo dobro. Ja sam čuo da je baš senator g. Frangeš zagovarao da bi to trebalo da bude u formi jedne ankete, da bi trebalo da se zavede Privredno veće. Ja nisam toga mišljenja. Ako Privredno veće bude rešavalo o merama za saniranje našeg bankarstva, ili jedna anketa, ja se bojim da će se tu razviti dugi »ugodni razgovori

naroda Slovinskog« i da neće biti rezultata od toga. Nego da g. Ministar treba da uzme 5—6 stručnjaka pa da tu stvar svrši za nekoliko dana. Inače Roma deliberante Sagunstum perit. Nego, gospodo, ja ću da se malo pozabavim sa slomom Prve hrvatske štedionice (Glas: To nije slom!) To je jedan udar, težak udar za našu privredu. Svi vi znate kakav je kolos Prva hrvatska štedionica bila u našoj privredi. Čitav privredni život u hrvatskim krajevima pulsirao je kroz taj zavod. Taj je zavod zahvatio duboko korena i u slovenačkim krajevima i u krajevima ranije Srbije. I zato ovo što se dogodilo Prvoj hrvatskoj štedionici možemo smatrati jednom nesrećom ne samo hrvatskog dela našega naroda nego i nesrećom celog jugoslovenskog naroda. Do ovoga je sloma došlo zbilja bez potrebe. Ja mislim da se tu moglo mnogo predusresti i da se moglo predusresti iz krugova onih ljudi koji iskazuju da njima toliko na srcu leži politička sloboda hrvatskog dela našeg naroda. Hoću to da podvučem zato, jer se baca krivnja na Beograd da je on kriv za slom Prve hrvatske štedionice. Ja baš kao Hrvat hoću da podvučem da Beograd nije kriv ovom stanju stvari. Gospodo, mi smo svi čuli ovih dana tokom načelne debate u ovoj me domu da je bilo naglašeno kako vodi naroda u hrvatskim krajevima navodno imaju za sebe do 90% pučanstva koje bi, na njihov mig, učinilo sve šta oni hoće. Kad je to tako, zašto te vode nijesu upotrebile i iskoristile svoj upliv i onu energiju koju besplodno ulažu u one punktacije, te uložili u jednu zdravu akciju i prikazali hrvatskom delu našega naroda šta će biti ako slome svoju najveću privrednu ustanovu; mnogo bi bolje učinili, jer bez ekonomske slobode ne može biti ni političke slobode, ali to se s njihove strane nije obistinilo. U Zagrebu nisam bio, ali mogu reći da u Primorju baš iz onih krugova koji su najviše govorili o propasti dinara, koji uvek govore o propasti režima i naveštaju rasulo Jugoslavije, pošla je akcija za podizanje novca iz Prve hrvatske štedionice. To je zbilja žalosno, ali poznavajući prilike dole, kad nas, žalosno je da se tu naselo jednoj vešto udešenoj akciji od preko granice. S druge strane, da se baš vidi da tu nije bio politički manevar da se zavede jedna srpska privredna hegemonija, imamo tu činjenicu da dok je bio najveći atak na Prvu hrvatsku štedionu u Zagrebu, Karlovcu, Splitu, Dubrovniku, u krajevima pretežno hrvatskim, dotle su u drugim krajevima ulagači bili prilično mirni, dapače, kako sam obavestio, bilo je i priliva novih uloga.

Ovaj slom Prve hrvatske štedionice s obzirom na koren koji je uhvatila imao je za posledicu da su dolazile na red i druge banke. Mi se nalazimo pred situacijom da su banke slomljene, da je privredni život skršen, i mi smo na mrtvoj tačci. Treba da se počne lečenjem baš onde gde je počelo prvo zlo. Treba naći puta i načina da se podigne Prva hrvatska štedionica, jer ludo je zavaravati se ako ostane Prva hrvatska štedionica na čemu je danas da se onda privreda može podići.

Gospodo, u današnjim prilikama i uz današnje zakonodavstvo to je težak zadatak, teško je to postići, tu je potrebna intervencija države, a na koji će način država intervenisati teško je kazati i ja ne smatram sebe kompetentnim da dajem po tome pitanju neke savete ali držim da će to rešiti odbor koji će g. Ministar sazvati. Svakako, ja ne vidim mogućnosti da jedna sanacija može da bude bez

intervencije države, i ako bude potrebna sankcija Narodnoga predstavništva ja mislim moraće Narodno predstavništvo da je dade. Moram i hoću da navedem da to saniranje mora da ima za posledicu, da se uvede za Prvu hrvatsku štedionicu i ostale banke jedan pooštreni nadzor, jer ne vodi se dovoljno nadzora. Da li se dovoljno izvršila uredba koja je izdata sada na korist ovih banaka?

Gospodo, ovdje imam uredbu izdatu na korist Prve hrvatske štedionice. U prvom članku stoji odredba gde se za stara potraživanja mora voditi jedan račun a za ostala potraživanja drugi račun. Imamo u čl. 3 odredbu vrlo važnu u kojoj se kaže da će Upravni odbor po odobrenju komesara sastavljati svaka tri mjeseca plan na koji će se način izvršiti isplata potraživanja. Ove odredbe, gospodo, nisu se izvršile. Mi znamo da je isplaćen malim ulagačima jedan mali procenat, i ova isplata koja je učinjena malim ulagačima mislim da nije mogla biti odobrena niti od komesara niti od Ministarstva trgovine i industrije, jer je u uredbi tačno kazano ko će doći prvi na red kad banka bude imala svojih likvidnih sredstava. Tu su naprimjer navedeni kao prvi na redu kuponi opštinskih založnica, ulošci posle 23 septembra 1931 godine biva šest meseci pre uredbu, pak kamata za poslednje pola godine, ulozi humanih ustanova. Gospodo senatori ovo nije izvršeno. Mislim da je trebalo od strane G. Ministra trgovine i industrije da se upozori komesar da pazi na postupak ko će da dođe na red isplate po uredbi a kako je u uredbi kazano. Sad ima još jedna vrlo važna odredba koja izgleda da nema važnosti, a to je da sporove koji nastaju između Prve hrvatske štedionice i ulagača odnosno verovnika u konačnoj instanci rešava G. Ministar trgovine.

Do kakvih teških posledica može da dovede neodržavanje propisa koji su određeni, navodim primer Dubrovačke opštine. Dubrovačka opština bila je ovlašćena da emitira jedan zajam od 40 miliona dinara putem izdanja obveznica, i to u tri tranše: u prvoj tranši 30 miliona, u drugoj tranši 5 miliona i treća tranša 5 miliona. Novac te emisije treba da bude uložen na tekući račun kod Prve hrvatske štedionice. Opština nije smela da podiže taj novac onako kako je ona to htela, već je novac bio uložen za stanovite investicije, koje su bile predviđene u odobrenju g. Ministra finansija. Tako ako bi opština dala nalog za isplatu prije izvršenja investicije ili za nešto drugo, Prva hrvatska štedionica je mogla reći: ne, jer nema odobrenja Ministra finansija. To je bio novac položen na račun za jednu stanovitu određenu stvar. Pre nego li je potpuno isplaćena prva tranša, Prva hrvatska štedionica došla je pod uredbu. Opština traži da joj se isplati u smislu prve tačke, koja govori da novac takav ne potpada pod uredbu, a Prva hrvatska štedionica kaže da ga nije dužna isplatiti. Došla je nakon uredbu i dospelost druge tranše. Opština traži isplatu druge tranše. Prva Hrvatska odgovara: ako hoćete isplatićemo vam kao staro potraživanje. Kako to da jedan novo dospjeli iznos ima da se uvrsti kao jedno staro potraživanje? Mi smo se protiv prvog odbijanja žalili što je odbila zahtev opštine, žalili smo se g. komesaru; ako komesar odobri i ono novo odbijanje Prve hrvatske štedionice onda stvar dolazi pred Ministra trgovine. Stvar je od presudne važnosti, jer treba Ministar trgovine da presudi kao konačna instancija i da time ujedno reši i udes jedne

opštine. Jer ako on odbije taj zahtev da se zaštiti jedan novčani zavod, dovodi se u katastrofu jedna opština. Dakle spor ovaj ima da rešava g. Ministar trgovine. Time je, po mome mišljenju, a i po mišljenju drugih pravnikâ s kojima sam se posavetovao, derogiran redovni pravni put. Jer u uredbi kaže se da sporove između zavoda i njegovih poverilaca u pogledu primene ove uredbu rešava komesar Ministra trgovine. Protiv njegove odluke može se nezadovoljna stranka u roku od 15 dana žaliti Ministru trgovine. Ovdje je posebnim zakonom određen specijalan postupak koji normira kako se ovi sporovi rešavaju. I kad Ministar trgovine reši taj spor, onda više nema žalbe.

Ima još jedna stvar gde se vidi da je volja zakonodavca bila da štiti opštine i da ih tako reći privilegira. Zakonodavac je doneo jednu odredbu da posednici opštinskih založnica budu privilegirani, da budu između onih koji prvi dolaze, a gospodo, kakva bi to bila nelogičnost da oni, koji su uložili u založnice svoj novac, imaju pravo prvenstvene naplate na kupone, a da opštine ne dođu do svoje glavnice.

Ja mislim da rešenjima, koja će doneti Ministar trgovine za saniranje bankarstva, mi ipak nećemo moći imati stvarne rezultate, niti će moći da počne pulzirati privredni život, jer ima zakon koji će kočiti sve to. I ako taj zakon ne spada u resor Ministarstva trgovine, ja mislim da sa strane Gospodina Ministra trgovine, kao nadzorne vlasti nad bankovnim zavodima, ima da pode inicijativa, ili da se taj zakon ukine, ili da se preinači. To je zakon o zaštiti zemljoradnika.

Ja znam da treba zaštititi našeg zemljoradnika i naći načina da se njegova pokretna i nepokretna imovina zaštiti od nestrpljivih poverilaca, ali načinom kako to zakon o zaštiti zemljoradnika predviđa, postižu se protivni rezultati. Kod nas, u Južnoj Dalmaciji, imao sam prilike da govorim seljacima i mogu vam reći da nisam naišao ni na jednog solidnog seljaka koji bi rekao da ga zakon štiti. On kaže da je ovo zakon za štetu seljaka, jer ima za posledicu da seljaku naprosto zatvori vrata za kredit bilo sa koje strane. Jedini koji su se koristili ovim zakonom o zaštiti zemljoradnika to su lenčuge na selima, kojima je ovaj zakon dobro došao da ne plaćaju svoje dugove. Seljak koji ima zdrav svest o dužnosti ni u kom slučaju ovaj zakon ne odobrava.

Meni je, kad sam pred Božić bio u Dalmaciji, prilazilo dosta seljaka i prekorevalo me sa rečima: »Lepo ste učinili što ste onaj zakon produžili.«

Gospodo, treba naći načina da se ovo pitanje pravilno reši. Ne može se sad na prečac reći koji bi način bio najbolji. Mislim da bismo mogli naći rešenje u tome smislu da se donese jedan okvirni zakon, koji ne bi bio ekskulzivan i imao apsolutno dejstvo, jedan zakon gde bi se ostavilo sreskom sudiji da on procenjuje svaki slučaj i da s obzirom na ekonomsko stanje dužnika, odredi da li se jednom dužniku može odobriti i u kojoj mjeri produženje roka plaćanja dugova ili ne odobriti.

Mi imamo seljaka koji imaju imovine: u ulju i vinu i drugim stvarima, koji neće ništa da prodaju jer ne veruju dinaru, — i ako hoćete od njega da naplatite dug on neće da plati, jer ga štiti zakon, te nadodaje da je općini prijavio postojanje duga, a to zato jer kod nas su bile opštine, koje su popisivale seljačke dugove. Vidite, do kakvih je nemoralnih pojmova dolazilo.

Treba ovaj zakon o zaštiti zemljoradnika preinačiti tako da bude pravičan, da se može primeniti samo na one slučajeve, gde zbilja ovaj zemljoradnik zaslužuje da bude zaštićen. Taj zakon treba da se preinači na taj način, da srednji stalež ne bude u toj nesretnoj situaciji, u kojoj se sad nalazi, jer ne može da podigne novac kod banaka, ne može da dobije nigde kredita, a ne može ni da utera kod seljaka, i kako se onda može zahtevati od srednjeg staleža, da plaća direktne i indirektne namete, koje zahvataju privredu, a koja daje najveći deo našeg budžeta.

U interesu svega toga, u interesu ostvarenja državnog budžeta i u svrhu da se ublaži ovo privredno stanje, jer današnja privredna nevolja najbolji je prirodni saveznik za injekcije i štrcanja svakoga otrova protiv današnjeg režima — naime sve što je slabo, baca se na leđa režimu, — dakle i iz privrednih i iz političkih razloga potrebno je da se pristupi izmeni ovog zakona o zaštiti zemljoradnika, a da se preduzmu pametne i shodne mere za zaštitu bankarstva, da se putem onog ovlašćenja koje je Narodno predstavništvo dalo Kraljevskoj vladi koncem prošle godine, da može izdavati uredbe sa zakonskom moći za saniranje privrede, izdadu posebne odredbe, koje će dovesti do jednog boljitka u našoj privredi.

U iščekivanju da će g. Ministar trgovine u ovome pravcu poduzeti jednu inicijativu, ja mislim, da ćemo svi rado glasati za ovaj budžet. (Aplauz).

Potpredsednik dr. Fran Novak: Reč ima senator g. Stevan Mihaldžić.

Stevan Mihaldžić: Gospodo senatori, ja ne mislim da govorim ovde o visokoj politici bankarstva, da o njemu raspravljam, ja ću se spustiti na niže, pa ću samo o našoj trgovini da govorim, ali moram izjaviti to, da što reče g. Frangeš, da su preferencijal i bilateralni ugovori potekli od Jugoslavije, to mene baš ni malo ni čudi.

Ja znam da je Jugoslavija i jugoslovenski narod od uvek bio trgovac. On je baš u ovakvim prilikama, kao što su danas, stvorio jednu trgovinu, koja je bila izvrsna i velika. Za mene je obično »istorija mater studiorum« moramo se spomenuti prošlosti, jer se na prošlosti čovek najbolje uči.

Baš ovakve iste prilike, kao što su danas, morale su vladati onda, kad je Turska izašla iz ovih zemalja na svoju staru granicu, odnosno Savu i Dunav. I u to vreme posle toga rata onda se najviše raširila trgovina baš samih Južnosrbijanaca i Makedonaca. Ta trgovina je zauzela skoro celu Ugarsku i izazvala je upravo stvaranje komora i mere protiv te trgovine, jer se svuda raznelo, kako na burad šalju novac u Makedoniju. Tako je išla trgovina i ta prošlost pokazuje, da je slobodna trgovina najbolja trgovina bila.

Ali ja mislim, da će to biti i danas. Slobodna trgovina otvara mogućnost individualnim sposobnostima. Ta individualna sposobnost stvorila je do sada sve u svetu, pa će stvoriti i bolje stanje i popraviti današnje prilike.

Ja baš veliku veru ne polažem našem trgovinskom kolektivizmu u uređivanju naših trgovinskih prilika.

Radujem se ako se što može učiniti, ali vidim to, da naša organizacija trgovine u našoj državi nije dobra. Ono predašnje organizovanje, gde je država odgovarala bilo je gore, ovo je malo bolje, gde odgovara Privilegovano društvo za trgovinu. Ali i ovo

nije slobodna trgovina. Ovo Privilegovano društvo preuzima hranu na sve strane, a međutim neće da vodi brigu za isplatu te hrane. Mi vidimo veliki broj oštećenih ljudi zbog ove trgovine. U ovo teško vreme ima seljaka, kao u mome selu na primer, u kome mogu nabrojati do desetak ljudi koji su oštećeni od dvanaest do petnaest hiljada dinara. U ovim teškim prilikama oni su oštećeni na taj način što su svoju hranu predali Privilegovanom društvu, a međutim to Privilegovano društvo, koje je kontrolisalo preuzimanje hrane, nije htelo da kontroliše isplatu i tako ti ljudi ostadoše sa neisplaćenim novcem i oštećeni uveliko. U celoj Baranji oštećenje iznosi do 70.000.— dinara.

Meni je žao da moram i ovo da spomenem, ali ne bi bilo ni lepo ni čovečno da se u ovim prilikama bar to ne spomene. Evo, gospodo, imade ljudi koji su oštećeni sa 3.260.— dinara jedan, drugi sa 4.123.— dinara, treći sa 1.000.— dinara, četvrti sa 5.000.— dinara, peti sa 6.000.— dinara, šesti sa 7.000 dinara, sedmi sa 400.— dinara i t. d. Dakle, ova organizacija nije dobra i ja bih molio gospodina Ministra da prokontroliše i pozove na odgovornost dotično Privilegovano društvo, jer to društvo je osnovano pod imenom države, i sami oni koji su predavali hranu tome društvu bili su u tome uverenju, da oni tu hranu predaju državi, samo to Privilegovano društvo je izaslalo Komesara, koji je primao hranu, a isplata je ostala na onoga trgovca Stevana Makarića iz Sombora. Tome je ostala isplata i kaže se da je on primio novac od Privilegovanog izvoznog društva, da je primio novac ali da ga nije predao dotičnima i tako su ti dotičnici bome vrlo oštećeni.

Meni je to poznato otuda, jer je to i sam Makarić pred g. Jocom Novoselcem iz Duboševice priznao da je on primio novac za baranjsko žito, a zašto ne plaća to žito i zašto odugovlači tu isplatu, to je njegova odgovornost.

Gospodo senatori, ovakva organizacija ne može da unapredi našu trgovinu. Ova organizacija postoji ne samo za to, da se hrana primi i preda nego da se i novac isplati onome dotičnom koji je hranu predao. Ako toga nema, onda ta organizacija ne valja. Ja neću da duljim, gospodo, te ću da završim, te molim gospodina Ministra da ne dopusti da ovi siromašni ljudi, koji danas posle ove rdave žetve nemaju ni hleba u svojoj kući, da oni izgube po tri, četiri i pet hiljada dinara za to, što Privilegovano društvo nije htelo da postavi kontrolora nad onim trgovcem od kojeg je hranu primalo.

Sa ovom molbom izjavljujem da ću glasati za budžet.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Reč ima senator g. Miloje Jovanović.

Miloje Ž. Jovanović: Gospodo, hoću da progovorim nekoliko reči o teškoćama drugih privrednika, sem poljoprivrednika, o kojima sam ranije govorio a to su teškoće u kojim se danas nalaze zanatlije i trgovci.

Danas, gospodo oni plaćaju kamate često i po 25%. U ovakovim teškoćama, koje danas postoje, pod ovakvim uslovima oni se apsolutno ne mogu da održe. Sve ovo, gospodo, što je za njih učinjeno, a što je Kraljevska Vlada smatrala da je dovoljno učinjeno, nedovoljno je. Za njih posredovanje koje je predviđeno uredbom ne znači ništa. Prinudno ravnaje takode za njih ne znači mnogo, jer oni se

bore svim silama, da se održe i očuvaju, jer ne žele ni poravnanje ni stečaj, koje im potpuno ubija kredit za u buduću.

Svakako bi trebalo, da se i njima učine olakšice, i da Vlada koristeći se pravom, koje smo joj dali u zakonu o zaštiti zemljoradnika, a to je da može da propiše uredbe, ove odmah i propiše i da se odrede maksimalne kamate, koje se smeju naplaćivati. Održavanje ovakvog stanja pokazuje, da merodavni ne vide ovu strašnu nesreću, koja je zavlada. Nadležni nemaju veze sa narodom, Vlada nema nikakvog obaveštenja, kako stvari u istini stoje, jer činovnici ne obavestavaju tačno. Njima je svima dobro, pa čute ili ne referišu stvari kako bi trebalo. Narod trpi i pati, kako nikada nije patio. Da li se čeka, gospodo, da jednoga dana dođu padovi, i to taki padovi, da ih niko neće moći da zadrži? Ja ne mogu da shvatim, i nikako ne mogu razumeti, da Vlada posle svih govora koji su održani i koji se drže u ovome domu i u Narodnoj skupštini nije došla do toga uverenja, da mora pristupiti odmah normiranju kamata, ako neće da dočeka jedan opšti slom.

Gospodo senatori, i zanatlije i trgovci najvećim delom imaju svoje dugove kod banaka. Normirati kamatu za njih, a ostaviti banke, da one ostanu u ovom stanju, u kakovom se danas nalaze, nemoguće je. Ne možete ograničiti kamatu zanatlijama i trgovcima na 9 ili 10%, kad same banke plaćaju danas veće kamate kod drugih većih banaka kod kojih su podigle kredite na osnovu reeskonta ili lombarda. I sama Narodna banka naplaćuje pri reeskontu 7 i po % a 9% na najsigurniji lombard državnih papira.

Ja ne mogu da shvatim, gospodo, zašto se nije došlo na to da se zahteva i od Narodne banke da smanji kamatu. Naša je Narodna banka druga u Evropi, koja naplaćuje najveću kamatu. Izgleda da je sve ovo zbog neke zablude, jer se misli, da Narodna banka može danas imati neku svoju diskontnu politiku. Danas diskontna politika Narodne banke ne postoji. Ona može da postoji samo kod banaka koje su u stanju da svoje plašmane povuku, ili ih smanje u meri, u kojoj to žele. Kod nas to nije slučaj.

Novčanične banke vode svoju diskontnu politiku na taj način što kad vide, da se odliva suviše zlata i da postaje njena podloga manja nego što treba, povećavaju svoju diskontnu stopu, preko normalne i primoravaju dužnike, da zajmove otplaćuju jer iste mogu naći jeftinije na drugoj strani. I obrnuto, gospodo, kada se suviše zlata nagomila u novčaničnoj banci ona smanjuje kamatu i daje zajmove da bi održala odnos između podloge i stvarnog novčaničnog optičaja. Međutim, naša Narodna banka ima jedan takav portfelj koji ne može tako lako realizovati. Meniče se po pravilu prolongiraju tako, da ja ne verujem da ima više od 5% otplaćivanja. To znači da Narodna banka, kad ne može da povuče novac, koji je dala u vidu zajmova, ne može da vodi ni neku svoju diskontnu politiku. Prema takvoj situaciji Narodna banka ima da bude podvrgnuta režimu kome i druge banke, i ona mora da spusti svoju kamatu novčanim zavodima, kako bi novčani zavodi mogli i sami da spuste kamatu pojedincima. Na taj način trgovci i zanatlije bi došli do spasenja i spasli bi se od propasti do koje bi inače apsolutno morali doći.

Gospodo, ideja o Privrednom savetu, koji bi bio na ruci g. Ministru trgovine, svojim savetima da o

svima stvarima može doneti korisna rešenja, koja bi se smatrala kao rezultat stručnog mišljenja privrednika vrlo je korisna. Ja ovde podvlačim ono isto što je rekao kolega Frangeš, da do svega toga mi ne bi došli, i ne bi imali potrebe da ovaj savet tražimo, da je Vlada uvela u život Zakon o Privrednom veću. Ovo je propušteno, jer tri predsednika Vlade, kojima je stavljeno u dužnost da to Veće imenuju, nisu ovo učinili iz malih i beznačajnih razloga, kao što su: koliko će u tome odboru biti radikala, koliko demokrata, Hrvata, Slovenaca, i t. d. Zbog takvih sitnica upuštena je jedna ovako velika stvar! Ona je zasluživala da na njoj padne jedan Predsednik Vlade. Ako jedan ne može ovakvu stvar da svrši, neka ide i ustupi mesto drugome koji će to moći da uradi.

Član 5 Zakona o zaštiti zemljoradnika, koji daje pravo bankama, da mogu obustaviti privremeno plaćanja svojih uloga i drugih dugova pod normama kako je to odobreno možda je u momentu izgledao da će Bog zna koliko koristi doneti, ali mi vidimo danas da su se stvorile mnoge nezgode od njegove primene i ja imam uverenje, da mnoge banke koje se koriste članom 5 tako rade, da mogu doći i do likvidacije, jer će teško više povratiti ono poverenje koje su ranije imale.

Uzmite samo ovu nezgodnu stvar sa prodajom uložnih knjižica i oštećenjem ulagača koja se vrše u Zagrebu. To su strašne stvari. Prema onom što je izneo g. dr. Mičić izgleda, da komesar nije striktno primenjivao one odredbe koje bi trebalo da primenjuje. (Dr. Frangeš: Striktno je primenjivao.) Ja ne znam šta je u stvari, ali smatram da bi trebalo da se odredi jedna anketa, pa da utvrdi te slučajeve i kod te banke i kod drugih banaka. Kako može ovako šta da bude?

Gospodo, Prva hrvatska štedionica bila je jedan zavod, koja je meni, kad sam samo njeno ime čuo, imponovala. Međutim ja čujem, da su svi članovi uprave te banke bogati ljudi, svi direktori filijala bogati ljudi, svi direktori raznih preduzeća, koji su prodavali banci ranije razne objekte, sve su bogati ljudi, a jedini koji imaju da plate ceh, to su ulagači. (Dr. Frangeš: To ne stoji.) Javni je interes, i potrebno je da se jednom anketom utvrdi, šta je u stvari te da se preseče što ne valja i kod Prve hrvatske i kod drugih zavoda za koje se čuje da tako rade, bez obzira koji oni bili, da li su naši ili vaši.

G. dr. Mičić naveo je primer sa dubrovačkom opštinom. To je zbilja neopravdano, jer na kraju krajeva ona druga rata mogla bi se potpuno smatrati kao nov ulog, jer je došla posle primene § 5 (Dr. Frangeš: Dospela.) Znači da bi se to bez ikakva objašnjavanja imalo opštini isplatiti. Ja mislim da takav rad i sve mere, kojima se poverioci na ovakav način pritežu, slabo će doprineti saniranju banke. Pre će doći do toga da poverioci izgube poverenje u banke. (Dr. Frangeš: Posle ovakvih govora izgubiće poverenje.) Ja ne mogu govoriti drukčije nego kako mislim. (Dr. Frangeš: Dajte se pre informisati.) Novine su pisale mnogo o tome, a ja vam dajem moju reč, da sam o Prvoj hrvatskoj štedionici imao najbolje mišljenje, i da bi mi najmilije bilo, da se ona iskobelja iz ovoga svoga položaja, te da opet bude, što je i bila. (Dr. Frangeš: To će i biti, ali ovakvom kritikom ne.)

Gospodo, ja imam još da navedem samo jedan slučaj u vezi sa govorom g. dr. Mičića. Ja ne znam koliko bi trebalo govoriti ovde u Senatu, koji će

sutra ili prekosutra da se razide, pa da od toga bude neke vajde. Kad bismo mi ovdje i dan i noć ceo mesec dana govorili i iznosili najjače dokaze o teškoćama, koje vladaju u narodu ništa nam to ne bi vredilo. Mi nismo u mogućnosti da jednu stvar promenimo, a onom što mi ovdje govorimo ne posvećuje se nikakva pažnja. Ja sam toliko vremena govorio o ovim nesretnim troškovima, koji upropastiše ljudi. Da vam iznesem samo jedan slučaj. Čuli ste već da je za dug od 205 dinara jednom čoveku prodato celo imanje i kuća, i da je sa petoro dece bačen na ulicu. Ali ja ću da vam navedem jedan drugi neverovatan slučaj. Po poravnanju imali su Vasa Kalić i drugovi da plate izvesne određene dugove u ratama. Te rate iznosile su 80.900 dinara ukupno i ta se suma zajedno sa troškovima popela na 252.000 dinara. Dužnici su otplatili 81.000 dinara, dakle nešto više nego što su iznosile sve rate, a ostalo je ipak da još plate 171.252 din. na ime troškova. Ovo pokazuje jedno bolesno i očajno stanje.

Ja molim g. Ministra, da primi ovo k znanju. Ako se ovo ne popravi, vi ćete imati takvu nesreću u zemlji, kakvu ne možete zamisliti. Da je ovaj slučaj bio negde kod mene u Toplici moglo bi doći i do ubistva. Mi smo nas nekoliko senatora podneli interpelaciju i tražili smo da se jedanput pitanje pravljenja silnih zelenaških troškova uzme u ocenu i donese uredba, na koju Vlada ima prava, pa da se u buduću ne samo ne sme više naplaćivati kao do sada nego i sve, što je naplaćeno, da se ima svesti na meru pravilnih i stvarnih troškova. Ja molim g. Ministra da podejstvuje, da se što pre dođe do te uredbe, jer ako se to ne uradi neće biti dobro.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Pretres je završen. Pristupamo glasanju. Molim g. izvestioca da čita pojedine partije.

Izvestilac dr. Miroslav Ploj čita partiju 848.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Prima li Senat pročitani partiju? (Prima). Objavljujem da je primljeno.

Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela XIII — Ministarstva trgovine i industrije, i to od partije 849 do zaključno partije 901, a takode i predlog budžeta rashoda i prihoda državne privredne ustanove u resoru Ministarstva trgovine i industrije.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Objavljujem da je budžet Ministarstva trgovine i industrije u pojednostima primljen. — Prelazimo na pretres Razdela XIV budžeta Ministarstva šuma i rudnika. Ima reč g. Ministar šuma i rudnika.

Ministar šuma i rudnika Pavao Matica: Gospodo senatori, naša zemlja kako je općenito poznato, bogata je sa šumama. 42% od celokupne površine naše zemlje pripada šumskom tlu, i mi imamo šuma ili šumskog tla oko 10.491.996 hektara. To bi bilo šumsko tlo, ali sva ta zemlja nije pod šumama. Jedan deo te zemlje ili toga šumskog tla nije pošumljeno. Stvarno pod šumama imalo bi 7.720.000 hektara. I od te šume od 7.720.000 hektara na visoke šume možemo računati tek oko 4 miliona hektara, a ostalo bi bilo niska šuma i šikara. Kako se vidi, naša zemlja je bogata šumama. I od ovih šuma, što nije obično i čega nema u ostaloj Evropi, pripada oko polovicu državnim šumama, a druga polovica pripada privatnim šumama: bilo opštinskim ili imovinskim ili kojih velikih preduzeća ili privatnika. Šume i šumski tereni

u jednom delu našeg naroda nisu razgraničeni. Najviše se to tiče Vardarske banovine, Moravske i Drinske banovine, i radi toga dolazi narod u nepriliku i nezgodu da ne zna gde je njegova popaša, a gde mu je šuma, a šta pripada državi. Radi toga sam i u ovom budžetu nastojao da se dođe do jedne svote koja bi pomogla da se to razgraničenje provede. I mi imamo u budžetu svotu od 3 miliona koja je unesena u budžet za razgraničenje šuma. Da se tome poslu uzmožne što prije pristupiti, ja sam preduzeo sve da bi u aprilu mesecu mogle početi te komisije za razgraničenje šuma po pravilniku i zakonu koje imamo ranije za razgraničenje tih šuma. I u tu svrhu obrazovano je 15 komisija koje će uzeti pojedine članove, osobito u Vardarskoj i Drinskoj banovini, da te šume razgraniče.

Osim tih šuma imade osobito u Bosni i Hercegovini šuma na kojima postoje servitutne obligacije. Te šume su državne, ali su dužne da se iz tih državnih šuma podeljuje seljaku obližnjih sela drva i popaše.

Gospodo, i na ograničavanju tih šuma treba da se uzme briga zbog toga što narod dolazi u nezgodan položaj da bude ili kažnjen raznim globama ili bude najedanput ostao bez zemljišta. Radi toga kao što je u Vardarskoj banovini važno razgraničavanje šuma tako bi bilo važno da se to provede i u Drinskoj i Vrbaskoj banovini, samo bi to razgraničavanje išlo po drugom pravilniku jer su imovinske prilike drukčije.

Donošenje novog zakona o šumama od 21 decembra 1929 god. ima se smatrati kao velika tekočina za celu zemlju. Tim zakonom — kao što se to iz § 187 razabire — unificirano je 18 raznih ranijih zakona i zakonskih naredaba.

Međutim u toku gotovo trogodišnjeg primjenjivanja toga novog zakona o šumama konstatovane su izvesne teškoće — naročito u pogledu previsoko odmerenih kaznenih odredaba — pa sam stoga rešio, da se izvjesne odredbe toga zakona podvrgnu reviziji, koju ću već u najskorije vreme predložiti ovom uvaženom domu. Projekat je već izraden.

Pored toga akutno je pitanje donošenje novog zakona o imovnim opštinama, kojim treba omogućiti i osigurati sanaciju tih narodnih ustanova, koje zapačaju u sve teži položaj i preti im opasnost da posle propadnu. Time u vezi kanim doneti i zakon o segregaciji Ličke imovne općine, kao i zakon o segregaciji bivših krajiških gradova, koja pitanja i pored svoje akutnosti još uvek nisu rešena.

Nadalje pretstoji donošenje zakona o izlučenju mera baltalika u Bosni i Hercegovini (paše i drvarenja), kao i novog zakona za šume zemljišnih zajednica, poveljnih opština i plemenite opštine Turopolje, kao i za plemenske šume u Crnoj Gori (§ 182 z.o.š.) te o eksproprijaciji apsolutnog šumskog zemljišta, čije pošumljavanje traže klimatski i kulturni obziri (§ 186 z.o.š.).

Donošenjem ovih zakona kompletirala bi se šumska politika u smjeru određenom novim zakonom o šumama i time cijela struka stabilizovala i utvrdila.

U pogledu organizacije šumarske struke izjavljujem da načelno stojim na gledištu administrativne dekoncentracije, t.j. da se Ministarstvu rezerviše samo vođenje nadzora i inicijativa u svim krupnim pitanjima, kojih ima mnogo, a ostali poslovi da se prebace na banske uprave i na područne direkcije državnih šuma. U tom pogledu izradili su još moji pretšasnici naročit zakon o organizaciji Ministarstva šuma i rud-

nika, za koji ću nastojati da bude što pre iznesen pred Narodnu skupštinu.

U ovom budžetu predviđeni su prihodi od šumskog odelenja u Min. šuma na 89,613.722 din. Ti prihodi za godinu 1933/34 predviđeni su za manje za 50 miliona nego u prošloj godini. To predviđanje učinjeno je za toliku svotu manje radi toga, jer je opšte poznato da je kriza zahvatila i drvenu industriju u velikoj meri. Osim toga veliko sniženje cena šumskim produktima naročito u Sovjetskoj Rusiji prouzročilo je da su i cene našem drvetu na svetskim tržištima znatno pale i radi toga ne mogu se predviđati veći prihodi. Ako bismo od ovoga prihoda od 89 miliona odbili rashode koji iznose više od 76 miliona, ostao bi nam čisti dobitak od 13,296.000, koji bi ostao državi. Ovaj izdatak od 76 miliona molim da uzmete u račun da tu nisu sve personalni izdatci, nego da ima tu izdataka koji idu u različite svrhe, kao na primer za izdržavanje nacionalnog parka 340.000, za uređenje Avale 284.000, za Plitvička Jezera 80.000, za održavanje zgrada Ministarstva 1,760.000, za potpore opštinama 200.000, za rashode političkog šumarstva 10,118.000; onda treba uzeti u obzir i ovo, da mi prihode moramo da doprinesemo i vodnim zadrugama. Prema tome rashodi koje ovde predviđamo od 76 miliona znatno se umanjuju ako ove sume, koje su dane ili koje treba da budu dane u tu svrhu, ako se one odbiju. Nadalje moram da vas upozorim da budžet Min. šuma i rudnika iz godine 1930/31 bio je 122 miliona, dok je sada pao na 76 miliona, dakle skoro za punih 40 miliona manji je budžet rashoda u ovoj godini budžetskoj 1933/34 nego što je bio u budžetskoj godini 1930/31. Ovo su ujedno i najmanji komprimirani rashodi koji su se mogli postići da šumarska struka ne bi potpuno stradala. Jer morate imati na pameti da brojno stanje svih službenika cijele šumarske struke po ovom predlogu: 775 činovnika, 783 zvaničnika, 1098 služitelja, 229 dnevničara i 17 kontraktualnih činovnika, t.j. manje za 6 lica nego u budžetu za 1932/33 godinu. Ovo je svakako minimalan broj službenika koji se nikako ne može dalje reducirati bez velikih i štetnih posledica po samu struku. Primjera radi spominjem samo Poljsku koja na površini od 7,800.000 ha šuma, dakle približno ista kao i naša država, drži 12 hiljada službenika od čega 5 hiljada stručnjaka. Naša država za površinu od 7,720.015 ha drži samo 2908 službenika od čega 704 stručnjaka, ali je za to Poljska uspela da razreši sve dugoročne ugovore o eksploataciji šuma, da odstrani iz zemlje strance, da primi eksploataciju državnih šuma u svoje ruke i da na taj način osigura državi znatne prihode.

Radi tolikog broja osoblja uspela je Poljska da može eksploatisati šume u mnogo znatnijoj meri nego što to mi ovde možemo činiti, jer oni imaju stručnjake i činovnike koji su izvežbani i mogu da pribave državi mnogo veći prihod. Mi smo predvideli prihod od 13 miliona 296 hiljada. Mislim da u ovoj krizi i to pretstavlja prilično znatnu svotu.

Sad da progovorim nešto i o rudarstvu. Mi od rudarstva imamo jedno odelenje u Beogradu i rudarska satništva u Sarajevu, Zagrebu, Ljubljani, Splitu; imamo još i rudarske škole u Celju i Knjaževcu i svih državnih rudarskih preduzeća sa njihovom centralnom direkcijom u Sarajevu.

Predloženi budžet izrađen je pod utiskom današnjih privrednih i novčanih prilika, te su krediti za rashode komprimirani do krajnjih granica mogućnosti što se vidi iz sledećeg upoređenja sa budžetom

ukupnih rashoda — redovnih i vanrednih — za prošle budžetske godine. Ukupan budžet predviđen je u sumi od 233,563.667 dinara za godinu 1933/34 dok je budžet za godinu 1930 i 1931 iznosio 380,581.847 dinara, dakle za punih 140 miliona budžet je komprimiran prema budžetu za 1930/31 godinu.

Rashodi su rudarskog budžeta komprimirani zbog toga što su i poslovi u celoj rudarskoj oblasti, na svim područjima, reducirani.

No i pored ovako velikog sniženja kredita za rashode predloženi budžet rashoda za 1933/34 god. realan je, jer će rashodi biti manji pošto se ni u ovom budžetu ne predlažu nikakve novogradnje ni nove investicije, snižene su radničke zarade i plate činovnika, reducirano je 4 direkcije preduzeća, te konačno, što ni ovaj predlog ne sadrži kredite rashoda od cirka 25 miliona dinara za solane u Kreci i Simin-hanu, kojese prvog aprila 1932 god. prešle pod Upravu monopola.

Ukupni prihodi po rudarskoj struci procenjeni su u ovom predlogu budžeta sa dinara 296,194.626. — te prema ukupnim rashodima od 233,563.667. — rezultira višak prihoda nad rashodima od dinara 62,630.959.

Ovaj višak prihoda nad rashodima, odnosno čisti prihod veći je samo za 536.206 din. od predviđenog čistog prihoda za tekuću budžetsku 1932/33 god. (od 62,048.753 din.). Do konca januara o. g. postigla su državna rudarska preduzeća čist dobitak od 54,038.461 din. dok je budžetom traženo 61,299.808 dinara.

Od spomenute ukupne sume kredita za rashode od 233,563.667 dinara otpada 13,305.000 din. na vanredne rashode (2,000.000 din.) za istraživanje nafte u Kaknju i Majeveci, 7,500.000 din. za montažu mašina iz reparacija i za zgrade za ove mašine itd. i 3,800.000 din. za isplatu 2/3 čiste dobiti po ugovoru sa Vareškim d. d. dok suma od 220,258.667 din. otpada na redovne rashode cele rudarske struke odakle je pak 11,676.820 din. predviđeno za lične izdatke službenicima cele rudarske struke, što iznosi 5,3% redovnih rashoda cele struke.

Od ukupnih redovnih rashoda cele rudarske struke od 220,258.667 dinara predviđeno je 207,551.847 dinara za nabavku prometnog materijala i isplatu radničkih zarada na državnim rudarskim preduzećima partija 61/1—6, a svega 8,517.794 din. za lične rashode službenika na državnim rudarskim preduzećima, uključivo njihove direkcije u Sarajevu dakle svega 216,069.641 din., što čini 98% svih kredita za redovne rashode odnosno 92,5% ukupnih kredita — redovnih i vanrednih — cele rudarske struke.

Iz ovoga se vidi važnost državnih rudarskih preduzeća među kojima ima 15 ugljenih rudnika, 2 rudnika željezne rude, jedna željezara (topionica i livnica gvožđa u Varešu) elektrana, ciglana i sekcija za dubinsko bušenje u Kreci, šumsko poslovanje u Podlipniku, te preduzeće rudarske zadruge »Bosnija«.

Na svim ovim preduzećima zaposleno je oko 12.500 radnika i oko 410 službenika, koji su producirali budžetske 1931/32 god. 1,631.869 tona uglja, 98.371 tonu željezne rude, 26.562 tone sirovoga železa, 5.401.5 tone livene robe. Otuda njihov veliki značaj sa privrednog gledišta, jer su državna rudarska preduzeća moćan faktor za određivanje cena rudničkih proizvoda, u koliko ih ista proizvode.

Budžet rashoda ovih preduzeća sastavljen je kao i ranije na bazi njihove produkcije, koja se predviđa za budžetsku 1933/34 godinu, kao i prema pro-

izvodnim troškovima i prodajnim cenama produkata preduzeća. Privredna kriza zahvatila je u znatnoj meri i rudarsku industriju, što se vidi i po obustavi rada na proizvodnji željezne rude u Ljubiji, redukciji rada na proizvodnji gvožđa u Varešu kao i u opadanju proizvodnje uglja radi slabije potrošnje u odnosu prema ranijim godinama. Još ni danas ne može se predvideti dalje dejstvo i kraj sadanje privredne depresije te je jasno, da se i u radu državnih rudarskih preduzeća može doći do još daljih smanjenja proizvodnje i prodajnih cena, čime bi se istina smanjili rashodi, ali bi ujedno imali kao posledicu i srazmerno veće smanjenje prihoda, to znači ujedno sniženje čiste dobiti, koja je sada predviđena. Naravno da ova okolnost ne bi smjela da služi kao osnov za eventualno dalje sniženje rashoda državnih rudarskih preduzeća, koji su i inače smanjeni do krajnjih granica mogućnosti, tim pre što je kod državnih rudarskih preduzeća u ovom predlogu budžeta predviđena nešto veća produkcija uglja nego u tekućoj budžetskoj godini kao posledica nedavno donesene obaveze za državnim nadležstvima i ustanove da nabavljaju uglj za ogrev iz državnih rudnika, a sem toga predviđena je veća proizvodnja željezne rude u nadi da će se zaista naći potreban broj potrošača.

Kako se je kretala produkcija proizvodna državnih rudarskih preduzeća, u nekoliko zadnjih budžetskih godina razvidno je iz sledećeg pregleda, gde su količine unesene u tonama:

God.	uglja	želj. rude sirov.	željeza	liv. robe
1929/30	1,676.000	453.253	32.073	6.395
1930/31	1,746.120	362.674	34.378	8.005
1931/32	1,631.869	98.371	26.562	5.401
Očekuje se				
1932/33	1,550.000	80.000	25.000	5.000
Predviđa se				
1933/34	1,635.000	310.000	28.000	5.000

Uz to valja imati na umu, da ovim ciframa nije ni izdaleka pretstavljen kapacitet proizvodnje državnih rudarskih preduzeća, jer proizvodnja istih može prema potrebi biti daleko veća, nego što iznose cifre proizvodnje za 1933/34 godinu, koje su sastavljene samo prema absorpcionoj moći pijace za dotično razdoblje. Unovčenjem ovih proizvoda (te još nekih drugih od sporednih predmeta, električne struje, prodaje cigalja, manganove i hromne rude itd.) postići će se izvesno predviđeni bruto prihodi preduzeća a sa njima i čista dobit.

Brojno stanje svih službenika cele rudarske struke iznosi u ovom predlogu budžeta 537 službenika, 348 činovnika, 120 zvaničnika, 21 služitelja i 48 honorarnih dnevničara, te ih je manje za 8 nego u budžetu za 1932/33 godinu. Ovoliko sam hteo, gospodo senatori, da vas obavestim brojka ma i ciframa, da dobijete jednu sliku o našim ugljenokopima i da dobijete sliku i o ostalim našim državnim šumarskim i rudarskim preduzećima.

Sada bih želeo još nekoliko reći posle toga da spomenem, te da se osvrnem na neke stvari koje se tiču odgovornosti. Da nije vreme tako kasno ja bih odgovorio na dve interpelacije, koje su upravljene na mene preko gospode senatora i za koje sam ja već spremio odgovor. Ali budući da nisu stavljene na dnevni red Senata ja ne mogu na njih da odgovorim (Matija Popović: Ja znam da nije vaša krivica), a kad ove interpelacije budu stavljene na dnevni red

ja ću na njih odmah odgovoriti.

Nadalje se gospoda interesuju šta je bilo sa preduzećem Krivajom. Kao što sam rekao i u Odboru Senata, mogu reći u kratko o tome preduzeću, da je to preduzeće, jedno od najvećih preduzeća u čitavoj Srednjoj Evropi, došlo u bezizlazan položaj.

Ja sam odmah, gospodo, čim sam nastupio u Ministarstvo u mesecu novembru dao ispitati čitav položaj, pa sam postavio 3 nova člana upravnog odbora i to 3 stručnjaka kojima sam dao za zadaću da izvedu sve na čistac, da vidimo kako stvar stoji sa tim preduzećem i da izvidimo sve što je potrebno. Oni su pronašli, da je dionički kapital, koji iznosi 90 miliona dinara a na kojemu je država imala učešća sa 26% u dionicama, potpuno propao. Osim toga se došlo do te uvidavnosti, da Krivaja ima mnogo dugova državi za takse, poreze i t.d., a jedan dio posuđenoga kapitala izgleda da se neće moći vratiti. Poradi toga protiv predsednika upravnog odbora podignuta je tužba preko državnog tužitelja u Travniku kod kotarskog suda i stvar se sada nalazi sub judice.

Ja bih, gospodo, imao nameru da to preduzeće izvedem što pre na čistac, pošto ono ima veliku socijalnu važnost, jer je kod toga društva bilo zaposleno mnogo radnika koji su tim radom bili osigurani u svojoj životnoj egzistenciji, pak sam naredio da se radnicima i činovnicima isplate nadnice i plate koje su ostale dužne, t.j. koje nisu bile isplaćene.

Sada je stvar na tom, da to društvo dođe opet u pogon i da započne svoj rad, da onaj siromašni svet opet dođe do zarade i to u najkraćem vremenu. Mislim, da će se to tako izvesti, da će to preduzeće ili proraditi u roku od pola godine, kako to propisuje zakon, ili ćemo morati to preduzeće staviti pod stečaj. To sam ja čvrsto odlučio i tako sam se sa članovima upravnog odbora dogovorio. Ako to preduzeće u zakonskom roku od pola godine ne proradi, onda ćemo staviti preduzeće pod stečaj i onda će naravno svi verovnici izgubiti čitav svoj kapital.

Gospodo senatori, još bih hteo da spomenem, da je seljačkom svetu nastojano od strane ovoga Ministarstva da se pomogne time, da se načini pravilnik o drvarenju tj. podavanju drva iz državnih šuma za siromašne zemljoradnike. To je i činjeno te je novi pravilnik potpisan u mesecu januaru i po tom pravilniku svaki zemljoradnik, koji ne plaća 120 dinara poreza, može dobiti 4 metra drva u državnoj šumi za svoju kućnu porabu. Budući da je prije bilo određeno da je svaki takav siromašni zemljoradnik morao donesti od poreske uprave uverenje da plaća manje od 120 dinara, ja sam naredio izmenu, da opština napravi spisak svih siromašnih seljaka koji plaćaju manje od 120 dinara i predloži šumarskom činovniku koji će tim ljudima dati ogrev.

Isto tako sam naredio da se u onim krajevima gde su popaše, kao što je to osobito slučaj u Južnoj Srbiji, gde su takse bile velike, da se te takse smanje, tako da se na ovcu plaća 1 dinar, na janje pola dinara, na krupnu stoku 6 dinara itd. Dosada bile su te takse vrlo visoke. Dakle, vidite da se i o toj stvari vodi računa. Isto tako da se vodi računa i o stočarima u južnim krajevima pa će biti prilike da i oni mogu dobiti suvate i popaše u toku ovoga letnjeg vremena i da će moći sklapati dugoročne ugovore od pet godina pa i više po kojima će moći koristiti pojedine suvate. Prednost će se davati kod toga za drugama a inače će se postupati po propisima onako

kako to zakon o državnom računovodstvu propisuje.

Dakle toliko sam vas, gospodo senatori, hteo obavestiti i kao što vidite ovaj budžet ne donosi nikakve posebne i nove terete državi nego joj donosi još i prihode i vidite da je taj budžet toliko komprimiran da ga više komprimirati ne možemo, te zato mislim i nadam se da ćete, gospodo senatori, jednodušno glasati za ovaj budžet.

Polpretsednik dr. Fran Novak: Reč ima senator gospodin Matija Popović.

Matija Popović: Gospodo senatori, u generalnoj debati o budžetu spomenuta su sva politička pitanja, i kao što ste čuli naročito je mnogo govoreno o tako zvanim punktacijama i punktašima pa mislim da dalje govoriti o tome značilo bi davati im više važnosti nego što je imaju. S toga ja mislim da treba da predemo na rešavanje drugih narodnih pitanja, a da to predamo vremenu koje će ih predati zaboravu, kao što je vreme predalo zaboravu i mnoge veće i krupnije stvari. Ostaće jedna uspomena mladim generacijama da se čude i snebivaju kako je nekada bilo u ovoj državi nekoliko ambicioznih ljudi koji su bili na najvećim položajima i koji su bili ne samo Ministri nego i Pretsednici vlada, koji su upravljali sudbinom ove zemlje, pa su u vrlo teškim prilikama za tu istu državu toj državi okrenuli leđa. Ja neću o tome da govorim nego hoću samo ovo da napomenem i naglasim, da apelujem na Kraljevsku vladu odnosno na njene pretstavnike ovde da na svakoga bez razlike, ma ko to bio, primene propise zakona. Svako mora biti odgovoran za rad koji radi ali i svako mora biti pred zakonom jednak. Ne sme se nikome činiti nepravda, ne sme se činiti sila i nasilje, ali, gospodo, ne sme biti ni kerenštine naročito u ovom vremenu. I samo ako Kraljevska vlada u tome pravcu bude radila ona će uliti narodu veru u čvrst opstanak ove države i poverenje u upravu državnu. Ja se nadam da će Kraljevska vlada i u interesu države i u svom ličnom interesu apsolutno tako činiti. Time sam samo hteo da se dotaknem ovih pitanja a sada hoću da se zadržim na nekim pitanjima iz resora Ministarstva šuma i rudnika.

Gospodin Ministar je već napomenuo onu interpelaciju koju sam ja podneo 9 decembra 1932 godine o jednoj šumskoj aferi. Moram sa pohvalom da istaknem da je gospodin Ministar šuma i rudnika već kroz nekoliko dana, t.j. već 16 decembra izvestio pismom Pretsednika Senata da će odgovoriti na tu interpelaciju čim se stavi na dnevni red. Tu je gospodin Ministar u pogledu interpelacija učinio izuzetak od druge gospode Ministara i to u dobrom pravcu. U tom vremenu su odgodene sednice Senata, te valjda ni Pretsedništvo Senata nije moglo dospeti da tu interpelaciju stavi na dnevni red. Zato ću se ja sada dotaći toga predmeta. Unapred moram istaći da se sve one nepravilnosti i bezakonja koja su u interpelaciji navedena, ne odnose na današnjeg g. Ministra nego na njegove predčasnike i da sam ja izneo te događaje u interpelaciji u najboljoj nameri da pomognem g. Ministru da raščisti situaciju, jer imam puno poverenje da će on to hteti učiniti. Pošto je g. Ministar sam objasnio neke stvari u svom ekspezu, ja ću moj govor skratiti.

Gospodo, vi znate da su se u Ministarstvu šuma i ruda dogadale i pre i sve do najskorijih dana razne afere. To nije ni čudo, jer je to jedno veliko preduzeće. Ja mislim da su prilikom organizovanja toga Ministarstva posle oslobodenja učinjene dve velike

pogreške i da je to razlog što se u tom Ministarstvu nikako ne može da iskoreni ono što bi trebalo. Uzeti su u Ministarstvo mnogi visoki činovnici starog režima, a u raznim šumskim firmama, naročito u »Krivaji« glavnu su reč vodili stranci. Sprovedena je neka nacionalizacija i od firme »Ajzler i Ortlib« postala je »Krivaja«, ali to je bilo samo na papiru. Međutim Ministarstvo nije postavljalo u Upravni odbor ljude koji bi znali i hteli da štite državne interese i oni su se često puta stavljali na stranu firme a ne na stranu državnih interesa. U »Krivaji«, najvećem šumskom preduzeću u Srednjoj Evropi, vodio je glavnu reč neki stranac Regenštraf. Šumski činovnici starog režima našli su se brzo u ortakluku sa nekim činovnicima iz Ministarstva šuma i ruda i tako su nastale mnoge afere. Ja razumem da u jednom ovako velikom resoru može da bude manjih zloupotreba i grešaka ali se ne bi smele događati ovakve velike afere.

Gospodo, ja sam još u bivšoj Narodnoj skupštini stavljao više pitanja baš o »Krivaji« i intervenisao kod raznih Ministara, ali sve je to imalo vrlo malo uspeha, koji se sastojao u tome da je Ministarstvo poslalo nekoliko svojih činovnika da pregledaju rad »Krivaje«. Međutim rezultat tih pregleda bio je uvek u korist firme a na štetu države i radnika. Ja nikako nisam mogao sebi da protumačim kako je to moguće da visoki činovnici Ministarstva rade na štetu države a na korist firme. Tek posle 6 januara 1929 puklo mi je pred očima zašto je to tako, kad je došao na položaj Ministra šuma i ruda g. Radivojević, kome moram priznati da je on prvi koji se potpuno upoznao sa korupcijom u Ministarstvu i prvi koji je tu korupciju počeo čistiti. Šteta samo što je na tom ostalo i što se posle toga dalje ništa nije učinilo i što i ona afera koju je on otkrio i ušao u trag, nije do kraja raščišćena. Naravno to je okurajilo one koji su navikli na takav rad i oni su i dalje nastavili da tako rade. Tek sad je meni jasno zašto je rad tih raznih komisija uvek ispadao na štetu države i radnika a na korist firma. Zato što je u tim komisijama uvek bio po neko od onih koje je g. Laza Radivojević otkrio, i oni su uvek udešavali u tim komisijama rad onako kako je bilo u interesu njihovom i u interesu dotične firme. Ja moram ovde da kažem da g. Laza Radivojević može biti ponosan što je prvi počeo da čisti u tom Ministarstvu. Jer, gospodo, šume i rude su naše najveće državno blago, i da se u njima dobro upravljalo, mi bismo mnogo lakše našli pokrića u našem budžetu i mnogo bismo manje danka i poreze udarili na narod, jer bi nam to državno preduzeće davalo mnogo veće koristi nego što sad daje. Gospodo, još lanjske godine, baš pred dolazak na položaj Ministra šuma sadašnjeg g. Ministra, ja sam ušao u trag slučajno jednoj aferi koja se može nazvati aferica, ali je i ta aferica iznosila 466.400.-- dinara, i ovu šumu iz državne kase morala je država dati onome koji apsolutno na to nema pravo. I to se, gospodo, nije moglo dogoditi bez znanja ili bez saradnje nekoga u Ministarstvu šuma. Samo kod jedne male neznatne firme braće Pranić u Tuzli činila se šteta državi četiri puta, a može se misliti šta se dogadalo kod onih velikih firmi koje su radile na milione. U ugovoru od 28 novembra 1925 godine — ne znam ko je tada bio Ministar — pod br. 44841 daje se braći Pranić 10.000 m³ rastovog drveta prsne debljine ispod 32 cm. po 80 din. 1 m³. Firma je izradila 5767 m³ a Ministarstvo šuma, odnosno Direk-

cija šuma pod br. 34391/28 menja ugovor na štetu države i dozvoljava firmi da ostalih 4,233 m³ drveta može izraditi od debala preko 32 cm prsne debljine bez ikakve povišice takse na drvo.

Firma još nije bila ispunila ovaj ugovor, a Ministarstvo šuma i rudnika čini drugu štetu državi i aktom br. 44484/26 daje istoj firmi novih 15.000 m³ hrastovog drveta preko 32 cm. prsne debljine po 80 din. od 1 m³ i to protivno zakonu, bez licitacije, i ako vrednost drveta iznosi 1,200.000 dinara.

Treću nezakonitost čini Ministarstvo šuma i rudnika na štetu države, a u korist iste firme aktom br. 32549/29 odnosno odlukom Direkcije šuma u Banjoj Luci br. 760/29 što za istu firmu rezerviše 11.000 hrastovih stabala.

U toku godine 1927, 1928 i 1929 firma je izradila 10.000 m³ iz onog prvog ugovora i 13.000 m³ od onih 15.000 m³ što je dobila bez licitacije. Izradeno drvo prodala je opet državi i naplatila od države. Tako je taj posao potpuno likvidiran u 1929 godini, i po knjigama koje je vodio ortak firme Pranjica Boško Božić, zaradili su na ovih 23.000 m³ čistih 500.000.— dinara; a to se može ustanoviti i po porezu na dobitak, jer je firma položila kod poreske uprave u Tuzli porez na dobitak, i to 1927 godine din. 54.970.80, 1928 din. 25.944.60, u 1929 din. 17.336 — svega dinara 98.251.40.

Čista zarada od pet stotina hiljada dinara na ovakom jednom poslu trebala je svakako da zadovolji firmu, ali ona se s tim nije zadovoljila i Ministarstvo šuma i rudnika pored ovih petstotina hiljada dinara što ih je firma zaradila rešava da povрати firmi iz državne kase 466.400 dinara.

Akt Ministarstva šuma i rudnika od 7. juna 1932 god. br. 11.275 Odeljenja za šumarstvo glasi ovako:

»Na predlog g. Ministra šuma i ruda Kab. br. 2781/30 od 10-XI-1931 g. Državni savet na svojoj sednici od 2. aprila 1932 godine rešio je da se odobri izmena ugovora na štetu države, zaključenog između države i firme Braće Pranjic iz Tuzle pod br. 44.841 od 27. novembra 1925 godine o kupoprodaji 10.000 m³ hrastovog drveta iz državne šume Motajica tako, da se cena od din. 80.— slovom osamdeset dinara snizi na din. 36.— slovom trideset i šest po m³ prosečno na panju«.

To znači, gospodo, na deset hiljada kubnih metara četiri stotine hiljada dinara plus 6% takse za pošumljavanje iznosi 26.400 dinara plus 440.000 svega 466.400.— dinara.

Sve, dakle, one spomenute beneficije koje je Ministarstvo šuma i rudnika učinilo firmi Braće Pranjic na štetu države u ugovorima, nisu firmu zadovoljile nego se Ministarstvo šuma i rudnika povratilo na prvi ugovor od 10.000 m³ i stavilo predlog Državnom savetu, da se izmeni ugovor na čistu štetu države od 466.400 dinara. Da nisam slučajno ušao ovome u trag i izvestio o tome g. Ministra šuma i rudnika možda bi došao red na drugi ugovor od 15.000 m³ i tu se snizila taksa od 80 na 36 din. po 1 m³ pa bi i po tom ugovoru država učinila poklon firmi Braće Pranjic od 6—650.000.— dinara. Eto vidite, gospodo, kako se radilo baš u ovom vremenu kada kuburimo sa državnim budžetom i kada brišemo iz budžeta najpotrebnije stvari kao na pr. škole, pod izgovorom da imamo škola i suviše i ako još ima krajeva u našoj državi sa 80% nepismenih.

U vezi sa ovom aferom ja ću skrenuti g. Ministru šuma pažnju na još neke stvari naročito kod fir-

me »Krivaja«, koja je davno obustavila rad ne s toga što ne bi mogla raditi makar sa umanjenim kapacitetom, nego s toga, što onaj stranac Regenštraf upravo hoće da bojkotuje i državu i naš narod koji je bio zaposlen kod te firme, i hoće da dokaže da je rad nemoguć, ako se ne radi po njegovom čefu. Dovoljno je da Vam napomenem da je on imao godišnju platu od 500.000 dinara. Pored toga dnevnice i sve putne troškove u zemlji i inostranstvu. Sada je došlo do kraha i ja o tome dalje neću da govorim. Sada hoću da napomenem samio onu stvar o željeznici Zavidović—Hanpiesak. To je državna željeznica i ja mislim da je država dala pod kiriju ovoj firmi. Na toj željeznici napravila je firma umetan deficit od 15.000.000 dinara i jednostavno odbila državi taksu za drva za 15.000.000 dinara. Tako je država jednostavno izgubila petnaest miliona dinara, odnosno dala je drva za toliku cenu. Medutim da je to jedna čista prevara vidi se iz toga što postoji jedna druga slična željeznica ali sa njom upravlja država. To je željeznica Usora—Pribinić. To je mala šumska željeznica i pod istim i težim uslovima ta željeznica radi i daje državi čistu dobit od 1,200.000 dinara.

Ova velika dugačka željeznica sa preko 100 kilometara, napravila je deficit državi i odbila je takse za drvo. Ja poimam da je krivice u krizi koja vlada svuda pa i u drvnoj industriji koju je osetno pogodila, ali ipak ne toliko da se ne bi moglo raditi. Najbolji dokaz za to da država u svojoj režiji dobro prolazi imamo u 1932 godini kad je kriza bila u najvećem jeku a država je zaradila prilične sume. Novine su došle ovaj članak:

»Rentabilnost iskorišćavanja državnih šuma u državnoj režiji. G. Ministar šuma i rudnika odobrio je završni račun o iskorišćavanju šuma u državnoj režiji na teritoriji direkcije šuma u Sarajevu, iz koga se vidi da je za poslovnu godinu 1931/32 ukupni prihod režije iznosio 6,098.247 dinara, a ukupan rashod 4,812.000 dinara, a čista dobit prema tome iznosila din. 1,286.234. I pored velikog zastoja u šumskim poslovima usled opšte privredne krize u Sarajevu pokazuje lep uspeh u unovčenju onog drveta iz državnih šuma, koje preraduje u sopstvenoj režiji, dajući tako očigledan dokaz da država od svojih šuma može imati najveću rentu onda, kada sama iskorišćava svoje šume, kao što je to slučaj kod većeg broja naprednih država«. Ovo je tačno. U tom pogledu trebali bismo i mi da jedanput dodemo u red naprednih evropskih država i da ta preduzeća uzme država u svoje ruke, jer bi ona s time sigurno stvorila veće prilode i novac sačuvala da se ne iznosi van države, kao što je to činio pomenuti Regenštraf.

U pogledu »Krivaje« gospodin Ministar šuma i rudnika izneo nam je da je stvar kod suda, ali ja ne znam da li će sud pronaći i ostale krivce, jer je u upravi morao biti neko i iz Ministarstva šuma i rudnika. Kako se moglo dogoditi da ti predstavnici države dozvole, da se upropasti preduzeće takvo, koje se više nikada uspostaviti neće, a koje je bilo jedno od najvećih preduzeća u Srednjoj Evropi. Mislim da je pitanje »Krivaje« vrlo važno i zahvalan sam g. Ministru da je preduzeo potrebne korake da se ta stvar raščisti.

O »Šipadu« neću da govorim, jer će o tome da govori moj drug g. Glušac. Nego ću da napomenem jednu stvar a ta se tiče fabrike »Destilacije drva« u Tesliću. Tamo ima velika i lepo uređena strugara ili pilana, koju sam i ja video, i kako sam izvešten, ta

pilana još nije postala državna i nije ušla u inventar Min. šuma i rudnika, iako je još godine 1918 postala državna, nego je ta pilana postala kao vlasništvo »Eksploatacije d. d., Zagreb«, a bez svake oštete za državu. Ja molim g. Ministra šuma i rudnika da izvidi da li je to tačno, i ako je to tačno, molim da preduzme potrebne korake da se ona prepíše na državu i da ispita čija je to krivica da se tako aljkavo postupa sa državnim dobrom da ono može od 1918 godine do danas da stoji na tuđem imenu i da se na taj način otuđuje od države jedno dobro.

Isto tako poznato mi je da je firma »Montanka« u Majevici oštetila državu sa velikim sumama; stvar se nalazi kod suda, ali se sa time nešto mnogo oteže. Sad se razvila borba oko nadležnosti suda, izbio je sukob nadležnosti između suda u Zagrebu, gde je Centrala društva, i suda u Tuzli, gde je izvršeno delo. Vodi se prepiska o tome već godinu dana, — i ja se bojim da krivci nekako ne izvrđaju da ih ne stigne zakonska kazna.

Ja ću po potrebi i o ovim pitanjima podneti interpelaciju u najboljoj nameri da pomognem g. Ministru šuma i rudnika da raščisti situaciju i zaštiti državne interese, a imam puno poverenje u sadašnjeg g. Ministra šuma i ruda, da će on to i hteti i moći učiniti, te tako svojim radom zadužiti i državu i sve one koji žele ovoj državi dobra.

U svojoj interpelaciji na g. Ministra šuma i ruda, zbog štete koja je naneta državnoj blagajni, ja sam umolio g. Ministra šuma i ruda da mi odgovori u sednici Senata na sledeća pitanja:

- 1) Je li gospodin Ministar obustavio isplatu sume od 466.400 dinara firmi Braće Pranjić prema mome saopštenju, kojim sam izvestio g. Ministra pismom od 22 novembra 1932 god.;
- 2) Je li voljan g. Ministar iznaći i kazniti krivce koji su radili na korist firme Braće Pranjić a na štetu države;
- 3) Šta misli g. Ministar preduzeti da se u buduće ovakvi slučajevi ne događaju;
- 4) Da li je g. Ministar preduzeo korake da se kao štetno po državu poništi rešenje Ministarstva šuma i ruda, odeljenje za šume br. 11275 od 7. juna 1932 god.;
- 5) Je li g. Ministar poništio akt Ministarstva šuma br. 32549/29 odnosno akt Direkcije šuma u Banjoj Luci br. 760/29 kao nezakonit i naredio javnu licitaciju za firmu Pranjić rezervisanog hrastovog drveta 11.000 stabala u šumi Motajici.

Gospodo senatori, smatrajući da je ovaj budžet rezultat najvećih napora od strane Vlade; da su iscrpljena sva sredstva koja u današnjim prilikama stoje Vladi na raspoloženju da budžet bude onakav kakav je moguće u današnjim teškim prilikama, ja ću sa punim poverenjem glasati za njega.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč g. dr. Vaso Glušac.

Dr. Vaso Glušac: Gospodo senatori, naše šume u Jugoslaviji pretstavljaju neprocenjivo narodno i državno dobro, ali im se ne posvećuje ni od naroda ni od države dovoljna pažnja. Stoga želim da i o tom pitanju progovorim koju reč i zamolim g. Ministra šuma i ruda da svima napomenama koje padnu u ovome domu i od ostalih g. g. senatora posveti svoju naročitu pažnju.

Pre svega ja bih istakao da se naše šume ne čuvaju dovoljno. Naše šume u svima krajevima, a naročito u Bosni i Hercegovini, nemilice se uništavaju iz

dana u dan sve više, tako da ima krajeva gde seljaci seku šumu i uništavaju je do temelja. Oni to čine za to što je ne smatraju svojom i što nisu svesni da će ona trebati i njihovom potomstvu. Stoga bi trebalo što pre povećati broj čuvara šuma i izdati potrebna naređenja da se šumske krivice najstrožije kažnjavaju. Kakva je oskudica u čuvarima šuma, vidi se po tome što u nekim političkim srezovima nema dovoljno čuvara šuma, a ima slučajeva da jedan čuvar šuma vrši dužnost u više čuvarskih srezova (rejona).

Kad se šumski rejon jednoga čuvara proteže na 20 pa i više kilometara, razume se, da on ne može dospeti da dovoljno obilazi i čuva šumu. A pri današnjim prilikama to čuvanje moralo bi biti što efikasnije.

Kod nas u Bosni gotovo sve šume pripadaju državi, pa da bi se bolje i lakše mogle čuvati, trebalo bi ih zakonskim putem podeliti opštinama i selima, naročito one koje se nalaze u blizini sela, pa bi ih opštine čuvale i racionalno upotrebljavale. Ove osim ovoga čuvanja šuma trebalo bi voditi brigu i o pošumljavanju naših goletnih i krševitih krajeva. I to bi se lako moglo izvesti bez državnog troška, kada bi se narodu reklo da će ta buduća šuma biti njegovo vlasništvo.

Naša je država bogata svima mogućim rudama, a naročito železom. U mome kraju, u Ljubiji kraj Prijedora, ima toliko železne rude odličnog kvaliteta, da bi se mogla intenzivno eksploatisati na stotine godina, jer se proteže u širinu na nekoliko, a u dužinu na 20 kilometara. Tamo je Austrija za vreme rata otvorila rudnik i tri godine izvozila na stotine vagona dnevno. Mi smo nasledili sve naprave i zgrade u tome rudniku, ali do danas nismo ništa unapredili, ako nismo što još i upropastili. Stoga molim gospodina Ministra, da sa svojim stručnjacima povede računa o ovome rudniku i odredi, da se što više eksploatiše, kako bi od toga imala koristi i država i siromašni narod ovoga kraja, koji jedva čeka na zaradu.

Još imam jednu vrlo važnu stvar koja se tiče gospodina Ministra šuma i ruda i o kojoj ću da progovorim nekoliko reči. To je Šumsko industrijsko preduzeće Dobrljin—Drvar ili tako zv. Šipad. Ovo preduzeće eksploatiše šume na teritoriji Vrbaske banovine, a ljudi iz Vrbaske banovine od njega imaju najmanje koristi. Oni koji vuku glavnu korist nisu iz Vrbaske banovine. Iz Vrbaske su banovine oni jadni i goli radnici, čija se snaga za jevtine pare eksploatiše da se drugi bogate. U Upravnom i Nadzornom odboru nalazi se 12 članova od kojih je, koliko znam, samo jedan stručnjak (šumar) i oni vuku mesečno mnogo hiljada dinara osim velikih putnih troškova i čestih dnevnica koje iznose po 300 dinara, a da i ne govorim o velikoj plati i tantijemama generalnog direktora toga preduzeća, koji takode nije stručnjak (šumar). I što je najžalosnije, od svih odbornika samo je jedan iz Vrbaske banovine.

U tome preduzeću sve se akcije nalaze u rukama države, pa ipak ga država ne vodi u svojoj režiji, nego se ovako njegovi prihodi razvlače na razne strane. A kome bi bilo potrebnije da se pomogne prihodima toga preduzeća, ako ne baš Vrbaskoj banovini, koja svake godine traži pomoć od države? Neka Država ovo preduzeće preda na eksploataciju Vrbaskoj banovini, pa će ona njegove prihode upotrebiti na kulturno-prosvetno i ekonomsko podizanje siromašnoga naroda u tome kraju.

Još ima jedna anomalija sa ovim preduzećem. Njegova centralna Uprava nalazi se daleko izvan teritorije Vrbaske banovine — u Sarajevu. Najveći deo šuma koje eksploatiše ovo preduzeće i njegova sva postrojenja nalaze se na teritoriji Vrbaske banovine, gde je i društvena firma protokolisana kod Okružnog suda u Banjoj Luci. I pokraj svega toga sedište je Centralne uprave u Sarajevu. Naši privrednici iz Vrbaske banovine više su puta držali skupštine i zahtevali, da se sedište ovoga preduzeća prenese u Banju Luku, a isto tako i obe naše komore, trgovačko-industrijska i zanatska, predale su pretstavku gospodinu Ministru šuma i ruda još u mesecu januaru ove godine, kojom traže da se sedište Šipada premesti u Vrbasku banovinu, gde je bilo i pre rata. Pretstavka je odlično obrazložena, pa ipak gospodin Ministar još nije doneo nikakva rešenja, iako to traže svi privrednici iz čitave banovine, a to bi bilo u interesu i samoga preduzeća.

U ime svih privrednika Vrbaske banovine ja sa ovoga mesta apelujem na gospodina Ministra šuma i ruda, da njihove želje i zahteve što pre ispuni i odredi prenošenje centralne uprave ovoga preduzeća iz Sarajeva u Banju Luku ili Dobrljin.

Potpredsednik dr. Fran Novak: Ima reč g. Šola.

Atanasije Šola: Gospodo senatori, ja mislim, gledajući na broj preostalih vitezova, (Smeh) da moram skratiti svoj večerašnji govor.

Lane sa ovoga istoga mesta, kad sam počeo da govorim o resoru Ministarstva šuma, počeo sam sa davanjem signala »S.O.S.«: šume su u Bosni i Hercegovini zaražene od one proklete »none«! I blagodareći vama, gospodo senatori i drugovi, vašoj pomoći i uvidavnosti g. Min. šuma i rudnika, g. Šibenika, taj poziv u pomoć, da se spasavaju naše šume, našao je odziva i g. Ministar je stavio raspoložive kredite, da se nade lek protiv te opasne štetočine. Kredit je bio odmah likvidan, uzet je iz fonda za pošumljavanje, u iznosu od oko 3 miliona dinara; raspisana je licitacija, provedena je analiza jedna, druga, treća, četvrta i peta, valjda; otišlo se na teren, dignuti su iz svojih hangara avioni specijalno za to, podignut je logor na Sokocu — to je jedna visoravan — i počelo da se te šume zasiplju jednim praškom, preparatom arsena, da bi se utamanila ta neman, koja je napala šume.

Ali šta se dogodilo? Prvi avioni, koji su se digli, kad su počeli da siplju taj prašak na vrške šuma, videlo se da to nije bio prašak, nego su to bile grudvice i velike grudve i, naravno, ljudi koji su imali da izvrše taj posao zaprepastili su se kako će se obasuti crnogorica sa takvim praškom, koji nema one rasipnosti tako da se zadrži na jelovim iglicama i da utamani gusenice, koje su se već u velikom, ogromnom broju namnožile. Šta je bilo po sredi? Kao i obično, jedna afera! Prašak se zvao »Moleks«. I sav taj trud, sav taj napor i ti troškovi i taj ubrzani, nervozni rad, da se na vreme stigne, jer se imao rok do konca juna, da se svrši posao, bio je uzaman, jer taj prašak nije bio dobar, nije odgovarao svojoj svrsi.

Kažem, bilo je nekoliko analiza, u Beogradu, u laboratorijumu, mislim, na Univerzitetu, ali ne znam tačno. Tek, bile su provedene sve formalnosti, ali prašak nije valjao. Produkat bio je domaći, na žalost! A kad sam čuo da je licitacija ostala na jednom domaćem preduzeću, ja sam se obradovao, jer zašto da nam uvek stranci prodaju takve produkte, kad ih i mi sami možemo producirati. Međutim ljuto sam se

prevario! Verujem, da ta firma nije bila zlonamerna, ali ona u brzini i, valjda, u želji za dobitkom, nije bila svesna koliko je neuka i nepraktična i koliko se sama zalelela, jer je verovatno da je i ona izvesnu štetu pretrpela. Ali kriva su ona gospoda, koja su vršila analizu i rekla, da je taj prašak dobar i da odgovara svrsi. I sada ja pitam gospodina Ministra: Je li iko pozvan po toj aferi na odgovornost, jer sam čitao u novinama da su preostali vagoni »Moleksa« stavljeni na raspoloženje Ministarstvu šuma, da se upotrebe u neke slične potrebe.

Ja ne znam, gospodo, kakve su te slične potrebe, pa i zato bih molio gospodina Ministra, da da o tom objašnjenje.

Ali u vezi s time ja hoću uopšte da podvučem pitanje odgovornosti. Kod nas se često puta događa ovo ili ono zlo, događaju se pronevere, aljkavosti u dužnosti, ali malo ko odgovara. Svagda se krivac izmigolji ispod udara zakona. Ja mislim, gospodo, da se ne sme to trpeti i tome treba stati na put. Jer nisu samo štetočine one, što napadaju vrške naših jela i omorika, nego su gore one štetočine dvonožne — na dve noge. Vi se sećate, posle 6 januara, kada je — baš mi je drago što je ovde gospodin Laza Radivojević — raspalio svojom brezovom metlom — kako mi je rekao jedan moj zemljak, mali pilanar: »Alal mu vera, kad je ovako raspalio brezovom metlom, baš nam je bilo milo pri duši«. I počelo je bilo dobro. Ali, gospodo, kod nas sve dobro počne, ali se dotična akcija onda ukoči (Glas: Prestane). Ne prestane, nego se ukoči. Međutim, gospodin Radivojević je izveo pred nas najviši disciplinski forum — pred Državni savet. — mnogo gospode visokih rangova. Tu je predstavljeno potpuno narodno jedinstvo. Bilo je tu Srba, bilo Hrvata, bilo Slovenaca, čak ni manjine nisu bile obidene, jer je bio i jedan Namac (Smeh). Oni su izvukli svoje. I pravo je da su izvukli. Samo na interpelaciju, koju je u vezi s ovim, izneo naš uvaženi drug g. Ilidžanović, pretšasnik gospodina Matice, gospodin Ministar Pogačnik, kada ga je naš senatorski drug pitao, u kome se stadiju ta stvar nalazi, odgovorio je, da je to predato Okružnom sudu u Sarajevu na daljni postupak. Ja i vi svi, gospodo, primili smo to sa zadovoljstvom, jer je sad trebao i sud da rekne svoje. Meni je bilo ugodno, da se i ta reč sada čuje, jer su neka od te gospode, povodom te interpelacije, po novinama pisala, kako žele da dodu pred sud. Zato sam se ja interesirao kod Okružnog suda u Sarajevu, kako stoji stvar. Tamo sam saznao, da je Okružni sud već davno vratio celu stvar sudu u Beogradu i proglasio se kao nenadležan da postupa po tom predmetu. Prema tome taj se predmet nalazi sada u Beogradu pri nekom sudu. Šta je dalje radeno, i da li se što radi, ja ne znam. I tu bih zamolio gospodina Ministra, da se raspita o toj stvari, jer je tu ipak narodni obraz po sredi.

Kad govorim, gospodo, o tim stvarima, o tim raznim nepodopštinama — da se tako izrazim — u Ministarstvu šuma, koje su se odavno tamo uvukle; moram da dodem i na jednu drugu stvar, a ja sam to lani baš povodom interpelacije g. Ilidžanovića također dodirnuo. U tom Ministarstvu gde se radi o materijalnom blagu, gde se pomeću i premeću milioni, prirodno je da mnogi ljudi, koji ne znadu kako se taj posao vrši, misle da se tamo samo krađe i gotovi su da kleveću i da ocrnjuju i ljude, koji su svetla obraza. Lane sam ja imao veliku satisfakciju da dam dvojici viso-

kih činovnika iz Ministarstva šuma da se rehabilituju. Ta dva visoka činovnika bila su denuncirana od izvesne grupe, potajne, koja je kao neka vrsta mafije, a nalazi se u Zagrebu, čije sam konce prilično pohvatao. Denuncirali su, dakle, ta dva naša odlična činovnika, poštena obraza. Ti su činovnici stavljeni pred najviši disciplinski sud, pred Državni savet. I Državni savet je oslobodio i jednog i drugog. Interesantno je, da je jedan od ove dvojice trebao biti penzionisan, jer onaj isti čovek, koji ga je ispitivao, doneo je predlog Ministru, ja sam ga čitao u prepisu, da se ima, na osnovu onih podataka, koje je on skupio, penzionisati. I bilo je izrađeno i potpisano takvo rešenje i spremljen ukaz. Zasluga je moje malenkosti da nije došlo do toga penzionisanja. Taj činovnik premešten je bio tada u provinciju, ali docnije došla je presuda Državnog saveta i on je potpuno rehabilitovan. Gospodin Pogačnik je bio tu lojalan i obećao mi, ovde u Senatu, da će ga povratiti na isti položaj, što je donekle i učinio. Vidite, to je jedna satisfakcija za mene, što sam mogao sačuvati ljude, i sačuvati ih da ne budu penzionisani i oterani u nepovrat.

Sada moram u vezi sa tim da kažem još nekoliko reči.

Ova su dvojica bili Srbi. A jedan treći činovnik rudarske struke, imena su sporedna, ja to samo kao primer navodim, dobar Jugosloven, Hrvat. On je po Glavnoj kontroli spetljan, suden i osuđen i to strahovito, tako da još živi sto godina neće platiti koliko je opterećen njegov imetak i njegova penzija. Taj čovek, — to sam vam takode lane izneo, — napadnut je sistematski od one iste crne klike, pa su čak hteli da mu podmetnu da je komunista. Sećate se one priče o podmetnutom parabelumu, kad je naš drug Šilović uskliknuo: O, znam ja tu stvar! Taj činovnik, naravno, bori se sad istrajno da dođe do revizije svoga procesa. Na kraju krajeva može biti čovek kriv, može pogrešiti, može imati jedan moment slabosti, što sve nije ovde slučaj, ali je interesantno da ovoga pogada ova kazna posle nekih devet godina. To je ono karakteristično. To znači: ja te držim, pa ako me slušaš, neće ti ništa biti, a ako me ne slušaš, ja ću da iščakam onu stvar, i da ti napakujem krivicu od koje ćeš se onesvestiti! To je ono što je u tom nemoralno, što treba iskoreniti. I meni je čudno, da je Glavna kontrola njega mogla osuditi, pa onda ga tužiti Državnom savetu. Državni savet — meni je akt pri ruci — odgovorio je na tu tužbu Glavnoj kontroli, da ona nije nadležna da ga tuži, nego Ministar, ako hoće. Dakle prosto se u tu stvar uplelo jedno nenadležno telo, mimo g. Ministra, koji je jedini nadležan, jer je on njegov poslodavac, a ta krivica je izvršena u čisto upravnoj službi. Toliko o tom naprednom Hrvatu, na koga se odnosi ova stvar.

Gospodo, kao što ste čitali u novinama, suspendovana su tri visoka rudarska činovnika po navodnim izvesnim krivicama i njihova će stvar doći pred Državni savet. Krivice su, valjda, formalne prirode, no ja ne mogu prejudicirati presudi Državnog saveta, ali mogu ovde izjaviti, da verujem da ću i za njih imati satisfakciju da ih rehabilitujem, jer koliko sam upoznat s tom stvari, vidim da to nisu nekakvi gresi, koji se ne bi mogli opravdati pred Državnim savetom. Ali pustimo to. Nije to glavno. Glavno je ono što svet kod nas govori. Dva Srbina lane, tri Srbina ove godine. Ja ne gledam takvim očima na tu stvar, ali gleda onaj svet tamo i zato bi ja molio g.

Ministra, da vodi brigu i o tom momentu. Znam da su u ovoj aferi, u koju su upletena tri visoka rudarska činovnika, a naročito jedan, bili pozvani na odgovornost i druga dvojica, isto tako ureda radi, i bili optuženi, pa su bili samo na svoje lično izjašnjenje oslobodeni svake dalje istrage. To se sve zna u tom sitnom rudarskom svetu i sve to stvara čudnu atmosferu i čudno mišljenje o postupcima u ovim slučajevima. Ne mogu i ne smem ništa unapred da govorim, ali imam pravo da apelujem na g. Ministra da o ovim pojavama, kao dobar političar, vodi računa.

Gospodo, ja ću se dotaći i »Krivaja«. Ja sam vam lane u specijalnoj debati o tom dosta govorio, a sada ću samo da konstatujem, da sam bio neke vrste proroka, govoreći o onom famoznom Fritzu Regenštraifu, »knezu od Bosne«, kako ga zovu jadni radnici, koji su strepeli i od svakog njegovog pokreta, a koji je prevrnuo preduzeće, kako reče g. Matija Popović, i odmaglio u inostranstvo. To samo potvrđuje onaj moj zaključak, da u akcionarskim društvima, gde god je država u ortakluku sa privatnim kapitalom, rdavo prolazi. Ja sam već ranije kazao, da je privatni kapital okretan, perfidan i da se laća svih mogućih sredstava, da one koje država delegira u preduzeća, ma bili oni najbolji ljudi, ili zavede ili korumpira.

U Krivaji to je tim lakše bilo, što je g. Regenštraif i njegovo društvo imalo majoritet akcija, a pošto je to dioničko društvo, mogli su da rade šta hoće i mogli su, na kraju krajeva, da ne primaju ni toliki broj članova, koje je Ministarstvo šuma i rudnika delegiralo. Greška je u svoj toj Krivaji u tome što je ona rdavo nacionalizirana u početku. Već kod nacionalizacije, kad se pogledaju oni ugovori o nacionalizaciji, koji su provedeni ekspresnim tempom od 24 do 48 sati, može se videti da je to već bila jedna panama. Posle su se one nizale. Krivaja je pala, ali će ona ostati u našoj sredini. Mi ćemo se oprostiti onih obaveza, onih ugovora teških za nas, pa kad padne pod stečaj možda ćemo je kupiti na licitaciji i sve one naprave za potraživanja, koja država ima prema toj masi, i time bi taj problem bio rešen. Ali ima jedna velika nedaća što već dve godine ona sitna raja tamo nema hleba, nema zarade. Tu je prednost državnih preduzeća, jer vode računa o ovoj okolnosti. Tu je dobra strana državnih preduzeća. Na primer Šipad, on i danas radi sa punim kapacitetom. Od njega živi preko 6.000 radnika. Koliko je to porodica, možete lako zamisliti. Njegov direktor je dobar stručnjak. On tumači svoj postupak ovako: ja ne tražim, na kraju krajeva, u ovim teškim vremenima kakve zarade. Meni je glavno da pokrijem troškove i prehranim onu sirotinju, a da mi sprave i mašine ne zardaju. I to je politika koju država treba da vodi u svojim preduzećima. Tako bi trebalo da bude i u rudarstvu. I kad nebi bilo prihoda, trebalo bi tako da postupa; jer, na kraju krajeva, ako taj svet nema zarade, država će morati da mu daje besplatno vagone kukuruza; pa kad mu moraš dati besplatno žito, podaj mu rada, jer taj rad donosi neku vajdu; tako da se može prebroditi ova teška oskudica u svakom pogledu. Šipad ima još jednu veliku zadaću. Apstrahujem zasad Krivaju, koja bi mogla doći u kompleks tih naših preduzeća. Šipad ima sada zadaću da ide prema Crnogorskim šumama, gde su bili penetrirali stranci, koji su vršljali tamo

pod vidom stručnjaka sve do albanske granice, premeravajući bez kontrole naše šume, a oni su u stvari merili i druge stvari. Iz tih razloga Šipad treba da se brine da dode do tih šuma. On je, kako čujem, kupio »Ustipraču«. Ona ima veliki kompleks šuma, koje joj pripadaju po ugovoru, a koje su imali predašnji vlasnici. Skrećem pažnju g. Ministru, da sam čuo da neki od predašnjih vlasnika tih šuma hoće, navodno, sada da brkaju taj ugovor, koji su imali sa Ustipračom, hotеći da se sada, kada to prelazi u ruke Šipada, ponovo pogadaju i dobiju neku novu korist otuda. To ne treba da dopustite; g. Ministre, Ustiprača sada prelazi u vlasništvo Šipada i time je stvar gotova i s tim šumama. Kroz Ustipraču može se ići i dalje. Ima jedno preduzeće koje je na vrlo labavim nogama, a koje je, kao što sam u svoje vreme zagarao, trebalo kupiti pre 3—4 godine, pa bi danas Šipad bio gospodar u svima glavnim crnogorskim šumama. I tamo bi sad bilo rada, bi bi mravinjak od zaposlenja, ne bi svet gladovao, jer bi »Šipad« sprovodio i tamo politiku, kao što se provodi u Bosanskoj Krajini, da bi bilo leba ljudima. I zato »Šipad« treba da postoji i da napreduje.

Nisam pristalica da se državna preduzeća vode u državnoj režiji, po zakonu o državnom računovodstvu, jer je to i suviše glomazan aparat. Ja sam pristalica da se poslovi vode na komercijalnoj bazi. Naravno, u upravu ne treba da dolaze ljudi po lepom svom izgledu i da su tek na broju, nego sam zato da dolazi u upravu što više stručnjaka. Iako i u privatnim preduzećima bira se po nekoliko ljudi za dekoraciju, koji u stvari statiraju u upravi, a ceo posao vode ona dva do tri glavna čoveka. To se ne može izbeći, ali bi se mogla zavesti ta praksa da dolaze u upravu većinom ljudi od razumevanja posla. (Potpredsednik J. Altiparmaković: Molim, završite svoj govor). Sada ću g. Predsedniče. Zato sam da se komercijaliziraju državna preduzeća, a da je to tako, verujte, da ne bi rudarska direkcija dolazila u ogromne teškoće pa da brigu brine, kako će kad dode prvi da plati radnike. Akcionarska društva vazda imaju puta i načina da otvore negde račun, pa da ga posle podmire. Preduzeća koja se vode po državnom računovodstvu ne mogu to da učine i zato čujemo mnoge tužbe.

A poslednje je što imam da kažem ovo što je kazao i drug, g. dr. Glušac, da se devastiraju naše šume i da ih ne čuvaju naši seljaci, pa kad ih oni ne čuvaju, ne čuvaju ih ni stranci, ni neki naši industrijalci, koji iskorišćuju svoj položaj i veze, pa onaj ubogi lugar ne sme ništa da mu kaže, ne sme, jer će ga premestiti ili penzionisati.

Da nisam prilično star i nemoćan, verujte, da bih sam lično otišao da se o tom uverim, ali, g. Ministre, vi ste mlad čovek, obidite te krajeve i na očigled uverite se o svemu ovome, što sam vam ja kazao, pa ćete videti da sam imao pravo, a vama se neće desiti kao Ministru g. dr. Srkulju, koji je jahao na konju kroz crnogorske planine, da dode do Šavnika, pa je posle kazao da neće više tim putem proći ni željeznicom!

Karakterističan je jedan primer. Video sam i na Šarganu devastiranje šuma. (Potpredsednik J. Altiparmaković: Molim vas da završite). Odmah. Ja mislim, ako je moguće, da država preduzme tamo mere za pošumljavanje, jer je onaj teren — serpentin — zgodan za borovinu.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč senator g. Tomo Jalžabetić.

Tomo Jalžabetić: Suvišno je prikazivati korist i potrebu šuma. Svi znamo da treba vatru ložiti, da treba graditi, da treba sobe grejati a preko leta jelo kuhati. Svrha je šuma da služi narodu. Mi imamo zakon koji nam garantuje te potrebe koje sam pomeno, naročito zakon od 11 jula 1881 koji nam zajamčuje ogrev itd. Međutim ovo je samo na papiru. Mi toga svega nemamo u dovoljnoj količini. Jadikovke jadikuju odavno. Tako na pr. u imovnoj opštini durdevačkoj. Ja imam novčani inventar od godine 1913. On je iznosio 6 miliona kruna gotovine, koja je bila pretvorena u državne zadužnice, od kojih su novci otišli u Peštu a zadužnice su ostale u Zagrebu. Nakon raspada Austro-Ugarske Madarima su ostali novci a nama zadužnice. Kasnije je došao rat, koji je isisao sve novčane zalihe, gde god ih je bilo, i nisu bile poseđene ni imovne opštine; posle toga je bila jedna kruta nevolja, da je ovde Ministar šuma podržavio činovništvo imovne opštine. Tu se obratila pažnja na činovništvo koje da bude pomnoženo plaćeno, unapređeno, da dode u rang, da ih se izjednači sa državnim činovnicima; a da li to preduzeće može snositi, to se nije pitalo. Osim toga donesen je zakon po kome su imovne opštine morale plaćati porez kao i svaka druga privatna lica po površini zemlje, jer je tu bio ukinut § 48 o opštinama koji je propisivao da imovne opštine plaćaju porez uvek kao najveći porezovnik u općini. Međutim to se promenilo. Sad je država preuzela polovinu šuma a narodu je ostala polovina koja je već bila iskorišćena, posečena i prikraćena na površini. Ta šuma sekla se je za pravoužitnike u određenoj količini; nije se pitalo da li mu je dosta ili nije; a država je eksploatisala i u formi poreza. Osim toga kad je udaren porez na imovne opštine, one, ne imajući druge imovine i otkuda da namaknu novac za plaćanje poreza, sekle su šume i prodavale da bi državi porez platile. I tako je država bila eksploatator nad tim šumama. I mi smo došli do toga da danas nemamo dosta šuma ni ogreva. Sreća je ili nesreća da se narod u Podravini suviše umnožio a zemlja nije rasla ni šuma se razmnožila. Razmnožila su se ognjišta i nastale su veće potrebe a narod ne dobija ništa. Sada kad je imovna opština došla pred bankrot određeni su doprinosi po citiranom zakonu, jer su onda dužni pravoužitnici da plaćaju takse za ogrijev. Nas je najpre pogodio ovaj zakon. Za pripadnost četiri prostorna metra drva i 12 metarskih centa uglja moramo da plaćamo 128 dinara pristojbu, zima je prošla a ugljena još dobili nismo. — Može li se reći da je za jednu obitelj četiri prostorna metra drva godišnje dovoljno za ogrev kroz celu godinu, a da ne govörimo o potrebama za gradenje? Ali, još svi i ne dobijaju ugljena, a moraju da se greju, nisu to zgrade kao ova u kojoj mi radimo, već najobičnije kolibe. Tu ima i bolesnih, i male dece, i roditelja; zar se takova koleba ne treba da zagreje? Kud će čovek kad je zima nego u šumu.

Mi imamo jedan zakon o razduženju seljaka, ali kad smo ga već donosili ja sam video, da ne vredi za Podravinu ni prebijene pare; po zakonu svi smo vlasnici, jedan seče više, a drugi manje, svaki plati oštetu, ali je teško za te ljude koji imaju suvlasništvo u imovinskim šumama da moraju osim plateža oštete, biti sudeni i na zatvore.

Gospodo, kod mene u imovinskoj opštini durdevačkoj ima sedam šumarija, nemojte se čuditi ako ustvrdim da Durdevačka šumarija podnese prijavnica godišnje za 500.000 dinara. Narod ne plaća, ostaje

dužan. Ko će taj narod razdužiti? Narod je uvek dužan imovinskoj opštini, — i zato taj zakon za Podravinu ne vredi. Po zakonu, koji smo takode doneli, može da se razdeli siromašnima po prostorna 4 metra drva. Dok smo raspravljali o tom zakonu, ja sam već onda video da on ne vredi, jer treba uzeti od leževine i suvati, a kod nas leževine u šumama nema, da se ni od psa ne možeš odbraniti kađa bi na tebe navalio, sve je golo i čisto. Sad smo opet obdareni novim zakonom, koji je dao velike olakšice. Ja ću iscitirati, gospodo. Preći ću odmah na kaznenu odredbu § 151 koja glasi: »Ko bez obodrenja posednika obori u šumi drvo, poseče, izvadi ili iznese sadnice kazniće se kao kradljivac po odredbama krivičnog zakonika, — ako je promer na panju od 10 cm., — ako je promer manji kazniće se zatvorom do 14 dana. Ako je krivac uživatelj, onda novčano od 100—500 dinara.

§ 167 Zakona o šumama naređuje da kažnjavanje dela predviđenih ovim zakonom vrše opće upravne vlasti.

§ 170 Zakona o šumama naređuje da će upravna vlast pored propisane kazne izreći na zahtev i osudu o naknadi štete krivičnim delom počinjene.

Usprkos toga se je većina upravnih vlasti a i sudova postavila na stanovište da su za suđenje krada drva i šume nadležni isključivo sudovi ako drvo ima promer veći od 10 cm.

Spomenute vlasti obrazlažu to time što u § 151 Zakona o šumama kaže da će se za krađu drva preko 10 cm. promera kazniti po Krivičnom zakonu a da po Krivičnom zakonu mogu suditi samo redovni krivični sudovi prema § 1 Zakona o sudskom krivičnom postupku.

Na to stanovište teško je pristati iz sledećih razloga: jer § 167 Zakona o šumama jasno kaže da kažnjavanje dela predviđenih ovim zakonom vrše opšte upravne vlasti. § 170 glasi da će upravna vlast izreći na zahtev osudu o naknadi celokupne štete krivičnim delom počinjene.

U § 150 Zakona o šumama su navedeni slučajevi šumske krađe ali zakon o šumama nije ovdje izlučio ta dela na sudove, već je u § 170 dao generalnu normu, da su za sva dela nadležne upravne vlasti.

§ 1 Zakona o sudskom krivičnom postupku ima se tako shvatiti da za krivična dela može osudu doneti samo nadležni a ne nenadležni sud, a ne može se tumačiti da samo sudovi i nitko drugi mogu donositi osudu za dela po krivičnom zakonu.

I krađa stabla ispod 10 cm. promjera je takode krađa po krivičnom zakonu pa obzirom na vrednosti i kvalifikatorne okolnosti iz § 316 Krivičnog zakona može da bude i teško zločinstvo.

Medutim po mišljenju spomenutih vlasti sam je zakon o šumama te krađe izlučio upravnim vlastima. Ako je po tom mišljenju zakon o šumama protiv propisa § 1 krivičnog postupka mogao izlučiti ta dela upravnim vlastima, mogao je to učiniti i uopće sa svim delima kako je to prema tekstu § 167 i učinio.

Obratno ako zakon o šumama obzirom na § 1 Krivičnog postupka nije mogao izlučiti krađe drva preko 10 cm. promjera, tad nije mogao izlučiti ni krađe drva ispod 10 cm. promjera.

Ima još jedna okolnost iz koje se daje zaključiti da je zakon o šumama sva dela dao na postupanje upravnim vlastima.

Taj razlog je što u sadašnjem krivičnom postupku uopće nema kaznene odredbe kako je to bilo u prijašnjem.

Baš obzirom na tu okolnost morao je zakon o šumama kao kasniji od krivičnog postupka dodijeliti kažnjavanje svih šumskih krivica upravnim vlastima, koje mogu izdavati kaznene odredbe, jer kad bi se i šumske prijavnice podnašale sudovima i kad bi sudovi morali na svaku od njih odrediti pretrese onemogućio bi se rad većine sudova u drugim predmetima.

Primjerice ovaj sud je do sada imao godišnje 1.500—2.000 šumskih prijava.

Kad bi sud na sve te prijavnice odredio pretres po krivičnom postupku sa preslušanjem okrivljenog, oštećenog i svjedoka i provadao dokaz o šteti tad bi sudovi zapeli još gore nego sada.

Osim toga šteta se kod sudova ne utvrđuje rigorozno po § 105 k. p., pa bi u tom slučaju loše prošao i šumski erar, kad bi se na svaku prijavicu morala utvrditi tačna šteta, jer ako zakon o šumama ne derogira ustanove zakona o krivičnom postupku u drugim pravicima, tada ga ne može derogirati ni u pitanju načina ustanovljenja štete.

Osim toga kazne za krađu su po krivičnom zakonu jako stroge. Šumska krađa ne može se po svojoj biti izjednačiti sa svakom drugom običnom krađom, jer seljak zemljoradnik koji stanuje blizu šume mora iz šume namirivati svoje potrebe. To priznaju i šumske oblasne vlasti, koje sebi ne postavljaju zadaću da uopće spreče prisvajanje drva iz šume, nego samo nastoje da to prisvajanje ne dobije karakter pustošenja.

Da je sam zakon o šumama šumsku krađu htio izjednačiti svakoj drugoj običnoj krađi ne bi bilo potrebno da se u samom zakonu o šumama ističu posebna kaznena naređenja za šumske krivice, koje su u krivičnom zakonu predviđene i slučajevi šumskih šteta.

Neispravno je stanovište da je po § 1 zakona o sudskom krivičnom postupku presuđivanje dela po krivičnom zakonu ostavljeno isključivo redovnim krivičnim sudovima i da nijedna druga vlast po tom zakonu ne može suditi.

Neosnovanost toga je najjasnije vidljiva iz činjenice što sud za zaštitu države presuđuje i dela iz krivičnog zakona premda nije redovni krivični sud.

Gospodo, ovo je rečeno za kazne, ali kakve su posledice? Po zakonu o imovnim opštinama ne može biti niti odbornik kod imovne opštine onaj, koji se često nalazi da seče šume tobože, jer ako ima jedan lugar na nekoga malo oštar pik, pa podnese svaku prijavu, onaj koji bude pet, šest, deset puta kažnjen postaće zločinac i biti osuđen na 20 godina.

Gospodo, kakva je to anomalija u samom zakonu i sada ja tvrdim pred vama, ma da vas ima malo doduše, da se kod Sreza durdevačkog neprekidno nalazi u zatvoru pet, šest, nekada i petnaest ljudi za šumske krivice, jer ta naša nevolja, koju sam vam opisao tera čoveka u šumu i vlasti su htele da tim zakonom spreče u šumu ići. To ne može biti. Kad dode do toga da na jesen počnu kiše, blato, kad nastanu loši putevi u šumu se ne može, pa ljudi plotove cepaju i vočke seku. Podravci, Srez durdevački i koprivnički u takvom su položaju u kakvom se ne nalazi niko u državi, u pogledu oskudice na ogrevu. Ovi zakoni medutim ne vrede ništa i nema pomoći dok se od nekud ne pomože drvetom, ili da se imovna opština reši ovih poreza, da ne bi baš za porez prodavala šume i da se šume mlade odreše od plaćanja poreza.

Gospodo, ja sam našao ovde u zakonu, da se Ministar šuma ovlašćuje da može davati pomoći raznim institucijama i opštinama. Visina te sume iznosi 5 miliona dinara. Ali nisam nigdje našao, da može oskudnom narodu na ogrevu dati pomoć. Pošto šuma ne raste, ne razmnaža se kao što se mi množimo, mi ne možemo iz ove naše šume potrebe namirivati, pa bi se moralo negdje dalje drvo doznačivati, pa makar i za novac, morala bi država priteći u pomoć, da se drvo željeznicom dovozi na željezničku stanicu i narod bi rade kupovao drva samo kad bi imao, a ovako, moraš u šumu i budi tat. Da ovakova nevolja narod ogorčuje i da radi toga narod ne mari ni zašto drugo nego za ovu nevolju koja ga bije, to ne treba napose isticati. Ovome se zlu mora doskočiti. Ja apeliram na g. Ministra šuma i ruda, da odredi jedan uvidaj, da se u nekim većim šumama kupi jedan kompleks stabala, pa neka se odredi skladište na željeznici i neka se ta drva prodaju uz oštetu, koja ne sme biti prevelika, i narod će rade ići kupovati nego da ide po zlu vremenu i po zlom putu u šumu, i tamo mora da plati ne desetostruku, nego stostruku pristojbu za ono drvo. Očekujem, da ovaj moj glas ne ostane glas vapijućega, kao što je lanjski, jer se narodu mora pomoći, a g. Ministar će naći puta i načina kako da to provede. Pa kada takove zakone donasamo, koji za nas ne vrede, ja ću glasati protiv ovoga proračuna.

Potpredsjednik Jovan Altiparmaković: Ima reč g. senator Miloje Jovanović.

Miloje Ž. Jovanović: Gospodo, ja neću da držim nikakav govor. Samo hoću da skrenem pažnju g. Ministru šuma i ruda na jednu stvar, koju sam mu malo pre spomenuo. Stvar je u ovom. Telegrafski je saopšteno svima šumskim upravama, da se dnevničarima i ostalom neukaznom osoblju smanjuju plate na 900, 750 i mislim 600 dinara prema mesnom razredu skupocće. To se opravdava time, što g. Ministar finansija traži gdegod može da smanji, da tako može uravnotežiti budžet. Ali, gospodo, to je jedna vrlo opasna stvar. To su ljudi, koji, ako ih ne platite, oni će se sami naplatiti. Nigde se ne može više zaraditi, nigde ljudi ne mogu lakše živeti nego baš čuvari šuma. Ja znam, kod mene u Toplici, tu se ljudi nagraduju, a ima izvesnih krajeva, koji daju po hiljadu dinara dnevno onome i mnogo muke ima da se ti ljudi suzbijaju od toga. G. Ministar šuma i ruda i njegovi organi znaju, koliko muke imaju s tim ljudima. Ali sada, kad mu date 600 dinara i pustite da čuva milione onoga naroda, vi ne možete sačuvati oskudnoga čoveka da ne pruža ruku i da ne proda koje drvo i da ne ošteti tako državu 10 do 20 puta više nego što iznosi smanjenje njegove plate. Ja molim g. Ministra da se to popravi, da ti ljudi dobiju toliku platu da uzmognu s njom živeti, a da se prekine mogućnost da im dode volja da pljačkaju.

Potpredsjednik Jovan Altiparmaković: Ima reč gospodin Ministar šuma i rudnika.

Ministar šuma i rudnika Pavao Matica. — Gospodo, hteo bih ukratko na pojedine stvari odgovoriti gospodi senatorima. Najpre hoću da odgovorim senatoru gospodinu Jovanoviću za ovu stvar o dnevničarima. Njima je snižena plata za 100 dinara tako da će imati po 950, 750 i 650 dinara mesečno radi toga jer je budžet za same dnevničare kojih ima 229 snižen za 1,200.000.— dinara. Ja bih prema

tome morao otpustiti oko stotinu tih dnevničara. A oni su molili većim delom da će radije da dobiju i manju platu, za 100 dinara manje mesečno, a samo da se ne reduciraju. Pa ipak sam njih 28 morao reducirati i svaki od njih je teško pogoden. Malo ih je od tih koji su čuvari šuma. Čuvari šuma su u rangu zvaničnika i služitelja koji imaju redovne pri nadležnosti kako to propisuje zakon o činovnicima i ostalim službenicima.

Nadalje bih hteo da odgovorim ukratko na ostale stvari. Šume se ne čuvaju dovoljno, — bilo je spomenuto ovde, i ja to priznajem. Više puta na 10.000 hektara šuma ima samo jedan čuvar šuma. Zato ja kažem da je stvarno ovaj budžet što se tiče čuvanja šuma previše mali. To znači imati kasu punu blaga a ne dati toj kasi čuvara. Radi toga naravno stvar da moraju da stradaju šume.

Što se tiče rudnika željezne rude u Ljubiji mogu spomenuti to da taj rudnik nije eksploatisan kako bi bilo moguće i da za to nije krivica do Ministarstva šuma niti do koga od činovnika. Krivica je do ove krize jer nema prodaje rude. Da ima kupaca koji bi tu željeznu rudaču hteli kupiti, mi bismo je u mnogovećoj meri eksploatisali. Sada je sklopljen ugovor sa gospodinom Kosovićem radi prodaje gvozdena rudača u Ljubiji. Videćemo kakav će biti rezultat, ali se ne nadam osobitom rezultatu, jer je opšta konjunktura u celome svetu slaba, a konkurencija je velika. Mi kupujemo samo toliko koliko trebamo za naše domaće potrebe a preko toga i za inostranstvo ne izvozi se skoro ništa.

Što se tiče »Šipada« i prenosa njegovog u Vrbasku banovinu priznajem gospodinu senatoru Glušcu da sam primio predstavke i od gospodina Bana, i od Trgovačko-obrtničke komore, i od gradskog načelstva, i od celog gradskog zastupstva, i od gospode narodnih poslanika, i od gospode senatora, i ja sam te predstavke uputio Direkciji i Upravi Šipada, i Uprava Šipada mi je odgovorila da je momentalno to preseljenje nemoguće iz finansijskih razloga, jer bi to preseljenje iz Sarajeva u Banju Luku, da se presele sve stvari i kancelarije i da se činovnicima plate putni troškovi, to bi sve stajalo oko 3,000.000 dinara, što »Šipad« ne može da podnese. A osim toga time što je »Šipad« preuzeo ovu pilanu »Ustiprača« i što će početi raditi u tim crnogorskim plemenskim šumama, sada se nalazi u sredini između šuma u Vrbaskoj banovini i između šuma u Crnoj Gori. To su takode naveli kao razlog, zbog koga »Šipad« ne može da prenese sedište iz Sarajeva u Banju Luku.

Gospodo, što se tiče kupnje »Ustiprače« mogu reći samo to, da je kupljena pilana i ono drvo što je izrađeno, a još mi nije poznato da bi bili preneseni i ovi ugovori o šumama, nego se računa na šume koje su bile vlasništvo »Durmitora« tako da bi se drvo iz tih šuma Drinom prenosilo u Ustipraču gde bi se u pilani preradilo i spremilo za eksport preko Dubrovnika. Kada se to poslovanje razvije u jačoj meri, onda će se proširiti i teren za rad preduzeća. Za ovu godinu povoljni su izgledi, te me je generalni direktor »Šipada« izvestio da će poseći 150.000 kubika za koju količinu drva je već našao kupce, a podjedno je zamolio, da bi se povećao broj kubika na 200—250—300.000 kubika. Na taj način biće zaposlen naš svet u Vrbaskoj banovini, a kad se počnu eksploatisati i šume u Crnoj Gori, biće osigurano zaposlenje i narodu u onim krajevima Crne Gore, gde se te šume nalaze.

Gospodo, što se tiče »Teslića«, ona pilana koju je spomenuo g. Matija Popović, vlasništvo je »Teslića D. D.« odnosno Prve hrvatske štedionice, dok država učestvuje u tom preduzeću sa svega 20% te ima u upravi svega tri člana koje delegira Ministarstvo šuma i ruda tako da apsolutnu većinu imaju izaslanici Prve hrvatske štedionice. Stoga mi ne možemo tu imati odlučujuću reč nego samo neki uticaj. Ja sam nastojao da se sve što god nije dobro popravi, naročito jer sam našao neke stvari koje nisu bile korisne za prosperitet preduzeća. Kako sam obavešten sa sednice Uprave koja je održana u Zagrebu to je i ispravljeno tako da »Teslić« na potpuno zadovoljstvo vrši svoje poslovanje.

Gospodo, što se tiče »Moleksa« ja bih odgovorio samo toliko, da su dr. Đaja i naš hemičar iz Ministarstva pronašli da je to sredstvo posve ispravno spremljeno i da odgovara svrsi. Je li imalo uspeha ili ne, ne znam. Neki pripisuju uspeh »Moleksu« a neki tome što je slučajno došla nepogoda koja je spasla te šume.

Gospodo, što se tiče suspenzije viših činovnika Ministarstva šuma i ruda, priznajem da sam to morao učiniti ne dobre volje, nego po sili zakona. Ja sam ih morao udaljiti sa dužnosti, jer zakon tako zahteva, ali ta mesta ostala su upražnjena. I ja se nadani, kao što i g. senator predviđa, da će biti dokazana nevinost tih činovnika, i da će oni biti uspostavljeni na one iste položaje na kojima su bili, ako se na sudu dokaže njihova nevinost. Ja nisam na njihova mesta imenovao vršioce dužnosti, niti sam postavio nove činovnike, nego najstariji činovnik vodi te poslove dok stvar ne bude raspravljena.

Imao bih još da odgovorim g. Jalžabetiću u pogledu kazni zbog šumskih šteta. Priznajem da su te kazne vrlo velike, ali mogu reći da je u pripravi izmena zakona o šumama u kojoj je predviđeno ublaženje tih kazni za šumske štete, kao i to da se šumske štete ne kvalifikuju kao krađe i da se oni koji učine šumsku štetu ne kvalifikuju kao kradljivci, nego kao štetočinci i da su kazne primerene današnjim prilikama.

Dakle, gospodo, mislim da sam time odgovorio ukratko na stavljene upite, pa molim sada gospodu senatore da glasaju za ovaj proračun (Aplauz).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Završen je, gospodo, pretres u pojedinostima. Pristupamo rešavanju. Molim g. izvestioca da čita pojedine partije.

Izvestilac dr. Miroslav Ploj čita partiju 1 budžeta rashoda Ministarstva šuma i rudnika.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Prima li Senat pročitano partiju? (Prima). Objavljujem da je primljeno.

Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela XIV — Ministarstva šuma i rudnika, i to budžet rashoda od partije 2 do zaključno partije 63 i budžet prihoda od partije 1 do zaključno partije 18.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Objavljujem da je budžet Ministarstva šuma i rudnika primljen. — Prelazimo na pretres Razdela XI — Ministarstva saobraćaja — predloženog budžeta. Ima reč G. Ministar saobraćaja.

Ministar saobraćaja Lazar Radivojević: Gospodo senatori, vi ćete mi dopustiti da za momenat zloupotrebim vašu pažnju i vaše strpljenje i da bar uglavnim

crtama okarakterišem administraciju Ministarstva saobraćaja i sva saobraćajna preduzeća koja su u sastavu resora Ministarstva saobraćaja, kako bismo na osnovi toga došli do izvesnih zaključaka, s obzirom na sastav budžeta resora saobraćaja.

Celokupna suma u definitivnoj redakciji koja se predlaže Senatu na odobrenje iznosi 2.600.000.000 din. Ta je suma raspoređena na administraciju i na državna saobraćajna preduzeća. U administraciji najkarakterističniju stavku predstavlja Direkcija za gradnje novih železnica sa jednom svotom od 121.000.000 din. i ona, gospodo, poglavito proističe iz izvesnih ugovornih obaveza koje se odnose na izgradivanje novih pruga u našoj zamlji. U pogledu državnih saobraćajnih preduzeća najkarakterističnije državno preduzeće, u koje je plasiran jedan veliki nacionalni kapital, to su državne železnice. Budžet rashoda državnih železnica iznosi 2 milijarde 12 miliona dinara, i on u upoređenju sa budžetima prošlih godina restringiran do krajnih granica i po jednom usvojenom načelu, i budžet Ministarstva saobraćaja je nesumnjivo raden, kao i budžet železnica, da se rashodi kumpimiraju do krajnih granica, a da se ne dovede u pitanje celokupno poslovanje institucija i preduzeća Ministarstva saobraćaja.

Jedna od glavnih karakteristika današnjeg vremena i karakteristika svih saobraćajnih preduzeća, to je, gospodo, opadanje prihoda kao posledica opšte stagnacije privrede, opadanje tonaže specijalno na železnicama i gubljenje izvesnog broja putnika. Taj efekat opštih ekonomskih prilika naročito se oseća u državnim saobraćajnim preduzećima koja su intimno vezana za celokupan privredni i kulturni život zemlje. Kriza u razmeni dobara automatski se prenosi i na železničku eksploataciju u vidu opadanja prevozne tonaže. I nema železnica na svetu koje ne osećaju težak pritisak ekonomske krize, i ta reperkusija ekonomske krize ogleda se u opadanju železničkih prihoda. Posledice ekonomske krize osećaju i organizacije železničke na zapadu onih država i one železničke administracije koje imaju mnogo većeg iskustva u pogledu eksploatacije, mnogo većih rezervnih sredstava i mnogo bolje opreme tehničke pruge, — i te administracije osećaju u tolikoj meri posledice krize da su sve države upotrebile izvesna sredstva s obzirom na prilike kod pojedinih naroda da bi samo u javnoj službi održali se na visini kako to društvo i nacija zahteva. Upotreba tih sredstava kreće se od redukcije izvesnih fiskalnih opterećenja pa do direktnog potpomaganja iz opštih sredstava, samo da bi se železnički saobraćaj održao na visini na kojoj mora da bude.

Koliko je ekonomska kriza uticala na pojedine železničke administracije najbolje se ogleda u procentima redukcije prihoda.

Kod rumunskih železnica u 1931 godini prihodi na železnicama bili su za 18% manji nego prošle godine; na italijanskim železnicama 16% manje nego u prošloj godini; na francuskim železnicama 9½% manje nego prošle godine; na engleskim železnicama 8½% manje nego prošle godine, na nemačkim železnicama 16½% manje nego prošle godine — to nesumnjivo svedoči o teškoj krizi koja vlada kod železnica. Ta je kriza toliko duboka da ona iz osnova potresa celokupnu železničku organizaciju, i svi se narodi trude da odrede uzroke toj krizi i da nađu lekove i efikasna sredstva kako bi se sa što manje štete mogao ovaj transportni sistem da zadrži. Čak

je nastalo verovanje da je nastupio sumrak gospodarenja lokomotive u oblasti transporta. Do pre nekoliko godina lokomotiva i željeznički saobraćaj konzumirao je 90% celokupnog saobraćaja. Danas, gospodo, monopol željeznički iz osnova je poremećen i mi se nalazimo pred čitavom revolucijom u oblasti saobraćaja koju su stvorila nova prevozna sredstva.

Automobil je pronalazak poslednjeg datuma koji je vaskrsavao značaj puteva koji su bili pojavom lokomotive degradirani. Iz osnova su izmenjeni saobraćajni odnosi, koji su do sada postojali, i postavili su se sasvim novi zadatci željezničkoj administraciji. Automobilski saobraćaj ima takve osobine kao novo tehničko sredstvo, da te osobine počinju da bivaju jedan fakat sa kojim se mora računati u saobraćajnoj politici. Automobil vozi od doma do doma i na dalekim rastojanjima i mnogo je elastičniji, iskorišćujući celokupnu mrežu puteva, i na taj način korisno upotrebljen on može da postane jedno odlučujuće sredstvo u saobraćajnoj politici. On utiče na mentalitet putničkog sveta, koji se sve više privikava na ovaj način i sistem prevoza.

Železnica se njime treba da koristi i da usavrši i podmladi svoj zastareli i konzervativni način rada.

Ne treba da je u pitanju sistem željeznički već osigurati što veći progres.

Automobilizam ima osoben značaj za naše prilike, jer mi imamo neizgradenu željezničku mrežu. I ono što je bitno i što se ostavlja kao krajnji zadatak u celokupnoj našoj saobraćajnoj politici, to je da se ovo novo podvozno sredstvo treba da prilagodi određenim ciljevima naše saobraćajne politike i da ga učinimo u vezi sa željeznicom faktorom koji će da služi opštim ciljevima državne i nacionalne politike. I ako smo mi zemlja sa rdavim mrežama puteva i sa neizgradenim putevima, ali koji u poredenju sa željezničkom mrežom predstavljaju tri puta veću kilometražu, automobilski saobraćaj nije mogao da ima onaj polet kao što ga ima na zapadu. I još za dugo vremena mi nećemo da patimo od one bolesti od koje pate zapadne države od t. zv. prezasićenosti automobila, jer naše stanovništvo čini pretežno seoski svet koji ne može da upotrebi automobil kao prevozno sredstvo. Isto tako ima i jedan drugi faktor koji čini da nemamo tako razvijenu automobilizam a to je taj, što nemamo razvijenu industriju automobila. Ali pored svega toga u poslednje vreme autobuski saobraćaj uzima takve razmere koje počinju da budu predmet ozbiljne brige i studije svih onih faktora koji su upućeni da vode računa o interesima naše celine i o jednoj zdravoj saobraćajnoj politici. Mi imamo preko 18.000 kilometara autobuskih linija, mi imamo preko 300 preduzeća koje obavljaju taj autobuski saobraćaj. Celokupni vozni park predstavlja preko 700 kola raznih konstrukcija i raznih sistema. Nesumnjivo je da takva jedna organizacija autobuskog saobraćaja mora da bude predmet osobite brige i studije i da bude iskorišćena kako bi u jednom nacionalnom transportnom sistemu bila iskorišćena racionalno, kako to interesi opšti iziskuju. Autobuski saobraćaj, ovako organizovan u sitnim preduzećima koja nemaju uslova za život i koja ne stoje u organizatorskom pogledu na potrebnoj visini, takav saobraćaj ne može da odgovara svim tim velikim zadacima. Autobuski saobraćaj treba da bude dopunski saobraćaj sistemu naših željeznica. On treba da bude organizovan putem velikih sposobnih preduzeća da mogu da obavljaju takvu službu i da vode one rentabilne i nerentabilne

linije, da bi na taj način produžile i dopunile naše željezničke linije. Taj autobuski saobraćaj treba da bude formiran ili kao jedna organizacija za čitavu državu ili kao organizacija koja će da se odnosi na teritorije određenih banovina, sa jasno preciziranim obavezama i preciziranim dužnostima. Štete koje ovako ad hoc organizovani saobraćaj nanosi željeznicama veoma su velike, jer mi imamo preko 165 paralelnih linija autobuskih željezničkim linijama, i te paralelne autobuske linije nisu rezultat stvarnih potreba, one nisu apsolutno neophodne i vrlo često se dešava da su redovi vožnje tako podešeni da nisu ni u koliko u skladu sa interesima ekonomskim, kulturnim i socijalnim izvesnih krajeva.

Često su redovi vožnje isti kao i redovi vožnje željeznica. Sve te autobuske linije imaju za cilj da prikupljaju putnike koji se nalaze u pojedinim željezničkim stanicama. Takav odnos između autobuskog saobraćaja i željezničkog saobraćaja mora što pre biti regulisan putem zdrave saobraćajne politike. Nesumnjiva je stvar da se naš željeznički saobraćaj iz dana u dan sve više i više popravljja, kako u pogledu brzine vozova, tako i u pogledu tačnosti celokupnog željezničkog saobraćaja. I to ne samo da se popravljja putnički saobraćaj, već se, s obzirom na izjave merodavnih faktora iz privrede, i naš teretni saobraćaj popravljja, naročito saobraćaj koji služi direktno našoj privredi u pogledu veze i onih teretnih vozova koji imaju da služe za izvoz naših poljoprivrednih produkata u inostranstvo.

Pored toga što je saobraćajnoj službi obraćena celokupna pažnja i što je obraćena pažnja i na manipulaciju po željezničkim stanicama i na službu čisto saobraćajnu, mi smo, gospodo, organizovali izvesnu poljoprivrednu službu, koja ima za cilj da izvesnim postupnim izvođenjem određenih planova, stvori što povoljnije uslove za napredak naše privrede. Željeznice, kao veliko transportno preduzeće, ne mogu biti ravnodušne šta će se i kako proizvoditi; one ne mogu da budu ravnodušne da li ćemo i šta da proizvodimo i gde da plasiramo; ne mogu da budu ravnodušne da li će kvalitet proizvoda moći da izdrži transport i da li će proizvodi moći biti plasirani u inostranstvo. S obzirom na to mnoge željeznice na zapadu, koje su u rukama čak privatnih organizacija, kao što je to slučaj sa Francuskom, organizuju poljoprivrednu propagandu, — i idući tim stopama, ugledajući se na te željeznice, koje imaju zasluga na privrednom polju, i mi smo organizovali poljoprivrednu službu i ona je već u početku počela da pokazuje povoljne rezultate, jer u ovoj godini, deleći celu željezničku mrežu u reone, izvršili smo zasadivanje 35.000 sadnica uz željezničku prugu, koristeći za to sva nezauzeta željeznička zemljišta. Pored toga, u radionici, u Smederevu, izradeno je 30.000 korpi za pakovanje voća, a naročito grožđa, tako da se u tim nastojanjima ide izvesnim određenim linijama koje su postavljene.

Budžet Ministarstva saobraćaja pored državnih željeznica odnosi se i na jedno takode markantno preduzeće, koje je uspelo sačuvati položaj monopola, to su državne pošte i telegrafi. Državne pošte i telegrafi predstavljaju javnu službu i, što je najkarakterističnije kod toga preduzeća, ono ima rentabilitet kao retko koje preduzeće u svetu, sa 30%. 152 miliona predviđa se prihod za opšte ciljeve od budžeta rashoda od 337 miliona dinara.

Prirodno da s obzirom na ovakav budžet nisu

mogle biti vršene velike investicije u telegrafskoj, telefonskoj i poštanskoj službi, ma da se, gospodo, saobraćaj poštansko-telegrafski, naročito telefonski, u poslednje vreme sve više razvija, i s obzirom na moderne pronalaskе mi smo upućeni, da vršimo neophodne investicije i da obezbedimo one uslove te službe kakvi su potrebni, s obzirom na tehničke pronalaskе i s obzirom na savremene potrebe države i zemlje.

Imamo 13.000 kilometara telefonskih linija. Telefonski saobraćaj naročito sa inostranstvom jako se razvio, blagodareći skoro uvedenoj visoko-frekventnoj telefoniji, koja je primenjena na linije jakog unutarnjeg saobraćaja i specijalno na linije koje gravitiraju centrima Evrope. Do pre godinu dana imali smo veze samo sa Peštom i preko Segedina i Pešte mi smo bili vezani isključivo sa Zapadnom Evropom. Telefonskim spojenjem Zagreba sa Bečom, a Beograda sa Segedinom, mi smo putem visoko-frekventne telefonije uspeli da se vežemo za ceo svet. To se, gospodo, osetilo i u jačem prometu i u jačem prilivu prihoda.

Isto tako u pogledu telegrafskog saobraćaja koji je u stagnaciji, izvršene su izvesne novine sa nabavkom pisaćih mašina, koje su donekle zamenile stare aparate, naročito na glavnim linijama, jer su Beograd—Zagreb—Ljubljana vezani direktno telegrafskim vezama sa gotovo svima većim centrima na zapadu.

U pogledu poštanskog saobraćaja on se, gospodo, razvio s obzirom na potrebe zemlje i on je na potrebnoj visini. Iskorišćavana su sva saobraćajna sredstva, kako bi taj saobraćaj mogao da se vodi onako, kako to zahtevaju savremeni interesi zemlje.

Iskorišćen je, gospodo, i avion, i obavljaju se šest linija avionskih za interni saobraćaj. Isto tako za saobraćaj inostrani iskorišćuju se 6 linija avionskih sa izvesnim preduzećima.

U unutrašnjem saobraćaju mi imamo oko 300 vozova, koji se dnevno upotrebljavaju za raznošenje pošte, a nekoliko glavnih pošta koje imaju direktne veze sa Amerikom.

Mi se nadamo sa ovako sastavljenim budžetom da ćemo moći, gospodo, da obezbedimo sve one prihode, koji su u budžetu predviđeni; da ćemo moći ispuniti one zadatke, koji se sa pravom očekuju od administracije Ministarstva saobraćaja, a koji su tako važni s obzirom na našu državnu i nacionalnu politiku.

Što se tiče rečne plovidbe, ona je do 1926 god. bila u sastavu sindikata, i pošto je sindikat rasturen, pošto je Brodarsko društvo počelo da se zasebno vodi, to je prirodno i državni rečni park organizovan na taj način, da je od njega formirano jedno brodarsko državno preduzeće. Karakteristika toga brodarskog preduzeća sastoji se u tome, da je ono održavalo izvesne duge linije teretnog saobraćaja i izvesne linije na našoj obali specijalno putničkog saobraćaja izuzimajući Beč—Beograd.

Plovni park dosta je obiman ali i zastareo i to preduzeće pretstavlja jedno od najmarkantnijih preduzeća po tonaži na Dunavu, a kako su prilike na Dunavu vrlo teške i postoji jedna surova konkurentska borba među raznim preduzećima na Dunavu, koja su obogaćena najnovijim tehničkim napretcima kao holandska, engleska i francuska, to se, gospodo, time naša rečna plovidba našla u jednoj situaciji dosta teškoj da izdrži jednu veliku konkurenciju, naročito zbog toga što niti ima radionica, niti moderan

plovni park, niti ima jednu organizaciju, koja bi bila takve prirode da bi mogla da izdrži onu neophodnu borbu, koja se svaki čas sve više nameće.

Da bi se donekle situacija rečne plovidbe popravila, uspeli smo da nabavimo tri motorna šlepa, koja će biti upotrebljena za dečani saobraćaj, koji pretstavlja jedan od glavnih prihoda rečne plovidbe. To je početak izvesnih investicija koje će u mnogome da poboljšaju uslove eksploatacije celokupnog plovnog parka.

Poštanska štedionica, jedno od najvećih bankarskih državnih preduzeća, i pored ovih teških prilika u bankarstvu i pored ovih prilika koje su nesumnjivo zahvatile i mnoge kreditne institucije, poljuljale poverenje i dovele u pitanje aktivnost mnogih bankarskih ustanova, ipak je Poštanska štedionica u ovim teškim danima sačuvala poverenje, sačuvala obim poslovanja. Iako se kod mnogih zavoda pojavljuje jedna restrikcija u pogledu poslovanja, Poštanska štedionica razvila je svoje delovanje tako da je ona, gospodo, za šest meseci u prošloj godini otvorila preko 800 čekovnih računa više i ne samo to nego i preko 20.000 knjižica na uloge. Očekuje se u ovoj godini, s obzirom na povećanje poslova, da Poštanska štedionica da jedan prihod od 54 miliona dinara.

Gospodo, Uprava za građenje državnih železnica dotirana je sa budžetom od 121 milion dinara. Te stavke poglavito idu na izvesne ugovorne obaveze, koje su stvorene i koje su proizašle s obzirom na građenje izvesnih novih pruga. Pruge su u građenju sledeće: Lozinger podiže prugu Požarevac—Kučevo, zatim Société Européene izgrađuje prugu Veleš—Prilep, Batinjol izgrađuje Pančevo—Beograd—Resnik i Kuršumlja—Priština i najzad Batinjol sa prugom Glogovci—Peć i Unskom prugom.

O nekoj građevinskoj politici danas u ovim danima govoriti to bi bilo teško, s obzirom na prilike koje postoje, i izgrađivanje ovih pruga bilo je rezultat izvesnih licitacija, koje su se držale u Ministarstvu građevina, gde su se još 1930 godine dobile ponude za izgrađivanje pojedinih pruga, koje donekle znače kontinuitet u našoj građevinskoj politici, a izgrađivanje tih pruga uticaće svakako povoljno na oživljavanje pojedinih krajeva. U isto vreme građevinske investicije kod mnogih država na zapadu smatrale su se kao jedno od sredstava za ublažavanje privredne krize i jedan važan faktor za ublažavanje socijalnih nevolja i nedaća, koje su rezultat ovih opštih ekonomskih poremećaja.

U pogledu pomorstva u budžetu je predviđena suma od 18 miliona 400 hiljada dinara. To je suma odviše skromna, da bi moglo da se odgovori svim onim zadatcima, koji se stavljaju administraciji pomorstva u dužnost. Pored održavanja jednog velikog broja pristaništa na jednoj od najlepših i najrazgrnatijoj obali kakvu mi imamo, dužnost administracije pomorstva sastoji se i u osiguravanju parobrodskog saobraćaja, sastoji se u raznovrsnim administrativnim, policiskim i nautičkim zadacima. Službu pomorstva vrši na terenu Pomorska direkcija u Splitu kao egzekutiva sa 71 lučkim uredom i 4 građevinske sekcije.

Usko vezan za pomorstvo je i pomorski ribolov, koji dolazi u nadležnost Ministarstva saobraćaja i tome ribolovu od strane Ministarstva bila je posvećena specijalna pažnja kako u pogledu snabdevanja sa izvesnim inventarom, tako i u novčanoj pomoći i to preko pojedinih zadruga, kako bi se ta privredna grana koja počinje da dobija sve veću važnost mogla

što bolje organizovati i što više podići, jer mi imamo na Jadranu oko 17 hiljada ribara i 12 hiljada ribarskih čamaca. U osnovi ribar je pomorac, a ribarski čamci su sastavni deo trgovačke mornarice. Prema tome pitanje nadležnosti koje se počelo pokretati u poslednje vreme, to pitanje nadležnosti mora u krajnjoj liniji da se reši tako, da u jednom resoru bude i pomorstvo i da u tom istom resoru mora da bude i pomorsko ribarstvo.

U pogledu plovnihi reka i kanala i plovnih puteva u budžetu se predviđa suma od 10 miliona dinara. Mi imamo oko dve hiljade kilometara plovnih puteva i smatra se, da će se ovom sumom, koja je skromno predviđena moći ispuniti oni zadaci dobre službe nadzora i dobre službe plovidbene policije.

U pogledu investicija vrlo je malo činjeno s obzirom na to da su nedostajala sredstva naročito oko izgradnje pojedinih pristaništa na plovnim rekama. Ali tu se ima očekivati inicijativa pojedinih gradova, jer u investicijama na pristaništima ima se očekivati i povećanje izvesnih prihoda i primitaka, s obzirom na lakšu manipulaciju robe.

Ovako sastavljen budžet Ministarstva saobraćaja

sa glavnim karakteristikama opšteg budžeta, sa težnjom da se izdaci komprimuju do krajnjih mera a da se obezbede neophodna sredstva koja treba da se od saobraćajnih preduzeća očekuju, ovakav budžet treba da odgovara svima onim zadacima, koji se kod ovih institucija mogu očekivati, i pošto je taj budžet raden po načelima štednje, po principima prilagođivanja budžeta stvarnim prilikama koje naša zemlja preživljuje, ja vas molim, gospodo, da ovakav budžet akceptirate.

Molim da se diskusija u pogledu budžeta Ministarstva saobraćaja odloži za iduću sednicu Senata, kako bi se dala prilika da budžet Ministarstva saobraćaja bude diskutovan, pretresen i kritikovan od svih onih govornika koji su se za ovaj budžet prijavili. (Odobranje i glasovi: Živeo!).

Potpretsednik Jovan Altiparmaković: Gospodo, zaključujem sednicu a iduću zakazujem za sutra u 9 časova pre podne sa istim dnevnim redom: nastavak pretresa u pojedinostima predloga budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za budžetsku 1933/34 godinu.

Sednica je zaključena u 3,40 časova ujutru.

